

OTEVŘENÝ

PŘÍSTUP

k vědeckým
informacím

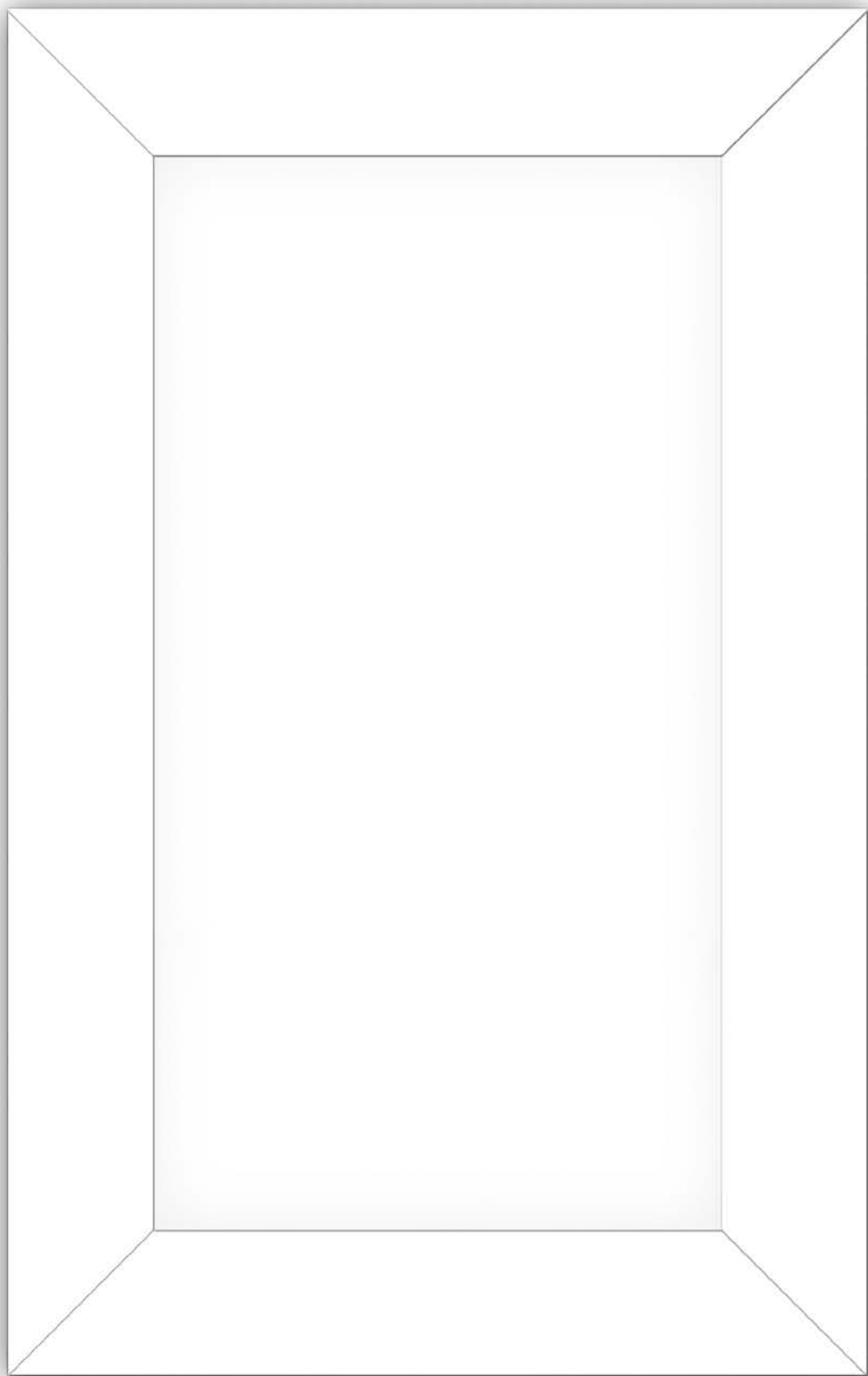
VYSOKÉ UČENÍ ÚSTŘEDNÍ
TECHNICKÉ KNIHOVNA
V BRNĚ

Vydání elektronické verze této knihy podpořila Ústřední knihovna VUT v Brně. Kniha je vydána zdarma a otevřeně pod veřejnou licencí Creative Commons Uvedte původ 4.0 Mezinárodní (CC BY 4.0) na podporu otevřeného přístupu v České republice.

OTEVŘENÝ PŘÍSTUP

k vědeckým informacím:
současný stav v České republice
a ve světě

OTEVŘENÝ

PŘÍSTUP

k vědeckým informacím:
současný stav v České republice
a ve světě

Vysoké učení technické v Brně/
/Nakladatelství VUTIUM

Editoři
Petra Dědičová,
Pavla Rygelová,
Jiří Marek,
Jan Skůpa

Lektorovali
Jindra Planková a Ján Gondol

© Miroslav Bartošek,
Petra Dědičová,
Ondřej Fabián,
Jiří Kotouček,
Jiří Marek,
Ivan Masár,
Lucie Melicharová,
Matěj Myška,
Lenka Němečková,
Lukáš Plch,
Jiří Rákosník,
Pavla Rygelová,
Tereza Simandlová,
Jan Skůpa,
Lucie Straková,
Peter Suber,
Radka Syrová,
Markéta Vávrová,
Adam Vtípil
2016

Veškeré texty uvedené v této knize jako autorské příspěvky jednotlivých autorů resp. jednotlivá autorská díla vyjma grafických prvků (obal a další infografické prvky) tvořící toto autorské dílo, k němuž vykonavatelem majetkových práv autorských je Nakladatelství VUTIUM, podléhají licenci Creative Commons - Attribution 4.0. International. Úplné znění licenčních podmínek je dostupné zde: <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

Logo Open Access od autora PLoS je dostupné na adrese https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Open_Access_PLoS.svg a je licencované pod CC BY 3.0 Unported, licenční podmínky jsou dostupné na adrese <https://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/>

Cover & Typography © Nikola Kalinová, 2016

ISBN 978-80-214-5359-3
ISBN 978-80-214-5383-8 ePub
ISBN 978-80-214-5396-8 Mobi

DOI: <http://dx.doi.org/10.13164/book.oa>

OBSAH

9	Úvodní slovo
12	1. Úvod do problematiky
12	1.1 Vývoj postoje k vědeckým informacím a modelu otevřeného přístupu
21	1.2 Otevřené iniciativy neboli open agenda
30	1.3 Otevřenost jako základ vědy a vědecké komunikace v 21. století
31	1.4 Otevřený přístup a vývoj v zajišťování přístupu k výsledkům
37	1.5 Otevřený přístup v kontextu hodnocení výsledků výzkumu a vývoje
43	2. Analýzy modelu otevřeného přístupu
43	2.1 Analýzy přínosů a sporných dopadů otevřeného přístupu – přehled výsledků
53	2.2 Analýzy ekonomického dopadu otevřeného přístupu – přehled výsledků
67	3. Otevřený přístup v zahraničí
67	3.1 Národní politiky otevřeného přístupu
84	3.2 Institucionální politiky otevřeného přístupu
98	3.3 Grantové agentury a politika otevřeného přístupu
107	3.4 Fondy na podporu zlatého otevřeného přístupu

118	3.5 Otevřené repozitáře
117	3.6 Marketing a propagace otevřeného přístupu – příklady vybraných institucí
135	3.7 Postoj nakladatelů k otevřenému přístupu
151	4. Otevřený přístup v České republice
151	4.1 Politika otevřeného přístupu na národní úrovni
159	4.2 Existence institucionálních politik a situace otevřeného přístupu v institucích v České Republice – dotazníkové šetření
167	4.3 Politika otevřeného přístupu u grantových agentur
174	4.4 Fondy na podporu zlaté cesty otevřeného přístupu v České republice
181	4.5 Otevřené repozitáře v České republice
199	4.6 Marketing a propagace otevřeného přístupu v České republice
210	4.7 Postoj nakladatelů k otevřenému přístupu v České republice
218	4.8 Vztah práva a otevřeného přístupu
227	5. Budoucí vývoj otevřeného přístupu v České republice
232	Slovníček pojmů
241	Rejstřík
245	Autoři
250	Summary

Otevřený přístup k publikovaným vědeckým výsledkům se stává neodmyslitelnou součástí celosvětové vědecké komunikace. Značně vzrostlo všeobecné povědomí o jeho základních principech a cílech, stejně jako o dalších nových technologických možnostech vědeckého publikování. Česká republika není v této oblasti výjimkou.

Kniha *Otevřený přístup k vědeckým informacím* si klade za cíl zmapovat situaci v České republice a ve světě, představit širšímu publiku dosažené cíle, úspěšné počiny, aktivity i záměry, o které v posledních letech usiluje česká a světová komunita otevřeného přístupu. Kniha je určena nejen pro odbornou, ale i laickou veřejnost. Neméně významným záměrem, který se odráží i v samotném stylu této knihy, je snaha přitáhnout jednotlivé zástupce celého cyklu vědeckého publikování k debatě o současných zásadních změnách ve vědecké komunikaci a poskytnout jim podklad k diskusi, o který se budou moci opřít nebo se jím alespoň inspirovat.

Kniha se svým zaměřením snaží zkompletovat a představit znalosti o stavu otevřeného přístupu. Usiluje o to, aby se stala pomyslným „odrazovým můstkem“ dalšího uvažování o směřování a realizaci myšlenek a cílů otevřeného přístupu v rámci České republiky. Tomuto záměru odpovídá i rozdělení knihy na část obecnou (kapitoly 1–2), část podávající informace o otevřeném přístupu v zahraničí (kapitola 3) a na část o stavu otevřeného přístupu v České republice (kapitola 4). I když byla kniha předně zaměřena na popis otevřeného přístupu v České republice, autoři se domnívají, že je potřeba čtenáře seznámit s tématem v širším kontextu – také s ohledem na absenci podobného uceleného textu v českém jazyce. Jednotlivé kapitoly se zabývají vybranými tématy: vývojem otevřeného přístupu, otevřenými iniciativami, principy otevřené vědy, souvislostí otevřeného přístupu a finančního zajištění přístupu k elektronickým informačním zdrojům, vztahem otevřeného přístupu a systému hodnocení vědy a výzkumu, přínosy a dopady otevřeného přístupu a ekonomickými aspekty otevřeného přístupu. Další kapitoly popisují nejprve situaci v zahraničí, pak v České republice – jedná se o problematiku národní a institucionální politiky otevřeného přístupu, postojů grantových agentur k otevřenému přístupu, provozování fondů na podporu zlaté cesty otevřeného přístupu, otevřených repozitářů, marketingu a propagace otevřeného přístupu, postoje nakladatelů a v neposlední řadě vztahu práva a otevřeného přístupu.

Na knize se podílel široký kolektiv autorů, kteří se aktivně zasazují o naplňování myšlenek otevřeného přístupu v České republice, ať už z pozice knihovníků, vědců nebo odborníků v právních otázkách. Autorům byl ponechán prostor pro vyjádření vlastních postojů

a přístupu ke zpracovávanému předmětu. Vzhledem k vymezenému rozsahu knihy nejsou některá témata popsána tak detailně, jak by si zasloužila. Všichni autoři v kapitolách uvádějí seznam použité literatury, který čtenářům poslouží k dalšímu prohloubení znalostí o dané věci. Kniha jako celek by tak měla poskytnout především komplexní pohled na problematiku otevřeného přístupu, avšak zároveň by jednotlivé kapitoly měly fungovat i jako samostatný text. Z tohoto důvodu nebylo možné se v nich vyhnout opakování některých informací. Odpovědnost za veškerá opakování či naopak vynechání informací nesou editoři, nikoli jednotliví autoři. Taktéž striktní používání českého sousloví otevřený přístup jako ekvivalentu anglického výrazu open access je rozhodnutím editorů, kteří chtějí i tímto podpořit snahu o přijetí a zdomácnění tohoto termínu v českém prostředí.

Jsme rádi, že celosvětově známý a respektovaný advokát otevřeného přístupu, Peter Suber napsal k této knize předmluvu. A věříme, že společně s podporou jeho knihy Open Access, která je v současnosti překládána také do českého jazyka, se nám podaří tímto počinem přispět ke vzklíčení a rozkvětu myšlenek otevřeného přístupu v České republice.

Editoři děkují za podporu Ústřední knihovně Vysokého učení technického v Brně a především jejímu řediteli panu Martinu Fasurovi za to, že inicioval a významnou měrou podpořil vznik tohoto textu. Velké poděkování patří jednotlivým autorům, kteří věnovali svůj drahocenný čas a nemalé úsilí přípravě textů jednotlivých kapitol a trpělivě opravovali své texty na základě našich revizí a komentářů. Dík patří také nakladatelství Vutium, jež se podílelo na korekturách, typografické úpravě, tisku a dalších edičních pracích. V neposlední řadě chceme vyjádřit díky našim rodinám, přátelům a kamarádům za jejich trpělivost a porozumění po dobu namáhavého období, kdy vznikala tato kniha.

Petra Dědičová, Vysoké učení technické v Brně

Pavla Rygelová, Vysoká škola báňská

– Technická univerzita v Ostravě

Jiří Marek, Vysoké učení technické v Brně

Jan Skůpa, Vysoké učení technické v Brně

Foreword

---

*Peter Suber,
Harvard University
– Harvard Office
for Scholarly
Communication*

Open access shares knowledge and accelerates research in every field and language. But it performs this service only when we implement it, and we're in the best position to implement it when we know what it is, why it's beneficial, how to deliver it, how to draft policies assuring it, and how to answer frequently heard questions, objections, and misunderstandings. This collection is well-designed to fill this need for Czech researchers. I congratulate the authors and editors.

No library anywhere can afford to subscribe to all research journals. In fact, the percentage of research journals to which they can afford to subscribe tends to decrease over time, because the volume of new research and the prices of subscription journals both grow faster than library budgets.

Without open access, research that a library cannot afford to buy essentially disappears. It becomes invisible to that library's patrons. Its quality and relevance do not save it. Open access turns the tables and makes this problem disappear instead. Open access increases the productivity of research readers, increases the audience and impact of research authors, and increases the international character of research itself. This in turn increases the quality and reliability of research, by allowing a wider circle of researchers to examine and test new claims.

I close with a plea to individual researchers. You may feel that you have little power to change policies on open access at universities, libraries, scholarly societies, publishers, funding agencies, and governments. But there are three things you can do. First, you can make your own work open access, through journals or repositories. Second, you can correct misunderstandings about open access whenever you hear them. Third, you can recruit colleagues to take these steps themselves. The present collection should help on all three fronts.

If you take any of these steps, then you will directly build worldwide momentum. You will change practices and expectations in small ways that accumulate. You will influence others, even if you do not know all whom you influence. You will help create a new culture of research in which open access is not only commonplace and expected, but also habitual or second-nature. You will put your own research within reach of everyone who can make use of it, benefiting you and them, and you will be an example to others to do the same.

Peter Suber
Harvard University
Cambridge, Massachusetts, USA

1.1 VÝVOJ POSTOJE K VĚDECKÝM INFORMACÍM A MODELU OTEVŘENÉHO PŘÍSTUPU

Miroslav Bartošek,
Masarykova
univerzita – Ústav
výpočetní techniky

Problémy vědecké komunikace a krize časopisů

Mezi knihovníky a mezinárodní odbornou komunitou začala v poslední dekádě minulého století narůstat velká nespokojenost s tím, jak funguje (podle mnohých spíše nefunguje) vědecká komunikace. Ta je již od 17. století postavena zejména na vědeckých časopisech¹. Vědec sepíše výsledky svého bádání v podobě článku, který nabídne k publikování prestižnímu časopisu. Ten zajistí posouzení kvality formou recenzního řízení (prostřednictvím jiných vědců v daném oboru), upraví článek do finální podoby a poskytne ho k celosvětové distribuci formou placených výtisků. Odborná komunita si časopisy předplácí a hradí tím vydavatelům náklady spojené s vydáváním. Tato symbióza fungovala dlouhou dobu k oboustranné spokojenosti. Avšak během druhé poloviny 20. století se začaly objevovat problémy uvedeného modelu, které se postupně zosílily natolik, že řada akademiků začala hovořit o krizi časopisů (serials crisis). Jde především o tři okruhy problémů – **cenu, rychlost a dostupnost**.

Cena předplatného u vědeckých časopisů rostla v posledních desetiletích výrazně rychleji, než by odpovídalo míře inflace. Důsledkem tohoto dlouhodobého neblahého trendu je skutečnost, že pro řadu akademických institucí se (přínejmenším některé) časopisy stávají nedostupnými. Knihovny omezují a ruší svá tradiční předplatná – a to přitom za situace, kdy množství vydávaných časopisů trvale narůstá², což zvyšuje rozpor mezi tím, co by uživatelé potřebovali, a na co jejich knihovny mají prostředky. Tak dochází k paradoxní situaci, že vědci, kteří jsou naprosto klíčovým prvkem v celém procesu (vytváří obsah a hodnotí jeho kvalitu), si často výsledný produkt nemohou nakonec kvůli jeho ceně sami dovolit. Jediný, kdo na daném stavu vydělává, jsou velcí komerční vydavatelé. Jejich pozice a zisky jsou umocněny jejich do značné míry monopolním postavením. Prestižní časopisy totiž přitahují – i díky současnému způsobu hodnocení vědy – více nabídek k publikování kvalitních vědeckých výsledků, čímž se stávají jedinečnou komoditou, kterou nelze jednoduše nahradit jiným levnějším časopisem z daného oboru.

1 Nemusí to platit pro všechny obory. V oblasti humanitních a společenských věd jsou důležitým prostředkem komunikace knihy, které v porovnání s časopisy mají svá specifika.

2 Odhaduje se, že v současné době je vydáváno celosvětově přes 25 tisíc recenzovaných vědeckých časopisů.

Druhým závažným problémem je dnes již zcela **nedostatečná rychlost komunikace** prostřednictvím tradičních časopisů. Doba mezi sepsáním článku a jeho vydáním se zejména u předních časopisů s velkým převisem nabídky pohybuje v řádu mnoha měsíců, v tom lepším případě. Pro mnoho oborů je to příliš dlouhá doba na to, aby stačila rychlému tempu rozvoje a potřebám špičkového výzkumu. Takže spíše než jako zdroj poznání a akcelerátor vědy slouží časopisy v rychloobrátkových disciplínách jen pro historický záznam a potvrzení prvenství a prestiže. Informace o aktuálním vývoji získávají vědci dnes již jiným způsobem – například prostřednictvím preprintových služeb, jakými je ArXiv.org: tentýž den, kdy vědec vloží svůj článek do archivu, je informace přístupná bezplatně komukoliv a kdekoliv. Všudypřítomný internet a elektronická forma komunikace nabízí fantastické možnosti pro efektivní šíření informací. Ty ale tradiční model vědeckých časopisů příliš nevyužívá, pomínemeli přechod k e-časopisům, který obvykle znamená jen změnu formy a způsobu přístupu, nikoliv principiální změnu celého publikačního modelu.

S cenou je úzce spojen také **problém dostupnosti** – s rostoucími cenami se snižuje dostupnost. Přístup ke všem potřebným informacím si mohou dovolit dnes jen ti nejbohatší. To má řadu nepříjemných efektů. Omezuje se rozsah zapojení do výzkumu, snižuje se dopad a širší potenciálního využití získaných poznatků, zvyšují se rozdíly mezi chudými a bohatými. Značná část výzkumu je financována z veřejných zdrojů, takže je paradoxní a neudržitelné, když výsledky takového výzkumu nejsou také veřejně dostupné.

Zrod hnutí otevřeného přístupu

Výše uvedené okruhy problémů (a ještě mnohé další) stály u vzniku hnutí za zásadní změnu způsobu vědecké komunikace – otevřeného přístupu (*open access, OA*) – kteréžto hnutí prosazuje, aby vědecká literatura byla v elektronické podobě volně dostupná komukoliv. Za okamžik oficiálního „zrodu“ tohoto hnutí je považována konference pořádaná nadací Open Society Institute v Budapešti koncem roku 2001. Ta vydala počátkem roku 2002 provolání s názvem Budapešťská iniciativa otevřeného přístupu (*Budapest Open Access Initiative, 2002*) a odstartovala tak světové hnutí otevřeného přístupu a položila jeho základy. Ale již dlouho před tím se objevila řada projektů a iniciativ, které zaváděly a ověřovaly mnohé novátorské přístupy či technologie. Připomeňme alespoň některé z nich (podrobný přehled historických milníků Open Access lze nalézt například v SUBER, 2009):

- projekt Gutenberg pro digitalizaci a zpřístupnění volných děl (*public-domain*) zahájený Michaelem Hartem již v roce 1971;

- preprintový archiv arXiv založený a rozvíjený Paulem Ginspargem od roku 1991;
- samoarchivační přístup pro sdílení odborných textů na osobní bázi navržený jedním z propagátorů otevřeného přístupu Stevanem Harnadem v roce 1994;
- síť volně dostupných diplomových a disertačních prací NDLTD (Networked Digital Library of Theses and Dissertations) iniciovanou na Virginia Tech v roce 1996;
- koalici SPARC (*Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition*) založenou na podporu a prosazování změn ve vědecké komunikaci v roce 1998;
- iniciativu otevřených archivů OAI s jejich sklízecím protokolem OAI-PMH pro vyhledávání a budování služeb nad sítí nezávislých repozitářů (1999);
- repozitář volně dostupných plných textů z biomedicíny PubMed Central zřízený americkým National Institutes of Health v roce 2000;
- vydavatelství BioMed Central pro online publikování v oblasti medicíny a přírodních věd, které bylo založeno v roce 2000, a v roce 2002 zavedlo nový obchodní model na principu autorských poplatků;
- hnutí Creative Commons podporující využití veřejných licencí pro širší zpřístupnění děl samotnými autory (2002);
- open-source software DSpace pro tvorbu repozitářů vyvíjený na MIT ve spolupráci s HP Labs od roku 2002;
- nakladatelství Public Library of Science (PLoS), které vydalo svůj první otevřený časopis v roce 2003.³

**Vymezení pojmu
otevřený přístup
a BBB-iniciativy**

Pojem a obsah otevřeného přístupu byl v Budapeštské výzvě zformulován následovně: „*Literatura, která by měla být volně dostupná online, je ta, kterou vědci poskytují světu, aniž by za ni očekávali platbu. Primárně tato kategorie zahrnuje recenzované časopisecké články; patří sem ale i nerecenzované preprinty, které vědci mohou chtít nabídnout online pro připomínkování nebo jako upozornění kolegům na důležité výzkum-*

né poznatky. Existuje mnoho stupňů a druhů širšího a snazšího přístupu k takové literatuře. Pojmeme otevřený přístup k této literatuře myslíme její volnou dostupnost na veřejném internetu umožňující libovolnému uživateli číst, stahovat, kopírovat, distribuovat, tisknout, prohledávat nebo vytvářet odkazy na plné texty těchto článků, sklízet je pro potřeby indexace, předávat je jako data pro software, nebo používat je k jakýmkoliv jiným legálním účelům bez finančních, právních nebo technických omezení s výjimkou těch, která jsou neoddělitelnou součástí získání přístupu k internetu samotnému. Jediným omezením na reprodukci a distribuci a jediným uplatněním autorskoprávní ochrany (copyrightu) v této oblasti by mělo být poskytnout autorům kontrolu nad integritou jejich prací a právo na řádné uznání a uvedení autorství.“

Jak plyne z výše uvedeného, hnutí otevřeného přístupu se zasazuje o volnou dostupnost kvalitní vědecké literatury v elektronické podobě (*gratis OA*) a současně také její neomezené využití (*libre OA*). Benefitem, který za to získávají autoři, výzkumné instituce i celá společnost, je zvýšená viditelnost, využití a dopad výsledků výzkumu.

Na Budapeštskou iniciativu, která vymezila základní principy, zdůvodnění, strategie a postupy uplatňované při prosazování otevřeného přístupu, navázaly záhy dvě další významné iniciativy s globálním dosahem a dopadem (všechny byly odstartovány v měsících začínajících na B, proto se souhrnně označují jako BBB-iniciativy):

- Prohlášení z Bethesdy (*Bethesda Statement on Open Access Publishing*, 2003) vzniklo v dubnu 2003 v rámci biomedicínské výzkumné komunity. Jeho cílem bylo podnítit diskusi, jak postupovat při urychleném prosazování zásad otevřeného přístupu k vědecké literatuře; současně naznačilo konkrétní kroky nezbytné pro přechod k otevřenému přístupu pro jednotlivé subjekty ve sféře vědeckého publikování (výzkumné instituce, grantové agentury, knihovny, vydavatele vědeckých časopisů, vědce a učené společnosti).
- Berlínská deklarace (*Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities*, 2003) vzešla z konference pořádané společností Maxe Plancka v Berlíně v říjnu 2003. Přihlásila se k předchozím dvěma iniciativám a vyzvala vědce a výzkumné instituce ke změně jejich publikačních návyků ve prospěch publikování v režimu otevřeného přístupu. Tuto deklaraci podepsaly stovky výzkumných institucí z celého světa, které tak stvrdily své odhodlání a závazek prosazovat rozvoj otevřeného přístupu.

**Zelená a zlatá
cesta otevřeného
přístupu, jejich
úskalí a nástroje**

Budapešťská iniciativa definovala dva různé způsoby, jak dojít k otevřenému přístupu – takzvanou zelenou cestu (*green open access*) a zlatou cestu (*gold open access*).

Zelená cesta se opírá o autory, kteří sami chtějí zpřístupnit svá publikovaná díla v otevřeném přístupu. Mohou tak učinit různými způsoby, ale z hlediska efektivity a udržitelnosti je doporučovanou variantou vložení (autoarchivace) některé z verzí práce do speciálního k tomu určeného elektronického systému – repozitáře. Repozitáře se starají o dlouhodobé uchování vložených prací a jejich zpřístupnění prostřednictvím internetu podle individuálně nastavených podmínek.

Pro každou z cest, zelenou i zlatou, vytvořila komunita otevřeného přístupu postupně řadu podpůrných přístupů, nástrojů a technologií, které „cestování“ po nich usnadňují. Stejně tak se ovšem objevila řada úskalí, jež tyto cesty naopak komplikují.

Snahou zelené cesty je, aby autoři zpřístupňovali prostřednictvím repozitářů především své nejkvalitnější výsledky – tj. recenzované publikace. Při publikování však autor obvykle předává vydavateli část práv k dalšímu nakládání s danou prací (někdy dokonce i všechna práva) – a to podpisem příslušné vydavatelské (licenční) smlouvy, *copyright transfer agreement*. Hrozí tak nebezpečí, že následným zpřístupněním svého díla v repozitáři by mohl porušit cizí práva, byť jde o jeho vlastní autorské dílo. Pod tlakem hnutí otevřeného přístupu tedy většina vydavatelů přistoupila k tomu, že autorům ponechává právo vložit a zpřístupnit přes repozitář alespoň některou z verzí práce (preprint, postprint, vydavatelská verze)⁴.

Komunita otevřeného přístupu nabízí službu SHERPA/RoMEO, která umožní komukoliv snadno a rychle zjistit, jaký postoj má daný vydavatel nebo časopis k zelenému otevřenému přístupu, tj. ověřit, co vlastně vydavatel autorům ve vztahu k repozitářům umožňuje. Není to jediný nástroj na podporu zelené cesty otevřeného přístupu. Dalším jsou třeba databáze ROAR (Registr od Open Access Repositories – <http://roar.eprints.org/>) a OpenDOAR (Directory of Open Access Repositories – <http://www.opendoar.org/>) poskytující aktuální přehled o tisících existujících repozitářích a jejich funkcích. Pro implementaci repozitářů jsou k dispozici otevřené softwary jako DSpace či EPrints. Byla vytvořena technologie pro automatizované sklízení metadat z repozitářů OAI-PMH za účelem budování nadstavbových služeb. Existují doporučení a metodiky pro vytváření

---

4 Preprint je verze práce ještě před provedeným recenzním řízením. Postprint je práce ve verzi již upravené podle proběhlého recenzního řízení. Vydavatelská verze je finální podoba publikace otištěná v časopise.

propojených sítí kooperujících repozitářů (např. OpenAIRE – Open Access Infrastructure for Research in Europe – <https://www.openaire.eu/>), stejně tak jako nástroje pro rychlé vyhledávání publikací v prostoru repozitářů (BASE – Bielefeld Academic Search Engine – <http://www.base-search.net/>). Zajímavou službou je ROARMAP (<http://roarmap.eprints.org/>) – databáze sdružující popisy institucionálních politik univerzit a výzkumných institucí, které se zapojily do hnutí otevřeného přístupu. Slouží mimo jiné jako inspirace a příklad při hledání optimálního nastavení přístupů a procesů otevřené politiky v dané organizaci (například zda ponechat zapojení do režimu otevřeného přístupu na dobrovolnosti jednotlivých vědců nebo zavést povinný mandát s aktivní podporou mateřské instituce).

Zlatá cesta vychází z toho, že o otevřené zpřístupnění publikací se postará vydavatel. Otevřené časopisy jsou v elektronické podobě volně dostupné komukoliv, neplatí se za ně žádné předplatné. Záleží na vydavateli samotném, jaký ekonomický model zvolí k pokrytí nákladů spojených s vydáváním časopisu (totéž platí samozřejmě i pro jiné typy publikací).

Existuje široká škála otevřených časopisů, které zpřístupňují plné texty v elektronické podobě – volně a komukoliv. Vedle časopisů vybírajících autorské poplatky a časopisů, které jsou zdarma jak pro čtenáře, tak i pro autory (náklady na vydávání hradí často mateřská instituce vydavatele), jsou také otevřené *časopisy s pozdrženým přístupem* (plné texty článků se uvolní do otevřeného přístupu až po uplynutí určité časové lhůty, například rok či dva po vydání; do té doby jsou plné texty dostupné pouze předplatitelům). Dalším případem jsou *hybridní* časopisy, které fungují sice na bázi předplatného, ale některé články, které byly volitelně sponzorovány uhrazením autorského poplatku, jsou v režimu otevřeného přístupu. Mnohdy jde o dočasný model využívaný vydavatelem při přechodu časopisu z uzavřeného režimu do otevřeného režimu. U hybridních časopisů může být problematické ověřit, zda vydavatel nezneužívá duplicitního financování k navyšování zisků (*double-dipping*), tj. zda vzhledem k přijatým autorským poplatkům snižuje adekvátně i cenu předplatného.

Řada propagátorů otevřeného přístupu nepatří zrovna mezi zastánce zlaté cesty, protože ta nevytváří tlak na vydavatele, aby snižovali ceny, což byl koneckonců jeden z hlavních důvodů, proč hnutí otevřeného přístupu vzniklo. Vydavatelům prostě stačí mnohdy změnit jen model financování, aniž by tím ohrozili své zisky a pozice. Paradoxně se tak z mnohých komerčních vydavatelů stali přes noc horliví zastánci otevřeného přístupu.

Novodobým problémem zlaté cesty je rovněž vznik a masivní rozšiřování tzv. predátorských vydavatelů a *predátorských* časopisů. Jde o periodika bez valného významu pro vědeckou komunikaci, vytvořená uměle a výhradně jen za účelem dosažení rychlého zisku. Agresivním marketingem a nezřídka i podvodnými technikami, např. parazitováním na známých jménech vědců a podobně znějících titulech časopisů, se snaží nalákat co nejvíce příspěvků, za něž vybírají autorské poplatky, aniž by jejich redakce jakkoliv zkoumaly kvalitu a přínos publikací. Diskvalifikují tím nejen samotnou myšlenku otevřeného přístupu, ale i příležitosti pro nástup nových progresivních vydavatelů a zvýšení skutečné konkurence pro zavedené monopoly. Predátorské publikování je typickým příkladem zneužití nových přístupů. Podobně jako v jiných obdobných případech – analogicky můžeme uvést třeba spam u elektronické pošty – je třeba vyvinout a zavést ochranná opatření, která omezí rizika zneužití na únosnou míru a neohrozí funkčnost systému jako celku⁵.

Jako základní nástroj pro podporu zlaté cesty otevřeného přístupu vznikla již v roce 2003 služba DOAJ (*Directory of Open Access Journals* – <https://doaj.org/>). Jde o průběžně aktualizovanou databázi otevřených časopisů, která v době psaní tohoto textu zahrnovala již přes 10 400 časopiseckých titulů a denně přibývají v průměru tři nové tituly. DOAJ slouží nejen pro identifikaci otevřených časopisů pro autory, kteří preferují otevřené publikování. Umožňuje i prohledávání těchto časopisů na úrovni článků tím, že sklízí pravidelně metadata z více než poloviny registrovaných titulů. Podstatně mladším a zatím chudším „bratříčkem“ DOAJ je registr otevřených knih DOAB (*Directory of Open Access Books* – <http://www.doabooks.org/>), který vznikl v roce 2012. Dalším nástrojem na podporu zlaté cesty jsou fondy na podporu otevřeného publikování (na plnou či částečnou úhradu autorských poplatků), které zřídila řada institucí, a někdy existují dokonce i jako součást národní politiky.

Důležitou roli v prosazování otevřeného přístupu jak zelené, tak zlaté cesty hrají poskytovatelé dotací. Čím dál více jich jako podmínku pro přidělení dotace vyžaduje, aby všechny publikované výstupy projektu byly zveřejněny v režimu otevřeného přístupu. Jedním z průkopníků byla americká vládní instituce National Institutes of Health, která tento požadavek přijala ve formě doporučení již v roce 2005 a o dva roky později ho změnila na povinnost. Od té doby počet poskytovatelů výzkumných dotací vyžadujících otevřené publikování rychle roste. Více informací k této problematice naleznete v kapitole 3.3.

---

5 Jedním z nejnámějších současných nástrojů je seznam predátorů a predátorských časopisů spravovaný Jeffrey Bealym, knihovníkem Denverké univerzity, <http://scholarlyoa.com/publishers/>. Další přístup představuje etický kodex asociace vědeckých OA vydavatelů OASPA Code of Conduct. Také služba DOAJ změnila pravidla registrace pro snazší identifikaci a eliminaci predátorských časopisů.

**Krátká historie
otevřeného
přístupu v České
republice**

Jaká je situace otevřeného přístupu v České republice? Není příliš radostná. Nikdo samozřejmě neočekává, že by naše republika byla tahounem hnutí, ale silně zaostáváme bohužel i v pouhém následování cest, které již prošlapali a prověřili jiní. Obecné povědomí o tom, co je a jaké problémy otevřený přístup řeší, je nízké, podpora za strany státu neexistuje a přístup vedení univerzit a výzkumných organizací je většinou opatrný. Nejsme si jisti postoji našich vědců, přínosy, náklady – a hlavně riziky. Proto i tam, kde již začali něco dělat, převažuje vnímání otevřeného přístupu spíše jako *možnosti* (ve smyslu „nebudeme vám bránit a umožníme vám to – pokud sami chcete nebo vás do toho někdo nutí“), než jako vítané *příležitosti* k radikální změně s úmyslem „nechceme již být jen černými pasažéry, ale sami chceme také aktivně a systematicky nabídnout naše výsledky světu“. Nenašel se zatím nikdo, kdo by toto téma na národní úrovni uchopil a měl přitom dostatečně silnou pozici k nastartování změny. Akademické knihovny se snaží, ale jejich postavení je slabé a nepodařilo se jim dosud získat žádného mocného spojence.

Jako první se k politice otevřeného přístupu přihlásila u nás Akademie věd ČR a Grantová agentura ČR, které podepsaly Berlínskou deklaraci v roce 2008. V roce 2010 je jako první vysoká škola následovala Masarykova univerzita a od té doby se přidalo ještě několik málo dalších institucí – např. Asociace knihoven vysokých škol, UK, VUT. Poměrně úspěšné byly univerzity v otevírání přístupu k vysokoškolským kvalifikačním pracím – větší část škol dnes již standardně zveřejňuje diplomové a disertační práce volně na internetu. Podstatně jiná situace je u vědeckých publikací. Pomalu se sice rozšiřuje počet institucí, které zřídily a provozují svůj institucionální repozitář (MU, AV ČR, ZČU, VŠB-TUO, UTB, UPa, NUŠL-NTK aj.), avšak prakticky žádná instituce se ještě neodhodlala přistoupit k povinnému vkládání publikací. Přístupy založené na ryzí dobrovolnosti nefungují nikde ve světě, a nefungují ani u nás. Takže i tam, kde repozitáře existují, nabízí zatím jen malý zlomek z publikovaných vědeckých výstupů. Ještě méně institucí má nastavenou nějakou politiku na podporu publikování v otevřených časopisech. Jako první zřídila fond na podporu publikování v režimu otevřeného přístupu v roce 2011 Akademie věd ČR; k ní se přidaly později VŠCHT Praha a VUT v Brně.

Co se týče státní politiky otevřeného přístupu – ta bohužel žádná neexistuje. Prvním krokem k ní mělo být doporučení Rady pro výzkum, vývoj a inovace z února 2014 s názvem „Otevřený přístup (Open Access) k publikovaným výsledkům výzkumu financovaného z veřejných zdrojů v ČR“, které se obrací na vládní instituce, výzkumné organizace a poskytovatele podpory s výzvou podporovat

otevřený přístup a připravit k tomu příslušné kroky a materiály (RADA PRO VÝZKUM, VÝVOJ A INOVACE, 2013). Jedním z těchto kroků měla být i příprava a přijetí národní strategie otevřeného přístupu v souladu s Doporučením Evropské komise. K tomu již ovšem nedošlo; proběhla změna vlády a následná obměna úředníků, v jejíchž důsledku byla ukončena činnost příslušné pracovní skupiny – a dodnes na ni nikdo nenašel. Po letech nečinnosti se stihl alespoň ustanovit národní referenční bod pro oblast otevřeného přístupu (Jana Kratěnová, Technologické centrum AV ČR), který má být partnerem Evropské komise v otázkách přístupu k vědeckým informacím a který by měl na národní úrovni koordinovat opatření uvedená v Doporučení Evropské komise. Žádný posun však od té doby nenastal.

Použitá literatura

Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities (2003). [online]. 22 October 2003 [cit. 2015-04-03]. Dostupné z: http://openaccess.mpg.de/67605/berlin_declaration_engl.pdf

Bethesda Statement on Open Access Publishing (2003). [online]. Released June 20, 2003 [cit. 2015-04-03]. Dostupné z: <http://legacy.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm>

Budapest Open Access Initiative (2002). [online]. 2002 [cit. 2015-04-03]. Dostupné z: <http://www.budapestopenaccessinitiative.org/>

EUROPEAN COMMISSION. (2012). 2012/417/EU: Commission Recommendation of 17 July 2012 on access to and preservation of scientific information. *Official Journal of the European Union – Legislation* [online]. roč. 55, 21 July 2012 [cit. 2015-04-03] L 194/39 – L 194/43. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2012:194:FULL&from=EN>

SUBER, Peter. (2009). *Timeline of the Open Access Movement* [online]. Last revised, February 9, 2009 [cit. 2015-04-03]. Dostupné z: <http://legacy.earlham.edu/~peters/fos/timeline.htm>

RADA PRO VÝZKUM, VÝVOJ A INOVACE. (2013). Usnesení k jednotlivým bodům programu 291. zasedání Rady pro výzkum, vývoj a inovace dne 28. února 2014. A8) Otevřený přístup (Open Access) k publikovaným výsledkům výzkumu financovaného z veřejných zdrojů v ČR. Příloha 291/A8. [vyzkum.cz](http://www.vyzkum.cz) [online]. © 2013 [cit. 2015-04-03]. Dostupné z: <http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=708836>

---

*Jiří Marek, Vysoké
učení technické v Brně
– Fakulta chemická*

HLUBŠÍ pochopení fenoménu otevřeného přístupu je založeno na pochopení nejen jeho základních rysů, jak bylo popsáno v úvodu (kapitola 1.1), ale i na pochopení kontextu, který ho obklopuje. Otevřený přístup již dnes nepůsobí jako osamocená oblast vědeckého publikování, ale stal se přirozeně součástí širšího okruhu ostatních „otevřených“ iniciativ, jež se postupně s rozvojem internetu a jeho služeb vyvíjely. Souhrnně se tyto iniciativy označují zatím pouze anglickým termínem *open agenda* nebo *open content*, český překlad se ještě nevžil (dále v textu bude proto používán termín *open agenda*).

Základní vymezení pojmu *open agenda* můžeme nalézt např. v publikaci Almy Swan *Policy Guidelines On The Development And Promotion Of Open Access* (SWAN, 2012) vydané Organizací OSN pro výchovu, vědu a kulturu (UNESCO). V dnešní době je možné do skupiny *open agenda* zařadit tyto oblasti:

- Otevřený software (open source);
- Otevřená data, Informace veřejného sektoru (open data, public sector information, zkráceně PSI);
- Otevřené výukové zdroje (open educational resources, zkráceně OER);
- Otevřená kultura (open culture);
- Otevřené vládnutí (open government).

Otevřený software

Oblast otevřeného softwaru historicky stojí na úplném počátku jak iniciativy *open agenda*, tak i veřejných licencí, jež utvářejí praktický nástroj pro prosazování myšlenek otevřených hnutí. Jedná se přibližně o 80. léta 20. století, která odstartovala vznik svobodného softwaru a svobodného šíření a sdílení a přinesla všeobecně známé pojmy jako Linux, GNU-GPL licence, GNU-FDL licence aj. (OPEN SOURCE INITIATIVE, 2012). Princip otevřeného softwaru je založen na volném sdílení otevřeného kódu, které umožňuje tvorbu kódu a výměnu zkušeností mezi jeho tvůrci i uživateli. Oblast otevřeného softwaru tak představuje základní pilíř kolaborativního sdílení jako takového. Globální úspěšnost principu otevřeného softwaru z hlediska ekonomického i technologického dokazuje příklad operačního systému Linux, na jehož různých modifikacích funguje až 95 procent nejvýkonnějších superpočítačů a 80 procent chytrých telefonů s operačním systémem Android (MOODY, 2013). Další informace k této problematice lze nalézt na internetové stránce <http://opensource.org>.

**Otevřená data,
informace
veřejného
sektoru**

Otevřená data představují v dnešní době nové a zajímavé odvětví, jehož účelem je rozšíření a zpřístupnění rozdílného druhu konkrétních informací o okolním světě (experimentální data, data z dopravy apod.) různým typům uživatelů (ostatním vědcům, programátorům, politikům). V duchu otevřeného myšlení se tak jedná o poskytnutí informací (dat) jejich tvůrcem, a to pro jakékoliv zpracovatele a jejich využití v zájmu lepšího pochopení okolního prostředí. Na základě toho by mohly vznikat lepší a praktičtější produkty pro společnost, ale i pro konkrétní jedince. Pod tímto poměrně abstraktním vysvětlením si lze představit například jednoduchou aplikaci na hledání odjezdů hromadné dopravy: zde dopravní podnik jako poskytovatel dat umožnil zpracovateli (programátorovi) lépe uchopit data okolního světa a ty dále zpřístupnit dalším uživatelům ve formě nového produktu. Za aktuálně nejvýznamnější součást otevřených dat je dnes možné považovat oblast tzv. „dat veřejného sektoru“ (PSI – public sector information). Právě tady je patrná snaha o opětovné využití různých druhů statických (data o umístění parkovišť) a dynamických (online sledování polohy prostředků hromadné dopravy) informací produkovaných jednotlivými veřejnými institucemi. V současnosti se již běžně můžeme setkat s těmito daty jako součástí digitálních služeb poskytovaných zejména prostřednictvím mobilních zařízení. Evropská unie vidí v těchto informacích značný potenciál a snaží se proto vytvořit vhodný legislativní rámec podporující rozvoj odvětví (EUROPEAN COMMISSION, 2013). Data (informace) se tedy dostávají do předního ekonomického zájmu a bude zajímavé sledovat tento vývoj. Jak uvádí Vickeryho zpráva z roku 2011, kterou si nechala vypracovat Evropská komise, data představují potenciální trh o velikosti několika desítek miliard eur za rok (VICKERY, 2011)⁶. Zajímavým příkladem využití dat veřejného sektoru v rámci České republiky je aplikace Mapa kriminality od obecně prospěšné společnosti Otevřená společnost. Je dostupná zde: <http://www.mapakriminality.cz>.

**Otevřené
výukové zdroje**

Otevřené výukové zdroje rozšiřují rozsah iniciativy open agenda do oblasti vzdělávání, v němž otevírají cestu k distančnímu vzdělávání formou e-learningových kurzů a dalších online dostupných materiálů. Z pohledu historického vývoje lze vyzorovat postupné rozvíjení otevřeného obsahu od otevřeného softwaru přes principy otevřeného přístupu, otevřených dat až právě po otevřené výukové zdroje (OER). V řadě zemí probíhají diskuse o tom, jak tuto oblast pojmut, protože představuje řadu problematických bodů zejména v oblasti autorského práva. Její správné nastavení by mohlo zname-

⁶ *Nebo např. Sdělení Komise Evropskému parlamentu, radě, evropskému hospodářskému výboru a výboru regionů ze dne 12. 12. 2011, Veřejně přístupné údaje – Hnací síla inovací, růstu a transparentnosti správy, KOM (2011) 882 v konečném znění. Dostupné z: http://ec.europa.eu/information_society/policy/psi/docs/pdfs/pendata2012/open_data_communication/cs.pdf*

nat výrazný posun ve vývoji informační společnosti. Mezi nejznámější platformy tzv. „otevřeného učení“ (open learning), jak je také tato oblast někdy nazývána, patří například:

- Platforma Moodle (více informací zde: <https://moodle.org>)
- Coursera (více informací zde: <https://www.coursera.org>)
- P2PU (více informací zde: <https://p2pu.org/en/>)
- edx (více informací zde: <https://www.edx.org>)

Otevřená kultura

Otevřená kultura je postavena na konceptu, který je styčným bodem prakticky pro všechny již zmiňované iniciativy v této kapitole. Jedním z nejznámějších počínů v této oblasti je evropský projekt Europeana (<http://www.europeana.eu>), jenž se snaží virtuálně zpřístupnit evropské kulturní a vědecké dědictví. Příkladů otevřené kultury je možné nalézt dnes již více. Například v Brně se jedná o internetovou Encyklopedii města Brna (<http://encyklopedie.brna.cz/home-mmb/>). Koncept otevřené kultury tak představuje zpřístupnění a šíření znalostí o kulturním dědictví, zpřístupnění jednotlivých muzejních sbírek přes internet a vytváření zajímavých databází či aplikací v oblasti kultury a umění. Jako další příklad rychlého přístupu k umění bez překážek je možné uvést sekci *Collection Online* Metropolitního muzea v New Yorku, které zpřístupňuje velkou část své sbírky na internetu (THE METROPOLITAN MUSEUM OF ART, 2015).

Z pohledu tvorby uměleckého obsahu jsou to pak především veřejné licence Creative Commons, jež umožňují šířit internetem otevřenou novodobou kulturu vytvářenou tvůrci digitálního obsahu. Služby jako Flickr, Vimeo apod. nabízejí už dnes významné množství různých druhů multimédií a dalšího obsahu určeného k šíření a znovuvyužití. Stávají se zdrojem nových „otevřených“ kulturních databází, které do budoucna budou představovat významný potenciál pro kolaborativní tvorbu nového digitálního obsahu, resp. umění. Díky nim se rovněž smazává rozdíl mezi profesionálními a amatérskými tvůrci obsahu.

Otevřené vládnutí

Z oblastí mimo kulturu a akademický svět je vhodné zmínit ještě jednu otevřenou podskupinu. Globálním trendem je vysoká míra elektronizace veřejné správy vedoucí k rozvinutí modelu otevřeného vládnutí, který by umožňoval využít informací různého

druhu jak pro lepší rozhodování v politické praxi, tak i pro zapojení občanů formou participace a ke zvýšení transparentnosti a podpory demokratického uspořádání. (NYU POLYTECHNIC SCHOOL OF ENGINEERING, 2014). O uchopení tohoto konceptu se více či méně snaží každý stát rozvinutého světa. Je možné, že do budoucna oblasti jako data veřejného sektoru (PSI), otevřené výukové zdroje (OER) a otevřená kultura budou zahrnuty do konceptu širšího, označovaného právě souhrnným pojmem otevřené vládnutí (RADA VLÁDY PRO KOORDINACI BOJE S KORUPCÍ, 2013-2014). Na předních pozicích v rozvoji otevřeného vládnutí se nyní nachází například Velká Británie, která velmi zdatně využívá otevřená data pro rozvoj konceptu (DATA.GOV.UK, 2015), a dále pak Spojené státy americké (THE WHITE HOUSE PRESIDENT BARACK OBAMA, 2015). Jako příklad české iniciativy v této oblasti je nutné zmínit Nadaci Otakara Motejla, jež se svou činností snaží o podporu otevřeného vládnutí v České republice a spravuje portál Otevredata.cz (více informací zde: <http://www.motejl.cz>). Jako druhý příklad je možné uvést sekci eGovernment ze stránek Ministerstva vnitra ČR (dostupné zde: <http://www.mvcr.cz/egovernment.aspx>), které se také velmi intenzivně zajímá o otevřená data. V roce 2015 připravilo *Standardy publikace a katalogizace otevřených dat* (více informací zde: <http://www.mvcr.cz/clanek/otevrena-data.aspx>).

Závěr Z výše uvedeného je patrné, že *open agenda* se stává součástí běžného života občanů, i když si to většina z nás pravděpodobně neuvědomuje. Trend k otevřenější a více informačně propojené společnosti je tak zřejmý. Cílem této kapitoly nebylo dopodrobna analyzovat jednotlivé oblasti, ale spíše nabídnout rychlou orientaci v oblasti *open agenda* a zároveň upozornit, že princip otevřenosti rozmáhající se ve vědeckém publikování se prosazuje i v jiných oblastech lidské intelektuální činnosti a že je vhodné tyto iniciativy podporovat a rozvíjet.

Závěrem je nutné shrnout několik společných znaků, které jsou všeobecně platné pro zmíněné oblasti. Jedná se o tyto principy:

- podpora volného, neomezeného sdílení informací v nejširším slova smyslu,
- otevřenost a propojování společnosti,
- otevřené sdílení vědění a kultury,
- sociální aspekt ve smyslu společensky odpovědné zásady: „co bylo placeno z veřejných rozpočtů, mělo by být i veřejně přístupné“.

V kontextu Evropské unie a jejích strategií rozvoje výše zmíněné oblasti spadají do problematiky informační společnosti, která je pro Evropskou unii klíčová. Téma je součástí *Digitální agendy pro Evropu*⁷ jako jednoho ze sedmi hlavních cílů společné *Strategie pro Evropu 2020*⁸. Digitální agenda klade důraz na interoperabilitu⁹, na šíření poznatků vědy a kultury a na celkové zlepšení informační gramotnosti včetně infrastruktury pro celou Evropskou unii. V těchto zejména politických závazcích lze vyčíst určitý posun směrem ke zvyšující se důležitosti informační a znalostní společnosti.

Z uvedeného můžeme dále vyzorovat, že model otevřeného přístupu se stal již celosvětovým fenoménem, který bude hrát čím dál důležitější roli v akademickém světě, a ve spojitosti s dalšími oblastmi *open agenda* i mimo něj. Pochopení a rozvoj fenoménu otevřeného přístupu jsou tedy závislé i na rozvoji otevřenosti v dalších odvětvích, přičemž by především synergické efekty mohly umožnit opravdový a rychlejší rozvoj informační společnosti, který autor považuje za cíl všech zmíněných iniciativ.

Použitá literatura

DATA.GOV.UK. (2015). Opening Up Governemnt. Data.gov.uk [online]. 2015 [cit. 2015-09-09]. Dostupné z: <http://data.gov.uk>

EUROPEAN COMMISSION. (2013). European legislation on reuse of public sector information. *Digital Agenda for Europe* [online]. 17 July 2013 [cit. 2015-09-09]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/european-legislation-reuse-public-sector-information>

MOODY, Glyn. (2013). *Half a Revolution*. [Online]. 2013 [cit. 2015-09-02]. <http://openaccess.mpg.de/1528622/Session-2-Moody.pdf>

NYU POLYTECHNIC SCHOOL OF ENGINEERING. (2014). Open Government – What’s in a Name? *GovLab* [online]. 2014 [cit. 2015-09-09]. Dostupné z: <http://thegovlab.org/open-government-whats-in-a-name/>

-
- 7 EVROPSKÁ KOMISE (2010a). Sdělení komise Evropskému parlamentu, Radě, Evropskému hospodářskému a sociálnímu výboru a výboru region ze dne 26. 8. 2010, *Digitální agenda, KOM(2010) 245 v konečném znění* [online]. V Bruselu dne 26. 8. 2010 [cit. 2015-04-26]. Dostupné z: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0245:REV1:CS:HTML>
- 8 EVROPSKÁ KOMISE (2010b). Sdělení komise ze dne 3. 3. 2010, *Evropa 2020 – Strategie pro inteligentní a udržitelný růst podporující začlenění, KOM(2010) 2020 v konečném znění* [online]. V Bruselu dne 3. 3. 2010 [cit. 2015-04-26]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_CS_ACT_part1_v1.pdf
- 9 Pro budoucí rozvoj všech součástí *open agenda* bude klíčová právě interoperabilita. Pro oblast otevřeného přístupu je aktuálním standardem protokol OA-PMH. Blíže k tomu: *Open Archives Initiatives* [online]. [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: <http://www.openarchives.org/>

RADA VLÁDY PRO KOORDINACI BOJE S KORUPCÍ, 2013-2014. (2014). *Partnerství pro otevřené vládnutí (OGP)* [online]. 2014 [cit. 2015-09-08]. Dostupné z: <http://www.korupce.cz/cz/partnerstvi-pro-otevrene-vladnuti/partnerstvi-pro-otevrene-vladnuti-ogp-104810/>

SWAN, Alma. (2012). *Policy guidelines for the development and promotion of open access* [Online]. 2012 [cit. 2015-09-09]. ISBN: 978-92-3-001052-2. Dostupné z: <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/resources/publications-and-communication-materials/publications/full-list/policy-guidelines-for-the-development-and-promotion-of-open-access/>

THE METROPOLITAN MUSEUM OF ART. (2015). *The Collection Online* [online]. © 2000-2015 [cit. 2015-09-09]. Dostupné z: <http://www.metmuseum.org/collection/the-collection-online>

THE WHITE HOUSE PRESIDENT BARACK OBAMA. (2015). *Open Government Initiative* [online]. 2015 [cit. 2015-09-09]. Dostupné z: <https://www.whitehouse.gov/open>

VICKERY, Graham. (2011). *Review of recent studies on PSI reuse and related market developments* [online]. 16/09/2011 [cit. 2015-09-09]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/news/review-recent-studies-psi-reuse-and-related-market-developments>

1.3 OTEVŘENOST JAKO ZÁKLAD VĚDY A VĚDECKÉ KOMUNIKACE V 21. STOLETÍ

27

Tereza Simandlová,
Univerzita Karlova,
1. lékařská fakulta
– Ústav vědeckých
informací

---

*Kapitola je upraveným textem části autorčiny
diplomové práce Otevřená věda – vědecká (r)evoluce.*

Chceme-li mluvit o otevřeném přístupu (*open access*) jako o potřebné změně, která má mj. vést k vyšší efektivnosti, dostupnosti a propojování vědeckých poznatků, je nutné si uvědomit, že nemůžeme očekávat změnu systému, pokud nahradíme pouze jeden dílek skládačky. Abychom dosáhli benefitů, které zastánci otevřenosti deklarují, je potřeba pozměnit nejen návyky v publikování finálních výstupů, ale také praktiky ve všech fázích vědeckého cyklu a praxe, které jsou nejen s publikováním spojené. Požadavky na tuto proměnu nabízí koncept otevřené vědy (*open science*).

V odborné literatuře se můžeme setkat s řadou různých výkladů a definic otevřené vědy. Problém ovšem je, že se na ni většinou nahlíží příliš konkrétním způsobem či v souvislosti s otevíráním pouze jednoho typu obsahu. Je proto v množství roztržštěných pohledů složité najít obecnou definici, která by vymezovala otevřenou vědu v celém jejím záběru. Jednu z rozšířených obecnějších definic vyjádřil Michael Nielsen (2011), který otevřenou vědu popisuje jako „...ideu, ve které by vědecké poznání všeho druhu mělo být otevřeně sdíleno tak brzy, jak je to praktické, již během procesu objevování.“ Přičemž pod „vědeckým poznáním všeho druhu“ si můžeme představit nejen časopisecké články, ale také data, kód, online softwarové nástroje, otázky, nápady a spekulace, tedy vše, co může být považováno za znalost. Zmínka o praktičnosti načasování, tedy v jaké fázi vědecké poznání zveřejnit, je do definice zahrnuta, neboť existují často například legální, etické, sociální či jiné faktory, které by měly být před uveřejněním zváženy (NIELSEN, 2011).

Nesourodostí definic a komplexním popisem otevřené vědy se hlouběji zabývají Fecher a Friesike (2014). Ti také provedli rozsáhlou rešerši dostupné literatury, na jejímž základě formulovali pět myšlenkových škol otevřené vědy, které se snaží pokrýt veškeré aspekty otevřenosti ve vědě a určit, kam až tento model zasahuje. Školy nazvali následovně: demokratická, pragmatická, infrastrukturní, veřejná a hodnotící. Ve své práci ale poznamenávají, že i přes rozdělení do samostatných směrů by tyto školy neměly být vnímány odděleně. Upozorňují, že se více či méně navzájem prolínají či některé se dokonce podmiňují (FECHER a FRIESIKE, 2014).

Autoři v rámci svého modelu ke každé myšlenkové škole přiřadili vždy základní předpoklad, zainteresované skupiny, hlavní cíl myšlenkového směru a dále také uvedli konkrétní příklady nástrojů a metod, s jejichž využitím bychom měli dojít ke stanovenému cíli (FECHER a FRIESIKE, 2014). Tento model je zatím asi nejpropracovanějším popisem systému otevřené vědy a jeho součástí.

Table 1 Five Open Science schools of thought

School of thought	Central assumption	Involved groups	Central Aim	Tools & Methods
Democratic	The access to knowledge is unequally distributed.	Scientists, politicians, citizens	Making knowledge freely available for everyone.	Open Access, intellectual property rights, Open data, Open code
Pragmatic	Knowledge-creation could be more efficient if scientists worked together.	Scientists	Opening up the process of knowledge creation.	Wisdom of the crowds, network effects, Open Data, Open Code
Infrastructure	Efficient research depends on the available tools and applications.	Scientists & platform providers	Creating openly available platforms, tools and services for scientists.	Collaboration platforms and tools
Public	Science needs to be made accessible to the public.	Scientists & citizens	Making science accessible for citizens.	Citizen Science, Science PR, Science Blogging
Measurement	Scientific contributions today need alternative impact measurements.	Scientists & politicians	Developing an alternative metric system for scientific impact.	Altmetrics, peer review, citation, impact factors

Tab. č. 1. Pět myšlenkových škol otevřené vědy (FECHER a FRIESIKE, 2014).

Namísto hledání vyčerpávající definice je ale možná mnohem důležitější pochopit podstatu otevřené vědy a všech vědeckých “open”, která zastřešuje. Ať už jde o otevřené iniciativy či konkrétní nástroje, jejich vznik a rozvoj by nebyl možný bez existence internetu. Otevřenost sama o sobě je totiž jednou z jeho základních myšlenek (FEDERAL COMMUNICATIONS COMMISSION, 2014) a jako taková zároveň postupně ovlivňuje činnosti, které prochází internetizací. Otevřenost v souvislosti s vědeckými výstupy, ať se jedná o finální publikaci, data, nástroje či samotné myšlenky a nápady, však nestojí pouze na volné dostupnosti na internetu, ale zahrnuje i jiné charakteristiky, které dohromady naplňují celou její ideu. Tyto prvky bychom mohli stručně sjednotit do čtyř faktorů otevřenosti, a to jsou: *přístupnost*, *srozumitelnost*, *měřitelnost* (vyhodnotitelnost) a *znovupoužitelnost* (ROYAL SOCIETY, 2012). Přístupnost je míněna v tom smyslu, že data, publikace a jakékoliv jiné výstupy vědy by měly být přístupné všem zdarma a bez bariér. Tedy že by měly být vyhledatelné a zpřístupněné v takové formě, která umožňuje jejich užití. Požadavek na srozumitelnost vyplývá z faktu, že je věda často až příliš komplikovaně popisována, či se znesnadňuje pochopení a identifikování výsledků. Pokud by měla být věda otevřená, je potřeba ji sdělovat jasně a srozumitelně. A to jak směrem k vědecké komunitě, tak i k veřejnosti. Srozumitelnost by měla zajistit, aby uživatel byl schopen vyhodnotit, co se mu sděluje. Vyhodnotitelnost nebo jinak měřitelnost spočívá v možnosti ověřit pravdivost sdělované

informace, ale také ověřit kvalitu a přínos výzkumu obecně. Způsob vyhodnocování je potřeba vždy uzpůsobit konkrétnímu typu výstupu. A aby byla idea otevřenosti naplněna zcela, je kladen důraz též na zajištění možnosti opětovného využití výsledku. Toho je možné dosáhnout tehdy, jsou-li výstupy zveřejněny ve vhodném formátu k užití, s vysvětlujícími kontextuálními informacemi a metadaty a pod vhodnou veřejnou licencí – např. licencí CC-BY nebo CC-BY-SA (ROYAL SOCIETY, 2012). Všechny tyto faktory tedy dohromady tvoří podstatu otevřenosti ve vědě a jsou nedílnou součástí nejen otevřené vědy, ale také všech jejích vědeckých otevřených odnoží.

Zastánci otevřené vědy o tomto konceptu často hovoří jako o revoluci ve vědecké komunikaci a praxi vůbec. Přitom otevřenost, kterou bychom mohli díky názvu chápat jako něco svázaného právě až s konceptem open science a s nově ukotveným vymezením otevřenosti v online digitálním prostředí, byla součástí již první vědecké revoluce spojené s publikováním vědeckých poznatků v odborných recenzovaných periodikách v 17. století (BARTLING a FRIESIKE, 2014). Revoluční byla na zrodu tradičního modelu publikování totiž nejen změna média pro přenos informací. Ale byla to rovněž změna v přemýšlení a právě otevřenost, s jakou se autoři rozhodli dát veřejně k dispozici své znalosti kolegům za účelem usnadnění komunikace a podpoření vzniku nových objevů. S novými nástroji se nyní snaží otevřená věda tuto myšlenku opět vzkřísit a vrátit vědu a vědeckou komunitu na cestu otevřenosti (NIELSEN, 2012). Zda se jí to skutečně podaří, závisí především na aktivním přístupu komunity. K dosažení očekávaných přínosů a benefitů je totiž potřeba, aby nikoli jednotlivci, ale většina vědců a členů ostatních zainteresovaných skupin (tvůrci politik, management vědeckých institucí, vydavatelé, poskytovatelé financí, programátoři a studenti) nejen uznávala užitečnost a efektivnost otevřené vědy, ale začala také sama aplikovat principy otevřenosti ve své každodenní praxi. Je tedy nutné, aby se změnilo chování a návyky na všech úrovních vědeckého cyklu a napříč celou akademickou společností, jak již naznačovala úvodní slova této kapitoly.

Použitá literatura

BARTLING, Sönke a Sascha FRIESIKE. (2014). Towards Another Scientific Revolution. In: Bartling, Sönke a Sascha Friesike (eds.). *Opening Science: The Evolving Guide on How the Internet is Changing Research, Collaboration and Scholarly Publishing*. Springer, 2014, s. 3-15. ISBN 978-3-319-00025-1. Dostupné také z (DOI): http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-00026-8_1

FEDERAL COMMUNICATIONS COMMISSION. (2014). Open Internet. Home: FCC.gov [online]. Washington, DC: FCC, ©2014 [cit. 2015-04-12]. Dostupné z: <http://www.fcc.gov/openinternet>

FECHER, Benedikt a Sascha FRIESIKE. (2014). Open Science: One Term, Five Schools of Thought. In: Bartling, Sönke a Sascha Friesike (eds.). *Opening Science: The Evolving Guide on How the Internet is Changing Research, Collaboration and Scholarly Publishing*. Springer, 2014, s. 17-47. ISBN 978-3-319-00026-8-2. Dostupné také z (DOI): http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-00026-8_2

NIELSEN, Michael. (2012). *Reinventing Discovery: The New Era of Networked Science*. Princeton University Press, 2012. 270 s. ISBN 978-0-691-14890-8.

NIELSEN, Michael. (2011). [open-science] Definitions of Open Science?. In: *open-science – Discussion list for the open science community* [online]. Jul 28 15:24:38 BST 2011 [cit. 2015-04-12]. Dostupné z: <http://lists.okfn.org/pipermail/open-science/2011-July/000907.html>

ROYAL SOCIETY. (2012). *Science as an open enterprise* [online]. London: The Royal Society, June 2012 [cit. 2015-04-12]. ISBN 978-0-85403-962-3. Dostupné z: https://royalsociety.org/~media/Royal_Society_Content/policy/projects/sape/2012-06-20-SAOE.pdf

1.4 OTEVŘENÝ PŘÍSTUP A VÝVOJ V ZAJIŠŤOVÁNÍ PŘÍSTUPU K VÝSLEDKŮM VÝZKUMU A VÝVOJE PUBLIKOVANÝM VE VĚDECKÝCH ČASOPISECH

31

Lucie Melicharová,
Univerzita Pardubice
– Univerzitní knihovna

Klíčové problémy zajišťování přístupu k vědeckým informacím

Jak již bylo popsáno podrobně v úvodní kapitole, knihovny se potýkají s problémem navyšujících se cen periodik a zároveň v důsledku světové finanční krize mají k dispozici menší objem finančních prostředků na jejich úhradu. Výhodiskem z této situace nazývané krize časopisů se zdála být možnost tzv. big deal, kdy vydavatelé na základě předplatného zpřístupňují online velké kolekce vědeckých časopisů. Jak se později ukázalo, tento způsob se stal noční můrou pro knihovny, které jsou tak nuceny platit i za zdroje, jež pravděpodobně jejich uživatelé nevyužijí (POYNDRER, 2011).

Vývoj vydávání vědeckých časopisů

Ve druhé polovině dvacátého století investovaly vlády průmyslově vyspělých zemí nemalé částky do vědecko-technického rozvoje, díky němuž mohly vzniknout nové vědecké disciplíny. Tato situace s sebou přinesla nárůst odborných článků, které bylo třeba publikovat, ať v již zavedených odborných časopisech, nebo v těch nově vzniklých. Tok finančních prostředků do vědy se projevil i na rozpočtech akademických knihoven, takže si mohly dovolit rozšiřovat svá portfolia předplacených časopisů. Jak uvádí Solomon (2013), komerční vydavatelé, kteří do této doby vydávali nepatrné množství vědeckých časopisů, rychle zjistili, že se jedná o lukrativní činnost. Do konce 20. století získaly velké vydavatelské domy dominantní postavení na trhu s odbornými periodiky. V roce 2006 činil podíl vědeckých časopisů vydávaných komerčními vydavateli více než 60 %. Ale komercializace, vznik nových specializovaných časopisů a rozdělení trhu mezi několik silných hráčů s sebou přineslo i negativní vlivy, jako enormní nárůst cen předplatného a problémy knihoven s jejich financováním (SAMPLE, 2012). Do těchto napjatých vztahů výrazně vstoupila v 90. letech 20. století digitalizace, která zjednodušila proces vědeckého publikování a umožnila zavést zcela nové modely šíření vědeckých poznatků.

Nové technologie a obchodní modely

Nové technologie otevřely další možnosti v šíření vědeckých poznatků, a to jak prostřednictvím preprintových serverů (arXiv – <http://arxiv.org/> apod.), tak publikováním v otevřených časopisech. Průkopníky na trhu otevřených časopisů, které jsou financované pouze z poplatků za publikování (*article processing charges* – APC),

se stali vydavatelé BioMed Central a PLoS. Tento model financování převzala většina otevřených časopisů. Otevřené časopisy zpravidla nabízejí přidanou hodnotu v podobě rychlého publikování, přehled jednotlivých metrik, jak si který článek vede v porovnání s ostatními, nebo nové formy recenzního řízení (*open peer review*). Dalším příkladem jak financovat otevřený časopis může být platforma PeerJ, která nabízí autorům a institucím možnost předplatit si publikování určitého nebo neomezeného počtu otevřených článků za jeden kalendářní rok.

Již delší dobu jsou registrovány aktivity významných komerčních vydavatelů v oblasti zlaté cesty otevřeného přístupu. V posledních dvou letech vytvořili někteří nabídku typu megačasopisu jako odpověď na úspěch PLoS One. Prvním z nich byla skupina Springer se svým multidisciplinárním megačasopisem Springer Plus.

Vytvářením megačasopisů komerční vydavatelé sledují trend a své komerční cíle, a sice získat novou konkurenční výhodu a v celkovém objemu si zvýšit nebo alespoň udržet zisk. Prosté ignorování otevřeného přístupu dnes již není možné. S tlakem na otevřené zpřístupňování výsledků výzkumu financovaného z veřejných zdrojů a díky podpoře modelu zlaté cesty otevřeného přístupu tak nepochybně bude docházet k postupnému snižování zisku z klasického předplatného. Marketingové týmy těchto vydavatelů již vyvíjejí strategie jak získat pro svůj megačasopis nejen ty nejlepší vědce, kteří dosud publikovali v zavedených časopisech s vysokým impaktem, ale též nejlepší recenzenty. A pravděpodobně především mladé vědce, kteří neuspěli s publikováním svého příspěvku v prestižních úzce specializovaných časopisech zpřístupňovaných na základě předplatného.

Data z poslední doby ukazují, že razantní vstup komerčních vydavatelů na trh placeného otevřeného přístupu může destabilizovat nekomerční vydavatele a v poli poražených tak může skončit nejméně jeden z nich, třeba i PLoS One (DAVIS, 2014).

**Současné problémy
financování
přístupu
k elektronickým
informačním
zdrojům (EIZ)**

„DOUBLE DIPPING“ A HYBRIDNÍ MODEL

Postupné prosazování otevřeného přístupu, a zejména „otevírání“ článků prostřednictvím poplatků za publikování vyžaduje od institucí náročnější vedení a organizaci. Je nutné dobře plánovat jak rozdělit financování mezi tradiční předplatné a poplatky za publikování.

V současné době většina tradičních vydavatelů nabízí tzv. hybridní model. Ten kombinuje přístup k celému obsahu časopisu pro předplatitele a přístup pro všechny k některým článkům díky zaplaceným

publikačním poplatkům ze strany autora. Problém zvaný double dipping neboli duplicitní platba nastává v případech, kdy autor z instituce, která si daný časopis předplácí, zaplatí zároveň za odemčení článku. Příkladem za všechny může být nejmenovaná britská univerzita (ESTELLE, 2014): v jednom roce zaplatila více než 28 tisíc britských liber za předplatné, a zároveň stejnému vydavateli v tomtéž roce zaplatila 21 tisíc liber za APC. Jedná se tedy o 71 % nárůst nákladů. Dobrým příkladem mohou být naopak vydavatelé, kteří nabízejí předplatitelům zdarma vouchery na otevření článků, např. program Gold for Gold od Royal Society of Chemistry.

ZAJIŠTĚNÍ DLOUHODOBÉ ARCHIVACE A PŘÍSTUPU

V souvislosti s problémem vysokých cen předplatného a jejich nepodstatného nárůstu je potřeba upozornit i na následující fakt. Předplatné je nezbytné hradit také z toho důvodu, že v jeho rámci si předplatitelé zajišťují i přístup do archivů. To v době papírových médií nebylo nutné, jelikož pořízením tištěných ročníků si knihovny vytvářely archivy přirozeně. Zaplatilo se jednorázově za předplatné a knihovna, potažmo vědci měli doživotní přístup k informačnímu zdroji. V elektronické podobě se za přístup do archivu platí perpetuálně s každou novou smlouvou (ŠILHÁNEK, 2011). Význam přístupu taktéž k archivům časopisů ilustruje případ jednání obce matematiků, kteří si s vydavatelem Elsevier vyjednali přístup do archivů matematických časopisů. Díky tomuto ojedinělému úspěšnému ujednání se daří budovat digitální matematické knihovny, jež zpřístupňují celé obsahy časopisů od prvního až do posledního vydaného čísla.

Při vyjednávání s vydavateli je nutné myslet i na dobu, kdy skončí aktuální předplatné, a do smlouvy zakotvit právo na tento přístup i v budoucnu. Problém dostupnosti archivů a zajištění trvalého přístupu k licencovaným zdrojům se daří řešit projektům Portico (<http://www.portico.org/digital-preservation/>), LOCKSS (<http://www.lockss.org/>) a CLOCKSS (<https://www.clockss.org/clockss/Home>).

Konsorciální smlouvy a model licenčních center

Do vyjednávání s vydavateli je potřeba zahrnout rovněž otázku publikačních poplatků (APC) za články publikované v hybridních časopisech a požadovat snížení ceny předplatného v závislosti na zvyšování počtu otevřeně přístupných článků. Podle Pinfielda (2015) je výpočet skutečných nákladů na předplatné a na APC pro instituce ztížen zejména z toho důvodu, že časopisy jsou nabízeny v cenovém balíčku (big deal) a stanovení ceny je netransparentní.

Na mezinárodní konferenci ICOLC 2014 (Mezinárodní konference knihovnických konsorcií, <http://icolc.net/>) varoval představitel nizozemského konsorcia SURF (<https://www.surf.nl/en>), že velcí hráči na vydavatelském trhu nejsou v současné době příliš ochotní k vyjednávání o změnách licenčních smluv s institucemi tak, aby tyto smlouvy vyhověly požadavku grantových agentur na povinné ukládání a zpřístupňování publikovaných článků. Tlak institucí na respektování těchto požadavků v nových licenčních smlouvách může vyústit až v neuzavření nové licenční smlouvy a ztrátu přístupu k informacím, což by pravděpodobně přineslo silnou negativní reakci ze strany vědecké komunity.

V červnu 2014 podepsalo francouzské národní konsorcium Couperin novou smlouvu s vydavatelstvím Elsevier. Hlavními cíli při vyjednávání bylo snížit cenu oproti stávající, zajistit archivní práva pro všechny členy na roky 2014 až 2018 a zohlednit články v režimu otevřeného přístupu. Z pohledu otevřeného přístupu se konsorciu podařilo ve smlouvě zakotvit klauzuli, která stanoví, že v případě nárůstu počtu neotevřených článků do roku 2018 o méně než 2 % se cena předplatného sníží.

Dobrym příkladem ze zahraničí jsou Norsko a Finsko, v nichž jsou provozována národní licenční centra, která zajišťují centrálně nákup elektronických informačních zdrojů pro celou zemi. Finský FinELib (<http://www.nationallibrary.fi/libraries/finelib.html>) je od roku 1997 spravován Národní knihovnou v Helsinkách, jež je součástí University of Helsinki. Na základě dobrovolnosti poskytuje služby vysokým školám, výzkumným institucím a vědeckým a veřejným knihovnám. Financování je prováděno centrálně prostřednictvím virtuálních účtů, ale vždy záleží na každé instituci, které zdroje si z těchto prostředků zaplatí. Centrálním nákupem elektronických informačních zdrojů v Norsku je pověřena organizace CRISTin (<http://www.cristin.no>) spravovaná Univerzitou v Oslu (Universitetet i Oslo), která zároveň zajišťuje sběr informací o výzkumu v Norsku. CRISTin poskytuje své služby vysokým školám, výzkumným organizacím, zdravotnickým zařízením a knihovnám. Na rozdíl od finského modelu CRISTin pouze distribuuje faktury od vydavatelů příslušným členům konsorcia.

**Zajištění přístupu
k elektronickým
informačním
zdrojům (EIZ)
v České republice**

V České republice je nákup elektronických informačních zdrojů od roku 1998 zajišťován programy MŠMT, do kterých mohou vysoké školy, ústavy Akademie věd ČR a výzkumné organizace přihlašovat své projekty (NÁRODNÍ TECHNICKÁ KNIHOVNA, 2013). Hlavními cíli jednotlivých programů (LB, LI, 1N, INFOZ) bylo zajištění systematického a kontinuálního přístupu k informačním zdrojům na základě celostátních licencí.

V současné době jsou v České republice základní elektronické informační zdroje zajištěny do roku 2019, a to prostřednictvím Operačního programu pro Výzkum a vývoj pro inovace, jakož i programu MŠMT Informace základ výzkumu (LR). Zároveň probíhají jednání o vzniku národního licenčního centra, které by zajišťovalo centrální nákup elektronických informačních zdrojů v České republice (*Návrh implementace jednotného systému pro nákup EIŽ: pracovní dokument pro skupinu zodpovědnou za realizaci Priority 7 Koncepte rozvoje knihoven České republiky na léta 2011–2015, s. 74*).

Závěr

Situace v oblasti vědeckého publikování se velmi dynamicky mění, není tedy možné přesně odhadnout její další vývoj. Systém zajišťování přístupu k elektronickým informačním zdrojům pomocí konsorciálních smluv s producenty naráží na fenomén otevřeného přístupu, který přesouvá placení výdajů za vydávání vědeckých časopisů z konce procesu na jeho začátek. Děje se tak minimálně v případě placeného publikování v otevřených časopisech. Tento reálný střet dvou naprosto odlišných principů nastoluje řadu otázek. Na klíčovou otázku, jak by měl být přístup k informačním zdrojům financován, aby byla dosažena a udržena stabilita, kontinuita a finanční udržitelnost celého systému, zatím nikdo nenašel vyčerpávající odpověď. Konsorciální smlouvy se uzavírají zpravidla na několik let dopředu, tudíž v tomto rychle se měnícím prostředí je velmi důležitá obezřetnost, důkladná znalost dřívější situace i dobré povědomí o nových trendech. Pokusy alespoň určit trend můžeme pozorovat v západních zemích, zvláště pak ve Velké Británii. Cenné informace přinášejí studie o ekonomickém dopadu tranzitního období, kdy je udržován dosavadní systém předplacení časopisů a zároveň podporován model otevřených časopisů, např. formou účelových institucionálních fondů na podporu zlatého publikování. Pomocí dosavadních publikovaných výsledků studií lze predikovat finanční náročnost přechodu na nový způsob zajištění informačních zdrojů. V každém případě je třeba se systematicky připravit na vyjednávání s největšími producenty vědeckých časopisů. A je nutné posílit vyjednávací sílu konsorcia a snažit se dosáhnout větší transparentnosti uzavíraných smluv.

Použitá literatura

DAVIS, Phil. (2014). Peak PLOS: Planning for a future of declining revenue. In: *The Scholarly Kitchen* [online]. Dec 2, 2014 [cit. 2015-04-11]. Dostupné z: <http://scholarlykitchen.sspnet.org/2014/12/02/peak-plos-planning-for-a-future-of-declining-revenue/>

DIST. (2105). Les éditeurs scientifiques «for profit» accélèrent leur conversion à l'Open Access Gold: quelles visées stratégiques sous-jacentes? *DIST-info* [online]. 8 /février, 2105 [cit. 2015-04-23]. Dostupné z: <http://www.cnrs.fr/dist/z-outils/documents/Distinfo2/Distinf8.pdf>

ESTELLE, Lorraine. (2014). What price open access?. *Research information* [online]. 15 December, 2014 [cit. 2015-04-26]. Dostupné z: http://www.researchinformation.info/news/news_story.php?news_id=1804

NÁRODNÍ TECHNICKÁ KNIHOVNA. (2013). *Návrh implementace jednotného systému pro nákup EIZ: Zabezpečení efektivní dostupnosti elektronických informačních zdrojů* [online]. Praha, 2013, verze dokumentu 2.0 [cit. 2015-08-30]. Dostupné z: <http://repozitar.techlib.cz/record/646/>

PINFIELD, Stephen, Jennifer SALTER a Peter A. BATH. (2015). The “total cost of publication” in a hybrid open-access environment: Institutional approaches to funding journal article-processing charges in combination with subscriptions. *Journal of the Association for Information Science and Technology* [online]. 13 February 2015 [cit. 2015-04-23]. DOI: 10.1002/asi.23446. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1002/asi.23446>

POYNDRER, Richard. (2011). The big deal: not price but cost. *Information Today* [online]. roč. 28, č. 8 [cit. 2015-06-26]. Dostupné z: <http://www.infotoday.com/it/sep11/The-Big-Deal-Not-Price-But-Cost.shtml>

SAMPLE, Ian. (2012). Harvard University says it can't afford journal publishers' prices. *The Guardian* [online]. Tuesday 24 April [cit. 2015-04-23]. Dostupné z: <http://www.theguardian.com/science/2012/apr/24/harvard-university-journal-publishers-prices>

Serial crisis. (2015). In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. Last modified on 6 March 2015, at 17:04 [cit. 2015-04-19]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/Serials_crisis

SOLOMON, David J. (2013). Digital Distribution of Academic Journals and its Impact on Scholarly Communication: Looking Back After 20 Years. *The Journal of Academic Librarianship* [online]. roč. 39, č. 1 [cit. 2015-04-23] s. 23-28. DOI: 10.1016/j.acalib.2012.10.001. Dostupné z: <http://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S0099133312001553>

ŠILHÁNEK, Jaroslav. (2011). Chystá se skutečně revoluce ve vědeckém publikování, aneb jak pokračuje „open access“? *Chemické listy* [online]. č. 105 [cit. 2015-06-26] s. 69-71. Dostupné z: http://www.chemicke-listy.cz/docs/full/2011_01_69-71.pdf

1.5 OTEVŘENÝ PŘÍSTUP V KONTEXTU HODNOCENÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU A VÝVOJE

*Jiří Rákosník,
Akademie věd
České republiky
– Matematický ústav*

Je nepochybné, že otevřený přístup a hodnocení, dva významné faktory současné vědy, se vzájemně ovlivňují. Oba procházejí prudkým vývojem, o vazbách mezi nimi proto ještě nelze dělat příliš jednoznačné závěry.

Hodnocení výsledků vědy je v České republice horké téma již více než deset let. Nutnost hodnotit výsledky výzkumu a vývoje a výstupy využít jako kritérium pro rozdělování finančních prostředků deklarovala už Národní politika výzkumu a vývoje ČR z r. 2000 (RADA PRO VÝZKUM, VÝVOJ A INOVACE, 2000) a v návaznosti na ni formuloval první principy hodnocení zákon č. 130/2002 Sb., o podpoře výzkumu a vývoje. Na základě toho byl také zřízen Informační systém výzkumu a vývoje (IS VaV). Skutečný impulz k realizaci hodnocení dala další Národní politika (RADA PRO VÝZKUM, VÝVOJ A INOVACE, 2004), která mj. stanovila, že „všechny výzkumné instituce využívající institucionální prostředky budou pravidelně a náročně hodnoceny poskytovateli těchto institucionálních prostředků a případně dále zřizovateli, a to za účasti zahraničních odborníků i zástupců ústředních orgánů státní správy“. Vláda pak svým usnesením č. 644 z 23. 6. 2004 k hodnocení výzkumu a vývoje a jeho výsledků stanovila obecné zásady hodnocení využívajícího Informační systém výzkumu, experimentální vývoje a inovací (IS VaV), určila typy hodnocených výstupů (články, knihy, patenty, aplikované výsledky, ostatní podle oborů), do budoucna zmínila souvislost s financováním a uložila do 30. 9. 2004 zpracovat Metodiku hodnocení výzkumu a vývoje (VaV) a jejich výsledků. Ta prošla složitým vývojem od prostého počítání množství výstupů až po nesmírně komplikovaný současný systém.

Na tom by nebylo nic divného – hodnocení výzkumu a vývoje je svébytná složitá disciplína, kterou se ve vyspělých zemích zabývají odborníci po několik desetiletí. Jsou jí věnovány mezinárodní konference a časopisy, v zahraničí ho profesionálně provádějí specializované společnosti. Naneštěstí to administrativní pracovníci, tvůrci legislativy ani mnozí vědci v ČR neakceptovali. Šli vlastní cestou, která stála nesmírné úsilí, mnoho času a prostředků, aniž splnila základní požadavky kladené na hodnocení: sledovat, zda hodnocená činnost směřuje ke stanoveným cílům, vyhodnocovat, zda a do jaké míry je cílů dosahováno, a poskytovat nástroj k vytváření strategií. Místo toho byla na základě tzv. Reformy systému výzkumu, vývoje a inovací v ČR z r. 2008 zavedena přímá trojčlenková vazba mezi bodovým hodnocením a financováním výzkumných organizací. Tím se ještě více posílily negativní vlivy nevhodného systému hodnocení,

a ten si vysloužil zásadní kritiku v rámci auditu českého systému výzkumu, který pro MŠMT v letech 2010-2012 provedl mezinárodní tým koordinovaný britskou společností Technopolis. Podle auditu tato „*metodika hodnocení není vhodná k účelu, pro který byla vyvinuta. Způsobuje řadu deformací jak ve struktuře výzkumu, tak v chování jeho aktérů, a brání mnoha aspektům rozvoje národního systému výzkumu, vývoje a inovací.*“ (TECHNOPOLIS GROUP, 2012).

V současnosti na tento audit navazuje další projekt MŠMT, jehož cílem je navrhnout nový systém hodnocení a financování výzkumu (více na <http://metodika.reformy-msmt.cz/>). Základním principem hodnocení má být tzv. informované peer review, tj. multikriteriální posouzení vědeckých výstupů, týmů a organizací skupinami expertů, kteří se opírají o soustavy indikátorů a další dostupné informace a na základě toho formulují hodnotící závěry.

Nezávisle na tomto vývoji hned od počátku 90. let poměrně pravidelně organizuje hodnocení svých pracovišť Akademie věd ČR. Ta je dosud jedinou institucí v ČR, která takové důkladné hodnocení provádí. Principy hodnocení v Akademii věd se postupně vyvíjejí podle mezinárodních standardů a na základě zkušeností z předchozích hodnocení. Ve své aktuální podobě se velmi blíží principům navrhovaným v projektu Metodika. Vnitřní systém hodnocení již začíná připravovat také Univerzita Karlova. Vznikají reálné předpoklady k tomu, aby v dohledné době i Česká republika zavedla systém hodnocení podle principů používaných ve vyspělých zemích.

Důležitou složkou informovaného recenzního řízení (peer review) je důkladné kvalitativní zhodnocení výstupů výzkumu. V případě, že jsou tyto aktivity podporovány z veřejných prostředků, přistupuje k potřebě výstupy hodnotit též zájem v co největší šíři je zpřístupnit. V České republice myšlenka otevřeného přístupu zatím nenachází dostatečnou podporu. K Berlínské deklaraci o otevřeném přístupu ke znalostem v přírodních a humanitních vědách (Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities, 2003), která představuje významný milník v hnutí otevřeného přístupu, se jako první v r. 2008 připojily Akademie věd a Grantová agentura ČR. Dosud je následovalo pouhých sedm dalších institucí v České republice. Stejně váhavě jsou prováděny i konkrétní kroky směřující k realizaci či alespoň podpoře principů otevřeného přístupu.

Vedle nedoceneného významu otevřeného přístupu pro vědeckou činnost a pro společnost je velkou překážkou nedostatečná znalost právních aspektů zpřístupňování výstupů. Instituce často postrádají

motivaci k tomu, aby zaváděly potřebná opatření, jako je budování institucionálních repozitářů, školení zaměstnanců a vytváření podmínek pro zvýšení jejich zájmu o naplňování principů otevřeného přístupu. Přetrvávající stereotypy a nedostatek zkušeností vedou k tomu, že autoři mají mnohdy obavy z negativního přístupu vydavatelů a přistupují na nevhodné licenční smlouvy, aniž by se pokusili sjednat lepší podmínky pro zpřístupňování výsledků své práce. Zkušenosti přitom ukazují, že sebevědomému a nekompromisnímu postupu vědecké obce se vydavatelé přizpůsobují.

Problematika otevřeného přístupu ovšem není tak prostá, jak by se mohla zdát. Kromě zřejmých přínosů ukazuje i na řadu otázek. Obecně se má za to, že otevřený přístup poskytuje autorovi výhodu ve formě zvýšeného citačního ohlasu: výstupy publikované v režimu otevřeného přístupu se snáze dostanou k uživatelům než výstupy zpřístupněné za úplaty nebo s určitým zpožděním (princip tzv. *moving wall*), a mohou tedy být rychleji a častěji citovány. Většina studií se snaží platnost této hypotézy doložit (např. MOED, 2006; NORRIS, 2008). Podle souhrnu (SWAN, 2010) poskytuje otevřený přístup v některých oborech výhodu v podobě zvýšení citačního ohlasu až o stovky procent. Jiné studie (např. CORBYN, 2011) však existenci takové souvislosti popírají, popř. naznačují velké rozdíly v tom, jaký dopad má otevřený přístup v jednotlivých vědních oborech. V každém případě je na jednoznačné závěry brzy a k šetřením, jež dokládají či zpochybňují souvislost mezi otevřeným přístupem a nárůstem citovanosti je třeba přistupovat obezřetně.

Podle známého Goodhartova zákona (Goodhart's law, 2010) každé monitorování (či obecně pozorování) zpětně ovlivňuje monitorovaný subjekt; pokud z deskriptivního indikátoru uděláme normativní, všichni zúčastnění se budou snažit indikátor naplňovat. V dané situaci mají tendenci přizpůsobovat se vnějším zásahům administrátorů vědy autoři, vydavatelé i poskytovatelé prostředků. Výsledkem jsou mj. rostoucí ceny časopisů a rostoucí částky požadované za otevřené publikování a paradoxně také posilování soutěživosti na úkor otevřenosti a sdílení.

Sílicí politická podpora principů otevřeného přístupu ve světě přináší i některé negativní jevy. Systém publikování reaguje na prudké změny. Jeho aktéři mají rozdílné zájmy a přizpůsobují se vnějším podmínkám. Na jedné straně je široké spektrum vydavatelů – od dravých podniků ostře zaměřených na zisk až po neziskové společnosti, kterým stačí pokrýt náklady vydavateléské činnosti. Na druhé straně stojí uživatelé, jejichž zájmem je co nejdříve zpřístupnit své výsledky nebo získat přístup k jiným výstupům. Obojí výše jmeno-

vaní vytvářejí podmínky pro snižování nároků na kvalitu, popř. pro nečestné jednání. Někteří vydavatelé využívají zvýšené poptávky a ochoty za publikování v systému otevřeného přístupu platit a nepřiměřeně zvyšují ceny. Někdy dokonce vydělávají dvakrát – jednou na poplatku autora za to, že jeho článek zpřístupní, podruhé na prodeji celého časopisu, který obsahuje i další články, jež nejsou zveřejňovány v režimu otevřeného přístupu. Velký problém představují vydavatelé tzv. predátorských časopisů, kteří za úplatu nabízejí rychlé otevřené publikování. Nezajišťují však odpovědné recenzní řízení nebo ho zcela vynechávají, a snižují tím kvalitu a spolehlivost vědeckého publikování. Důsledkem může být krátkodobý zisk pro autora, ale dlouhodobě ztráta pro společnost. Je vinou jak samotných autorů, tak jejich nadřízených a poskytovatelů, kteří na ně vytvářejí tlak v souvislosti s hodnocením a financováním, že takové nekalé podnikání vzkvétá. Užitečnou službu v této souvislosti poskytuje J. Beall z knihovny na univerzitě v Denveru, který udržuje a zpřístupňuje seznam predátorských časopisů a vydavatelů (<http://scholarlyoa.com/>). Directory of Open Access Journals (DOAJ) naopak spravuje pozitivní seznam otevřených časopisů a vydavatelů, který aktuálně zahrnuje 88 časopisů publikovaných v ČR. Důležité jsou iniciativy (např. *COPE. Committee on Publication Ethics* – <http://publicationethics.org/>; *Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing* <http://oaspa.org/principles-of-transparency-and-best-practice-in-scholarly-publishing/>), které věnují pozornost formulování a šíření etických pravidel v oblasti publikování včetně modelu otevřeného přístupu.

Rozvoj elektronické komunikace mění publikační zvyklosti v jednotlivých vědních oborech. Pravděpodobný nárůst citovanosti výstupů otevřeně publikovaných může mít vliv na kvalitu hodnocení. Pokud platí, že otevřený přístup zrychluje a zvyšuje citovanost, je třeba podle toho citlivě upravovat příslušné metriky hodnocení a v rámci recenzního řízení (*peer review*) brát takové souvislosti v úvahu. Jak uvádí Mezinárodní výbor pro vědu ICSU ve svém stanovisku (INTERNATIONAL COUNCIL FOR SCIENCE), otevřený přístup je třeba rozhodně podporovat; má-li se však plně využít potenciál otevřeného přístupu pro vědu, je třeba navrhnout nové metriky a mechanismy recenzního řízení (*peer review*), které podpoří uplatňování otevřeného přístupu a ocení vědecké výstupy překračující hranice tradičního časopiseckého publikování.

Použitá literatura

Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities (2003). [online]. 22 October 2003 [cit. 2015-04-03]. Dostupné z: http://openaccess.mpg.de/67605/berlin_declaration_engl.pdf

CORBYN, Zoë. (2011). Open access articles not cited more, finds study. IN: *Nature News Blog* [online]. Posted by B. Owens on behalf of Z. Corbyn. 01 Apr 2011 | 12:35 BST [cit. 2015-04-26]. Dostupné z: http://blogs.nature.com/news/2011/04/open_access_articles_not_cited.html

Goodhart's law. (2010). In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida): Wikipedia Foundation, 30 June 2010, last modified on 22 June 2015, at 05:44 [cit. 2015-04-26]. Dostupné z: http://en.wikipedia.org/wiki/Goodhart's_law

INTERNATIONAL COUNCIL FOR SCIENCE. *Open access to scientific data and literature and the assessment of research by metrics* [online]. [cit. 2015-04-26]. Dostupné z: http://www.icsu.org/general-assembly/news/ICSU_Report_on_Open_Access.pdf

MOED, Henk F. (2006). *The effect of "Open Access" upon citation impact: An analysis of ArXiv's Condensed Matter Section* [online]. 13 November 2006 [cit. 2015-04-26]. Dostupné z: <http://arxiv.org/pdf/cs/0611060>

NORRIS, Michael. (2008). *The citation advantage of open access articles* [online]. 2008, [cit. 2015-04-26]. Thesis. Loughborough University Institutional Repository. Dostupné z: <https://dspace.lboro.ac.uk/2134/4089>

RADA PRO VÝZKUM, VÝVOJ A INOVACE. (2000). Národní politika výzkumu a vývoje České republiky. vyzkum.cz [online]. 5. ledna 2000 [cit. 2015-04-26]. Dostupné z: <http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=844>

RADA PRO VÝZKUM, VÝVOJ A INOVACE. (2004). Národní politika výzkumu a vývoje České republiky na léta 2004–2008. vyzkum.cz [online]. 7. ledna 2004 [cit. 2015-04-26]. Dostupné z: <http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=5580&ad=1&attid=28997>

SWAN, Alma. (2010). *The Open Access citation advantage: Studies and results to date* [online]. University of Southampton. ePrints Soton, 17 Feb 2010 12:28 [cit. 2015-04-26]. Dostupné z: <http://eprints.soton.ac.uk/268516/>

TECHNOPOLIS GROUP. (2012). *Žávěrečná zpráva mezinárodního auditu výzkumu, vývoje a inovací v České republice* [online]. Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2012 [cit. 2015-04-26]. ISBN 978-80-87601-01-3. Dostupné z: <http://audit-vav.reformy-msmt.cz/download-document/147-zave-recna-zprava-v-čj>

2.1 ANALÝZY PŘÍNOSŮ A SPORNÝCH DOPADŮ OTEVŘENÉHO PŘÍSTUPU – PŘEHLED VÝSLEDKŮ

*Radka Syrová,
Univerzita Karlova,
Filozofická fakulta
– Knihovna Jana
Palacha*

Mezi přínosy otevřeného přístupu se nejčastěji uvádí zrychlená výměna vědeckých informací, rozšířená dostupnost a zvýšená viditelnost vědeckých informací, rozšíření čtenářské základny a větší informační dopad. Z otevřeného přístupu těží nejen rozvojové země, které se kvůli finanční náročnosti nákupu vědecké literatury dostanou jinak pouze k omezenému množství publikovaných výsledků vědy a výzkumu. Otevřený přístup je přínosem i pro malé a specializované výzkumné instituce a pro celý vzdělávací systém a širokou veřejnost, která ze svých daní výzkum primárně hradí (TU/E, 2015; Otevřený přístup (open access)). Praktickým příkladem celospolečenského přínosu rychlé výměny a šíření otevřených vědeckých dat je oblast výzkumu léčby Alzheimerovy nemoci (KOLATA, 2010). Model otevřených dat lze využít jako manažerský prostředek při rozhodování o dalším pokračování vědeckého projektu. A nesporné jsou jeho výhody v případě, kdy je třeba prokazovat validitu výsledků výzkumu, a při odhalování případných chyb. Například díky otevřenému přístupu k datům došlo k odhalení chyby při kontrole výpočtu, který byl rozhodujícím podkladem pro úsporná opatření britského politika George Osborne i pro Mezinárodní měnový fond (ARTHUR a INMAN, 2014).

Obr. č. 1. Výhody otevřeného přístupu (KINGSLEY a BROWN, 2013).

Jako sporný dopad otevřeného přístupu se nejčastěji uvádí nižší kvalita článků (celkově horší proces recenzního řízení), snížení prestiže časopisů a následné obecné zhoršení kvality v oblasti výzkumu, dále eventuální snížení celkových výdajů na publikování a nekalé praktiky predátorských časopisů, které jsou detailně popsány v kapitole 3.7. Nevýhodami publikování v otevřeném režimu může být existující nedůvěra vědců k tomuto modelu a komplikované ošetření autorských práv (TU/E, 2015). Je potřeba dodat, že výše zmíněné sporné dopady souvisejí více s provozem a nastavením modelu otevřeného publikování než se samotným principem otevřeného přístupu. S udržením či snahou o zvýšení kvality vědeckého časopisu se potýkají vydavatelé bez ohledu na používaný obchodní model.

Studie zaměřené na publikování v otevřeném režimu

Jasně přínosy i možné sporné dopady otevřeného přístupu průběžně sledují a vyhodnocují četné studie které reflektují aktuální vývoj publikování v režimu otevřeného přístupu. Tento vývoj můžeme rozdělit na období průkopnické (1993–1999), inovační (2000–2004), období konsolidace (2005–2009) a následné období masivního rozvoje (LAAKSO et al., 2011; BALL a SWAN, 2015).

Studie prokazovaly, anebo vyvracely následující výhody otevřeného publikování:

- obecná výhoda, principiálně citační výhoda, která přináší zvýšení viditelnosti, přístupnosti a informačního dopadu;
- výhoda včasnosti, neboť při autoarchivování preprintů se zvyšuje míra citovanosti následně vydaných článků;
- výhoda kvality – kvalitnější články získávají více citací, pokud jsou volně přístupné, což nejlépe prokazují citované postprinty ukládané a zpřístupňované v repozitářích;
- zkreslování výběrem vychází z předpokladu, že autoři vybírají kvalitnější články pro autoarchivaci (SWAN, 2010; HARNAD, 2005).

Citační výhoda otevřeného přístupu

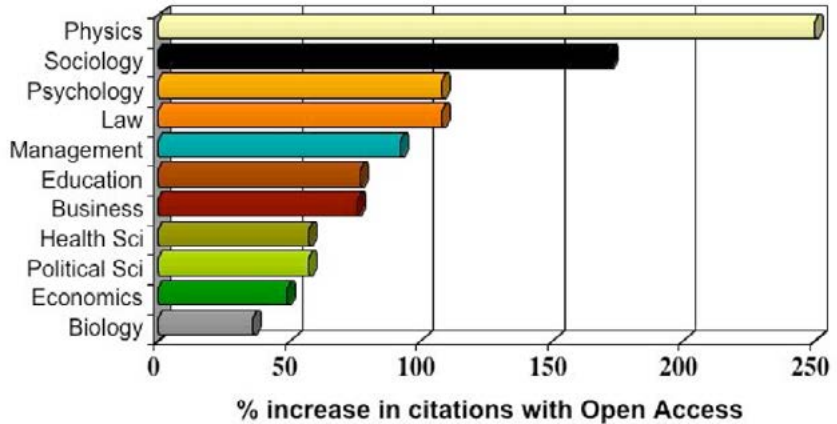
Prokazatelně měřitelné ukazatele přínosu otevřeného přístupu vycházejí z možností měření kvality vědecké práce, nejčastěji z bibliometrických metod. Většina studií se zaměřovala na tradiční metriky: citační analýzu a impakt faktor. Nejnovější studie se snaží podchytit dopad otevřeného přístupu nejen pomocí tradičních, ale i alternativních metrik, jako jsou altmetrics, webové analýzy nebo analýzy vědeckých sociálních sítí (např. ResearchGate). V době přípravy

této kapitoly (červenec 2015) bylo již publikováno celkem 70 analýz zkoumajících citační výhodu otevřeného přístupu (*open access citation advantage*, OACA). Ve 46 z nich se podařilo citační výhodu otevřeného přístupu prokázat, 17 studií neprokázalo a 7 bylo neprůkazných nebo se nepodařilo dokázat její příčinnou souvislost. Nejobsáhlejší bibliografický přehled studií této problematiky přinesl projekt OpCit s poslední aktualizací v roce 2013, na který navázala služba SPARC Europe The Open Access Citation Advantage Service. Dále se touto problematikou zabývali například Wagner a Swan ve svých přehledových studiích (SWAN, 2010; HITCHCOCK, 2013; WAGNER, 2014; SPARC EUROPE, 2015).

V kvantitativním zkoumání se studie obvykle zaměřily na prokazování hypotézy o citační výhodě otevřeného přístupu, podle níž se při zvýšení viditelnosti, vyhledatelnosti a dostupnosti článků zvyšuje počet citací těchto článků, čímž roste jejich impakt (ohlas), který přesahuje očekávaný ohlas při uveřejňování článků v tradičním systému předplatného. Růst citační výhody bylo zpočátku obtížné zkoumat. Pohyboval se od 40 do 250 % a některé ze studií uváděly až iluzorních 580 %. V roce 2014 Wagner uvádí již reálný 25% nárůst s výraznými rozdíly v jednotlivých vědních disciplínách (SWAN, 2010; WAGNER, 2014).

Pozitivní vliv otevřeného přístupu na citovanost a síla tohoto vlivu se liší podle vědních disciplín. Dalším důležitým faktorem ovlivňujícím citovanost je moment otevření článku. Míru jeho citovanosti významně ovlivňuje okolnost, zda je otevřeně přístupný již jako preprint, tzn. ještě před svým vydáním v časopise, nebo zda je článek otevřen souběžně s vydáním, či s embargem po šesti nebo dvanácti měsících (SWAN, 2010; UNIVERSITY OF NOTTINGHAM, 2015).

Open Access increases citations

Obr. č. 2. Míra citací u článků ze stejného časopiseckého titulu a za stejný rok, které byly vydány v předplacených časopisech a zároveň byly volně dostupné v repozitářích v letech 1992–2003 (HARNAD et al., 2004).

Historie otevřeného přístupu z pohledu kvantitativního výzkumu

Počáteční období **průkopnických let** (1993–1999) bylo charakteristické inovačními přístupy malých skupinek odborníků a využitím jednoduchých technologií. Na jeho začátku bylo publikováno pouze 247 článků ve 20 otevřených časopisech. Před rokem 2000 počet vzrostl již na 741 časopisů s 35 519 články. Kvantitativní zkoumání dopadu otevřeného přístupu je možné sledovat od roku 1993, kdy si vědci z oboru fyziky, matematiky a počítačových věd vybudovali digitální úložiště s názvem arXiv. Začali do něj ukládat preprinty svých článků a začali využívat internetu jako prostředku pro rychlou výměnu poznatků. Ta je právě pro zmíněné vědní obory důležitější než validita tradičně publikovaných informací, jež prošly časově náročným recenzním řízením (RYGELOVÁ a NOVÁK, 2009; LAAKSO et al., 2011; BALL a SWAN, 2015).

Inovační období (2000–2004) bylo podpořeno technologickým rozvojem, publikováním v elektronické podobě a přineslo obchodní model publikování zlatou cestou a s ním související autorské publikační poplatky APC (v této době například vznikla úspěšná kvalitní nakladatelství jako BioMed Central nebo PLoS). Od roku 2004 se pak začal objevovat hybridní model publikování a výrazně narostl počet publikovaných článků i časopisů. Např. v r. 2005 se uvádí už počet 2 837 časopisů s 90 720 články (LAAKSO et al., 2011; BALL a SWAN, 2015).

Studie v inovačním období byly obvykle zaměřeny na citovanost článků z konkrétních vědních oblastí (počítačových věd, matematiky, fyziky, astronomie, přírodních věd i politických věd a filozofie) a na zvyšování citovanosti při ukládání preprintů do repozitáře arXiv. Jedna ze studií např. porovnávala otevřené a předplácené časopisy v oborech přírodních věd a prokázala, že citovanost článků, které byly uveřejněny v otevřených časopisech, je vyšší. Všechny provedené studie prokázaly citační výhodu. Nárůst citovanosti jednotlivých článků se v tomto období pohyboval v rozmezí od 40 % až k iluzorním 580 %. (WAGNER, 2014; SPARC EUROPE, 2015).

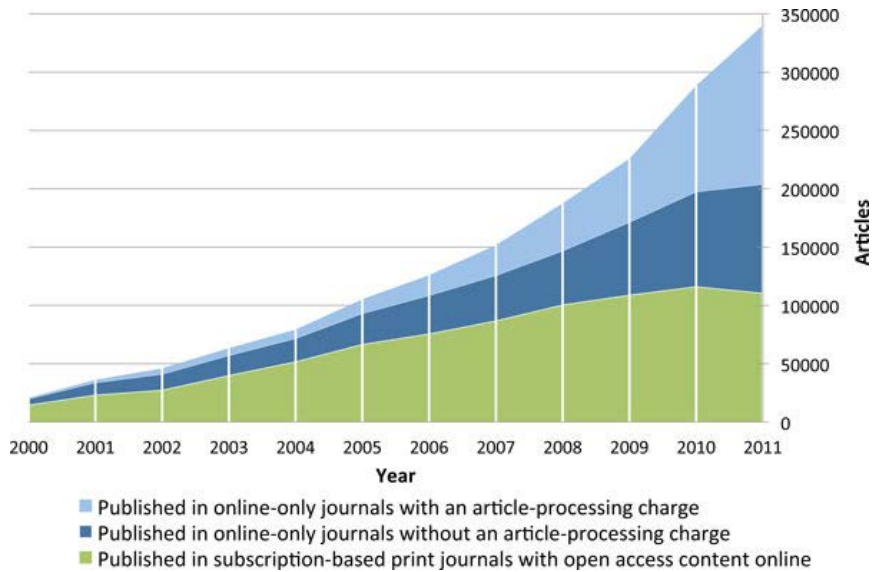
V **období konsolidace** (2005–2009) se rozvíjela infrastruktura podpory otevřeného přístupu, vznikl např. otevřený software pro publikování Open Journal Systems, databáze otevřených časopisů Directory of Open Access Journals a veřejné licence Creative Commons. Významnou roli sehrál i rozvoj služeb společnosti Google a její vyhledávač odborné literatury Google Scholar. V tomto období docházelo ke 111 % nárůstu článků publikovaných v otevřeném režimu oproti roku 2005 (2009: 4 767 časopisů se 191 851 článkem). Dalším důležitým bodem v období konsolidace bylo vydání prvních strategií neboli politik poskytovatelů typu Wellcome Trust, National Institutes of Health aj. (LAAKSO at al., 2011; BALL a SWAN, 2015).

V období konsolidace studie prokazovaly zvýšení citovanosti již při využití cesty autoarchivace, nebylo tedy nutné publikovat přímo v otevřených časopisech. Studie zkoumaly převážně citovanost na úrovni článků, ale zaměřily se i na citovanost na úrovni časopisů a zvyšování impakt faktoru časopisů. Jedna ze studií prokázala nárůst impakt faktoru u časopisů, které v nedávné době změnily model publikování na otevřený. Z dlouhodobého hlediska vede citační výhoda otevřeného přístupu (OACA) ke zvyšování impakt faktoru časopisů. Studie nově porovnávaly i články v hybridních časopisech a jedna z nich došla k závěru, že otevření článku v hybridním časopise přímo nevedlo ke zvyšování jeho citovanosti. Další ze studií porovnávala instituce s povinnou a dobrovolnou autoarchivací. Vyvrátila možnost zkreslování výběrem vycházející z předpokladu, že autoři vybírají kvalitnější články pro autoarchivaci. Zkreslování výběrem vyvrátila i počítačová simulace, která testovala citační chování vědců (Wagner, 2014; SPARC EUROPE, 2015).

Následující roky **masivního rozvoje** (od r. 2010) přinášejí nové možnosti při využívání otevřených dat, které prokazatelně zvyšují míru citovanosti. Začaly se však stále více rozmáhat i nekalé praktiky predátorských vydavatelů, podřívající důvěryhodnost celého modelu otevřeného přístupu. Nadále zůstávají problematické duplicitní

platby v případě publikování v hybridních časopisech. Odpovědí na debatu o možném poškozování systému vědeckého publikování otevřeným přístupem byla studie porovnávající otevřené časopisy indexované v citačních databázích Web of Science a Scopus (BJÖRK a SOLOMON, 2012). Studie si kladla za cíl prokázat, že otevřené časopisy jsou stejně kvalitní a dosahují stejného ohlasu jako tradiční předplácené časopisy. Avšak ve svém závěru nezapomíná upozornit na to, že je nutné pečlivě ověřit kvalitu časopisu, ve kterém vědec zvažuje publikovat. Laakso a Björk (2013) ve své další studii prokázali, že otevřený přístup s časovým embargem u kvalitních časopisů dokonce přesahoval počet citací článků uveřejněných v plně otevřených časopisech. Výsledky této studie poukazují na to, že je výhodné začít indexovat i otevřené časopisy s pozdrženým přístupem ve službě Directory of Open Access Journals a uvádět délku embarga. Většina z těchto časopisů technologicky umožňuje automatický sběr metadat i plných textů článků a po jejich indexování by se ještě zvýšil informační dopad. Službu indexace otevřených časopisů s pozdrženým přístupem by v současné době ocenili i vědci publikující výsledky svých evropských projektů (v aktuálním programu Horizon 2020 je možné publikovat s 6měsíčním embargem). Pro toto období je dále charakteristické, že stále více institucí konvertuje své časopisy na časopisy otevřené bez publikačních poplatků. Nejlépe to dokazují údaje z databáze DOAJ, kde jsou aktuálně evidovány 10 183 časopisy bez vyžadovaného poplatku a 406 titulů s poplatkem (LAAKSO a BJÖRK, 2013; PIWOWAR a VISION, 2013; BALL a SWAN, 2015; DOAJ, 2015).

Obr. č. 3. *Nárůst objemu publikovaných článků v letech 2000–2011 v elektronicky vydávaných časopisech s poplatkem APC – v porovnání s publikovanými články v elektronicky vydávaných časopisech bez poplatku APC a s články v předplácených tištěných časopisech, které jsou zároveň volně zpřístupněné elektronicky (LAAKSO a BJÖRK, 2012).*

Závěr

Studie zabývající se modelem otevřeného publikování byly nejčastěji zaměřeny na prokazování citační výhody, průběžně reflektovaly nové možnosti i problematické dopady otevřeného přístupu. Zpracovávali je především obhájci otevřeného přístupu, což je patrné i z většiny pozitivně kladených výzkumných otázek. Dlouhodobě zkoumaná hypotéza zvyšování citačních ohlasů byla prokázána ve velké většině studií. Doložily zejména pozitivní vliv autoarchivace na citační ohlas archivovaných článků a jeho míru. Cesta autoarchivace ovšem znamená i vysoké procento nevyužitého potenciálu otevřeného přístupu. Podle studie zabývající se politikou různých vydavatelů mohlo být v roce 2010 uloženo více než 80 % všech vydaných článků, zatímco reálně byla autoarchivace využita pouze ve 12 % případů. Některé ze studií si kladly za cíl vyvracet často zmiňované problematické dopady otevřeného publikování. Jsou to např. nižší kvalita otevřených časopisů, obava z devalvace kvality výzkumu, anebo diskutované celospolečenské snížení nákladů na publikování, využívá-li se zelená a zlatá cesta otevřeného přístupu. Ale tento poslední bod se již týká ekonomického dopadu a zabývá se tím následující kapitola (WAGNER, 2014; LAAKSO, 2014).

Obecně je možné konstatovat, že studie dokázaly převahu pozitivních dopadů otevřeného přístupu, který tak představuje výhodnou alternativu šíření vědeckých poznatků pro vědce samotné, vědecké instituce, poskytovatele grantů, vzdělávací systém i pro celou společnost. Je však nutné upozorňovat i na negativní jevy provázející model otevřeného přístupu, v současné době především na nekalé praktiky predátorských vydavatelů.

Použitá literatura

ARTHUR, Charles a Philip INMAN. (2014). The error that could subvert George Osborne's austerity programme. *The Guardian* [online]. Thursday 18 April 2013 21.10 BST, Last modified on Wednesday 21 May 2014 19.51 BST [cit. 2015-09-05]. Dostupné z: <http://www.theguardian.com/politics/2013/apr/18/uncovered-error-george-osborne-austerity>

BALL, David a Alma SWAN. (2015). The Open Access Surge. In: *eLucidate* [online]. roč. 12, č. 1, March 2015 [cit. 2015-01-05]. Dostupné z: <http://www.cilip.org.uk/uk-einformation-group/elucidate-ukeigs-journal/elucidate-current-issue/open-access-surge>

BJÖRK, Bo-Christer a David SOLOMON. (2012). Open access versus subscription journals: a comparison of scientific impact. *BMC Medicine* [online]. roč. 10 č. 1, 2012 [cit. 2015-05-02]. DOI: 10.1186/1741-7015-10-73. ISSN 17417015. Dostupné z: <http://www.biomedcentral.com/1741-7015/10/73>

DOAJ. (2015). *Directory of Open Access Journals* [online]. ©2015 [cit. 2015-1-5]. Dostupné z: <https://doaj.org>

HARNAD, Stevan, Tim BRODY, Francois VALLIRES, Les CARR, Steve HITCHCOCK, Yves GINGRAS, Charles OPPENHEIM, Heinrich STAMERJOHNNS a Eberhard R. HILF. (2004). The Access/Impact Problem and the Green and Gold Roads to Open Access: An Update. *Serials Review* [online]. roč. 30, č. 4, 2004 [cit. 2015-1-5], s. 310-314. ISSN 0098-7913. Plný text článku je též dostupný v repozitáři University of Southampton na URL: <http://users.ecs.soton.ac.uk/harnad/Temp/impact.html>

HARNAD, Stevan. (2005). OA Impact Advantage = EA + (AA) + (QB) + QA + (CA) + UA. In: *Open Access Archivangelism* [online]. September 17, 2005 [cit. 2015-1-5]. Dostupné z: <http://eprints.soton.ac.uk/262085/>

HITCHCOCK, Steve. (2013). The effect of open access and downloads ('hits') on citation impact: a bibliography of studies. In: *The Open Citation Project – Reference Linking and Citation Analysis for Open Archives* [online]. June 25, 2013 [cit. 2015-1-5]. Dostupné z: <http://opcit.eprints.org/oacitation-biblio.html>

KINGSLEY, Danny a BROWN, Sarah. (2013). *Why open access* [online]. 2013-02 [cit. 2015-09-05]. Dostupné z: https://aoasg.files.wordpress.com/2013/02/cc-by_logo.png

KOLATA, Gina. (2010). Rare Sharing of Data Led to Results on Alzheimer's. *The New York Times* [online]. Published: August 12, 2010 [cit. 2015-09-05]. Dostupné z: <http://www.nytimes.com/2010/08/13/health/research/13alzheimer.html>

LAAKSO, Mikael a Bo-Christer BJÖRK. (2012). Anatomy of open access publishing: a study of longitudinal development and internal structure. *BMC Medicine* [online]. 2012, roč. 10, č.1 [cit. 2015-04-25] s. 124-. DOI: 10.1186/1741-7015-10-124. ISSN 17417015. Dostupné z: <http://www.biomedcentral.com/1741-7015/10/124>

LAAKSO, Mikael, Patrik WELLING, Helena BUKVOVA, Linus NYMAN, Bo-Christer BJÖRK, Turid HEDLUND a Marcelo HERMES-LIMA. (2011). The Development of Open Access Journal Publishing from 1993 to 2009. *PLoS ONE* [online]. 2011-6-13, roč. 6, č. 6 [cit. 2015-04-25] s. e20961. DOI: 10.1371/journal.pone.0020961. ISSN 1932-6203. Dostupné z: <http://dx.plos.org/10.1371/journal.pone.0020961>

LAAKSO, Mikael a Bo-Christer BJÖRK. (2013). Delayed open access: An overlooked high-impact category of openly available scientific literature. *Journal of the American Society for Information Science and Technology* [online]. 2013, roč. 64, č.7 [cit. 2015-04-25] s. 1323-1329. DOI: 10.1002/asi.22856. ISSN 15322882. Dostupné z: <http://doi.wiley.com/10.1002/asi.22856>

LAAKSO, Mikael. (2014). Green open access policies of scholarly journal publishers: a study of what, when, and where self-archiving is allowed. *Scientometrics* [online]. 2014, roč. 99, č. 2 [cit. 2015-04-25] s. 475-494. DOI: 10.1007/s11192-013-1205-3. ISSN 01389130. Dostupné z: <http://link.springer.com/10.1007/s11192-013-1205-3>

Otevřený přístup (open access). *Open Access v ČR*. [online]. [cit. 2015-05-01]. Dostupné z: <http://www.openaccess.cz>

PIWOWAR, Heather A. a Todd J. VISION. (2013). Data reuse and the open data citation advantage. *PeerJ* [online]. 2013, č. 1 [cit. 2015-05-01] s. e175-. DOI: 10.7717/peerj.175. ISSN 21678359. Dostupné z: <https://peerj.com/articles/175>

RYGELOVÁ, Pavla a Petr NOVÁK. (2009). Model otevřeného přístupu a jeho vliv na míru citovanosti publikovaných vědeckých prací. In: *IForum: iForum* [online]. 6. února 2009 [cit. 2015-05-01]. ISSN 1214-5726. Dostupné z: <http://iforum.cuni.cz/IFORUM-6720.html>

SPARC EUROPE. (2015). *The Open Access Citation Advantage Service* [online]. ©2015 [cit. 2015-1-5]. Dostupné z: <http://sparceurope.org/oaca/>

SWAN, Alma. (2010). The Open Access citation advantage: Studies and results to date. In: *University of Southampton Home Page* [online]. 17 Feb 2010 12:28 [cit. 2015-05-01]. Dostupné z: <http://eprints.soton.ac.uk/268516/>

TU/E. (2015). *Advantages and disadvantages of Open Access* [online]. ©2015 [cit. 2015-09-05]. Dostupné z: <https://www.tue.nl/en/university/library/education-research-support/scientific-publishing/open-access-coach/introduction/pros-and-cons-of-open-access/>

UNIVERSITY OF NOTTINGHAM. (2015). Publisher copyright policies & self-archiving. *SHERPA/RoMEO* [online]. ©2006-2015 [cit. 2015-1-5]. Dostupné z: <http://www.sherpa.ac.uk/romeo>

WAGNER, A. Ben. (2014). Open Access Citation Advantage: An Annotated Bibliography Version 3. In: *Welcome to the University at Buffalo: University at Buffalo* [online]. 2014 [cit. 2015-05-01]. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/10477/25214>

2.2 ANALÝZY EKONOMICKÉHO DOPADU OTEVŘENÉHO PŘÍSTUPU – PŘEHLED VÝSLEDKŮ

*Petra Dědičová,
Vysoké učení
technické v Brně
– Ústřední knihovna*

Ekonomický dopad otevřeného přístupu můžeme vidět ve dvou různých oblastech. První ze zasažených oblastí je především celkové fungování akademického publikování a segmentů trhu s ním spojených. Souvisí s tím, že vysoký nárůst cen u publikací vědeckého charakteru už pro mnohé instituce začal být neúnosný a vyvolal tzv. krizi časopisů (*serials crisis*). Ta je zároveň i jedním z důležitých faktorů, díky nimž samotné hnutí otevřeného přístupu vzniklo. Druhá oblast je spíše makroekonomická a jedná se o dopad hnutí na společnost jako celek nebo o dopad na úrovni jednotlivých států. Hledáme tedy odpověď na otázky: Jaké příležitosti a hrozby otevřený přístup přinese? Jaké náklady a přínosy mohou vzniknout přechodem na režim otevřeného přístupu?

Vědecké publikování

Pro tradiční vědecké publikování jsou základem odborné časopisy, které vydávají odborná nakladatelství nebo neziskové organizace. Vědci na základě svého výzkumu přináší nové informace a nejsou za svou publikační činnost placeni. Činnost a provoz nakladatelství jsou hrazeny z poplatků čtenáře za dostupnost informací. Příchod digitálních médií a internetu přenos informací urychlil, avšak měl také vliv na znásobení objemu těchto informací a na vztah mezi autory a nakladateli. V oblasti vědeckého publikování se začala projevovat tvrdá komerční logika, která se střetává s hodnotami a zájmy akademické sféry. Jak již bylo řečeno v úvodu, jedná se o tzv. krizi časopisů a především o problém s růstem cen předplatného. Vzniklá situace začala být pro mnoho institucí víc než nevyhovující. Zajímavá čísla o zvyšování cen časopisů najdeme v publikaci *Economic analysis of scientific publishing* (WELLCOME TRUST, 2003), kde je tento nárůst vyčíslen. V období r. 1990–2000 se blížil skoro až ke 200 %. I díky tomuto problému s cenami začalo nabývat na významu hnutí otevřeného přístupu, které nabízí pro vědecké publikování alternativní model.

Ekonomická podstata zlaté cesty

Při zavedení zlaté cesty otevřeného přístupu se finanční náklady na fungování nakladatelství a celého vědeckého publikování přenášejí ze strany čtenáře na stranu autora. Autor hradí autorský publikační poplatek (APC) a informace jsou následně volně a bezplatně dostupné na internetu. Zásadní otázka zní, jestli je tento ekonomický model udržitelný, a zda je pro instituce a celou společnost výhodnější.

V zásadě se objevily dva hlavní obchodní modely zlaté cesty: plně otevřené časopisy (*full open access journals*) a hybridní časopisy (*hybrid journals*). Plně otevřené časopisy jsou ty, které mají veškerý

svůj obsah volně dostupný na internetu a jsou financované výhradně z APC. Zástupci zlaté cesty plně otevřených časopisů jsou většinou nově vzniklé vydavatelské společnosti, např. BioMed Central nebo PLoS. Hybridní časopisy jsou ty časopisy, u nichž se uplatňuje tradiční princip předplatného, s tím, že nabízejí autorům možnost zaplatit poplatek u konkrétního článku a ten pak zpřístupnit v režimu otevřeného přístupu. Většinu hybridních časopisů vydávají tradiční nakladatelské domy, jakým je třeba Elsevier. U hybridních časopisů je nutné zmínit ještě problematický vznik duplicitní platby (*double dipping*), kdy nakladatel získává poplatek jak od čtenáře, tak od autora.

U plně otevřených časopisů se objevují stále nové obchodní modely a rozhodně zatím nejsou vyčerpány všechny možnosti, jak publikační proces u otevřených časopisů financovat. Nejedná se vždy o jednostranný způsob financování; častěji se vyskytují kombinace různých finančních zdrojů podporujících chod časopisu (např. institucionální dotace, příjmy z reklamy, publikační poplatky atd.). V poslední době narůstá také počet plně otevřených časopisů od ustálených komerčních nakladatelů. Příkladem za všechny je časopis *Nature communication* z nakladatelství Nature Publishing Group. Dle dostupných údajů z databáze DOAJ až 70 % plně otevřených časopisů nepožaduje platbu APC. Pokud jsou publikační poplatky požadovány, často je nehradí samotný autor, ale jdou na vrub rozpočtu instituce nebo grantových agentur (SUBER, 2012).

Jeden ze zajímavých inovativních obchodních modelů pro udržitelné publikování zlatou cestou přináší iniciativa SCOAP³ (Sponsoring Consortium for Open Access Publishing in Particle Physics) vedená střediskem CERN, která sdružuje knihovny, vědecká centra a dotační agentury z více jak 40 zemí. Díky iniciativě jsou vyjednány podmínky zpřístupnění s klíčovými časopisy v oboru jaderné a subjaderné fyziky a konkrétní časopisy jsou podpořeny při přechodu do režimu otevřeného přístupu. Iniciativě se podařilo vyjednat s vydavatelem cenu 1200 \$ za článek. Navazující jednání s nakladatelem přineslo ještě jeden důležitý výsledek. Nakladatelé snížili výši předplatného u svých produktů o poměrnou částku za časopisy zahrnuté v iniciativě SCOAP³. Ušetřené finance jsou pak použity na publikační poplatky. Model není využitelný pro všechny obory, ale ukazuje na nové cesty transformace současného publikačního procesu (SCOAP³ CONSORTIUM, 2014; BJÖRK a SOLOMON, 2014).

Dalším formátem obchodního modelu, jaký se objevil spolu se zlatou cestou otevřeného přístupu, jsou tzv. megačasopisy (*mega journals*). Jsou to multidisciplinární periodika, která vydávají tisíce článků za

rok. Průkopníkem tohoto modelu je časopis PLOS ONE, ale v současné době již existuje těchto titulů více než 20. Jejich zřizovateli jsou jak tradiční nakladatelské domy, tak nově vzniklé společnosti.

Ekonomická podstata zelené cesty

Mnohé studie upřednostňují (např. HOUGHTON, JONGE a VAN OPLOO, 2009; HARNAD, 2010) zelenou cestu otevřeného přístupu a považují ji za daleko méně nákladnou a za výhodnější než cestu zlatou. Výhody zelené cesty spočívají především v možnosti jejího okamžitého zavedení. Již v roce 2012 téměř 70 % všech nakladatelů umožňovalo nějaký způsob autoarchivace, zbývajících 30 % dovoľovalo autoarchivaci v případě požadavků grantové agentury (CARUSO, NICOL a ARCHAMBAULT, 2013). Zavedení a prosazení zelené cesty je zdánlivě snazší, protože závisí na vědcích a vědeckých institucích více než na politice nakladatelů (HARNAD, 2007). V případě výměny tradičního modelu publikování za model zelené cesty se uvažuje, že tento přerod bude mít největší dopad na samotné nakladatele. Některé studie tvrdí, že dostupnost článku v repozitáři snižuje počet stažení daného článku v databázi nakladatele (MARK WARE CONSULTING, 2006). Ware to dokládá na příkladu časopisů z oblasti fyziky u nakladatele IOP (Institut of Physics) a článků uložených v repozitáři arXiv, avšak zároveň také dodává, že tyto statistiky neměly na nakladatele žádný negativní vliv v podobě rušení předplatného daných časopisů. Jiné studie uvádí pozitivní dopad zpřístupnění článku na počet stažených dokumentů z původního zdroje (např. WALACE, 2012). Další studie potvrzují pozitivní přínosy pro nakladatele (SWAN a SHERIDAN, 2005). Zdá se, že tato cesta může být funkční jen v případě, kdy většina článků nebude v rámci zelené cesty dostupná nebo bude dostupná s určitým časovým embargem a bude nutit předplatitele dále udržovat dosavadní předplatné. Ware (2006) ve své studii tvrdí, že jakmile bude většina článků dostupná volně, ochota platit předplatné vědeckých časopisů se vytratí a celý systém vědeckého publikování by mohl přestat fungovat. Tuto teorii má podloženou průzkumem mezi knihovnami a důvody, které je vedou k rušení předplatného. Studie Michaela Jubba (2011) říká, že rizikem u scénáře pro přechod na zelenou cestu je rušení stávajících předplatných časopisů, aniž by byly nahrazeny nějakým jiným obchodním modelem, který zajistí publikování kvalitních vědeckých výstupů, tedy kvalitní recenzní řízení (*peer review*). Swan a Houghton (2012) tvrdí, že zelená cesta by měla sloužit jako spouštěč změn již zavedeného obchodního modelu, jako přechodný a později doplňující stav do zavedení nějakého nového modelu. Ten by měl zachovat způsob vědeckého publikování a umožňoval by dokumenty zpřístupnit nejlépe v režimu volného otevřeného přístupu (*libre open access*). Zelená cesta tak může být zatím nejrychlejším a nejdostupnějším způsobem jak podporovat ší-

ření informací a inovací. Tato cesta neztratí svůj význam, a to ani při případném přechodu na cestu zlatou. Může totiž pojmut daleko širší typový rozsah dokumentů – knihy, šedou literaturu, data; na rozdíl od zlaté cesty, u níž se dosud většinou myslí pouze na časopisecké články (HOUGHTON a SWAN, 2013).

**Přechod do režimu
otevřeného
publikování a jeho
ekonomické
výhody**

Podle studie výzkumníků Laakso a kol. (2012) se nacházíme ve velmi dynamické době, pokud jde o rozvoj trhu časopisů s otevřeným přístupem. Odhad tržeb daného sektoru za rok 2012 byl 182 milionů \$ s růstem přibližně 34 % za rok. Odhady růstu tržeb v dalších 5 letech se pohybují zhruba kolem 20 %. Důkazem dobře fungujícího trhu otevřených časopisů je také existence nových nakladatelství, která vydávají pouze časopisy v režimu otevřeného přístupu a jsou na trhu již více jak 10 let, např. BioMed Central a Frontiers. Jejich úspěch dokládají proběhnuvší akvizice firem velkými nakladatelskými domy (např. BMC byl zakoupen nakladatelstvím Springer a Frontiers převzalo nakladatelství Nature Publishing Group).

Průměrná výše publikačního poplatku je u plně otevřených časopisů v nových nakladatelských domech 1 418 \$. U plně otevřených časopisů v zavedených nakladatelstvích je to 2 097 \$ a u hybridních časopisů 2 727 \$ (BJÖRK a SOLOMON, 2014). V jiných studiích se uvádí průměrná cena článku nižší, např. 660 nebo 906 \$ (BJÖRK a SOLOMON, 2014). Velmi záleží na tom, na základě jakých kritérií a z kterých oborů jsou časopisy vybírány k analýze. Pokud budeme kalkulovat s nejvyšší průměrnou cenou za publikační poplatek, zjistíme, že nedosahuje ani zdaleka částky, která se platí za dostupnost článku při tradiční formě publikování. Cena zaplacená za jeden článek vydaný v režimu předplatného se pohybuje okolo 5 000 \$. Tato cena je vypočítána na základě poměru mezi vydanými články za jeden rok (2 miliony \$) a celkovým objemem příjmů sektoru za rok (10 miliard \$) (ODLYZKO, 2013). V další studii (HOUGHTON et al., 2009) je vypočítána cena článku ve Velké Británii v roce 2007 pro všechny tři obchodní modely daleko komplexnějším způsobem.

Článek vydaný pouze v elektronické podobě v klasickém publikačním procesu vyjde na 2 337 £ (britských liber), při publikování v režimu otevřeného přístupu zlatou cestou 1 524 £ a v případě zelené cesty je to 1 260 £. Ve studii Michaela Jubba (2011) je přechod na zlatou cestu výhodný jedině tehdy, když APC nebudou vyšší než 1 950 £. Podobné výsledky a názory se objevují i při dalších výpočtech (např. SWAN a HOUGHTON, 2012). Již na tomto porovnání lze pozorovat, že přechod z tradičního publikačního procesu k novému procesu založenému na zlaté nebo zelené cestě otevřeného přístupu by byl pro akademické instituce a další konzumenty vědeckých odborných

informací ekonomicky výhodnější. Tento přechod však není jednoduchý. Tradiční nakladatelské domy se jednoduše nechtějí vzdát své výhodné pozice a kvůli tomu je přechod od tradičního publikačního procesu k novému modelu velmi zdoluhavý a pozvolný. Můžeme se ztotožnit s názorem některých autorů (např. LAAKSO a kol., 2012; WILLINSKY, 2009), že aktuálně už není otázkou, zda je otevřený přístup životaschopnou alternativou k tradičnímu publikování, nýbrž kdy se model otevřeného přístupu stane hlavním proudem.

Současné přechodné období mezi těmito systémy je především značně nevýhodné pro zákazníky, jak dokládá studie Pinfielda, Saltera a Batha (2015). Zkoumají v ní 23 akademických institucí ve Velké Británii a jejich výdaje za předplatné a publikační poplatky mezi lety 2007 až 2014. Studie jasně dokazuje, že v roce 2013 tvoří publikační poplatky 10 % vynaložených nákladů. Přičemž poplatky za hybridní časopisy jsou jednoznačně vyšší než poplatky za plně otevřené časopisy. Většina hybridních časopisů stejně tak jako většina poplatků je v rukou největších nakladatelů a ty zatím nic nenutí, aby promítli poplatky a dostupnost článků do cen svých předplatných. Pro zajištění ekonomické udržitelnosti je tak nutné stále zvyšovat procento plně otevřených časopisů a více tlačit na nakladatelské domy, aby zohledňovaly v předplatných volně dostupné zdroje. Požadavky mohou klást zejména grantové agentury a instituce a mohou vyvíjet tlak tím, že budou podporovat pouze plně otevřené časopisy.

Ekonomická náročnost přechodného období je popsána ve studii Counting the Costs of Open Access (LONDON HIGHER/SPARC, 2014). Pokusila se vyjádřit náklady pro instituce ve Velké Británii vynaložené v roce 2013/2014 a spojené s dodržáním politiky povinného (zlatého) otevřeného přístupu RCUK. Celkové náklady činily 9,2 mil. £, přičemž jejich největší podíl představuje administrativní zajištění otevřeného přístupu. Po administrativní stránce tedy zlatá cesta generuje vyšší náklady, než jsou potřebné na zajištění zelené cesty (81 £ článek zlatou cestou, 33 £ článek zelenou cestou). Tento rozdíl je způsoben především časem stráveným při komunikaci a řešení situací s nakladateli. Sama studie doporučuje některé kroky ke snížení ceny. Ale zároveň dodává, že cena se bude sama snižovat postupem času, až budou jednotliví aktéři více seznámeni se systémem a budou mezi sebou více sdílet informace a spolupracovat na společných systémech a řešeních.

Další důkazy o zvýšených nákladech, které vydaly výzkumné instituce v přechodném období, uvádí studie (SWAN a HOUGHTON, 2012). Jakmile však přechodné období pomine, měl by dle studie být přechod do otevřeného režimu pro všechny výzkumné instituce mnohonásobně výhodnější než současný stav.

Režim otevřeného přístupu – náklady a přínosy

Následující odstavce vycházejí ze zásadní studie (HOUGHTON et al., 2009), která uvádí a také kvantifikuje náklady a přínosy přechodu na režim otevřeného přístupu pro její jednotlivé aktéry. Někteří autoři (např. HARNAD, 2010) s konkrétními výpočty a kvantifikací, jak je popsána ve studii, polemizují. Proto uvádíme pouze obecně nekvantifikované přínosy a náklady otevřeného přístupu pro jednotlivé aktéry celého publikačního procesu.

GRANTOVÉ A DOTAČNÍ AGENTURY

PŘÍNOSY

- Zefektivnění a zkvalitnění procesu výběru projektů → zefektivnění investovaných financí a dosažení maximalizace dopadu podpořeného výzkumu. *Příčiny:* přístup k široké škále dokumentů bez bariér → zefektivnění celého recenzního řízení, vyvinutí nových metrik pro hodnocení výzkumu a dalších přínosů otevřeného režimu.
- Pokles nákladů při vyhledávání a zajišťování financí → možný nárůst objemu financí i příchod nových donátorů. *Příčiny:* dostupnost výsledků podpořeného výzkumu → pravděpodobnější využití v komerční sféře.

NÁKLADY

- Publikační poplatky mohou zvýšit náklady dotovaných projektů a tím celkové náklady na výzkum.
- Náklady na administrativní zajištění nových procesů.

VĚDCI, JEJICH VĚDECKÁ ČINNOST, VĚDECKÉ A VZDĚLÁVACÍ INSTITUCE

Ve vědeckých institucích bude pravděpodobně nutné změnit toky financí. Ve většině institucí nyní předplatné hradí knihovna. V otevřeném režimu jsou publikační poplatky obvykle hrazeny z více zdrojů (finance ústavu, laboratoře, grantové prostředky, institucionální fondy apod.).

Na vědeckou činnost má velký vliv také zelená cesta, která již v současné době přináší ekonomické benefity v podobě zefektivnění a vyšší produktivity vědecké činnosti (HARNAD, 2010).

PŘÍNOSY

- Pokles až úplné zastavení výdajů na akvizici elektronických odborných zdrojů, ať již ve smyslu předplatných, nebo za meziknihovní výpůjční služby.

- Navýšení počtu domácích i zahraničních studentů → navýšení příjmů. **Příčiny:** větší viditelnost výsledků dosažených v instituci, rychlejší a potencionálně vyšší citovanost → vyšší hodnocení ve světových hodnotících žebříčcích univerzit.
- Navýšení spolupráce s průmyslem, vládou a užší komunitní vazby → více příležitostí pro získání nových finančních zdrojů. **Příčiny:** viz bod výše.
- Zefektivnění vědeckého výzkumu → zefektivnění výkonu vědeckých pracovníků. **Příčiny:** odstranění bariér při získávání informací → rychlejší přenos informací. Odstranění např. duplikovaného výzkumu, využití nejmodernějších metod a technik, vyvarování se slepých uliček výzkumu apod., posun k publikování i negativních výsledků výzkumu. Podle studie (JUBB, 2011) by jen zkrácení času při vyhledávání informací přineslo Velké Británii 10 % roční úsporu v podobě 46 milionů £.
- Urychlení a zefektivnění výzkumu, ušetření vynaložených nákladů na výzkum. **Příčiny:** zpřístupnění nejen textů, ale také dat k daným výzkumům a jejich zpřístupnění pro datové i textové vytěžování pod licencí CC-BY. Zabránění vytváření totožných měření a výzkumů, opakování chyb a vědeckých podvodů.
- Zefektivnění a zkrácení času vynaloženého na přípravu výuky. **Příčiny:** odstranění složitého hledání podmínek využití daného materiálu pro citování a další užití díla. Zjednodušení a rozvolnění licenčních podmínek, kdy při současném licencování některé podmínky vydavatelů např. znemožňují užít své vlastní dílo ve výuce.
- Jednodušší dostupnost informací a volnější pravidla znovuvyužití mohou vést k větší podpoře e-learningu, poskytování jednoduššího přístupu k výukovým materiálům i k novým inovativním přístupům ve výuce. Také redukuje čas potřebný k přípravě a zpřístupnění těchto materiálů → šetří investice potřebné k této činnosti.

NÁKLADY

- Dopad přechodu na plně otevřený přístup se projeví na rozložení poplatků mezi jednotlivé instituce. V režimu otevřeného přístupu ponese větší finanční zátěž instituce, které se orientují více na výzkum a produkuje větší množství vědeckých publikací. Instituce, které se více soustředí na výuku a jsou spíše konzumenty vědeckého obsahu, budou méně finančně zatíženy. Tyto nerovnosti by

se mohly smazat při získávání grantové a dotační podpory, z níž bude částečně možné uhradit publikační poplatky. Předpokladem je, že výzkumné instituce získají takových grantů více.

- Náklady by se také mohly zvýšit tím, že se přesunou výdaje na publikování z jiných subjektů na vědecké instituce. Ware (2006) tvrdí, že 20 % nákladů na publikování je hrazeno předplatným z komerční sféry, která je více konzumentem nežli tvůrcem. Tato finanční zátěž by pak teoreticky přešla na tvůrce obsahu.
- Vzniknou nové náklady na administrativní zajištění publikačních poplatků.
- Náklady na zelenou cestu, především spojené se zřízením vlastního institucionálního repozitáře a jeho udržování. K tomu se mohou vázat náklady na osoby, které budou výsledky vědeckého výzkumu do těchto repozitářů vykazovat.
- Náklady na přesvědčování uživatelů, aby systematicky vkládali dokumenty do repozitářů (JUBB, 2011).
- Vědeckým knihovnám mohou vznikat náklady spojené s novými službami a novým zaměřením jejich činnosti, jako např. nové nástroje pro efektivní vyhledávání informací v režimu otevřeného přístupu, změny v informační výchově, činnosti související s vytěžováním dat a textu apod. (HOUGHTON, 2013).

NAKLADATELÉ A PUBLIKAČNÍ PROCES

PŘÍNOSY

- Zlepšení kvality a efektivity recenzního řízení. *Příčiny:* zjednodušení přístupu recenzentů k citované a další literatuře, kterou potřebují → zvýšení kvality samotných časopisů a jejich obsahu.
- Snížení nákladů na zabezpečení autentifikovaných přístupů a nákladů na služby IT s tímto spojené.
- Snížení nákladů spojených s licencováním děl a jejich pozdějším využitím, např. zavedením licencí Creative Commons.
- Snížení nákladů na vyjednávání licenčních podmínek a ceny předplatných.
- Zvýšení viditelnosti a dostupnosti časopisu → zvýšení zisku z reklamy, snadnější získání donátorů.

- Nová pracovní místa, větší konkurence a nové rozložení sil na trhu vědeckého publikování. *Příčiny*: příležitost pro nové a menší nakladatelské domy, které byly doposud odříznuty od příjmů, měly nedostatek financí a byly nuceny uzavírat kontrakty na předplatné s tzv. balíčky.

NÁKLADY

- Současným nakladatelským domům vzniknou náklady v souvislosti s přechodem na nový model.
- Vzniknou nové náklady na administrativu publikačních poplatků.
- Sníží se zisky z předplatného.

KOMERČNÍ A NEZISKOVÝ SEKTOR

PŘÍNOSY

- Redukce až úplný zánik výdajů na získání odborných informací.
- Rychlejší šíření a větší dostupnost nových vědeckých poznatků i pro komerční využití zapříčiní díky veřejným licencím rychlejší komercializaci výzkumu a jeho další ekonomické zhodnocení.

NÁKLADY

- Náklady na případnou publikační činnost zaměstnanců.

Makroekonomické aspekty

Příznivci hnutí otevřeného přístupu často zmiňují jako problematický bod neadekvátní příjmy nakladatelů – do systému nic nevkládají a mnoho získávají. U tradičního způsobu publikování je výzkum většinou dotován z veřejných financí. A následný nákup těchto informací pro potřeby nového výzkumu je hrazen znovu z veřejných financí. Ale zveřejněné informace se obvykle nedostanou k široké veřejnosti, která celý proces uhradila. Přínos pro společnost je tak omezený. Model otevřeného přístupu se snaží tento vztah narovnat a veškeré informace volně a bezplatně zpřístupnit.

Otevřený přístup dále představuje významný benefit pro rozvojové země, kde je možnost získávat vědecké informace na základě tradičních předplatných velmi omezená. Díky dostupnosti informací v otevřeném přístupu se pro tyto země otevírají možnosti vědecké spolupráce, výzkumu a inovací na základě získaných dat, zvýšení úrovně zdravotní péče i dalšího ekonomického a sociálního rozvoje (HOUGHTON et al., 2009).

PŘÍNOSY

- Lepší dostupnost a rychlost v získávání vědeckých informací umožňuje zrychlit i další výzkum, popřípadě rychleji zavádět inovace a komercializaci, což výrazně přispívá k vyšší efektivitě výzkumu a vývoje. Markantně se zvyšuje míra návratnosti investic do výzkumu a vývoje a může se snížit objem těchto investic do výzkumu a vývoje z privátního sektoru (HOUGHTON et al., 2009).
- Snadnější dostupnost informací zejména v sektoru medicíny, architektury, inženýrství, informačních technologií a mnoha dalších oborů napomáhá k tomu, že se zlepšuje kvalita poskytovaného servisu a vede k inovacím a vyšší produktivitě práce v daných oborech. Dostupnost informací může vést až ke vzniku nových odvětví průmyslu (HOUGHTON et al., 2009).

NÁKLADY

- Při plném přechodu na nový model publikování může být hrozbou snížený výběr daní pro stát, jelikož instituce upustí od předplacení databází. Objem vybraných daní by však mohl být nahrazen odvodem daní z publikačních poplatků. Dle studie (HOUGHTON et al., 2009) by pokles neměl být nijak významný a bude záležet na okolnostech v jednotlivých státech.
- Při potencionálním plném přechodu publikačního procesu do režimu otevřeného přístupu se předpokládá, že všeobecně poklesnou příjmy nakladatelských domů. To by mohlo vést k dalšímu negativnímu efektu v podobě snížení počtu pracovních míst v tomto sektoru. Houghton ve studii pro Velkou Británii (2009) neočekává, že by tato hrozba způsobila přílišné nesnáze – vzhledem k velikosti oboru. U ostatních států bude záležet na tom, jakého oboru se týká jejich exportní nebo importní zaměření. Ztráty pracovních míst na trhu vědeckého publikování mohou nahradit místa vzniklá na základě rychlejšího šíření znalostí a inovací.

Závěr

Je zřejmé, že všechny potencionální přínosy a náklady nebudou pro všechny aktéry stejné. Jak se liší jednotlivé obory ve své publikační a výzkumné činnosti, tak budou také odlišné dopady po zavedení otevřeného režimu pro jednotlivé obory. Většina studií se shoduje na tom, že přechod na režim otevřeného publikování bude pro většinu zainteresovaných stran ekonomicky výhodný. Radikální změna čeká na stávající nakladatelské domy, jimž nezbyvá než se přizpůsobit novým trendům a začít využívat jejich výhod. Mnohé signály naznačují, že nakladatelé se na změnu připravují, jsou poučeni už z obdobných odvětví – hudebního nebo filmového průmyslu, kde internet změnil zaběhnuté obchodní modely.

V současné době se nacházíme v přechodném období. Není jasné, zda budeme následovat zlatou cestu a které obchodní modely zvíťezí, nebo zda bude možné jít cestou zelenou. Zelená cesta v nynější podobě nemůže plně nahradit model vědeckého publikování, především z toho důvodu, že chybí proces recenzního řízení (*peer review*) a kontrola kvality obsahu textu (HOUGHNHTON et al. 2009). Avšak následovat zelenou cestu se nyní jeví jako nejvýhodnější vzhledem k tomu, že je potenciálně jednoduché a realizovatelné zavést ji do praxe, a vzhledem k prokazatelnému přínosu pro většinu aktérů. Odborníci na otevřený přístup doporučují vědeckým institucím, grantovým agenturám, neziskovým institucím, aby v tuto chvíli zelenou cestu podporovaly (HOUGHTON a SWAN, 2013). Všeobecné zavedení zlaté cesty vyžaduje součinnost všech aktérů a samo sebou globální přijetí tohoto modelu.

Jako eventualita se vždy nabízí, že se objeví ještě další nová cesta otevřeného přístupu. Přechodné období je finančně nákladné pro většinu stávajících aktérů – nákladnější než solitérní období tradičního vědeckého publikování a nákladnější než očekávané období publikování v celkovém otevřeném režimu. Z dosavadního vývoje lze usuzovat, že u takto zásadní změny, jakou prochází celý systém, potrvá přechodné období ještě mnoho let. A pro všechny zúčastněné strany bude užitečné sledovat náklady, přínosy a možné úspory jednotlivých kroků a nových obchodních modelů.

Použitá literatura

BINFIELD, Peter. (2013). *Open Access MegaJournals – Have They Changed Everything?* [online]. By Creative Commons on 23 October 2013 [cit. 2015-04-23]. Dostupné z: <http://creativecommons.org.nz/2013/10/open-access-mega-journals-have-they-changed-everything/>

BJÖRK, Bo-Christer a David SOLOMON. (2014). *Developing an Effective Market for Open Access Article Processing Charges* [online]. Retrieved 2 June 2014 [cit. 2015-04-23]. Dostupné z: http://www.wellcome.ac.uk/stellent/groups/corporatesite/@policy_communications/documents/web_document/wtp055910.pdf

CARUSO, Julie, Aurore NICOL a Eric ARCHAMBAULT. (2013). *Open Access Strategies in the European Research Area* [online]. Brussels: Science-Matrix, August 2013 [cit. 2015-04-22]. Dostupné z: http://www.science-matrix.com/pdf/SM_EC_OA_Policies.pdf

HARNAD, Stevan. (2007). 'The green road to open access: a leveraged transition' in Gacs, A. (ed.) *The Culture of Periodicals from the Perspective of the Electronic Age* [online]. L'Harmattan, Paris, 2007 [cit. 2015-04-22] s. 99-106. Dostupné z: <http://eprints.ecs.soton.ac.uk/13309/>

HARNAD, Stevan. (2010). The immediate practical implication of the Houghton Report: Provide green open access now. *Prometheus: Critical Studies in Innovation* [online]. roč. 28, č. 1 [cit. 2015-04-22] s. 55-59. Dostupné z: <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/08109021003676367>

HOUGHTON, John. (2013). Economic implications of alternative scholarly publishing models. In: BAKER, David a Wendy EVANS. *A handbook of digital library economics: operations, collections and services* [online]. 2013 [cit. 2015-04-27]. ISBN 9781843346203. Dostupné z: <http://www.google.cz/books?id=2mJEAgAAQBAJ&lpg=PA125&ots=-og8GFR2qX&lr&hl=cs&pg-PA125#v=onepage&q&f=false>

HOUGHTON, John, Jos DE JONGE a Marcia VAN OPLOO. (2009). *Costs and benefits of research communication: The Dutch situation* [online]. Utrecht: SURFfoundation, 2009 [cit. 2015-04-23]. Dostupné z: <https://www.surf.nl/en/knowledge-and-innovation/knowledge-base/2009/costs-and-benefits-of-research-communication-the-dutch-situation.html>

HOUGHTON, John a Alma SWAN. (2013). Planting the Green Seeds for a Golden Harvest: Comments and Clarifications on „Going for Gold“. *D-Lib Magazine* [online]. Corporation for National Research Initiatives, 2013, roč. 19, č. 1 [cit. 2015-04-26]. Dostupné z: <http://dlib.org/dlib/january13/houghton/01houghton.html>

HOUGHTON, John, Bruce RASMUSSEN, Peter SHEEHAN, Charles OPENHEIM, Anne MORRIS, Claire CREASER, Helen GREENWOOD, Mark SUMMERS a Adrian R. GOURLAY. (2009). *Economic implications of alternative scholarly publishing models: exploring the costs and benefits. JISC EI-ASPM Project. é report to the Joint Information Systems Committee (JISC)* [online]. 2009 [cit. 2015-04-22]. Dostupné z: <http://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20140614211536/http://www.jisc.ac.uk/media/documents/publications/rpconomicoapublishing.pdf>

JUBB, Michael. (2011). Heading for the Open Road: Costs and Benefits of Transitions in Scholarly Communications. *Liber Quarterly: The Journal of European Research Libraries* [online]. LIBER, the Association of European Research Libraries, 2011, roč. 21, č. 1 [cit. 2015-04-17] s. 102. Dostupné z: <http://liber.library.uu.nl/index.php/lq/article/view/8010/8351>

LAAKSO, Mikale, Bo-Christer BJÖRK, Patrik WELLING a Patrik PAETAU. (2012). Anatomy of open access publishing: a study of longitudinal development and internal structure. *BMC Medicine* [online]. 2012 [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: 10:124 doi:10.1186/1741-7015-10-124. <http://www.openaccesspublishing.org/apc8/Personal%20VersionGreenOa.pdf>

LONDON HIGHR/SPARC. (2014). *Counting the Costs of Open Access* [online]. November 2014 [cit. 2015-04-22]. Dostupné z: <http://www.researchconsulting.co.uk/wp-content/uploads/2014/11/Research-Consulting-Counting-the-Costs-of-OA-Final.pdf>

MARK WARE CONSULTING. (2006). *Scientific publishing in transition: an overview of current developments* [online]. September 2006 [cit. 2015-04-23]. Dostupné z: http://www.stm-assoc.org/2006_09_01_Scientific_Publishing_in_Transition_White_Paper.pdf

ODLYZKO, Andrew. (2013). *Open Access, library and publisher competition, and the evolution of general commerce* [online]. Submitted on 5 Feb 2013 [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: arXiv:1302.1105v1.

PINFIELD, Stephen, Jennifer SALTER a Peter BATH. (2015). The 'total cost of publication' in a hybrid open-access environment: Institutional approaches to funding journal article-processing charges in combination with subscriptions. *Journal of the Association for Information Science and Technology* [online]. (In Press) [cit. 2015-04-23]. Dostupné z: <http://eprints.whiterose.ac.uk/81227/>

SUBER, Peter. (2012). *Open Access* [online]. The MIT Press, 2012 [cit. 2015-04-11]. ISBN 9780262517638. Dostupné z: <http://mitpress.mit.edu/books/open-access>

SWAN, Alma a Sheridan BROWN. (2005). *Open Access Self-Archiving: An Author Study* [online]. Truro, UK: Key Perspectives, 2005 [cit. 2015-04-26]. Dostupné z: <http://cogprints.org/4385/1/jisc2.pdf>

SWAN, Alan a John HOUGHTON. (2012). *Going for Gold? The costs and benefits of Gold Open Access for UK research institutions: further economic modelling. Report to the UK Open Access Implementation Group* [online]. June 2012 [cit. 2015-04-26]. Dostupné z: <http://repository.jisc.ac.uk/610/>

WALLACE, Julia. (2012). PEER project: Final report. *PEER* [online]. 18 June 2012 [cit. 2015-04-25]. Dostupné z: <http://www.peerproject.eu/reports/>

WARE, Mark. (2006). Open archives and their impact on journal cancellations. *Learned Publishing* [online]. 2006, roč. 19, č. 3 [cit. 2015-04-22] s. 226-229. Dostupné z: <http://www.ingentaconnect.com/content/alpsp/lp/2006/00000019/00000003/art00010>

WELLCOME TRUST. (2003). *Economic analysis of scientific publishing* [online]. Revised edition 10/03 January 2003 [cit. 2015-04-23]. Dostupné z: http://www.wellcome.ac.uk/stellent/groups/corporatesite/@policy_communications/documents/web_document/wtdoo3182.pdf

WILLINSKY, John. (2009). The stratified economics of open access. *Economic Analysis and Policy* [online]. 2009, roč. 39, č. 1 [cit. 2015-04-22] s. 53-70. Dostupné z: <http://search.ebscohost.com.ezproxy.lib.vutbr.cz/login.aspx?direct=true&db=eoh&AN=1047082&lang=cs&site=ehost-live>

3.1 NÁRODNÍ POLITIKY OTEVŘENÉHO PŘÍSTUPU

---

*Lucie Straková,
Masarykova univerzita
– Právnická fakulta*

---

*Jiří Marek,
Vysoké učení
technické v Brně
– Fakulta chemická*

Kapitola odkrývající pohled na otevřený přístup v zahraniční přináší krátký exkurz do problematiky národních iniciativ, které se snaží zavádět model otevřeného přístupu do praxe. Tato kapitola si neklađe za cíl detailně představit každou jednotlivou politiku, ani popsat veškeré typy národních iniciativ v jejich různorodosti. Jde spíše o to vytvořit základní přehled o politikách otevřeného přístupu zasazeného do mezinárodního kontextu a přinést čtenáři vodítko, kterými příklady politiky je možné se inspirovat při formování (dosud neexistující) zastřešující politiky otevřeného přístupu v českém prostředí.

Nutnost přijetí národní politiky otevřeného přístupu se přirozeně vykreslí při pohledu na systém vědecké komunikace v celé jeho složitosti – v úzké návaznosti např. na problematiku hodnocení vědeckých výsledků, na oblast jejich popularizace a komercializace a především v souvislosti s financováním vědeckých projektů jako takových. V takto komplexně pojatém systému je sice role jednotlivých zapojených aktérů (vědeckých pracovníků, vydavatelů, grantových agentur a dalších) velmi důležitá a nenahraditelná, ale změna celého modelu vědecké komunikace a některé její otázky se neobejdou bez určité míry standardizace, která vyžaduje řešení na celonárodní úrovni. Cílem národních politik je proto pojmout koncept otevřeného přístupu v širším kontextu a integrovat jeho principy do již existující národní koncepce vědeckého a akademického prostředí a jeho procesů. Vznik národní politiky je logickým krokem ve chvíli, kdy existuje dostatečná všeobecná poptávka po změně publikačního modelu a kdy se osamocený nekoordinovaný postup jednotlivých aktérů v prosazování změny stává nedostatečně účinným.

Příklady politik byly vybrány na základě sledování aktivit mezinárodní komunity pro podporu otevřeného přístupu. Jedním z rozhodujících kritérií bylo, zda politiku podporují zákonodárné orgány. Na úvod ještě předesíláme, že charakteristice každé politiky předchází stručná tabulka shrnující základní informace. Pro možnost srovnání následuje nejprve tabulka s informacemi o situaci v České republice. Pokud v tabulkách není uvedeno jinak, informace jsou čerpány z portálu Global Open Access Portal (UNESCO, 2015).

Oficiální národní politika:	není
Míra implementace otevřeného přístupu:	nižší, pouze několik hlavních aktérů z řad univerzit nebo vědeckých pracovišť
Zajímavost:	silný IT sektor; angažované knihovny; zapojení do mezinárodní komunity
Počet otevřených repozitářů v zemi:	13
Počet otevřených časopisů v zemi:	87

Tab. č. 1. Otevřený přístup v České republice.

Velká Británie

Oficiální národní politika od roku:	od roku 2005 (RCUK Policy on Open Access, 2015)
Míra implementace otevřeného přístupu:	vysoká
Zajímavost:	silná tradice vědeckého publikování; transformace systému vědeckého publikování skrze zlatou cestu otevřeného přístupu
Počet otevřených repozitářů v zemi:	228
Počet otevřených časopisů v zemi:	608

Tab. č. 2. Otevřený přístup ve Velké Británii.

Na prvním místě je vhodné zmínit Velkou Británii s její silnou tradicí podpory otevřeného přístupu. První repozitáře i podpůrný software pro oblast otevřeného přístupu vznikly právě zde, stejně jako mnohé z prvních otevřených časopisů. Velká Británie se dlouhodobě řadí na přední místo v propagaci, vývoji a inovacích vědecké komunikace a v šíření výsledků výzkumu. A byla to i tato země, kde prakticky vznikl formát vědeckých časopisů jako tradiční komunikační médium vědecké komunity.

Britská vláda se dlouhodobě zasazuje o rozvoj otevřeného přístupu a k tomu potřebné infrastruktury, podporuje implementaci silných politik a pomáhá vědeckovýzkumným organizacím (JACOBS, 2006). Británie pověřila Výzkumné rady Velké Británie, *Research Councils UK* (RCUK) implementací a efektivní realizací politiky otevřeného přístupu, a to ve spolupráci s největšími vědeckými vydavateli (Macmillan, Blackwell, Elsevier). Cílem RCUK je zajistit, aby Velká Británie měla vytvořené nejlepší podmínky pro výzkum, inovace a obchodní růst, a dále poskytnout odpovídající finanční zájem pro rozvoj infrastruktury a vědeckých schopností. Vedle RCUK podporují publikování v režimu otevřeného přístupu i další grantové agentury, jedná se např. o British Heart Foundation nebo Wellcome Trust. Z výše uvedeného je patrné, kterým směrem se podpora otevřeného přístupu ve Velké Británii vydala – a tím je zlatá cesta (RESEARCH COUNCILS UK, 2015).

Zásadní událostí mezinárodního významu bylo v roce 2012 zveřejnění zprávy pracovní skupiny pro otevřený přístup vedené Dame Janet Finchovou, tzv. *Finch report*. Na základě této zprávy byla revidována národní politika Velké Británie, která se následně přiklonila ke zlaté cestě (WORKING GROUP ON EXPANDING ACCESS TO PUBLISHED RESEARCH FINDINGS – THE FINCH GROUP, 2013). Dosah tohoto rozhodnutí je a bude předmětem zkoumání. Na druhou stranu je nutné zmínit i politiku grantové agentury HEFCE, nejvýznamnějšího poskytovatele pro vysoké školství, jenž přednostně podporuje zelenou cestu jako hlavní alternativu k tradičnímu formátu vědeckého publikování (RESEARCH COUNCILS UK, 2015).

Dalším ukazatelem rozvoje otevřeného přístupu ve Velké Británii je velké množství britských vědeckovýzkumných institucí, které podepsaly Berlínskou deklaraci a zřídily vlastní repozitář. V Británii vznikla řada projektů, jež jsou dnes využívány celosvětově. Zmíňme alespoň databázi SHERPA/RoMEO, která sdružuje informace o stojících vydavatelů k autoarchivaci, nebo projekty jako PROSPERO a na něj navazující projekt OpenDepot umožňující archivaci univerzitám, které nedisponují vlastním repozitářem.

Jak již bylo řečeno, vláda Velké Británie podporuje politiku otevřeného přístupu a snaží se zajistit vhodnou infrastrukturu. Zaváděný model otevřeného přístupu je tak poměrně přelomový a mění zaběhnuté standardy, neboť Británie na sebe vzala roli průkopníka. Rozhodla se jako první země na světě výrazněji přispět k přeměně celého modelu financování vědeckého publikování tím, že bude razit zlatou cestu otevřeného přístupu. A to i s rizikem, že bude vlastně dotovat ostatní vědecký svět, který ještě nepřistoupil k celkové transformaci systému vědeckého publikování (ATKINS, 2014).

Dokreslením aktuálního stavu, jak v Británii podporují vědu a výzkum, je i skutečnost, že jeden z předních vědeckých zájmů 21. století, materiál zvaný grafen byl objeven na Univerzitě v Manchesteru (University of Manchester) v roce 2003. Grafen se stal jedním ze dvou hlavních vlajkových lodí Evropské unie v oblasti vědy, výzkumu a inovací (<http://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/en/h2020-section/fet-flagships>).

**Spojené státy
americké**

Oficiální národní politika:	od roku 2007
Míra implementace otevřeného přístupu:	vysoká
Zajímavost:	příprava federálního zákona podporujícího otevřený přístup; NIH jako jedna z prvních grantových agentur vyžadující otevřený přístup (zákon z roku 2007); Prezidentská směrnice z roku 2013; portál PubMed Central; organizace SPARC
Počet otevřených repozitářů v zemi:	469
Počet otevřených časopisů v zemi:	1053

Tab. č. 3. Otevřený přístup ve Spojených státech amerických.

Spojené státy americké patří mezi přední mimoevropské zastánce otevřeného přístupu, kde se o problematice diskutuje na nejvyšší politické úrovni (NOORDEN, 2013). Tamější dlouhodobý zájem o problematiku stejně jako ve Velké Británii souvisí s rozvojem dalších příbuzných otevřených iniciativ, především otevřených vládních dat, která Spojené státy velmi progresivně podporují (DATA.GOV, 2015). Zásadní krok přináší zákon přijatý v roce 2007, jenž ukládá příjemcům podpory od vládní agentury NIH (National Institutes of Health) povinnost zveřejňovat svoje výsledky v režimu otevřeného přístupu (SUBER, 2008). Další důležitý krok představuje Prezidentská směrnice z roku 2013 ukládající všem výzkumným organizacím s roční útratou nad 100 milionů \$, aby vytvořily plány na zajištění otevřeného přístupu svých vědeckých výsledků. Existuje poměrně silný tlak veřejnosti na to, aby pro otevřený přístup byla přijata národní politika, což dokládá příprava výše zmíněného federálního zákona. Nicméně i způsob přijímání tohoto zákona ukazuje na to, že není možné takto rozsáhlou problematiku řešit bez důkladné diskuse (NOORDEN, 2013; STEBBINS, 2013). V kontextu významných událostí otevřeného přístupu, k nimž došlo ve Spojených státech amerických, je na místě zmínit ještě jednu aktivitu, překračující hranice USA a mající celosvětový dopad. Jedná se o vytvoření legálního nástroje pro sdílení autorských děl v moderní informační době, o němž se zasadila organizace Creative Commons (<http://creativecommons.org>) se sídlem v Kalifornii. Tato organizace vytvořila sadu legálních nástrojů (tzv. *veřejných licencí*), které umožňují jednoduše dílo sdílet v rámci internetové sítě, ale i mimo ni. Organizace má svoje zastoupení ve více než 100 zemích a pracuje ve více než 79 jurisdikcích včetně České republiky (CC Affiliate Network, 2015). Výzkumem a právní implementací těchto nástrojů do národního právního řádu se u nás zabývají hlavně odborníci z Ústavu práva a technologií na Právnické fakultě Masarykovy univerzity v Brně (MASARYKOVA UNIVERZITA, 2015).

Detailní analýza otevřeného přístupu ve Spojených státech překračuje rozsah kapitoly; zájemce o bližší informace odkazujeme na portál GOAP – Global Open Access Portal (<http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/portals-and-platforms/goap/access-by-region/>) provozovaný mezinárodní organizací UNESCO. Zde v národní sekci země najdou podrobnější informace.

Závěrem je vhodné doplnit, že kolébkou otevřeného přístupu v USA je především prestižní Harvardova univerzita. Je to mateřská instituce uznávaných osobností v oblasti otevřeného přístupu, jakými jsou např. Peter Suber (celosvětově uznávaný odborník otevřeného přístupu) a Lawrence Lessig (zakladatel organizace Creative Commons) (HARVARD UNIVERSITY, 2015).

Německo

Oficiální národní politika:	Od roku 2013
Míra implementace otevřeného přístupu:	vysoká
Zajímavost:	Berlínská deklarace; velmi dobře propracovaný portál pro otevřený přístup především pro německy mluvící země; Max Planck Institute; Zákon z roku 2014
Počet otevřených repozitářů v zemi:	172
Počet otevřených časopisů v zemi:	354

Tab. č. 4. Otevřený přístup v Německu.

Německo v posledních letech kombinuje vládní podporu otevřeného přístupu s výrazným vlivem velkých výzkumných organizací a univerzit, které přijaly politiku otevřeného přístupu.

V roce 2013 byl novelizován německý autorský zákon (Gesetz zur Regelung des Urheberrechts in der Informationsgesellschaft), v němž se poprvé podstatněji zmiňovalo aktuální téma nových médií a informačních technologií. Novela přímo vymezuje model zveřejňování vědeckých děl financovaných alespoň z poloviny z veřejných financí, přičemž autor takového díla má právo, nikoli však povinnost, zveřejnit jej na internetu libovolným způsobem po uplynutí časového embarga jednoho roku, a to bez ohledu na smluvní ustanovení vydavatele či výzkum financující organizace (MOSCON, 2013). Model otevřeného přístupu je podporován přímo Ministerstvem pro vzdělávání a výzkum (BUNDESMINISTERIUM FÜR BILDUNG UND FORSCHUNG) a v následujícím legislativním období se plánuje vytvoření národní strategie otevřeného přístupu (UNESCO, 2015).

Přestože Německo také patří k vůdčím zemím na poli otevřeného přístupu, z pohledu národní otevřené komunity se stále považuje za problém nedostatečná informovanost jednotlivců o výhodách,

kteří otevřený přístup může přinášet, dále nízký počet univerzit s politikou otevřeného přístupu, případně možná autorskoprávní nedorozumění (DALLMEIER-TIESEN et al., 2011). To ovšem vyvažuje opravdu systematický postoj k propagaci a šíření informací o otevřeném přístupu prostřednictvím níže zmíněného národního portálu, který provozuje univerzitní knihovna kostnické univerzity (Universität Konstanz, <http://www.open-access.net/startseite/>). Implementuje principy otevřeného přístupu do národní legislativy a podílí se na řadě mezinárodních projektů (UNESCO, 2015). Z pohledu role Německa v nastavení základních principů otevřeného přístupu je nutné závěrem zmínit významnou roli Institutu Maxe Plancka (Max Planck Institute, <http://www.mpg.de/>), kde byl vytvořen jeden z prvních dokumentů celého otevřeného hnutí – Berlínská deklarace.

Portugalsko

Oficiální národní politika:	od roku 2014
Míra implementace otevřeného přístupu:	vysoká
Zajímavost:	jedna z prvních zemí zavádějící otevřený přístup na svých institucích vůbec
Počet otevřených repozitářů v zemi:	46
Počet otevřených časopisů v zemi:	83

Tab. č. 5. Otevřený přístup v Portugalsku.

Portugalsko patří mezi jedny z prvních zemí v Evropě, kde se začaly již od roku 2003 rozvíjet myšlenky otevřeného přístupu (prakticky ihned po vzniku BBB-iniciativ – viz kapitola 1.1). Svoji velmi důležitou roli sehrála především Univerzita v Minho (Universidade do Minho) a Eloy Rodrigues, propagátor otevřeného přístupu a osobnost mezinárodního významu. Mezi úspěchy patří zejména zřízení celonárodního systému pro vyhledávání v otevřených repozitářích s názvem RCAAP (Scientific Open Access Repository of Portugal) v roce 2008 (SARIVA, 2009) a stanovení oficiální politiky otevřeného přístupu největšího grantového poskytovatele v roce 2014.

Z dalších aktivit je možno zmínit ještě zapojení do mezinárodních projektů, jako například OpenAIRE (UNIVERSITY OF MINHO, 2014) nebo MedOAnet (Mediterranean Open Access Network, <http://www.medoanet.eu/project>). Portugalsko tak představuje zajímavý příklad pro Českou republiku, která by se mohla inspirovat hlavně v budování národního portálu otevřeného přístupu, jelikož Portugalsko tuto infrastrukturu buduje a spravuje velmi dobře. V případě Portugalska má potencionální národní infrastruktura a podpora otevřeného přístupu mnohem vyšší dopad, neboť je možné přenést tyto poznatky do další portugalsky mluvící země, Brazílie (Leão, 2015). Obdobně lze uvažovat též o následující zemi a jejím spojení se státy Jižní Ameriky, a tou je Španělsko.

Španělsko

Oficiální národní politika:	od roku 2011
Míra implementace otevřeného přístupu:	vysoká
Zajímavost:	silná podpora otevřenému přístupu zakotvená již i v zákonech (2011); portál DULCINEA (http://www.accesoabierto.net/dulcinea/)
Počet otevřených repozitářů v zemi:	56
Počet otevřených časopisů v zemi:	590

Tab. č. 6. Otevřený přístup ve Španělsku.

Španělsko stejně jako Portugalsko patří mezi významné podporovatele otevřeného přístupu. Na rozdíl od Portugalska je ale politika otevřeného přístupu zakotvena již i legislativně, a to od roku 2011. Mezi silné aktéry v rámci španělské otevřené komunity patří například Universidad Politécnica de Valencia. Zajímavostí, jež má také ve Španělsku tradici a je poměrně ojedinělá v ostatních zemích, je portál DULCINEA, který slouží podobně jako databáze SHERPA/RoMEO, ovšem zaměřuje se na španělsky psanou literaturu. Název služby odkazující na literární postavu z největšího díla španělské i světové literatury – Dona Quijota – je vtipnou analogií k názvům anglosaských služeb SHERPA/RoMEO a SHERPA/JULIET.

Nizozemsko

Oficiální národní politika:	od roku 2013 (What does the government want?)
Míra implementace otevřeného přístupu:	vysoká
Zajímavost:	organizace SURF (organizace pro rozvoj informačních technologií ve výzkumné a akademické sféře); sídlo vydavatele Elsevier (Amsterdam); překlad portálu SHERPA/RoMEO do holandštiny v roce 2015; Portál NARCIS
Počet otevřených repozitářů v zemi:	28
Počet otevřených časopisů v zemi:	103

Tab. č. 7. *Otevřený přístup v Nizozemsku.*

Nizozemí se svým výrazně pozitivním a aktivním přístupem v oblasti IT a nově vznikajících odvětvích kreativního průmyslu je také významným představitel a zastáncem otevřeného přístupu, možná mírně nenápadným. Situaci v Nizozemí jednak formuje fakt, že vydavatelství Elsevier sídlí právě zde, v Amsterdamu, a jednak to, že zdejší organizace SURF se výrazně zasazuje o prosazování otevřeného přístupu (UNESCO, 2015). Nejvýraznější počín národního významu představuje portál NARCIS (National Academic Research and Collaborations Information System, <http://www.narcis.nl/about>), který slouží jako centrální systém pro přístup k výsledkům výzkumu. Významný podíl na prosazování otevřeného přístupu patří největší grantové agentuře NWO (NWO, 2015). Na příkladu Nizozemska lze pozorovat, že i menší země může hrát v oblasti budování informační společnosti velmi významnou roli na mezinárodní úrovni. Inspirací pro Českou republiku by mohly být přinejmenším velmi dobře zpracované informace v anglickém jazyce o všech důležitých iniciativách otevřeného přístupu.

Slovensko

Oficiální národní politika:	není
Míra implementace otevřeného přístupu:	nižší, ale s dobrým metodickým přístupem
Zajímavost:	Open Government Partnership Action Plan 2015; počátky implementace Otevřených výukových zdrojů; Centrum vedecko-technických informací SR (CVTI SR)
Počet otevřených repozitářů v zemi:	0
Počet otevřených časopisů v zemi:	38

Tab. č. 8. Otevřený přístup na Slovensku.

Zemi, kterou je určitě nutné zmínit v souvislosti s otevřeným přístupem a implementací jeho principů u nás, je i Slovensko. Je to dáno především jazykovým, obchodním a historickým propojením obou zemí. V případě české i slovenské infrastruktury je tak vhodné – stejně jako v případě Španělska nebo Portugalska – uvažovat v širším kontextu. Obě země by mohly budovat národní portály či systémy, které by spolu uměly komunikovat a navzájem sdílet svůj obsah. Dosah vědeckých výsledků by byl širší. Slovensko samotné je v této problematice nyní velmi aktivní. Dokazuje to i jeho iniciativa Akčný plán Iniciatívy pre otvorené vládnutie v Slovenskej republike na rok 2015 z ministerstva vnitra, v níž výslovně vymezuje úkoly pro rok 2015, které je v této oblasti nutné splnit (MINISTERSTVO VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY, 2015). Dále je třeba zmínit Centrum vedecko-technických informací SR (CVTI SR, <http://www.cvtisr.sk>) a jeho portál. Slovenská a Česká republika by tak mohly společně vytvořit – i s ohledem na silnou a již několikrát zmiňovanou oblast informačních technologií – velmi zajímavou infrastrukturu pro rozvoj otevřeného přístupu, popřípadě i dalších otevřených iniciativ ve střední Evropě.

Irsko

Oficiální národní politika od roku:	2012
Míra implementace otevřeného přístupu:	vysoká
Zajímavost:	národní politika otevřeného přístupu přijata vládou (2012), avšak nezačleněna do zákona
Počet otevřených repozitářů v zemi:	21
Počet otevřených časopisů v zemi:	14

Tab. č. 9. Otevřené přístupu v Irsku.

Otevřený přístup v irském prostředí charakterizují především institucionální repozitáře a politiky jednotlivých výzkumných organizací. Více než polovina irských výzkumných pracovišť totiž přijala politiku otevřeného přístupu. Rozvoj repozitářů je podporován z veřejných zdrojů, společně s vytvořením národního portálu RIAN (<http://rian.ie/>), který sbírá publikace ze všech irských výzkumných institucí.

Jako první větší krok směrem k rozvoji otevřeného přístupu vznikla v Irsku v roce 2004 vládou podporovaná digitální knihovna Irish Research eLibrary, která poskytuje online přístup k množství zásadních vědeckých časopisů. V roce 2012 představil ministr Sean Sherlock Národní principy otevřeného přístupu – *National Principles on Open Access Policy Statement* (LOSULLIVAN, 2012). Jsou dostupné na oficiálním národním portálu otevřeného přístupu s názvem Open Access Ireland (<http://openaccess.thehealthwell.info>). Tyto Národní principy stanovují povinnost ukládat postprint nebo vydavatelskou verzi článku do repozitáře. Povinnost se vztahuje na všechny vědecké články a konferenční příspěvky. Ukládání dalších typů dokumentů, knih, kapitol a zpráv se doporučuje. K uložení by mělo dojít co nejdříve, nejpozději však v době vydání publikace. Zároveň mají být dodrženy právní náležitosti – autorská práva, licencování a časové embargo; to by nemělo být delší než 6 měsíců u oborů *STM* („*Science, Technology, Medicine*“) a 12 měsíců u humanitních a společenských věd. Pravidla zmiňují také podporu publikování v otevřených

časopisech, avšak jako komplementární cestu, která nenahrazuje uložení vydaného článku v repozitáři. Článek vydaný v otevřeném časopise proto musí být zároveň uložen v repozitáři (NATIONAL STEERING COMMITTEE ON OPEN ACCESS POLICY, 2012). Takto nastavený postup preferuje rovněž politika Evropské komise v programu Horizon 2020. Podporu otevřeného přístupu ze strany vlády Irska dokládá i skutečnost, že všechny irské univerzity obdržely finanční prostředky pro zřízení institucionálních repozitářů a pro vytvoření vyhledávacího prostředí na národní úrovni (UNESCO, 2015).

Ukrajina

Oficiální národní politika od roku:	2007
Míra implementace otevřeného přístupu:	vyšší
Zajímavost:	zákon z roku 2007; Olvijská deklarace
Počet otevřených repozitářů v zemi:	63
Počet otevřených časopisů v zemi:	72

Tab. č. 10. Otevřený přístup na Ukrajině.

Ačkoliv se Ukrajina nemůže srovnávat s jinými státy s rozvinutou politikou otevřeného přístupu, jedná se o poměrně velkého producenta vědeckých publikací, které jsou stále častěji zveřejňovány v režimu otevřeného přístupu. Zároveň ovšem stále převládá tradiční způsob publikování v tištěné podobě. Velkým problémem je nedostupnost internetu a nízký náklad vydávaných časopisů, jenž bývá kolem 150–200 výtisků. Mezinárodní dopad ukrajinské vědecké literatury je tak minimální; svoji roli hraje i její převládající ukotvení v národním jazyce (YAROSHENKO, 2011a).

Ukrajinská vláda přijala v roce 2007 zákon o nejdůležitějších zásadách vývoje informační společnosti na Ukrajině pro období 2007–2015. Jedna ze základních tezí, které obsahuje, říká, že pro paměťové instituce je otevřený přístup spolu s digitalizací pro jejich rozvoj prioritní. Jediné a nenahraditelné dokumenty tak mohou být ucho-

vávány a na principu otevřeného přístupu dále šířeny. Podporovanou metodou je model otevřených repozitářů, který může prolomit informační blokádu, v níž je Ukrajina prozatím uvězněna (YAROSHENKO, 2011b).

Kromě zmiňovaného zákona a podpisů známých BBB-iniciativ vzniklo na Ukrajině několik deklarácí, taktéž šířících myšlenku otevřeného přístupu. V roce 2009 např. podpořilo 26 rektorů Olvijskou deklaraci (THE OLBIAIN DECLARATION OF UNIVERSITIES, 2009), která se snaží napomáhat integraci Ukrajiny do celosvětového výzkumu a rozvíjet prostřednictvím repozitářů a volně dostupných časopisů udržitelnou vědu, vzdělání a celkový akademický rozvoj. Přínosná byla také Krymská deklarace (YAROSHENKO, 2012), již podpořilo více než 150 univerzitních knihoven. Tím se přihlásily k šíření a popularizaci otevřeného přístupu a k vytváření a rozvoji institucionálních repozitářů. Krymská deklarace taktéž prosazuje otevřený přístup jako možnost snazšího přístupu k informacím a vědeckým poznatkům pro méně vyspělé země, jež se snaží integrovat do mezinárodní vědecké komunity.

Dalšími významnými počiny je zřízení elektronické knihovny Ukrajiny ELibUkr (www.elibukr.org) nebo zapojení Ukrajiny do projektu neziskové organizace EIFL (Electronic Information for Libraries) na podporu rozvoje otevřeného přístupu (YAROSHENKO a VASYLIEV, 2015).

Přestože Ukrajina podniká významné kroky jak na institucionální úrovni, tak v oblasti legislativní, potýká se v současné době s malou motivací vědeckých pracovníků, s nepochopením cílů a nástrojů otevřeného přístupu a s nedostatečně upravenou problematikou autorských práv (UNESCO, 2015). Ale na postoji Ukrajiny k otevřenému přístupu lze demonstrovat, že problematika otevřeného přístupu zajímá i země, které nejsou považovány za tradiční centra vědeckého výzkumu, jako např. Velká Británie nebo Německo. A přesto i tyto země spatřují v otevřeném přístupu budoucí výhody, a považují proto jeho rozvoj za důležitý.

Závěr

Kapitola představila několik národních politik, resp. národních přístupů. Je zřejmé, že k problematice otevřeného přístupu se staví každý jednotlivý stát z našeho výběru různým způsobem. Otevřený přístup je považován za směr, který mění přístup k vědě a vědeckým výsledkům. Potřeba uchopit tematiku na národní úrovni a včlenit ji do národní strategie je důležité a nezbytné s ohledem na to, že oblast podpory inovací a vědy a přenesení vědeckých výsledků do praxe patří k základním konkurenčním prvkům každého rozvinutého státu.

S ohledem na evropské prostředí je nutné v závěru zmínit i roli Evropské unie jako výrazného mediátora v přijetí národní, resp. celounijní politiky otevřeného přístupu. Je to právě EU a její hlavní výkonný orgán Evropská komise, která principy otevřenosti a interoperability velmi podporuje již od roku 2006 (EUROPEAN COMMISSION, 2015a). Do budoucna tak pravděpodobně především evropská politika výraznou měrou ovlivní evropské státy, které dosud nemají silný a jednoznačný názor na otevřený přístup. Již v roce 2009 a 2011 bylo doporučeno jednotlivým členům, aby o této tematice zahájili diskusi. Předpokládá se, že napříště budou doporučení zakotvena i do dalších strategických dokumentů (EUROPEAN COMMISSION, 2013)¹⁰. V neposlední řadě je třeba zmínit EU jako poskytovatele grantové podpory skrze rámcový program Horizon 2020. Na jeho základě je zaváděna mandatorní politika otevřeného přístupu pro výsledky výzkumu, který je podpořen programovými granty (EUROPEAN COMMISSION, 2015b). Z výše uvedeného je patrné, že za pouhých 13 let (BBB-iniciativy byly podepsány v letech 2002–2003) se principy otevřeného přístupu staly součástí mnoha diskusí, strategií a koncepcí rozvoje vědy v 21. století, a že je nutné s nimi počítat při návrhu jakékoliv národní či institucionální politiky, pokud jde o nakládání s vědeckými výsledky. Nyní se naskýtá otázka, jak k tomuto fenoménu přistoupí Česká republika. Mohla by velmi elegantně a efektivně využít již získaných a ověřených zkušeností ostatních zemí a v součinnosti se silným a výkonným sektorem informačních technologií připravit opravdu fungující a koncepčně vyváženou národní politiku otevřeného přístupu k vědeckým výsledkům.

Použitá literatura

ATKINS, Madeleine. (2014). Open access in the post-2014 Research Excellence Framework. *Higher Education Funding Council for England* [online]. March 2014 [cit. 2015-10-16]. Dostupné z: <http://www.hefce.ac.uk/pubs/year/2014/cl,072014/>

BUNDESMINISTERIUM FÜR BILDUNG UND FORSCHUNG. Open Access: Das Urheberrecht muss der Wissenschaft dienen. *Digitale Wirtschaft und Gesellschaft* [online]. [cit. 2015-10-17]. Dostupné z: <https://www.bmbf.de/de/open-access-das-urheberrecht-muss-der-wissenschaft-dienen-846.html>

CREATIVE COMMONS. (2015). CC Affiliate Network. *Creative Commons* [online]. Last modified on 24 June 2015, at 18:37 [cit. 2015-10-16]. Dostupné z: https://wiki.creativecommons.org/wiki/CC_Affiliate_Network

DALLMEIER-TIESEN, Suenje, Robert DARBY, Bettina GOERNER, Jenni HYPPOELAE, Peter IGO-KEMENES, et al. (2011). *Highlights from the*

---

10 COMMISSION RECOMMENDATION of 27. 10. 2011 on the digitisation and online accessibility of cultural material and digital preservation, 2011, dostupné z: https://ec.europa.eu/digital-agenda/sites/digital-agenda/files/en_4.pdf;

SOAP project survey. *What Scientists Think about Open Access Publishing* [online]. Last revised 28 Jan 2011 [cit. 2015-10-17]. Dostupné z: <http://arxiv.org/abs/1101.5260>

DATA.GOV. (2015). About DATA.GOV. DATA.GOV [online]. [2015] [cit. 2015-10-16]. Dostupné z: <http://www.data.gov/about>

EUROPEAN COMMISSION. (2013). *Guidelines on Open Access to Scientific Publications and Research Data in Horizon 2020* [online]. Version 16 December 2013 [cit. 2015-10-18]. The EU Framework Programme for Research and Innovation HORIZON 2020. Dostupné z: http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-pilot-guide_en.pdf

EUROPEAN COMMISSION. (2015b). Open Science (Open Access). *Research & Innovation* [online]. Last update: 25/08/2015 [cit. 2015-10-18]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/research/swafs/index.cfm?pg=policy&lib=science>

EUROPEAN COMMISSION. (2015a). *AGA – Annotated Model Grant Agreement* [online]. Version 2.0.1 12 May 2015 [cit. 2015-10-18]. The EU Framework Programme for Research and Innovation HORIZON 2020. Dostupné z: http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/amga/h2020-amga_en.pdf

HARVARD UNIVERSITY. (2015). Harvard Open Access Project. *Berkman Center for Internet & Society at Harvard University* [online]. Last updated 24 Jun 2015 [cit. 2015-10-16]. Dostupné z: <https://cyber.law.harvard.edu/research/hoap>

JACOBS, Neil. (2006). *Open Access: key strategic, technical and economic aspects Oxford: Chandos Publishing. Oxford: Chandos Publishing, 2006. ISBN-10: 1843342030.*

LEÃO, Delfim. (2015). Academic publishing in Portugal: threats and major opportunities. *UKSG Insights* [online]. Published on 05 Mar 2015, roč. 28, č. 1 [cit. 2015-10-17]. Dostupné z: <http://insights.uksg.org/articles/10.1629/uksg.179/>

LOSULLIVAN. (2012). Government launches National Open Access Statement – 23 Oct 2012. *Irish Universities Association* [online]. 2012 [cit. 2015-10-17]. Dostupné z: <http://www.iaa.ie/government-launches-national-open-access-statement-23-oct-2012/>

MASARYKOVA UNIVERZITA. (2015). Detaily projektu: Projekt integrace Veřejných licencí. muni.cz [online]. © 1996–2015 [cit. 2015-10-16]. Dostupné

z: <http://www.muni.cz/research/projects/17643>

MINISTERSTVO VNÚTRA SLOVENSKEJ REPUBLIKY. (2015). Akčný plán 2015 Iniciatívy pre otvorené vládnutie – verejné politiky. *Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky* [online]. 24. 02. 2015 [cit. 2015-10-17]. Dostupné z: http://www.minv.sk/?ros_participacia_apogp&sprava=akcny-plan-2015-i-niciativy-pre-otvorene-vladnutie-verejne-politiky-2

MOSCON, Valentina. (2013). Open Access to Scientific Articles: Comparing Italian with German law. *Kluwer Copyright Blog* [online]. 03 DEC 2013 [cit. 2015-10-17]. Dostupné z: <http://kluwercopyrightblog.com/2013/12/03/open-access-to-scientific-articles-comparing-italian-with-german-law/>

NATIONAL STEERING COMMITTEE ON OPEN ACCESS POLICY. (2012) *National Principles for Open Access Policy Statement* [online]. [2012]. [cit. 2015-10-18]. Dostupné z: <http://www.dri.ie/sites/default/files/files/National%20Principles%20on%20Open%20Access%20Policy%20Statement%20%28FINAL%2023%20Oct%202012%20%29.pdf>

NOORDEN, Van Richard. (2013). White House announces new US open-access policy. *Nature: News blog* [online]. 22 Feb 2013, 19:25 BST [cit. 2015-10-16]. Dostupné z: <http://blogs.nature.com/news/2013/02/us-white-house-announces-open-access-policy.html>

NWO. (2015). Open Science. *nwo.nl* [online]. Last updated on 6 October 2015 [cit. 2015-10-17]. Dostupné z: <http://www.nwo.nl/en/policies/open+science>

RESEARCH COUNCILS UK. (2015). *Review of the implementation of the RCUK Policy on Open Access* [online]. March 2015 [cit. 2015-10-16]. Dostupné z: <http://www.rcuk.ac.uk/RCUK-prod/assets/documents/documents/Openaccessreport.pdf>

SARAIVA, Ricardo. (2009). *C8 – D30 OPEN ACCESS IN PORTUGAL: A State of the Art Report* [online]. RCAAP: 30 June 2009 [cit. 2015-10-17]. Dostupné z: http://www.heal-link.gr/SELL/OA_reports/Portugal2009.pdf

STEBBINS, Michael. (2013). Expanding Public Access to the Results of Federally Funded Research. *White House: Blog* [online]. FEBRUARY 22, 2013 AT 12:04 PM ET [cit. 2015-10-16]. Dostupné z: <https://www.whitehouse.gov/blog/2013/02/22/expanding-public-access-results-federally-funded-research>

SUBER, Peter. (2008). An open access mandate for the National Institutes of Health. *Open Medicine* [online]. 2008, roč. 2, č. 2 [cit. 2015-04-17] s. e39–e41. Dostupné z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3090178/>

The Olbian Declaration of Universities: Academic Freedom, University Autonomy and Education and Science for Sustainable Development. (2009). *moodle* [online]. 12 June 2009 [cit. 2015-01-26]. Dostupné z: <http://moodle.chdu.edu.ua/mod/resource/view.php?id=36809>

UNESCO. (2015). *Access by Region. Global Open Access Portal* [online]. 2015 [cit. 2015-10-17]. Dostupné z: <http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/portals-and-platforms/goap/access-by-region/>

University of Minho. (2014). *Portugal Open Access Policy Landscape* [online]. 17-11-2014 [cit. 2015-10-17]. Dostupné z: <http://www.pasteur4oa.eu/sites/pasteur4oa/files/resource/Portugal%20Case%20Study.pdf>

What does the government want? *openaccess.nl* [online]. [cit. 2015-10-17]. Dostupné z: <http://www.openaccess.nl/en/in-the-netherlands/what-does-the-government-want>

WORKING GROUP ON EXPANDING ACCESS TO PUBLISHED RESEARCH FINDINGS- THE FINCH GROUP. (2013). Finch Report. *Research information network* [online]. 19 March 2013 [cit. 2015-05-06]. Dostupné z: <http://www.researchinfonet.org/publish/finch/>

YAROSHENKO, Tetiana. (2011a). Open Access to knowledge in the modern University: Ukrainian landscape. *eKMAIR* [online prezentace]. 2011-06-05 [cit. 05. 05. 2015]. Dostupné z: <http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/handle/123456789/1052>

YAROSHENKO, Tetiana. (2011b). *Ukraineopenaccess.mpg* In: *Youtube* [online]. Zveřejněno 24. 11. 2011 [cit. 2015-05-01]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=Fr1bpsiePfo>

YAROSHENKO, Tetiana. (2012). Crimea Open Access Manifesto. *GoPetition* [online]. May 28, 2012 [cit. 2015-05-05]. Dostupné z: <http://www.gopetition.com/petitions/crimea-open-access-manifesto.html>

YAROSHENKO, Tetiana a Oleksii VASYLIEV. (2012). Open Access Advocacy In Ukraine. *Ejfl* [online]. February 2012 [cit. 2015-10-17]. Dostupné z: <http://www.ejfl.net/resources/open-access-advocacy-ukraine>

Lenka Němečková,
České vysoké učení
technické v Praze
– Ústřední knihovna

Institucionální politiky otevřeného přístupu (dále v textu jen politiky) vycházejí ze základních dokumentů, které jsou platné pro iniciativy otevřeného přístupu – zejména z Berlínské deklarace, která mj. vyhláší podporu přechodu k paradigmatu elektronického otevřeného přístupu: „*Naše organizace mají zájem o další prosazení nového paradigmatu otevřeného přístupu s cílem zajistit co největší užitek pro vědu a společnost. Naším záměrem je proto dosáhnout pokroku prostřednictvím ... výzvy našim výzkumníkům/příjemcům grantu, aby publikovali svou práci podle zásad paradigmatu otevřeného přístupu, ... Cílem našich organizací je nalézt řešení podporující další rozvoj současných právních a finančních rámců pro usnadnění nejvhodnějšího využití a přístupu.*“ (TKAČÍKOVÁ, 2012).

K 7. 5. 2015 má deklarace 507 podpisů (<http://openaccess.mpg.de/3883/Signatories>), přičemž mezi signatáři je také řada sdružení – např. Asociace knihoven vysokých škol České republiky (AKVŠ ČR) nebo mezinárodní sdružení knihoven technických univerzit (IATUL). Podmínky vyplývající z podpisu deklarace se zavázaly plnit všechny jejich členské instituce. To znamená, že reálný počet připojených subjektů bude ještě vyšší.

Institucionální politika otevřeného přístupu

Prostřednictvím politiky neboli strategie otevřeného přístupu se jednotlivé instituce snaží odstranit bariéry a zajistit dostupnost svých publikací. Závazky vyplývající z podpisu Berlínské deklarace přenášejí do svých strategických materiálů – dlouhodobých záměrů, popř. jejich krátkodobých aktualizací. Na základě přijetí principu otevřeného přístupu do strategických plánů formulují svou institucionální politiku otevřeného přístupu – konkrétní způsob, jakým uvedené závazky naplňují. Výstupem přijaté institucionální politiky otevřeného přístupu je pak interní materiál (metodický pokyn, směrnice, nařízení, doporučení apod.), který deklaruje, jakým způsobem mají autoři poskytovat ke svým publikacím otevřený přístup a jak konkrétně mají při publikování výsledků své práce postupovat. Zásadou je, že přijaté politiky a vydané směrnice (doporučení) musí respektovat akademické svobody (SUBER, 2008). Forma materiálu, jeho rigoróznost, stejně jako jeho vymáhání závisí na dané instituci. Každá instituce k přijímání politiky přistupuje individuálně, na základě své vlastní motivace, interní organizační struktury i na základě vnějších vlivů. Těmi jsou například existence národní politiky otevřeného přístupu, skutečnost, zda je požadavek otevřeného přístupu zanesen v systému národního hodnocení výzkumu a vývoje (např. v Belgii), autorskoprávní legislativa země, legislativa vysokého školství, popř. legislativa vztahující se k výzkumným institucím i neuniverzitního typu apod.

Metodickému vedení, analýze a propagaci otevřeného přístupu v duchu uvedených mezinárodních deklarací se věnuje řada institucí, projektů a osobností. Poskytují informace o otevřeném přístupu pro správná strategická rozhodnutí, konkrétně např. pro podporu tvorby institucionálních politik a příslušných směrnic, včetně návrhů či dokonce šablon jednotlivých typů dokumentů. Jedná se o řadu doporučení či spíše návodů jak na to. Jsou to například organizace: SPARC (<http://www.sparc.arl.org/>), SPARC Europe (<http://sparceurope.org/>), UNESCO – *Policy Guidelines for the development and promotion of Open Access* (SWAN, 2012); dále projekty a portály: PASTEUR4OA (<http://www.pasteur4oa.eu/>), ROARMAP (<http://roarmap.eprints.org/>), Open Access Map (<http://www.openaccessmap.org/>), OAISIS (<http://www.openoasis.org/>). Z osobností jmenujme tyto: Alma Swan, Peter Suber, Stevan Harnad.

**Základní kritéria
institucionálních
politik otevřeného
přístupu**

DOPORUČJÍCÍ A MANDATORNÍ POLITIKY OTEVŘENÉHO PŘÍSTUPU

Institucionální politika otevřeného přístupu může být formulována v podobě doporučení, nebo mandátu (směrnice). V monografii Open Access uvádí Peter Suber (2012), že nejuspěšnější politiky se vytvářejí na základě poptávky a spolupráce s akademickou obcí a se samotnými výzkumníky a autory. I ty nejstriktnější politiky jsou formulované tak, že nevyžadují otevřený přístup stoprocentně a bezpodmínečně. V každém typu politiky existuje určitý únik, výjimka, kdy může být autor od otevřeného zpřístupnění plného textu osvobozen, vyžadují-li to vnější okolnosti. Tím pádem také ani ta nejpřísnější směrnice nezajistí otevřený přístup ke kompletnímu publikačnímu výstupu celé instituce. Ovšem zajistí otevřený přístup k mnohem většímu množství publikačních výstupů, pakliže je otevřený přístup jen dobrovolnou záležitostí bez institucionální politiky, popř. jen nezávazným doporučením pro autory. Gargouri s kolegy (2010) přináší výsledky studie, ve které autoři poukazují na skutečnost, že institucionální politiky a vydané směrnice přinášejí vyšší míru autoarchivace a zpřístupnění plného textu (asi 60 %) oproti institucím, které směrnici nemají přijatou a kde autoarchivaci jen doporučují. Autoři uvádějí přibližně 15 %, doporučení UNESCO uvádí až 20-30 % (SWAN, 2012). Autoři studie také citují výzkum Almy Swan (SWAN, 2006), dle kterého by 95 % autorů plný text uložilo do repozitáře za předpokladu, že by taková institucionální politika existovala a autoarchivace a zveřejnění textu by bylo vyžadováno. Pouze 5 % autorů odpovědělo, že by texty neukládalo a nezveřejňovalo i přes platná nařízení (GARGOURI et al., 2010; SWAN, 2006).

Uvedená míra otevřeného přístupu k plným textům při existenci mandatorní politiky není příliš vysoká. Ale pokud existuje možnost sjednat výjimku pro speciální případy, je mandatorní politika otevřeného přístupu k publikacím stále vhodnější cestou pro dosažení plošnějšího otevřeného přístupu k publikacím celé instituce, než v případě pouhého doporučení. Jednoznačně nejvyšší míry autoarchivace dosahuje politika okamžitého uložení metadat článku a plného textu v okamžiku jeho přijetí k publikaci (*immediate deposit*). Poskytnout otevřený přístup k plnému textu není povinné, záleží na politice vydavatelů a na ochotě autorů plný text zveřejnit. Tato politika každopádně zpřístupňuje informace o článku okamžitě, ještě před tím, než je článek publikován, a tím urychlí jeho šíření akademickou komunitou. Příkladem, kde se, tento model úspěšně využívá, je univerzita v Lutychu (Université de Liège, Liège, Belgie – <http://orbi.ulg.ac.be/>) a její institucionální politika. Repozitář je také jediným oficiálním zdrojem informací pro interní evaluační výstupy pro vedení univerzity, pro grantové účely, pro generování životopisů autorů apod. (RENTIER, 2011). Slouží tak současně jako univerzitní informační systém pro vědu a výzkum (CRIS).

Podobnou ideu využívá i britská rada HEFCE (Higher Education Funding Council for England – <http://www.hefce.ac.uk>). Podle nových podmínek, jež nabudou účinnosti od 1. 4. 2016, budou do národního hodnocení vědy a výzkumu (Research Excellence Framework, REF) přijaty jen publikace, které jsou uloženy v některém repozitáři (institucionálním nebo oborovém). Metadata musí být uložena v okamžiku přijetí textu k publikaci, plný text musí být uložen ve verzi postprintu a zpřístupněn dle politiky vydavatele. Alespoň záznam článku musí být volně a veřejně dostupný a dohledatelný běžnými vyhledávači. Tato kritéria se týkají článků v časopisech a sborníků opatřených číslem ISSN; netýká se materiálů vydaných s přiděleným číslem ISBN (HEFCE, 2015). Toto nové doporučení ještě nemusí některé britské univerzity ve svých politikách zohledňovat, avšak nejpozději do uvedeného data budou muset všechny svou politiku otevřeného přístupu přizpůsobit.

Podle těchto dvou významných implementací se popsany typ politiky *immediate deposit* někdy označuje jako „*model Liège/HEFCE*“.

Zelená a zlatá cesta otevřeného přístupu

Podle typu otevřeného přístupu lze politiky rozdělit na autoarchivační (zelená cesta otevřeného přístupu) a politiky týkající se publikování v otevřených časopisech (zlatá cesta otevřeného přístupu). Doporučující politiky mohou být zaměřeny na kteroukoli formu otevřeného přístupu. Naopak, jedná-li se o mandatorní politiku, pak je reálné ji vyžadovat jen v režimu zelené cesty. Mandatorní politika

zlatého otevřeného přístupu by velmi omezovala autory ve výběru titulů, ve kterých mohou publikovat, což odporuje akademickým svobodám. V současné době není ještě ve všech oborech dostatek kvalitních otevřených časopisů, respektive mnoho nejkvalitnějších časopisů není stále vydáváno v režimu otevřeného přístupu. Pro ilustraci, Thomson Reuters registruje v databázi Web of Science Core Collection 12 584 časopiseckých titulů, z nichž je pouze 1 263 otevřených. V edici Science je registrováno 8 616 časopisů, ze kterých je 1 010 otevřených¹¹. To odpovídá asi 10 %, resp. 11,7 % otevřených časopisů indexovaných v této databázi. Doporučuje se tedy přijímat mandatorní politiky pouze pro zelenou cestu (autoarchivace v institucionálním repozitáři a volné zveřejnění plného textu do určité doby od přijetí textu k publikaci). Pokud tyto politiky zmiňují zlatou cestu, bývá většinou formulována jako alternativa k zelené cestě, a sice ve formě doporučení k publikování v otevřených časopisech, jestliže pro daný obor takové vhodné časopisy existují. Některé instituce v zájmu posílení tohoto modelu zřizují fondy pro financování autorských poplatků při publikování v otevřených časopisech (více v kapitole 3.4). Tento způsob dává instituci maximální možnost poskytovat otevřený přístup ke svým publikacím a zároveň nechat autorům svobodu se rozhodnout, kde budou publikovat (SUBER, 2009; SWAN, 2012; SWAN et al. 2015).

Aspekty zelené cesty otevřeného přístupu

Základní otázkou zelené cesty je kam díla ukládat. Díky interoperabilitě repozitářů není velký rozdíl, zda je autoarchivace vyžadována v institucionálním, nebo v oborovém repozitáři. Záleží na existenci oborových repozitářů a zvyklostech v daném oboru a v dané komunitě autorů. V případě vysokých škol se pak doporučuje ukládat díla ve vlastním institucionálním repozitáři. Jsou zde jednak potenciálně zjednodušené administrativní kroky, kdy repozitář může být propojen s informačním systémem školy, a zároveň působí naplněný repozitář jako určitá její *výkladní skříň*, ukazuje na výzkumné aktivity, které škola řeší, a jejich publikační výstupy.

Z jednotlivých verzí textu se jednoznačně doporučuje ukládat postprint. Pokud nejsou s vydavatelem dojednány individuální podmínky, např. kvůli naplnění požadavků grantové agentury, popř. vlastní institucionální politiky, je to většinou právě vydavatel, kdo určuje, kterou verzi textu může autor do repozitáře uložit a zveřejnit. Vedle časopiseckých článků je vhodné autoarchivovat veškeré dostupné druhy publikačních výstupů – materiály z konferencí, knihy, kapitoly (alespoň na úrovni metadat), publikace vlastní instituce (časopisy vydávané institucí), výzkumná data a také závěrečné práce apod. Čím více typů dokumentů instituce bude ukládat v repozitáři, tím

11 Dle údajů poskytnutých zástupci firmy Thomson Reuters, data platná k 31. 1. 2015.

více to bude propagovat a lépe a rychleji rozšiřovat politiku a praxi autoarchivace. Doporučení UNESCO také navrhuje, aby se institucionální politiky rozšířily o podporu otevřeného publikování knih a otevřeného přístupu k výzkumným datům, což některé grantové agentury v současnosti už vyžadují (např. EU v rámci programu Horizon 2020; NSF – National Science Foundation, USA; NIH – National Institute of Health, USA; Wellcome Trust; apod.).

Autoarchivaci a zveřejnění plného textu lze rozdělit na několik kroků: uložení metadat, uložení plného textu, zpřístupnění metadat, zpřístupnění plného textu. Ideální situace nastává, když je možné všechny tyto kroky realizovat najednou. Pro politiku se doporučuje vyžadovat uložení metadat i plného textu v okamžiku, kdy je finální verze článku přijata k publikování. V tomto okamžiku se také doporučuje metadata i plný text zpřístupnit za předpokladu, že zpřístupnění plného textu nepodléhá omezením ze strany vydavatele, např. časovému embargu. Pokud ano, doporučuje se vyžadovat uložení plného textu v každém případě ihned a automaticky jej zpřístupnit po vypršení embarga.

Jak už bylo řečeno, je dobré poskytnout možnost výjimek z povinného zveřejnění textu v repozitáři. Je však vhodné formulovat je jako výjimky ze zpřístupnění plného textu, tj. vyžadovat autoarchivaci metadat i plného textu, ale zpřístupnění vyžadovat pouze pro metadata, nikoli pro plný text. Ze zprávy řešitelů projektu PASTEUR4OA vyplývá, že:

- nemají-li autoři možnost získat výjimku z uložení metadat a plného textu, je výsledná míra uložených záznamů vyšší, než když výjimky existují;
- nemají-li autoři možnost skrýt plný text, budou se vyhýbat i samotnému uložení metadat;
- je vhodné poskytnout možnost, aby se dal plný text skrýt a zveřejnit jej až v okamžiku, kdy vyprší časové embargo. V opačném případě budou autoři čekat s uložením celého záznamu až do té doby, než uplyne embargo (SWAN et al., 2015).

Možnost postihovat autory za to, že neplní požadavky na otevřené zpřístupnění prací, je spíše relevantní pro grantové agentury, které mohou otázku plnění, resp. neplnění těchto závazků upravit v grantové smlouvě. Mohou v ní stanovit závazné sankce, např. finanční v rámci probíhajícího projektu, eventuálně postihy v případě, že by řešitel žádal o grant v budoucnosti. Rovněž pro vysoké školy je vhodné implementovat sankce, ty musí ovšem vycházet z potře-

by vedení školy či její součásti – lze například nařídit povinnost autoarchivovat a zpřístupnit plný text významných publikací pro účely habilitačních řízení a přijmout adekvátní postih, pokud autor požadavky nesplní apod.

Autorskoprávní záležitosti jsou také podstatným aspektem institucionální politiky a jsou podrobněji rozepsány v kapitole 4.8.

ASPEKTY ZLATÉ CESTY OTEVŘENÉHO PŘÍSTUPU

Pokud se instituce rozhodne v rámci politiky otevřeného přístupu podporovat i zlatou cestu, zůstává stále několik otázek k rozhodnutí. Vedle kvality časopisů jsou druhým významným aspektem – a do jisté míry i limitujícím faktorem zlaté cesty – publikační poplatky (*article processing charges* – APC). Institucím se doporučuje, aby založily fond na financování otevřeného publikování. Vzhledem ke skutečnosti, že jde o vysoké částky a relativně velký objem publikací, je vhodné stanovit přesná kritéria pro to, které publikace mohou být z fondu podpořeny. Jednou z otázek jsou například i hybridní časopisy. Aby se předešlo nechtěným duplicitním platbám za přístup k obsahu časopisů (jednak formou předplatného a jednak hrazením poplatku APC), je vhodné finančně podporovat publikace v ryze otevřených časopisech. Pokud tedy instituce zamýšlí jakýmkoli způsobem podporovat zlatou cestu, je dobré veškeré podmínky v institucionální politice zmínit.

Registr ROARMAP, klasifikace, statistiky

Registr ROARMAP (Registry of Open Access Repository Mandates and Policies – <http://roarmap.eprints.org/>) je celosvětový nejkomplexnější registr politik otevřeného přístupu různých institucí – vysokých škol, jejich součástí i konsorcií, výzkumných institucí a grantových agentur. V rámci projektu PASTEUR₄OA byl v období od poloviny roku 2014 do března 2015 proveden podrobný audit registru. V rámci tohoto auditu byl zaktualizován a doplněn seznam politik, vybrána aktuální kritéria, která jsou v současnosti v politikách významná, a byla vytvořena podrobná klasifikace s ohledem na všechny subjekty, které politiky přijímají. Klasifikační kritéria mohou být rozdělena do 5 základních kategorií (SWAN et al., 2015):

ÚDAJE O INSTITUCI

- Datum přijetí a platnosti politiky;
- Kritéria autoarchivace a licenční podmínky;
- Autorskoprávní kritéria;
- Časové embargo a kritéria spojená s otevřeným publikováním;

PODROBNÁ KLASIFIKACE

ÚDAJE O INSTITUCI

- Geografické informace;
- Typ instituce;
- Název instituce;
- URL instituce;
- Odkaz na plný text politiky;
- Odkaz na repozitář;
- Subjekt, který stojí za rozhodnutím o přijetí politiky.

DATUM PŘIJETÍ A PLATNOSTI POLITIKY

- Datum přijetí;
- Datum platnosti;
- Datum poslední revize.

KRITÉRIA AUTOARCHIVACE A LICENČNÍ PODMÍNKY

- Povinnost autoarchivace;
- Cílový repozitář;
- Termín autoarchivace v rámci redakčního cyklu;
- Možnost výjimky z povinnosti autoarchivace;
- Zpřístupnění plného textu;
- Možnost výjimky z povinnosti zpřístupnit plný text;
- Termín zpřístupnění plného textu;
- Požadavek otevřeného přístupu v systému národního hodnocení vědy a výzkumu (VaV);
- Aplikace licencí Creative Commons v repozitáři.

AUTORSKOPRÁVNÍ KRITÉRIA

- Vykonavatel autorských práv;
- Možnost výjimky z ponechání autorských práv.
- Časové embargo a kritéria spojená s otevřeným publikováním
- Časové embargo pro obory STM (Science, Technology, Medicine);
- Časové embargo pro společenské a humanitní obory;
- Možnost výjimky z časového embarga;
- Politika otevřeného publikování (zlatý otevřený přístup);
- Financování otevřeného publikování (zlatého otevřeného přístupu);
- Odkaz na URL fondu na autorské publikační poplatky (article processing charges – APC).

(SWAN et al., 2015)

V polovině roku 2014 před začátkem auditu evidoval registr asi 375 politik. Po doplnění ke květnu 2015 zahrnuje 697 politik. Z nich 481 představují politiky výzkumných organizací a vysokých škol (sloučená kategorie, nelze rozdělit podrobněji), 8 politik konsorcií těchto institucí a 71 politik samostatných součástí uvedených institucí (např. fakult, ústavů apod.) – celkem 560 výzkumných institucí a vysokých škol a jejich součástí a konsorcií (EPRINTS 3, 2015). Rozdělení politik těchto subjektů dle podpory zlaté a zelené cesty otevřeného přístupu a dle mandatorních či doporučujících politik představuje tab. č. 1.

Zelená cesta			Zlatá cesta		
Povinná autoarchivace	326	58 %	Povinné	3	0,5 %
Doporučená autoarchivace	133	24 %	Doporučená alternativa k autoarchivaci	79	14,0 %
Nespecifikovaná autoarchivace	104	18 %	Povolená alternativa k autoarchivaci	92	16,3 %
			Nespecifikovaná politika vůči zlaté cestě	384	68,1 %
			Jiné	6	1,1 %
CELKEM	563		CELKEM	564	

Tab. č. 1. Poměr mandatorních a doporučených politik otevřeného přístupu u vysokých škol a výzkumných organizací¹².

Uvedené statistiky potvrzují předchozí tvrzení, že většina politik specifikuje zelenou cestu, tedy autoarchivaci a zpřístupnění textů v repozitáři. Z tabulky č. 1 je patrné, že ze všech vysokých škol, výzkumných organizací a jejich součástí a konsorcií jich přes 50 % ve své politice formuluje zelenou cestu jako povinnou, a další přibližně čtvrtina institucí zelenou cestu doporučuje. Zlatou cestu naopak v politice formuluje přibližně jen třetina všech institucí a to převážně na úrovni doporučení či povolené alternativy k autoarchivaci a zpřístupnění textu v repozitáři (EPRINTS 3, 2015). Přes 60 % institucí zlatou cestu ve svých politikách nespecifikuje vůbec. Ojedinelé případy politik, které vyjadřují povinnost publikovat ve zlatých otevřených časopisech, toto vyžadují pouze, pokud je to možné, a jako alternativu nařizují zelenou cestu otevřeného přístupu (SWAN, 2012).

¹² Nesoulad mezi celkovým počtem politik a součtem jejich jednotlivých typů se vyskytuje již v registru ROARMAP; je dán pravděpodobně charakterem některých politik, které mohou zmiňovat více uvedených variant.

Situace ohledně poskytování financí na poplatky APC institucemi, které ve své politice formulují možnost zlaté cesty otevřeného přístupu, je poměrně paradoxní. Z těch institucí, které doporučují publikovat v otevřených časopisech jako alternativu k autoarchivaci, jich 65 % možnost hrazení APC vůbec nespécifikuje. Naopak mezi institucemi, které publikování v otevřených časopisech povolují jako alternativu k autoarchivaci, je 60 % těch, které možnost financování APC poskytují.

Institucionální politiky otevřeného přístupu a jejich typologie

Institucionální politiky lze rozdělit do relativně nízkého počtu kategorií, resp. typů. Jedná se o sadu doporučení, která by jednotlivé instituce před přijetím politiky otevřeného přístupu měly zvážit a která jsou významná pro přijetí, dodržování a určitou „uživatelskou přívětivost“ politiky pro komunitu dané instituce. Peter Suber (2012) a Alma Swan v rámci doporučení UNESCO (2012) klasifikují existující institucionální politiky na několik typů. Zde jsou seřazeny od doporučujících po ty nejstriktnější. Typologie je založena na kombinaci výše uvedených základních kritérií a zahrnuje většinu politik, které se ve světě vyskytují. Základní charakteristiky politik otevřeného přístupu, dle kterých byly tyto typologie vytvořeny, jsou:

- Povinnost odevzdávání (povinná nebo doporučená autoarchivace);
- Termín odevzdání záznamu do repozitáře;
- Termín zpřístupnění plného textu;
- Problematika autorských práv.

Podle toho, jak je která politika striktní, lze je rozdělit do 5 skupin. První typ představuje pouze doporučující politika, ostatní jsou postavené na mandatorních směrnicích. V praxi mívají politiky často prvky z více typů, ale vždy vycházejí z jednoho konkrétního hlavního typu.

DOPORUČJÍCÍ POLITIKY – DOBROVOLNÁ AUTOARCHIVACE

Doporučení, která žádají autory o uveřejnění publikací v režimu otevřeného přístupu (zelená cesta), nebo doporučují autorům nové práce publikovat v režimu zlaté cesty. Tyto doporučující politiky mohou být zaměřeny na zelenou i zlatou cestu. Příkladem je Univerzita v Bielefeldu (v Německu – <http://oa.uni-bielefeld.de/>), která doporučuje jakoukoli formu otevřeného přístupu – publikování v otevřených časopisech, autoarchivaci plného textu v repozitáři i archivaci vědeckých dat. Jelikož se jedná pouze o doporučení, ostatní kritéria

(termín uložení, zpřístupnění plného textu) nejsou specifikována. Pro autoarchivaci textových dokumentů i vědeckých dat poskytuje univerzita vlastní repozitář (<http://pub.uni-bielefeld.de/>).

POVINNÁ AUTOARCHIVACE A ZPŘÍSTUPNĚNÍ PLNÉHO TEXTU DLE POŽADAVKŮ VYDAVATELE

Směrnice vyžadující autoarchivaci a zpřístupnění plného textu s výjimkou těch textů, u nichž vydavatel autoarchivaci nepovoluje. Autoarchivace není vyžadována okamžitě, uložit metadata a plný text lze kdykoli, dle požadavků vydavatele na zpřístupnění plného textu. Autor má povinnost uložit metadata a plný text v okamžiku, kdy vydavatel dovolí jeho zveřejnění. Příkladem je Univerzita v Glasgow (<http://www.gla.ac.uk/services/library/enlighten/publicationspolicy/index.html>). Politika této instituce z roku 2008 uvádí, že autoři by měli mít povinnost ukládat do institucionálního repozitáře plné texty všech článků a konferenčních textů, co nejdříve to vydavatel povolí. Pokud je na texty uvalené časové embargo, zpřístupní se plné texty po jeho uplynutí. Ovšem vzhledem k novým zásadám HEFCE (viz výše v textu) bude třeba politiku této univerzity v nejbližší době aktualizovat.

POVINNÁ AUTOARCHIVACE SE ZPŘÍSTUPNĚNÍM PLNÉHO TEXTU PO UPLYNUTÍ ČASOVÉHO EMBARGA

Směrnice vyžaduje autoarchivaci a zpřístupnění plného textu kdykoli, nejpozději po uplynutí konkrétního časového embarga, které může, ale nemusí reflektovat časové embargo vydavatele. Embargo bývá běžně 6 nebo 12 měsíců. Příkladem je švédská univerzita Chalmers tekniska högskola AB/Chalmers University of Technology (<http://www.chalmers.se/en/about-chalmers/policies-and-rules/Pages/open-access-policy.aspx>). Její politika vyžaduje, aby všechny publikace byly do 6, ale nejpozději do 12 měsíců od publikování zveřejněny v institucionálním repozitáři. Autoři si musí sami zajistit potřebnou dohodu s vydavatelem tak, aby mohli uvedené požadavky na zpřístupnění textu splnit.

OKAMŽITÁ POVINNÁ AUTOARCHIVACE SE ZACHOVÁNÍM AUTORSKÝCH PRÁV

Směrnice vyžaduje autoarchivaci v okamžiku přijetí článku k publikování a vyžaduje, aby autor nebo instituce poskytla vydavateli pouze nevýhradní licenci k dílu. V případě této politiky musí být vyjasněno, kdo je vlastníkem práv k nakládání s dílem. Pokud je to instituce, která autora zaměstnává, pak jsou jeho výsledky zaměstnaneckým dílem. Pokud je držitelem práv autor, musí nejprve přenechat práva k nakládání s dílem svému zaměstnavateli. Je to dostačující k tomu, aby bylo možné okamžitě zpřístupnit plný text

v repozitáři bez ohledu na politiku vydavatele. Autorům se doporučuje publikovat u těch vydavatelů, kteří přistoupí na uzavření nevýhradní licence k dílu u autora nebo jeho zaměstnavatele. V případě, že vydavatelé časopisu tuto politiku neakceptují, umožňuje směrnice výjimky ze zpřístupnění plného textu. Tato směrnice je konstruovaná podle vzoru grantových agentur, např. National Institutes of Health (NIH). Původně byla vyvinutá na Harvardově univerzitě, kde autoři odsouhlasili, že nevýhradní licence ke všem publikacím přenechávají univerzitě (např. <https://osc.hul.harvard.edu/hbspolicy>).

OKAMŽITÁ POVINNÁ AUTOARCHIVACE S RESPEKTOVÁNÍM ČASOVÉHO EMBARGA VYDAVATELE

Směrnice vyžaduje okamžitou autoarchivaci metadat a plného textu po přijetí článku k publikaci a zpřístupnění metadat článku. Zpřístupnění plného textu musí respektovat licenční podmínky vydavatele (zpřístupnění po uplynutí časového embarga, popř. se plný text nezveřejní vůbec). Tato směrnice vychází z myšlenky, že většina vydavatelů umožňuje zelený otevřený přístup v určitém režimu (typ publikace – preprint/postprint/vydavatelská verze; časové hledisko – embargo).

Tato politika je zavedena např. na výše zmíněné univerzitě v Lutychu a současně je také připravována organizací HEFCE jako podmínka pro všechny britské univerzity pro hodnocení vědy a výzkumu (REF) s platností od r. 2016. Dalším příkladem této politiky je politika otevřeného přístupu na Univerzitě v Minho v Portugalsku (https://repositorium.sdum.uminho.pt/about/docs/Despacho_RT-98_2010.pdf).

Návody a šablony k tvorbě politiky otevřeného přístupu

Následující dokumenty poskytují kromě analýzy institucionálních politik pro různé typy institucí také návody a šablony jak institucionální politiku formulovat a jaká kritéria při implementaci uplatnit:

- Doporučení Komise (EK) č. 4890 ze dne 17. 7. 2012 o přístupu a uchování vědeckých informací [online]. 2012, 9 s. [cit. 2015-06-02]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/recommendation-access-and-preservation-scientific-information_en.pdf
- SUBER, Peter. Open access policy options for funding agencies and universities. *SPARC Open Access Newsletter* [online]. February 2, 2009, Issue #130 [cit. 2015-06-02]. Dostupné z: <http://legacy.earhham.edu/~peters/fos/newsletter/02-02-09.htm#choicepoints>

- SWAN, Alma. *Policy guidelines for the development and promotion of open access* [online]. Paris: United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization, 2012 [cit. 2015-06-02]. ISBN 978-923-0010-52-2. Dostupné z: <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002158/215863e.pdf>

Použitá literatura

GARGOURI, Yassine, Chawki HAJJEM, Vincent LARIVIÈRE, Yves GINGRAS, Les CARR, Tim BRODY, Stevan HARNAD a Robert P. FUTRELE. (2010). Self-Selected or Mandated, Open Access Increases Citation Impact for Higher Quality Research. *PLoS ONE* [online]. 2010, vol. 5, no. 10 [cit. 2015-06-04]. DOI: 10.1371/journal.pone.0013636. ISSN 1932-6203. Dostupné z: <http://dx.plos.org/10.1371/journal.pone.0013636>

EPRINTS 3. (2015). *ROARMAP* [online]. [2015] [cit. 2015-06-02]. Dostupné z: <http://roarmap.eprints.org/>

HEFCE. (2015). *Policy for open access in the post-2014 Research Excellence Framework: Updated July 2015* [online]. 2015 [cit. 2015-06-02]. Dostupné z: http://www.hefce.ac.uk/media/HEFCE,2014/Content/Pubs/2014/201407/HEFCE2014_07_updated%20July%202015.pdf

RENTIER, Bernard. (2011). The Liège ORBi model: Mandatory policy without rights retention but linked to assessment processes. In: *Berlin 9 Open Access Conference* [online]. Washington, D.C., 2011 [cit. 2015-08-22]. Dostupné z: <http://www.berling.org/bm~doc/berling-rentier.pdf>

SUBER, Peter. (2012). *Open access* [online]. Cambridge, Mass.: MIT Press, 2012 [cit. 2015-06-02]. MIT Press essential knowledge series. ISBN 978-0-262-51763-8. Dostupné z: http://archive.org/stream/9780262517638OpenAccess/9780262517638_Open_Access#page/no/mode/2up

SUBER, Peter. (2009). Open access policy options for funding agencies and universities. *SPARC Open Access Newsletter* [online]. February 2, 2009, Issue #130 [cit. 2015-06-02]. Dostupné z: <http://legacy.earlham.edu/~peters/fos/newsletter/02-02-09.htm#choicepoints>

SUBER, Peter. (2008). Three principles for university open access policies. *SPARC Open Access Newsletter* [online]. April 2, 2008, Issue #120 [cit. 2015-06-02]. Dostupné z: <http://legacy.earlham.edu/~peters/fos/newsletter/04-02-08.htm#principles>

SWAN, Alma. (2012). *Policy guidelines for the development and promotion of open access* [online]. Paris: United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization, 2012 [cit. 2015-06-02]. ISBN 978-923-0010-52-2. Dostupné z: <http://unesdoc.unesco.org/images/0021/002158/215863e.pdf>

SWAN, Alma. (2006). The culture of Open Access: researchers' views and responses. JACOBS, Neil (ed.). *Open Access: Key Strategic, Technical and Economic Aspects* [online]. Oxford: Chandos Publishing, 2006 [cit. 2015-06-04] s. 8. ISBN 978-1-84334-204-5. Dostupné z: <http://eprints.soton.ac.uk/262428>

SWAN, Alma, Yassine GARGOURI, Megan HUNT a Stevan HARNAD. (2015). ENABLING OPEN SCHOLARSHIP. *Working Together to Promote Open Access Policy Alignment in Europe: Work Package 3 report: Open Access Policies* [online]. March 2015 [cit. 2015-06-02]. Dostupné z: <http://www.pasteur4oa.eu/sites/pasteur4oa/files/deliverables/PASTEUR4OA%20Work%20Package%203%20Report%20final%2010%20March%202015.pdf>

TKAČÍKOVÁ, Daniela (překl.). (2012). *Berlínská deklarace o otevřeném přístupu ke znalostem v přírodních a humanitních vědách* [online]. 2012 [cit. 2015-06-04]. Dostupné z: <http://www.akvs.cz/komise/berlinska-deklarace.html>

3.3 GRANTOVÉ AGENTURY A POLITIKA OTEVŘENÉHO PŘÍSTUPU

98

---

*Petra Dědičová,
Vysoké učení
technické v Brně
– Ústřední knihovna*

Grantové agentury a všeobecně poskytovatelé finančních prostředků jsou důležitým článkem celého hnutí otevřeného přístupu. Jejich podmínky a požadavky na příjemce grantů a finančních dotací mají vliv na to, jaké množství dokumentů a dat bude dostupné v otevřeném přístupu. Grantové agentury představují také jeden z mála článků celého procesu vědeckého publikování, který má možnost striktně požadovat po příjemcích dotací zpřístupnění vědeckých informací bez bariér a volně na internetu. Agentury jsou tím, kdo poskytuje na výzkum finance, a tudíž mohou určovat, jak se bude se získanými informacemi dále nakládat.

Požadavky agentur vycházejí z jednoho ze základních postulátů otevřeného přístupu, který říká, že výsledky výzkumů a projektů financovaných z veřejných peněz by měly být volně přístupné široké veřejnosti, která tyto finance věnovala. Mezi další důvody, jež vedou organizace k podpoře a propagaci otevřeného přístupu, patří ekonomické a sociální benefity. Ty vznikají, pokud mají k vyzkoumaným informacím znovu přístup nejen vědci, ale i potenciální uživatelé z řad komerčního a neziskového sektoru. Nesmíme opomenout ani jeden ze základních argumentů pro otevřený přístup, a tím je sdílení znalostí, které napomáhá urychlení výzkumu a celospolečenského rozvoje.

První zmínky o politikách otevřeného přístupu grantových agentur pocházejí z roku 2003–4, kdy britská vládní komise pro vědu a technologie doporučila Research Councils UK a ostatním vládním dotačním agenturám ve Velké Británii, aby vyžadovaly od příjemců dotace zpřístupnění kopií článků v institucionálních repozitářích. Ve stejném roce americká sněmovna odhlasovala v nastavení podmínek pro všechny příjemce grantů od National Institutes of Health zařazení požadavku na autoarchivaci každého vytvořeného článku (XIA et al., 2012). Již v roce 2005 byly americká vládní organizace National Institutes of Health a britský Wellcome Trust jedněmi z prvních agentur, které se otevřeným přístupem začaly zabývat. Postupně se přidávaly další vládní organizace a privátní grantové agentury, kde si jejich vlastníci uvědomil důležitost a přínosy otevřeného přístupu (nejnověji např. Nadace Billa a Melindy Gatesových).

**SHERPA/JULIET
a ostatní databáze
politik otevřeného
přístupu
grantových
agentur**

Významným pomocníkem pro získání informací o podmínkách grantových agentur v oblasti otevřeného přístupu je nástroj SHERPA/JULIET. (Databáze SHERPA/RoMEO zase slouží k získávání informací o podmínkách jednotlivých nakladatelů a časopisů.) Obě tyto databáze spravuje Univerzita v Nottinghamu (University of Nottingham) za podpory JISC (<http://www.jisc.ac.uk>) a RULK (<http://www.rluk.ac.uk/>). Databáze je volně dostupná na adrese: <http://www.sherpa.ac.uk/juliet/>.

Databáze sumarizuje informace o podmínkách jednotlivých agentur. Je možné procházet seznam všech agentur, vyhledávat a porovnávat jejich jednotlivé politiky podmiňující udělení dotace zpřístupněním dokumentů nebo dat v otevřeném přístupu. Informace v databázi jsou doplňované na základě komunitních doporučení, které procházejí revizí a doplněním administrátorem databáze. Údaje získané z této databáze – stejně jako z databáze SHERPA/RoMEO – mohou sloužit jako vodítko, nemají však žádnou právní závaznost. Veškeré uváděné informace je nutné ověřovat přímo v zadávací dokumentaci jednotlivých projektů u jednotlivých agentur (UNIVERSITY OF NOTTINGHAM, 2015a). Další podpůrný nástroj nabízí databáze SHERPA/FACT, která slouží především vědcům pro rychlé zjištění, zda jimi zvolený časopis odpovídá podmínkám, jež grantová agentura stanovila (<http://www.sherpa.ac.uk/fact/>).

Druhý zajímavý zdroj informací o poskytovaných dotacích a podmínkách politik otevřeného přístupu nabízí vydavatel otevřených časopisů BioMed Central (<http://www.biomedcentral.com/funding/funderpolicies>). Dalšími zdroji mohou být například stránky ROARMAP (http://roarmap.eprints.org/view/policymaker_type/funder.html), kde najdete informace nejen o podmínkách grantových agentur, ale též o politikách otevřeného přístupu jednotlivých vědeckých institucí. Užitečné informace shromažďuje databáze MELIBEA (<http://www.accesoabierto.net/politicas/default.php>), která je zajímavá především výpočtem procentního vyjádření míry otevřenosti jednotlivých politik – *estimated open-access percentage* (OA%). Stejně jako v případě SHERPA/JULIET, tak i ostatní nástroje poskytují základní informace, které nejsou kompletní a je nutné je ověřit přímo v primárním zdroji u poskytovatele finančních dotací.

**Politiky
otevřeného
přístupu**

Různé zdroje uvádějí různé počty grantových agentur, které podporují hnutí otevřeného přístupu. Ze všech zdrojů je však patrný nárůst počtu agentur, kde je v rámci přidělené dotace daná povinnost zpřístupnit výsledky výzkumu v režimu otevřeného přístupu.

Databáze SHERPA/JULIET k dubnu 2015 eviduje 148 grantových agentur z 21 různých zemí, které vyžadují od příjemců dotace, aby zpřístupnili dokumenty nebo data v otevřeném přístupu. Z toho téměř polovina agentur pochází z Velké Británie (48 %, 72 agentur). Za Velkou Británií následují v počtu agentur Spojené státy americké (9 %, 14 agentur) a Kanada (8 %, 13 agentur) (UNIVERSITY OF NOTTINGHAM, 2015b).

Peter Suber (2012) popisuje v podstatě tři základní druhy politiky upravující zpřístupnění dokumentů v režimu otevřeného přístupu, které jsou vyžadované agenturami, a navíc ještě agentury přístupy různě kombinují.

- Politika preferující zlatou cestu otevřeného přístupu.
- Politika vyžadující povinné zajištění otevřeného přístupu zelenou cestou, kdy je nutné zajistit otevřený přístup k článku uložením do repozitáře, tzv. *loophole mandates*. Pokud však nakladatel nesouhlasí, politika na zajištění otevřeného přístupu netrvá.
- Politika vyžadující vyrovnání autorskoprávních podmínek pro zajištění otevřeného přístupu zelenou cestou, kdy je článek uložen v repozitáři a zveřejněn v režimu otevřeného přístupu ihned po přijetí k publikování. U této politiky je zvýhodněna agentura nad nakladatelem, neboť od příjemců dotace, respektive autorů se vyžaduje, aby si dopředu zajistili povolení ke zveřejnění. Tuto politiku praktikují hlavně poskytovatelé NIH a Wellcome Trust; zde si příjemci dotace předtím, než publikují článek, musí udržet neexkluzivní právo na zveřejnění článku v otevřeném přístupu v daném repozitáři. Pokud jejich nakladatel toto neumožní, musí příjemci hledat jiného.

Nejvíce agentur vyžaduje zpřístupnění informací autoarchivací v repozitářích, a to plných 69 % (102 agentur). Některé agentury určují repozitář, kde se má dokument zveřejnit (např. NIH a Wellcome Trust v repozitáři PubMed Central), jiné nechávají volbu na příjemci dotace. Zlatou cestu vyžaduje pro splnění podmínek 24 % (36 agentur). 26 % (39 agentur) vyžaduje také zveřejnění výzkumných dat získaných během projektů (UNIVERSITY OF NOTTINGHAM, 2015b). Politiky grantových agentur určují definitivní časové embargo, po jehož uplynutí je nutné článek zpřístupnit. U většiny agentur je embargo nastaveno na 6 měsíců od data publikování dokumentu, maximum bývá 12 měsíců, zejména pro humanitní obory (XIA et al., 2012). Evropské agentury jsou v tomto požadavku přísnější. V USA nebo Indii je častější 12měsíční embargo především proto, že agentury nechtějí stavět další bariéry mezi vědce a nakladatele, kteří

ne vždy podporují zelenou cestu a často požadují 12měsíční i delší embargo. Radikálnější postoj si dovolila například nadace Bill and Melinda Gates Foundation, která vyžaduje okamžité zpřístupnění článku (RESEARCH COUNCILS UK, 2015).

Příklady politik vybraných grantových agentur

NATIONAL INSTITUTES OF HEALTH (NIH)

Jak už bylo napsáno výše, prvním průkopníkem v podpoře otevřeného přístupu byla americká vládní instituce NIH. Organizace již od roku 2005 doporučovala v režimu otevřeného přístupu zveřejnit výsledky výzkumů, které podpořili. Zásadní zlom však přinesl podpis zákona v roce 2007, který ustanovil povinnost otevřeně zpřístupnit tyto výsledky. Jak píše Peter Suber (2008), toto rozhodnutí bylo zlomové z více důvodů. Byla to první velká státní agentura v USA, která zavedla povinnost zveřejňovat výsledky a zároveň první agentura na světě, kde tato povinnost byla dána legislativně, a ne pouze administrativně samotnou agenturou.

NIH je jedna z největších organizací přidělujících dotace v USA, věnuje se hlavně oborům biomedicíny a medicíny. Výzkumné týmy financované NIH ročně publikují více než 80 000 recenzovaných vědeckých článků. NIH od příjemců dotace požaduje, aby uložili post-print článku do repozitáře PubMed Central (<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/>). Uložení je vyžadováno, jakmile je to možné, nejpozději do 12 měsíců od publikování dokumentu. Z grantů je možné hradit poplatky za publikování zlatou cestou. Politika NIH vyžaduje zpřístupnění díla v režimu bezplatného otevřeného přístupu (*gratis open access*) a podporuje díla v režimu volného otevřeného přístupu (*libre open access*) (NATIONAL INSTITUTES OF HEALTH, 2013).

RESEARCH COUNCILS UK (RCUK)

V současné době se plně projevují různé přístupy jednotlivých států. Poměrně radikálně k oblasti mandatorních politik přistoupila Velká Británie, která v roce 2013 přijala strategický dokument *RCUK Open Access Policy*. V něm zavazuje příjemce dotací od RCUK zveřejnit v otevřeném přístupu všechny recenzované články, přijaté k publikování v odborných periodikách a sbornících z konferencí od 1. 4. 2013. Pravidly RCUK se řídí desítky grantových agentur ve Velké Británii, které ročně investují do výzkumu více jak 3 biliony liber. RCUK akceptuje jak zelenou, tak zlatou cestu, ale větší důraz je kladen na okamžité zpřístupnění dokumentů pomocí zlaté cesty. Jako podpora tohoto rozhodnutí byly vyhlášeny tzv. blokové granty, které by měly pokrývat náklady na zaplacení publikačních poplatků (RESEARCH COUNCILS UK, 2013; RESEARCH COUNCILS UK, 2015).

Základními požadavky RCUK u zlaté cesty je okamžité zpřístupnění dokumentu na stránkách nakladatele, nejlépe pod variantou licence Creative Commons CC-BY, a možnost uložit článek v publikované podobě v dalších repozitářích bez restrikcí dalšího použití. U zelené cesty se akceptuje ukládání postprintu článku, a to nejpozději 6 měsíců od vydání v oborech STM (*Science, Technology, Medicine*) a 12 měsíců v humanitních oborech (RESEARCH COUNCILS UK, 2013).

EVROPSKÁ KOMISE (EK)

Dalším z velkých podporovatelů otevřeného přístupu v Evropě je Evropská komise. Ta má zároveň ze všech jmenovaných organizací nejvyšší zájem na implementaci otevřeného přístupu v jednotlivých členských státech, tudíž také v České republice. Její vliv je dán především objemem finančních prostředků, které z grantů EK plynou k příjemcům v České republice.

Již v letech 2008-2013 v rámci 7. rámcového programu vystoupila EK s pilotním programem a politikou podpory otevřeného přístupu. Pro sedm vybraných oblastí byla stanovena povinnost zpřístupnit publikované výsledky výzkumu v otevřeném přístupu, což obnášelo přibližně 20 % z objemu financí celého grantového programu. EK preferuje zelenou cestu a požadavky v pilotním projektu stanovovaly zveřejnění postprintu nebo vydaného článku v institucionálním nebo oborovém repozitáři (EUROPEAN COMMISSION, 2008).

Pilotní projekt byl úspěšný a proto EK pro 8. rámcový program Horizon 2020 rozšířila povinnost na všechny dotované projekty. Pro nové projekty jsou upraveny podmínky politiky, v níž je stále kladen důraz na zelenou cestu. Ale je možné publikovat i zlatou cestou a v rámci projektu požádat o finance na uhrazení publikačních poplatků. Nadále je vyžadováno zpřístupnění vydané verze článku, pokud nelze jinak, tak alespoň postprintu. Zveřejnění se požaduje ihned po datu publikování, nejpozději však 6 (obory STM) nebo 12 (humanitní obory) měsíců od data publikování. Metadata by měla být dostupná ihned. EK neurčuje striktně repozitář, kde by měly být články dostupné. Dále také EK doporučuje autorům publikovat pod licencemi Creative Commons. Novinkou v programu Horizon 2020 je pilotní projekt zpřístupnění vědeckých dat v režimu otevřeného přístupu (EUROPEAN COMMISSION, 2014).

WELLCOME TRUST

Wellcome Trust je mezinárodní dobročinná organizace, mezi jejíž aktivity patří i finanční podpora výzkumu, zejména v oblasti biomedicíny. Wellcome Trust jako jedna z prvních nadačních organi-

zaci požadovala od roku 2005 zpřístupnění vědeckých výsledků v otevřeném přístupu a od roku 2006 i vědeckých dat. Její politika otevřeného přístupu patří k těm nejsilnějším, mimo jiné určuje PubMed Central (PMC, případně Europe PMC) jako jediný repozitář, kde mají být příspěvky otevřeně zveřejněny. Embargo je pouhých 6 měsíců od data vydání. Vedle dalších požadavků Wellcome Trust klade důraz i na licencování dokumentů a politiku volného otevřeného přístupu. Článek vydaný zlatou cestou musí být licencován pod variantou licence Creative Commons CC-BY (WELLCOME TRUST). Poskytovatel Wellcome Trust je rovněž výjimečný tím, že platí nakladatelům za uložení článků do PMC jménem autorů. Výsledkem této transakce je daleko vyšší procentuální úspěšnost zpřístupněných dokumentů (SWAN a CHAN, 2009).

CERN

CERN již více než 20 let zpřístupňuje většinu článků z oboru fyziky pomocí zelené cesty otevřeného přístupu. Postupně se začala organizace více zaměřovat také na podporu zlaté cesty a od roku 2010 jsou všechny články o experimentech na velkém hadronovém urychlovači publikovány v režimu zlaté cesty (CERN SCIENTIFIC INFORMATION POLICY BOARD, 2014). Vzhledem k tomu, že CERN je úzce specializovaná organizace zabývající se jaderným výzkumem, přistoupila od roku 2014 k prosazování politiky otevřeného přístupu odlišně od ostatních organizací. Podmínkou pro autory je publikování zlatou cestou, avšak publikační poplatky nemusí hradit autor. CERN vytvořil iniciativu SCOAP₃ (Sponsoring Consortium for Open Access Publishing in Particle Physics), která sdružuje knihovny, vědecká centra a dotační agentury z více jak 40 zemí. Díky této iniciativě jsou vyjednány s klíčovými časopisy v oboru jaderné a subjaderné fyziky podmínky pro publikování zlatou cestou tak, že se publikační poplatky hradí z fondu SCOAP₃. Články jsou po vydání okamžitě přístupné pod variantou licence Creative Commons CC-BY a zároveň jsou ukládány do repozitáře SCOAP₃. Cílem SCOAP₃ je dosáhnout 100 procent vydávaných článků v režimu otevřeného přístupu do konce roku 2016. CERN tedy zavádí jiný model publikování zlatou cestou než všechny ostatní agentury. Vybrané časopisy podporuje tak, aby mohly fungovat jako otevřené časopisy a aby umožňovaly vytěžování i komerční využití publikovaných výsledků. Tento přístup je možný díky úzké specializaci oboru, pro nějž existuje omezený počet časopiseckých titulů, kde se jeho výsledky výzkumu publikují. První fáze SCOAP₃ potrvá do roku 2016, kdy bude vyhodnoceno, zda má tento model budoucnost (SCOAP₃ CONSORTIUM, 2014).

Závěr Politiky grantových agentur mají jednoznačně vliv na zvýšení objemu zveřejněných dokumentů v otevřeném přístupu (XIA et al., 2012). Ani nejstriktnější politiky otevřeného přístupu NIH a Wellcome Trust nesnížily zájem žadatelů o granty těchto poskytovatelů a dle Subera (2012) se zároveň všichni nakladatelé přizpůsobili daným podmínkám. Obě agentury se nejvíce angažují v lékařství a biomedicíně, což jsou obory s nejvyšším počtem dokumentů dostupných v otevřeném přístupu. Můžeme z toho vyvozovat závěr, že přísnější politiky dostatečně silných agentur mohou vést k významnějšímu rozšíření otevřeného přístupu. Slabinou celého procesu se zdá být málo důsledná kontrola toho, jak příjemci plní agenturní podmínky, a nastavení kontrolního mechanismu. Agentury by měly věnovat zvýšenou pozornost tomu, zda jsou jejich podmínky plněny, a zajistit si jejich vymahatelnost. Nakladatelé si také udržují stejně silnou pozici a jejich ekonomickou situaci nijak neohrožuje, že většina z nich umožňuje zelenou cestu otevřeného přístupu. Přibývá stále časopisů postavených na obchodním modelu otevřených časopisů a v řadě oborů dosáhly vysoké úrovně. Politiky grantových agentur výrazně přispívají k těmto změnám a budou je výhledově dále ovlivňovat. Z dosavadního vývoje otevřeného přístupu vyplývá, že grantové agentury patří k zásadním hybným silám, že mají možnost do vývoje celého hnutí vážněji zasáhnout a celý proces transformace vědeckého publikování urychlit. V budoucnu už nebude v oblasti grantových politik jednou z hlavních otázek, zda poskytovatel bude politiku otevřeného přístupu prosazovat či nikoli, ale jak striktní tato politika bude. K tomu, aby se model otevřeného přístupu úspěšně prosadil, by bylo nejpřínosnější, kdyby agentury jednotně uplatňovaly takovou politiku volného otevřeného přístupu, která by umožňovala zveřejněné informace nejen volně šířit, ale dále je využívat a vytěžovat.

Použitá literatura

CERN SCIENTIFIC INFORMATION POLICY BOARD. (2014). *Open Access Policy for CERN* [online]. 16 Oct 2014 [cit. 2015-08-09]. Dostupné z: <http://cds.cern.ch/record/1955574/>

EUROPEAN COMMISSION. (2008). *The European Commission's Open Access Pilot for Research Articles: Frequently Asked Questions* [online]. Brussels, 20 August 2008 [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-08-548_en.htm?locale=en

EUROPEAN COMMISSION. (2014). *Fact Sheet: Open access to publications and data in Horizon 2020: Frequently Asked Questions (FAQ)* [online]. Brussels, May 2014 [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: https://www.iprhelphdesk.eu/sites/default/files/newsdocuments/Open_Access_in_H2020.pdf

NATIONAL INSTITUTES OF HEALTH. (2013). *Frequently Asked Questions about the NIH Public Access Policy* [online]. Last Updated: July 1, 2013 [cit. 2015-04-19]. Dostupné z: <http://publicaccess.nih.gov/FAQ.htm#4003>

RESEARCH COUNCILS UK. (2013). *RCUK Policy on Open Access and Supporting Guidance* [online]. 8th April 2013 [cit. 2015-04-19]. Dostupné z: <http://www.rcuk.ac.uk/RCUK-prod/assets/documents/documents/RCUKOpenAccessPolicy.pdf>

RESEARCH COUNCILS UK. (2015). *Review of the implementation of the RCUK Policy on Open Access* [online]. March 2015 [cit. 2015-04-19]. Dostupné z: <http://www.rcuk.ac.uk/RCUK-prod/assets/documents/documents/Openaccessreport.pdf>

SCOAP3 CONSORTIUM. (2014). *SCOAP3 Facts & Figures* [online]. December 31st, 2014 [cit. 2015-04-17]. Dostupné z: <http://scoap3.org/files/Facts-Figures.pdf>

SUBER, Peter. (2008). An open access mandate for the National Institutes of Health. *Open Medicine* [online]. 2008, roč. 2, č. 2 [cit. 2015-04-17] s. e39–e41. Dostupné z: <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3090178/>

SUBER, Peter. (2012). *Open Access* [online]. The MIT Press, 2012 [cit. 2015-04-11]. ISBN 9780262517638. Dostupné z: <http://mitpress.mit.edu/books/open-access>

SWAN, Alma a Leslie CHAN. (2009). *Funder policies on Open Access Publishing* [online]. Last Updated on Monday, 10 August 2009 21:03 [cit. 2015-04-17]. Dostupné z: http://www.openoasis.org/index.php?option=com_content&view=article&id=559:funder-policies-on-open-access-publishing&catid=80:articles&Itemid=389

UNIVERSITY OF NOTTINGHAM. (2015a). About JULIET – Research funders' open access policies. *SHERPA/JULIET* [online]. © 2006-2015 [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: <http://www.sherpa.ac.uk/juliet/index.php?la=en&mode=simple&page=about>

UNIVERSITY OF NOTTINGHAM. (2015b). Some JULIET Statistics. *SHERPA/JULIET* [online]. © 2006-2015 [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: <http://www.sherpa.ac.uk/juliet/stats.php?la=en&mode=simple>

XIA, Jingfeng, Sarah B. GILCHRIST, Nathaniel X. P. SMITH, Justin A. KINGERY, Jennifer R. RADECKI, Marcia L. WILHELM, Keith C. HARRISON, Michael L. ASHBY a Alyson J. MAHN. (2012). A Review of Open Access Self-Archiving Mandate Policies. *Portal: Libraries and the Academy* [online]. 2012, č. 1 [cit. 2015-04-11] s. 85-102. Dostupné z: DOI: 10.1353/pla.2012.0000.

WELLCOME TRUST. *Authors' FAQs* [online]. [cit. 2015-04-25]. Dostupné z: <http://www.wellcome.ac.uk/About-us/Policy/Spotlight-issues/Open-access/Guides/WTDo18855.htm>

---

*Pavla Rygelová,
Vysoká škola báňská
– Technická
univerzita v Ostravě
– Ústřední knihovna*

Zlatá cesta otevřeného přístupu neboli publikování v otevřených časopisech s sebou přináší otázku, z jakých finančních zdrojů budou hrazeny publikační poplatky. Vedle velké skupiny otevřených časopisů, které neúčtují za vydané články žádné poplatky, operuje ve vydavatelském průmyslu řada profitově orientovaných vydavatelů otevřených časopisů, kteří svůj obchodní model postavili na úhradě publikačních poplatků (*article processing charges – APC*) ze strany autorů. Autoři si zajišťují financování vydání svých vědeckých článků v režimu otevřeného přístupu z různých zdrojů, například si mohou zahrnout náklady na vydání článku přímo do grantových přihlášek. Další možnost nabízejí autorům jejich domovské organizace, které svým pracovníkům vytvořili zvláštní fondy na podporu zlatého publikování. Tyto fondy jsou označovány v angloamerickém prostředí jako open access publishing funds a bývají zakládány a spravovány knihovnamí jako podpůrný prostředek pro naplňování politik otevřeného přístupu ať už domovské instituce, nebo politik grantových agentur. Základním smyslem fondů na podporu zlatého otevřeného publikování (dále jen fondy) je financování publikačních poplatků. Ale mohou být chápány také jako pomocný nástroj pro propagaci nových způsobů publikování a jako prostředek, jímž mohou výzkumné instituce usilovat o evoluční změny v tradičním ekonomickém modelu vědecké komunikace.

Zakládání fondů

Fondy vznikají v důsledku změny ve vydavatelském průmyslu, kde se signifikantním způsobem začal prosazovat model zlatého otevřeného publikování. Výzkumné instituce proto hledají způsoby, jak svým autorům usnadnit financování publikačních poplatků, a také jak odpovědět na požadavek řady grantových agentur, aby výsledky projektů podpořených z veřejných zdrojů byly otevřeně přístupné (podrobněji k politikám viz kapitola 3.3 a 4.3).

Při zakládání fondu je důležité zohlednit:

- proč je fond zakládán,
- jak bude zajištěn finančně,
- zda se bude jednat o pilotní program s časovým omezením, nebo zda půjde o dlouhodobý záměr na podporu zlaté cesty otevřeného přístupu,
- jakým způsobem bude řízen,

- jak budou nastaveny podmínky pro přidělení dotace na zaplacení APC,
- jaká bude komunikace s potenciálními příjemci.

Účel a poslání fondů

Důvody pro zakládání fondu souvisejí s obecnějšími otázkami vědecké komunikace, ale dotýkají se hlavně konkrétních problémů publikování v režimu otevřeného přístupu. Akademické knihovny upozorňují na dlouhodobý problém neudržitelně vysokých cen předplatného, které se paradoxně v době elektronického publikování stávají překážkou v přístupu k potřebné vědecké literatuře. Založení fondu je jednou z možných odpovědí na tento nevyhovující stav. Fondy umožňují dosáhnout vyšší ekonomické udržitelnosti vědeckého publikování a zajišťují rovnější přístup k vědeckým informacím. Výzkumné instituce chtějí podpořit své autory, kteří mají zájem o publikování v otevřených časopisech a usilují také o možnost volné distribuce a opětovného využívání svého díla v prostředí internetu. Častým důvodem pro založení fondu je i snaha zviditelnit se a zajistit, aby publikace vydávané výzkumnou organizací měly větší dopad. Prostřednictvím fondů je rovněž podporována snaha zvýšit povědomí o autorských právech, neboť autoři v rámci zlaté cesty získávají větší volnost, jak se svým dílem naložit, a tudíž by měli být v této věci informovaní. Fondy pak nabádají autory, aby si práva ke svým dílům ponechávali.

Finanční zajištění fondů

Z analýzy fondů evropských a amerických univerzit provedené v roce 2013 (RYGLOVÁ a VYČÍTALOVÁ, 2013) vyplynulo, že žádný z fondů nedokázal pokrýt veškerou publikační činnost univerzit. Do fondů byly alokovány částky v rozmezí 20 tisíc až 50 tisíc amerických dolarů, které pokryly náklady na publikační poplatky v řádu desítek článků.

Výdaje na úhradu publikačních poplatků kontinuálně rostou, což dokládají četné studie. Například ve Velké Británii, dle údajů nezávislé agentury JISC, se počty fondů a výdajů za APC zvýšily, a to především v důsledku toho, že se země přiklonila ke zlaté cestě otevřeného přístupu. Model zlaté cesty otevřeného přístupu prosazený vládou Velké Británie na základě závěrů zprávy pracovní skupiny Janet Finchové přinesl dlouhé diskuse v odborných kruzích. Podnítil vznik řady studií, které zkoumají ekonomický dopad tohoto modelu. Agentura JISC shromáždila data 24 britských univerzit a pokusila se vypočítat celkové výdaje za APC v letech 2010–2014. V roce 2014 celková suma za APC činila téměř 10 milionů britských liber. Z této částky bylo sponzorováno téměř 6 tisíc článků, což znamená, že průměrná cena za APC dosahovala kolem 1700 £ (LAWSON, 2014).

Rok	Celková cena APC	Počet článků	Průměrná cena APC
2010	641 798	380	1 689
2011	817 434	468	1 747
2012	973 722	566	1 720
2013	3 984 280	2 364	1 685
2014	9 877 248	5 958	1 658

Tab. č. 1. Celkové výdaje za APC ve Velké Británii v letech 2010–2014 (LAWSON, 2014).

Možnost srovnat výsledky studie JISC přináší zpráva *Review of the implementation of the RCUK Policy on Open Access*, zpracovaná přímo v Research Councils UK (RCUK) v březnu letošního roku (RESEARCH COUNCILS UK, 2015). Zpráva pracovala s daty 55 britských univerzit, z nichž vyplynulo, že celkové náklady na APC dosáhly za sledované období duben 2013 až červenec 2014 10 milionů £ za 6500 článků. To znamená, že průměrná cena za APC byla 1600 £. Poplatky APC byly hrazeny pomocí účelové dotace (*open access block grant*), kterou RCUK přidělovaly 107 výzkumným organizacím (univerzitám).

Dlouhodobá udržitelnost fondů

Převážně americké univerzity, ale i některé evropské, se připojily k iniciativě COPE (*Compact for Open-Access Publishing Equity* – <http://www.oacompact.org/>), která vyzývá k dodržení závazku zajistit dlouhodobý a stabilní finanční zdroj pro placení APC v opodstatněné výši. Cílem COPE je vytvořit rovné podmínky v soutěži mezi tradičními časopisy a nově vzniklými otevřenými časopisy, jak vysvětluje Stuart Shieber (2009), jenž se zároveň negativně vymezuje vůči publikování v hybridních časopisech.

Na otázku rozumné či opodstatněné výše APC odpovídají Stephen Pinfield a Christine Middleton (2012) svou analýzou fondů ve Velké Británii. Na příkladu fondu Nottinghamské univerzity dochá-

zejí k závěru, že výše 1255 £ za APC představuje částku, která by neznamenal pro univerzitu zvýšené výdaje v případě, že by současný model předplatného časopisů byl nahrazen globálně modelem zlatého publikování. Cena APC do výše 1000 £ znamená pro univerzitu úsporu, ovšem při ceně 1500 £ musí naopak univerzita počítat se zvýšenými výdaji za přístup k vědeckým časopisům – v porovnání s těmi, které univerzita vydává za předplatné časopisů tištěných.

Otázka podpory hybridních časopisů

Rozhodnutí, zda podporovat z fondů také publikování v hybridních časopisech, patří k důležitým bodům při formování celé strategie fondu. Má-li fond sloužit primárně ke zviditelnění a zvýšení dostupnosti výsledků výzkumné instituce, pak je možné uvažovat o plném nebo částečném hrazení APC za články vydané v hybridních časopisech. Ceny za APC u hybridních časopisů vydávaných tradičními vydavateli jsou však vyšší, než u profitově orientovaných vydavatelů plně otevřených časopisů. Odborníci dále upozorňují na nepříznivou situaci, jaká panuje při ověřování, zda vydavatelé zohledňují v předplatném časopisů výši zaplacených APC. Fakt, že nelze ověřit, jestli dochází k duplicitní platbě (*double dipping*) či ne, pramení z toho, že částky za předplatné jsou skryty v neveřejných konsorciálních smlouvách s vydavateli a nemohou být volně publikovány (BJÖRK a SOLOMON, 2014).

Na druhou stranu v doporučeních SPARC (TANANBAUM, 2010) se uvádí, že je třeba brát v úvahu skutečnost, že řada oborů nemá jinou možnost jak zajistit otevřený přístup k článkům, než právě vydáním v hybridních časopisech. A tudíž by omezení, které má podporovat výhradně otevřené časopisy, mohlo vylučovat část autorů ze skupiny potenciálních příjemců podpory.

Jiná situace nastává při rozhodování, zda z fondu hradit APC v hybridních časopisech, pokud záměrem zřizovatelů fondu je nastartovat ekonomické změny ve vydavatelském průmyslu ve prospěch modelu otevřeného přístupu. Potom by z fondů měly být podporovány pouze články vydávané v plně otevřených časopisech.

Fondy se vyrovnávají s otázkou podpory hybridních časopisů nejčastěji tak, že finanční dotaci u článku publikovaného v hybridním časopise snižují z 3000 na 1500 \$.

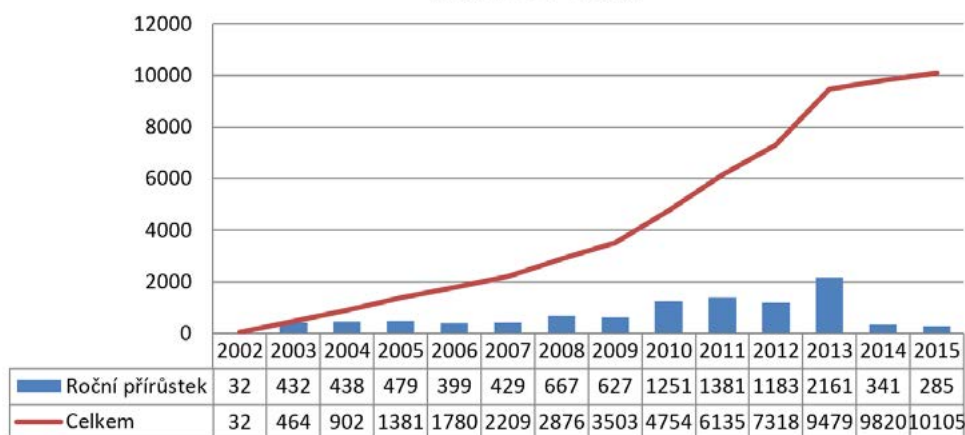
Spolupráce výzkumných organizací, grantových agentur a vydavatelů

Grantové agentury zakládají fondy na podporu zlaté cesty přirozené ve vztahu ke svým politikám otevřeného přístupu. Na mandatorní politiky grantových agentur (například Wellcome Trust, Max Planck Society) reagovali vydavatelé nabídkou speciálních programů pro předplatné publikačních poplatků. Členství v takovém programu obnáší zaplacení paušální platby, která pokrývá částečně nebo úplně publikační poplatky. Například vydavatel Elsevier uzavřel kontrakt s britským poskytovatelem RCUK, jenž zaručuje autorům nulové náklady za APC. Autor může využít předplacených APC za předpokladu, že je zaměstnancem participující univerzity; článek obsahuje prohlášení o podpoře od poskytovatele RCUK a číslo grantu. Nyní je do tohoto programu zapojeno 7 britských univerzit.

Otevřené časopisy bez publikačních poplatků

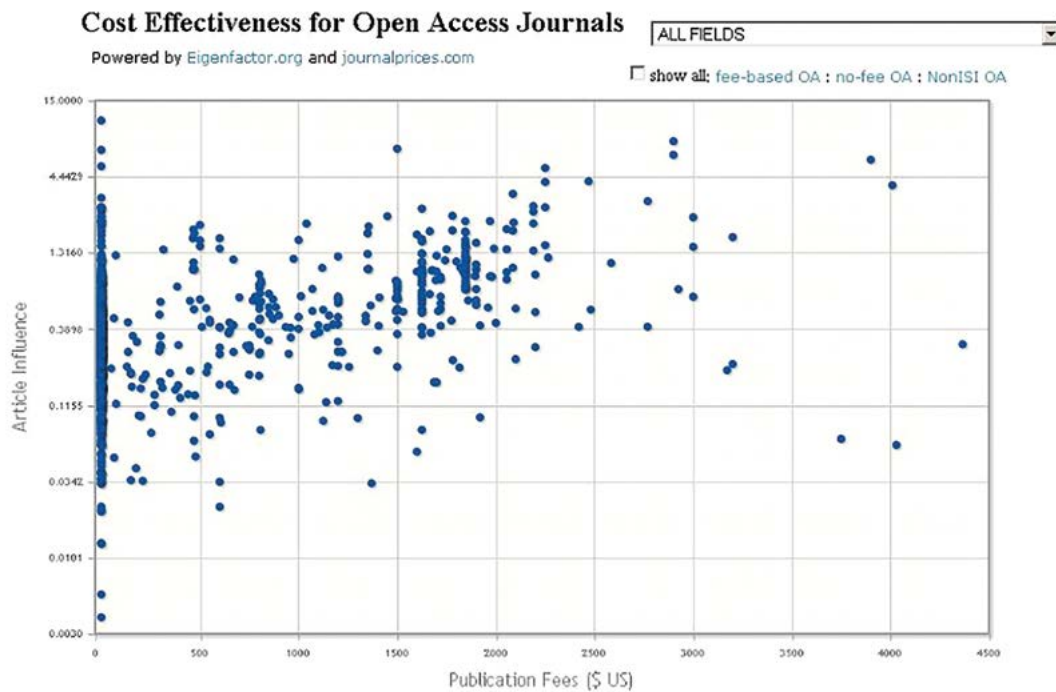
V souvislosti s otázkou ekonomické udržitelnosti fondů je také důležité zmínit existenci otevřených časopisů, které za publikování článku neúčtují žádné poplatky. Bývají to časopisy vydávané nevýdělečně vědeckými společnostmi. Výdaje na vydávání časopisu jsou zahrnuty do rozpočtu vědecké společnosti nebo jsou pokryty z dalších zdrojů, od sponzorů, z reklamy apod. Adresář otevřených časopisů DOAJ udává 10 105 recenzovaných časopisů bez APC z celkového počtu 10 451 registrovaných časopisů.

Počet otevřených časopisů
bez APC v DOAJ

Tab. č. 2. Počet otevřených časopisů bez publikačních poplatků (APC) v registru DOAJ.

Užitečnou službu poskytuje webová stránka *Cost Effectiveness for Open Access Journals* (<http://www.eigenfactor.org/openaccess/index.php>) postihující korelaci mezi impaktem článku a cenou za jeho vydání. Služba může pomoci správcům fondů při modelování efektivity vydávaných prostředků za APC.

Obr. č. 1. Korelace mezi publikačním poplatkem (APC) a impaktem článku.

**Program
Evropské
komise
– Gold Open
Access Pilot**

Evropská komise se připojila k ostatním poskytovatelům a obohatila svou politiku otevřeného přístupu o pilotní projekt na podporu vydávání článků z ukončených projektů 7. rámcového programu. V projektu se počítá s částkou 4 milionů eur dedikovanou autorům. Ti mohou dva roky od ukončení svých projektů využít tento fond na platbu za recenzované publikace (články, knihy, knižní kapitoly, sborníky) vydané v režimu otevřeného přístupu. Autoři mohou získat z fondu prostředky na vydání 3 svých publikací. Pilotní program byl odstartován koncem dubna 2015 a je koordinován Evropskou komisí, asociací LIBER a projektem OpenAIRE, na jehož portálu je zprovozněn centrální systém pro podání žádostí o podporu z fondu. Pilotní projekt zahrnuje i část výzkumnou a analytickou. Řešitelé projektu budou zkoumat, jaký je přístup autorů k otevřenému publikování, jak se přístup autorů liší napříč vědními obory. Bude se ověřovat, jestli autoři zohledňují cenu za APC při výběru časopisu, v němž chtějí publikovat. Analýze budou podrobeny samotné výdaje za APC.

**Způsob řízení
fondů**

Institucionální fondy vznikají především na univerzitách a jejich správou jsou pověřeny univerzitní knihovny, které jsou dostatečně erudované v různých oblastech souvisejících s vědeckým publikováním. Za všechny lze jmenovat oblast předplácení elektronických

informačních zdrojů, budování otevřených institucionálních repozitářů, systémů pro vykazování a hodnocení publikací nebo oblast autorskoprávní. Dokonalá znalost souvislostí pomáhá knihovnám v administraci fondu, a zvláště pak při sdělování informací o záměrech fondu mezi knihovnou a příjemci, a také při formulování podmínek pro udělení dotace. Výjimku netvoří ani české akademické knihovny – Knihovna akademie věd ČR nebo Ústřední knihovna VUT v Brně, jimž připadla role administrátora fondu a koordinátora dalších aktivit, které souvisí s agendou otevřeného přístupu.

Podmínky pro udělení podpory z fondu

Při formování optimálního nastavení vlastního fondu velice pomůže vstupní analýza existujících fondů. Dostupné informace o fondech poskytují tři základní zdroje. Vydavatel CoAction Publishing na svých webových stránkách (<http://www.journaloforalmicrobiology.net/public/site/pages/Funders.php>) eviduje asi 150 fondů evropských, severoamerických a v menší míře také australských, asijských a afrických univerzit a grantových agentur. Dále existuje seznam OA journal funds na stránkách Wikipedie Open Access Directory (http://oad.simmons.edu/oadwiki/OA_journal_funds). Třetí zdroj poskytuje agentura SPARC (<http://www.sparc.arl.org/sites/default/files/OA%20Funds%20in%20Action%201.3.14.pdf>), která analyzuje fondy univerzit převážně severoamerických.

Analýzou existujících fondů lze získat výčet typických rysů a podmínek, za jakých je možné čerpat dotaci na vydání článku. Jelikož fondy disponují omezenými finančními prostředky, typickým časovým vymezením bývá, že fond refunduje poplatky za vydání článku do vyčerpání alokovaných finančních prostředků. Zároveň je uplatněno jednoduché pravidlo zakotvené i v českém přísloví „Kdo dřív přijde, ten dřív mele“ (*first come, first served*), čili kladně jsou vyřizovány žádosti o dotaci, které byly zaslané do okamžiku vyčerpání fondu. Obvyklá výše dotace, o niž je možné žádat, se pohybuje okolo 3000 \$ na jeden článek a jednoho autora za jeden fiskální rok.

Základní podmínky fondů:

- **Typ publikace:** Dotace je určena pro vydání recenzovaných článků, ale také knih, kapitol z knihy, recenzovaných konferenčních sborníků.
- **Časové hledisko:** O dotaci je možné žádat maximálně 3 roky po skončení projektu, z něhož vydávaná publikace čerpá.

- **Typ a kvalita časopisů:** Fondy podporují vydání článků v hybridních časopisech v omezené míře, častou podmínkou je snížení dotace, případně omezení na ty hybridní časopisy, které ponechávají autorům právo na volnou distribuci díla; mnohdy je podmínkou způsobilosti časopisu jeho indexace v registru DOAJ, anebo dodržení publikačních a etických kritérií *Code of Conduct* asociace vydavatelů OASPA (<http://oaspa.org/membership/code-of-conduct/>); podporovány jsou časopisy, které nemají časové embargo na zpřístupnění článků, a které ponechávají autorům práva k volné distribuci jejich článku.
- **Kdo může žádat:** Zpravidla je fond určen zaměstnancům a studentům univerzity, obecněji korespondenčnímu autorovi z instituce.
- **Výše dotace:** Pokud napsalo článek více autorů z různých institucí, lze omezit dotaci jen na poměrnou část za autora domácí instituce, nebo dotaci udělit celou bez ohledu na afiliaci autorů.

Další obvyklé podmínky fondů:

- V článku se musí objevit prohlášení o podpoře z fondu.
- Plný text podpořeného článku musí být uložen do institucionálního repozitáře.
- Doporučuje se vyjednávat s vydavatelem o podmínkách uzavření licenční smlouvy k danému dílu.
- Podpora je přiznána, pokud neexistuje možnost získat dotaci na publikování z jiného dotačního fondu.

Propagace a způsob šíření informací o fondech

Přestože se model otevřeného přístupu etabloval jako udržitelný způsob vědecké komunikace, doposud se nepodařilo překonat jistý rezervovaný postoj autorů k otevřenému přístupu, ať už cestou zelenou, nebo zlatou. Peter Suber (2013) identifikoval pro deník *The Guardian* 6 typických mýtů panujících kolem otevřeného přístupu. Autoři stále považují publikování v režimu otevřeného přístupu za méně prestižní. Velmi málo si uvědomují, jak je přístup k elektronickým informačním zdrojům finančně náročný a jak je tento problém naléhavý. Autoři v pozici čtenáře mají zajištěn přístup téměř ke všem informačním zdrojům, které potřebují, prostřednictvím předplatného. Avšak nevnímají, že jiní vědci takovou – pro ně samozřejmou – službu nemohou využívat. Autoři často netuší, že mohou v grantech žádat o výdaje na publikování.

Neznalost a nepřesné informace brzdí transformační proces ve vědeckém publikování, a proto fondy vznikají také jako příležitost otevřít dialog mezi zainteresovanými stranami, knihovny, vydavateli, grantovými agenturami, vědci a výzkumnými organizacemi. Cílem fondů je mimo jiné zvýšit povědomí o mechanismech vědeckého publikování. Správci fondů dokumentují, že díky fondu mohou lépe poukázat na problémy vědeckého publikování a na konkrétních případech lépe osvětlit možné způsoby řešení. Fondy pomáhají otevřít širší diskusi o tématech, která víceméně souvisí s vědeckým publikováním a vědeckou komunikací obecně – o institucionálních repozitářích, mandatorních politikách poskytovatelů, o nakládání s autorskými právy aj. Díky fondům lze posunout teoretickou rovinu diskusí o otevřeném přístupu do konkrétního a reálného rámce, který je autorům bližší a je pro ně lépe představitelný. Významná role v komunikaci s vědci, autory a vedením univerzit patří rozhodně knihovnám, které se výše zmíněnými záležitostmi zabývají dlouhodobě, a které jsou vlastně středobodem, v němž se související témata sbíhají.

V propagaci fondů hraje nezastupitelnou roli obsáhlá informační webová platforma s veškerými důležitými informacemi o modelu otevřeného přístupu. Fondy by měly být podpořeny ze strany vedení organizace formou závazného doporučení nebo směrnice platné pro celou organizaci a doprovázené prováděcím předpisem. Na webových stránkách by měl být dostupný online formulář k podání žádosti o dotaci z fondu s upřesněním, za jakých podmínek lze dotaci na vydání článku čerpat.

Závěr

Podpora, kterou poskytují fondy výzkumných institucí, představuje nový ekonomický prvek ve vědecké komunikaci, jemuž se přizpůsobují autoři i vydavatelé. Autoři si mohou vybírat z poměrně širokého spektra Fondů na podporu publikování v otevřených časopisech.

Vydavatelé tradičních časopisů i čistě otevřených časopisů vycházejí vstříc vzrůstajícímu počtu mandatorních politik otevřeného přístupu tím, že nabízejí možnost paušálních plateb za APC. Poskytovatelé a výzkumné organizace při zkoumání hospodárnosti a efektivnosti výdajů na vědecké publikování musí začít zohledňovat poměr výdajů za publikování, za předplatné časopisů a administraci spojenou s řízením fondů (PINFIELD, 2015).

Spravování fondu staví do popředí otázku správné identifikace autorů, jejich článků, projektů a grantů, z nichž jsou čerpány dotace na projekty a vydávání publikací. Do širšího kontextu se tak dostává agenda otevřených repozitářů a systémů CRIS na vykazování pub-

likací a agenda zlatého otevřeného publikování. Zdá se, že po 360 letech od vydání prvního vědeckého časopisu začíná zrát čas k proměně obchodního modelu v globálním měřítku. Autoři Schimmer, Geschuhn, Vogler (2015) jsou přesvědčeni, že v současnosti je v systému dostatek peněz. Velká transformace od předplatného k otevřenému publikování je možná bez navýšených výdajů. Svůj názor vyjádřili v nejnovější studii německé grantové agentury Max Planck Society, která v příklonu k modelu otevřeného přístupu vidí příležitost vylepšit publikační servis tak, aby lépe odpovídal potřebám a možnostem informační společnosti 21. století.

Použitá literatura

BJÖRK, Bo-Christer a David SOLOMON. (2014). How research funders can finance APCs in full OA and hybrid journals. *Learned Publishing* [online]. 2014, roč. 27, č. 2 [cit. 2015-04-27]. ISSN 1741-4857. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1087/20140203>

LAWSON, Stuart. (2014). *Fisc Collections aggregated APC data 2014* [online]. 2014 [cit. 2015-04-27]. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.6084/m9.figshare.1060243>

PINFIELD, Stephen a Christine MIDDLETON. (2012). Open access central funds in UK universities. *Learned Publishing* [online]. 2012, roč. 25, č. 2 [cit. 2015-04-28]. ISSN 1741-4857. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1087/20120205>

PINFIELD, Stephen, Jennifer SALTER a Peter A. BATH. (2015). The 'total cost of publication' in a hybrid open-access environment: institutional approaches to funding journal article-processing charges in combination with subscriptions. *Journal of the Association for Information Science and Technology* [online]. 2015-02-13 [cit. 2015-04-23]. ISSN 2330-1643. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1002/asi.23446>

RESEARCH COUNCILS UK. (2015). *Review of the implementation of the RCUK Policy on Open Access* [online]. March 2015 [cit. 2015-04-37]. Dostupné z: <http://www.rcuk.ac.uk/RCUK-prod/assets/documents/documents/Open-accessreport.pdf>

RYGELOVÁ, Pavla a Lucie VYČÍTALOVÁ. (2013). *Fond na podporu publikování v režimu „gold open access“: analýza pro Vysoké učení technické v Brně* [online]. 2013 [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: <https://dspace.vutbr.cz/handle/11012/36992>

SHIEBER, Stuart M. (2009). Equity for Open-Access Journal Publishing. *PLOS Biology* [online]. August 4, 2009 [cit. 2015-04-37]. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1371/journal.pbio.1000165>

SCHIMMER, Ralf, Kai Karin GESCHUHN a Andreas VOGLER. (2015). *Disrupting the subscription journals' business model for the necessary large-scale transformation to open access* [online]. 28 April 2015 [cit. 2015-04-29]. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.17617/1.3>.

SUBER, Peter. (2013). Open access: six myths to put to rest. *The Guardian* [online]. 2013-October-21 [cit. 2015-04-29]. Dostupné z: <http://www.theguardian.com/higher-education-network/blog/2013/oct/21/open-access-myths-peter-suber-harvard>

SPARC. (2014). *Open Access Funds in Action* [online]. Updated October 1, 2014 [cit. 2015-04-24]. Dostupné z: <http://www.sparc.arl.org/theme/open-access-funds>

TANANBAUM, Greg. (2010). *Campus-based open-access publishing funds: a practical guide to design and implementation* [online]. Washington: SPARC, 2010 [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: <http://sparc.arl.org/sites/default/files/oafunds-v1.pdf>

TANANBAUM, Greg. (2014). *North American Campus-Based Open Access Funds: A Five-Year Progress Report* [online]. Washington: SPARC, 2014 [cit. 2015-04-23]. Dostupné z: <http://www.sparc.arl.org/sites/default/files/OA%20Fund%205%20Year%20Review.pdf>

Ivan Masár,
Univerzita Tomáše
Bati ve Zlíně
– Knihovna

Definice, původ a význam repozitářů

Kapitola se zabývá zelenou cestou otevřeného přístupu, kterou představuje využívání tzv. otevřených repozitářů. Repozitář je služba, jejímž účelem je poskytovat a archivovat otevřeně přístupný digitální obsah. Software zprostředkující tuto službu je typicky přístupný na webovém serveru a umožňuje přístup jak k samotnému vědeckému obsahu, tak k bibliografickým metadatům, jež popisují tento obsah a umožňují jeho snadné vyhledání. Mluvíme-li o otevřeném repozitáři, myslíme tím, že data v něm uložená jsou veřejně přístupná odkudkoliv a je možné je prohlížet, případně stahovat.

Otevřené repozitáře v podstatě obrací tradiční model publikování ve vědeckých časopisech, ve kterém se autor snaží splnit požadavky časopisu a vydavatel za úplatu zpětně poskytuje tyto informace vědecké komunitě. Naopak repozitář na autora neklade vysoké požadavky, ale snaží se zpřístupnit jeho dílo co nejširšímu publiku bez prostředníka – vydavatele – a to jak přímo, tak i díky integraci více repozitářů do struktur, které umožňují čtenářům sledovat komunikaci ve svém oboru.

Otevřené repozitáře však mohou tradiční model publikování i doplňovat, což byla jejich role především na počátku jejich existence. Publikování v časopise garantuje čtenářům jistou úroveň kvality díky recenznímu řízení, které z principu jistou dobu trvá. Autorům zajišťuje, že se jejich výsledky dostanou k odbornému publiku. Na druhé straně lze vědeckou komunikaci urychlit současným zasláním do repozitáře, kam je možné vkládat i verze článků, které zatím neprošly recenzním řízením (tzv. *preprinty*). Čtenář tak má na výběr – buď sleduje menší množství novinek ve svém oboru, které už byly vědecky posouzeny, nebo sleduje větší množství aktuálního materiálu bez dodatečných záruk kvality.

Cíle repozitářů

Cíle, které mají repozitáře naplnit, můžeme definovat následovně (SWAN, 2009):

- zpřístupnění výstupů instituce/vědního oboru;
- maximalizace viditelnosti, citovanosti a dopadu těchto výstupů;
- prezentace instituce/autorů zainteresovaným osobám – potenciálním zaměstnancům/zaměstnavatelům/studentům, grantovým agenturám, veřejnosti;

- shromažďování a kurátorství digitálního obsahu;
- trvalé zpřístupnění a archivace;
- podpora mezidisciplinární spolupráce;
- urychlení vědecké komunikace.

Druhy a obsah repozitářů

Za dobu své existence se repozitáře profilyvaly do několika druhů. Podle typu obsahu je můžeme rozčlenit na institucionální, předmětové a na repozitáře osiřelých záznamů.

Institucionální repozitář provozuje organizace nebo organizační jednotka a obsahuje její výstupy. Plnění institucionálního repozitáře bývá podpořeno organizační politikou, která zohledňuje jeho roli – například roli archivační, pokud podporuje cíl institucionální paměti; dále roli viditelnosti, pokud doplňuje klasický publikační model o zpřístupňování preprintů za účelem zvýšení citovanosti nebo prestiže autorů; anebo roli otevřeného přístupu, pokud je cílem maximalizovat volnou dostupnost plných textů.

Předmětové repozitáře – nazývané také oborové, disciplinární či tematické – se zaměřují na konkrétní vědní obor nebo skupinu oborů, která má stejná specifika. Stávají se tak centrem komunikace pro společenství v daném oboru, kde je možné sledovat aktuální dění.

Společným specifíkem může být například pro matematiku formát dokumentu na zápis vzorců nebo pro zeměpisné vědy vyhledávání podle geografických souřadnic. Taková specializace pak umožňuje, aby se repozitář zaměřoval na poskytnutí nástrojů užitečných danému oboru, například vyhledávání dle chemických vzorců, pro lingvistiku zobrazování syntaktických stromů nebo vizualizace statistických dat.

Posledním druhem je repozitář osiřelých záznamů (*orphan repository*), což znamená, že umožňuje autorům ukládání výstupů bez ohledu na obor i v případě, že jejich domovská instituce nemá vlastní institucionální repozitář. Sirotčí repozitáře se tak snaží podchytit vědecké výstupy okrajových, menšinových oborů a otevřeně je zpřístupňovat.

Repozitáře tedy členíme na:

- institucionální,
- předmětové,
- repozitáře osiřelých záznamů.

Jak již bylo uvedeno, obsahem repozitáře jsou výstupy vědecké činnosti. V tradičním modelu publikování se jedná o odborné články. V závislosti na oboru však tyto články bývají založeny na pozorováních nebo experimentech, které produkují data, a na základě těchto dat je možné potvrdit nebo vyvrátit hypotézu představovanou v článku. Přestože data jsou nesporně důležitou součástí výzkumu a umožňují reprodukovatelnost závěrů publikovaných v článku, tradiční model odborných časopisů v tištěné podobě nedával prostor na uveřejnění těchto často objemných dat. Publikování v elektronické podobě taková omezení neklade, a proto jsou zdrojová data výzkumu vítanou součástí vědeckého výstupu. Jen setrvačnost zvyklostí spojených s tradičním modelem vědecké komunikace způsobuje, že publikace dat vedle vědeckých závěrů není zatím běžnou a povinnou praxí.

Nejenom v počítačových vědách, ale i v matematice, statistice, fyzice, chemii, biologii a dalších vědách se projevuje nový trend používání algoritmů a programů na zpracování vědeckých dat nebo na simulaci experimentů. Software se tak řadí vedle dat a metodiky k dalším součástem vědeckého výstupu, bez nichž závěry výzkumu nelze reprodukovat. Poslední zmíněné je pádným argumentem, aby i software byl jako nový druh výstupu vědecké komunikace zařazován do obsahu repozitáře.

Protože vědecká činnost neprobíhá pouze korespondenční formou, ale i formou osobních setkání v podobě konferencí, kde si vědci navzájem prezentují své výsledky, další typ obsahu repozitářů představují konferenční příspěvky. Příspěvky jsou tradičně publikované ve sbornících analogicky k tradičnímu modelu publikování v časopisech. Elektronická komunikace zde opět otevírá prostor pro doplňující obsah ve formě snímků prezentací nebo videozáznamů.

Rozsáhlejším celkem je odborná kniha, kterou zpravidla autor píše s představou tištěného vydání. Vhodné je i její elektronické zpřístupnění v repozitáři, kde doplňuje publikační profil autora. V případě kolektivního díla je možné považovat za publikační jednotku i jednotlivou kapitolu, pro kterou platí totéž.

Další typy obsahu, jež zde uvedeme, se už nepovažují přímo za součást vědecké komunikace, ale v praxi se často vyskytují v institucionálních repozitářích. Jedná se zejména o vysokoškolské kvalifikační práce, které univerzity produkují v poměrně větším počtu než vědecké výstupy. V některých státech včetně České republiky je povinnost zveřejňovat závěrečné práce stanovena zákonem. Univerzity, které

již investovaly do vybudování repozitáře vědeckých výstupů, se často z ekonomických důvodů rozhodnou do něj zahrnout i tyto další výstupy.

Ve stejné situaci se nacházejí i další druhy obsahu jako například skripta, e-learningové materiály (*courseware*), zápisy z porad orgánů instituce, záznamy organizovaných akcí, zprávy z cest, výzkumné zprávy aj. Hranice mezi různými druhy digitálního obsahu nejsou vždy jasně vymezeny a jednotlivé instituce si určují, jaký obsah budou pomocí repozitáře zpřístupňovat.

Shrňme si tedy typické druhy obsahu v repozitářích:

- publikační činnost:
  - články v odborných časopisech,
  - odborné knihy a kapitoly,
  - konferenční příspěvky,
- výzkumná data,
- konferenční materiály:
  - snímky k prezentaci,
  - videozáznamy,
  - postery,
- vysokoškolské kvalifikační práce (bakalářské, diplomové, dizertační, habilitační),
- otevřené výukové materiály (*open educational resources*).

Softwarové platformy pro budování repozitářů

Open source je software licencován za podmínek, jež umožňují volné šíření a změnu zdrojového kódu. Podnítil bezprecedentní spolupráci jednotlivců i organizací na vývoji počítačového softwaru. Těmito principy se inspiruje i hnutí otevřeného přístupu a otevřeného obsahu obecně. Tyto společné kořeny přispívají k tomu, že mezi repozitářovými platformami dominují právě ty, které jsou založené na otevřeném softwaru (MARKEY et al., 2007). Mezi repozitářové platformy patří:

OTEVŘENÉ SOFTWAREVÉ PLATFORMY

- DSpace (<http://www.dspace.org/>) je systém poskytující ucelené řešení pro institucionální repozitáře. Má zřejmě největší množství instalací z repozitářových platform ve více než tisícovce institucí na celém světě.
- Fedora Commons (<http://www.fedora-commons.org/>) je architektura, na které je možné budovat repozitáře, digitální knihovny a archivy. Nenabízí ucelené řešení pro jednoduché zprovoznění repozitáře, ale poskytuje otevřené moduly potřebné pro vývoj repozitáře, zejména pro vkládání, správu, vyhledávání a šíření digitálních objektů. Na této architektuře jsou založeny např. systémy Hydra, Islandora, ale i český Kramerius.
- EPrints (<http://www.eprints.org/software/>) je jeden z prvních otevřených softwarů pro budování institucionálních repozitářů, který vzešel z iniciativy OAI (*Open Archives Initiative*; klade si za cíl standardizaci efektivního šíření obsahu).
- Invenio (<http://invenio-software.org/>) je stabilní systém s dlouhodobou podporou postavený na ověřených standardech. Byl vyvinut v CERNu a běží na něm repozitáře jako CERN Document Server, INSPIRE High-Energy Physics Literature Database, CERN Open Data Portal, Zenodo nebo české Národní úložiště šedé literatury.

KOMERČNÍ SYSTÉMY

- ContentDM (<http://www.oclc.org/en-US/contentdm.html>) je systém na správu digitálních kolekcí od OCLC (The Online Computer Library Center, Inc.), který je možné využít jako repozitář.
- DigiTool (<http://www.exlibrisgroup.com/category/DigiToolOverview>) je obdobný systém od firmy Ex Libris.

REPOZITÁŘE DODÁVANÉ JAKO SLUŽBA

- Open Repository (<http://www.openrepository.com/>) – systém nabízený vydavatelem BioMed Central je postavený na softwaru DSpace.
- Digital Commons (<http://digitalcommons.bepress.com/>) – systém od nakladatelství „bepress“.

Význačné světové repozitáře a služby

Software je pouze základem. Pro vybudování úspěšného repozitáře je nutný užitečný obsah a přidané služby. Proto zde uvedeme několik příkladů význačných repozitářů a vysvětlíme, čím jsou specifické.

ArXiv (Cornell University – <http://arxiv.org/>)

ArXiv je předchůdcem repozitářů z oblasti tzv. tvrdých věd, jehož počátky sahají do doby před vynálezem *world wide web*. Funguje jako předmětový repozitář s kompletně otevřeným přístupem a cílem trvale uchovávat vědecké texty. ArXiv klade na příspěvky některé technické požadavky, např. formáty souborů omezuje na takové, které podporují vkládání ilustrací a zápis matematických vzorců v tiskové kvalitě (TeX apod.). Podle organizačních požadavků by autor měl také doložit, že je aktivním členem vědecké komunity.

OpenData (CERN – <http://opendata.cern.ch/>)

Portál OpenData organizace CERN obsahuje data z experimentů LHC (Velkého hadronového urychlovače) z oblasti částicové fyziky. Poskytuje data v obrovských objemech v řádu terabajtů ke stažení s licencí CCo a identifikátory DOI. Jeho zdrojový kód je dostupný s licencí GPLv2. Je zajímavý tím, že přímo na webu poskytuje specializované nástroje, které umožňují vizualizaci a analýzu dat. Nástroje jsou přehledně rozděleny na nástroje pro výuku částicové fyziky pro studenty na středních školách a na nástroje výzkumné. Otevřená dostupnost těchto dat a nástrojů významně zvyšuje reprodukovatelnost výstupů vědy.

Zenodo (CERN – <http://zenodo.org/>)

Zenodo je moderním představitelem obecného repozitáře tzv. osiřelých záznamů. Autory láká na atraktivní nadstavbové služby jako nahrávání dat ze služby DropBox, přidělování DOI, flexibilitu v licencování nebo integraci s portálem OpenAIRE pro usnadnění vykazování výsledků grantovým agenturám. Byl vyvinut z předchozího sirotčího repozitáře *OpenAIRE Orphan Record Repository*.

Figshare (Macmillan Publishers – <http://figshare.com/>)

Figshare by v nejšířším členění spadal mezi repozitáře osiřelých záznamů bez specifického zaměření. Jedná se ovšem o platformu, za kterou stojí komerční společnost. K jeho popularitě přispělo partnerství s vydavatelem PLOS, kde Figshare slouží samotným autorům k ukládání a vizualizaci dat souvisejících s uveřejněnými články. Služba akceptuje veškeré výstupy výzkumu včetně datových

sad, obrázků a videa. Všechny digitální objekty jsou zveřejněny pod licencemi Creative Commons a získávají identifikátor DOI. Figshare zpřístupňuje statistiky stažení jednotlivých objektů a je tak populárním zdrojem této metriky. Umožňuje integraci se systémem ORCID pro identifikaci autorů.

SUNScholar Research Repository (Stellenbosch University)

SUNScholar je typickým institucionálním repozitářem, který se však zaměřuje na kompletně otevřené vertikální řešení, zahrnující používání otevřených standardů, otevřený software od operačního systému po samotný software repozitáře, podrobné veřejně dostupné návody na jeho instalaci, údržbu, digitální kurátorství, prezervaci a modelovou institucionální politiku otevřeného přístupu.

Technické aspekty a interoperabilita

Protože zelená cesta spočívá v autoarchivaci ze strany autora nebo instituce jejichž cílem je rozšířit obsah mezi co nejširší publikum, je důležité umožnit jeho dohledání a šíření i po technické stránce. Aby repozitáře nebyly pouze izolovanými ostrůvky obsahu a metadat, zapojují se do struktur, a to buď aktivně, pokud v tom vidí nějaké výhody (např. projekt OpenAIRE), nebo zapojení díky své otevřenosti a interoperabilitě pasivně umožňují a s konkrétním využitím přichází ten, kdo obsah agreguje (např. metarepozitář českých vysokoškolských kvalifikačních prací v rámci NÚŠL).

Pokud má být repozitář využíván k vyhledávání, obsah se agreguje za účelem indexace. Indexaci uvádíme jako kontrast k modelu federativního vyhledávání, které je z principu pomalejší a méně robustní, protože závisí na neustálé dostupnosti heterogenních zdrojů. Výhodou indexace je, že veškerý obsah k prohledání je uložen v jednom systému a díky čemuž lze docílit optimální rychlosti a homogenních vlastností (např. podpora logických operátorů, zobrazování fazet). V každém případě indexující služba závisí na kvalitě metadat jednotlivých zdrojů. Důležitým faktorem přitom je, aby jednotlivé zdroje obsahovaly o datech stejné druhy informací – metadatová pole, a proto existují standardy definující význam těchto polí. Rozšířeným standardem je Dublin Core, který definuje sice relativně malou množinu polí, ta však umožňují popis velkého počtu druhů digitálních i fyzických objektů. Existují i specializované standardy, např. ETD-MS na popis elektronických diplomových a dizertačních prací nebo PREMIS pro podporu procesu dlouhodobé archivace.

Standardem v oblasti přenosu metadat je OAI-PMH (Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting). Repozitáře v tomto modelu plní roli tzv. poskytovatele obsahu a pasivně umožňují jeho

tzv. sklizení, aniž by nutně věděli, k jakému účelu bude obsah dále využit. Na druhé straně stojí poskytovatel služby, který aktivně čerpá data od jednoho nebo více poskytovatelů obsahu a sám rozhoduje, kdy obsah sklídí.

Z uživatelského hlediska se možnosti sdílení a komunikace o obsahu občas objevují v samotném uživatelském rozhraní. Typicky lze obsah sdílet s kolegy nebo pracovní skupinou, ukládat a organizovat ve formě záložek, anotací nebo lokálních souborů a exportovat do citačních manažerů.

Obecně lze říci, že se otevřenost projevuje nejenom v obsahu samotném, ale i v nabízených způsobech přístupu.

Historie a směřování repozitářů

Repozitáře v digitální podobě vznikly na počátku 90. let 20. století díky rozšíření digitální komunikace, a sice z iniciativy samotných autorů ve formě oborových databází preprintů. Dnes je nazýváme předmětovými repozitáři. Na přelomu století jejich potenciál objevily i akademické knihovny, které se podílejí na budování repozitářů institucionálních, na vývoji softwaru, prosazování institucionálních politik a na vzdělávání autorů. Rozvoj repozitářů se kryje se vznikem hnutí otevřeného přístupu. V následujících letech se repozitáře zaměřovaly na propojování do struktur umožňujících především snadnější nalezení obsahu a rozvoj potřebné infrastruktury.

Jaká je tedy budoucnost repozitářů a další směry jejich vývoje? Vnímání repozitáře jako softwaru ustupuje do pozadí díky dostupnosti dostatečného množství vyzrálých a ověřených platforem a důraz se klade na repozitář jako službu a na její přínos pro uživatele. Samotný repozitář je úložištěm, ale podstatná přidaná hodnota kromě uložených dat spočívá ve formě služeb, integrace s jinými institucionálními i externími systémy, v přehlednosti zobrazení nebo snadnosti použití dat na jiných místech, včetně vyhledávání. Jako příklad uveďme třeba tvorbu seznamu publikací určitého autora nebo katedry pro akreditační komisi či grantové agentury: profil autora může obsahovat nejen seznam publikací, ale i citovanost, index počtu stažení, sdílení nebo uživatelské hodnocení těchto výstupů s provázáním na související publikace nebo recenze. Mezi další možnosti moderních repozitářů patří vizualizace sítě spoluautorů, údaje o projektech, vyučovaných předmětech, spojení s profesním životopisem; linkovací služby na dohledání plného textu u publikací, jejichž plné texty se nenacházejí v repozitáři; možnost propojení a vyhledávání na základě externích identifikátorů autora, např. ORCID nebo Scopus ID; přebírání dat ze systému CRIS (Current Research Information System) nebo spojení repozitáře a CRIS do

jednoho společného systému. Mnohé z uvedeného už dnes umožňuje např. systém DSpace-CRIS (<http://cineca.github.io/dspace-cris/>). Na usnadnění komunikace a spolupráce ve vědecké komunitě se zaměřují služby jako např. ResearchGate (<http://www.researchgate.net/>) nebo Mendeley (<https://www.mendeley.com/>).

Repozitáře již svou existenci a základní misi v rámci vědecké komunity obhájily a jejich další rozvoj se bude orientovat na zlepšení služeb pro autory. Pro další vývoj bude kriticky důležité usnadnit autorům plnění repozitáře otevřeně přístupným obsahem, zvýšit jejich povědomí o licenčních možnostech zveřejnění jejich díla, co nejvíce zjednodušit nahrávání obsahu včetně doplňkových dat bez ohledu na jejich objem, informovat autory o výhodách, které jim autoarchivace nabízí a dále repozitáře zlepšovat z pohledu uživatelské přívětivosti.

Použitá literatura

SWAN, Alma. (2009). Open Access institutional repositories: A Briefing Paper. In: *Enabling Open Scholarship (EOS)* [online]. 2009 [cit. 2015-04-26]. Dostupné z: http://www.openscholarship.org/upload/docs/application/pdf/2009-01/open_access_institutional_repositories.pdf

MARKEY, Karen, Soo Young RIEH, Beth St. JEAN, Jihyun KIM a Elizabeth YAKEL. (2007). Census of Institutional Repositories in the United States. In: *CLIR – Council on Library and Information Resources* [online]. Washington, DC, February 2007 [cit. 2015-04-26]. CLIR pub 140. Dostupné z: <http://www.clir.org/pubs/abstract/reports/pub140>

OTEVŘENÉHO PŘÍSTUPU –
PŘÍKLADY VYBRANÝCH INSTITUCÍ

Lukáš Plch,
Adam Vtípil,
Mendlova univerzita v Brně, Ústav
vědecko-pedagogických informací a
služeb

Marketing, propagace a reklama jsou slova, se kterými se setkáváme v běžném životě prakticky denně. Definice marketingu je celá řada, ovšem jedna z nejpoužívanějších je od světoznámé autority v tomto oboru, Philipa Kotlera: „*Marketing je společenský proces, v němž jedinci a skupiny získávají to, co potřebují a chtějí, a během něhož vytváříme, nabízíme a svobodně směňujeme s jinými výrobky a službami, které mají hodnotu*“ (KOTLER a KELLER, 2007). V následující kapitole se přesvědčíme, že marketing není omezen pouze na výrobky produkované komerční sférou, a že kampaně sociálního marketingu propagují nejen služby ale i myšlenky. Tyto myšlenky mohou být definovány jako „*soubor profitů převážně v morální a etické rovině motivovaných společenských aktivit, jejichž cílem je změnit chování, postoje, hodnoty či předsudky jednotlivců a společnosti*“ (BAČUVČÍK, 2011). V případě propagace modelu otevřeného přístupu provádějí tyto společenské aktivity univerzity nebo knihovny.

Nehmotným produktem, na který je zaměřena tato kapitola a samozřejmě celá kniha, je otevřený přístup k vědeckým výsledkům. Je terminologicky ukotven, právně podpořen a řešen po technické, politické a finanční stránce. Tyto všechny podmínky nutné pro jeho rozvoj musí být doplněny účinnou, věcnou a přesně zacílenou propagací. Jsou to právě knihovníci a informační pracovníci, kteří si vzali za své prosazovat a podporovat otevřený přístup k vědeckým výsledkům. Volání po tom, aby se univerzitní knihovny ujaly vedoucí role v oblasti propagace vědecké komunikace a otevřeného přístupu, se stále zesiluje (JOHNSON, 2014). Příležitost, kde mohou knihovny ukázat na změny ve způsobu šíření vědeckých informací a na výhody otevřeného přístupu, představuje participace na propagační akci Open Access Week. Týden otevřeného přístupu neboli Open Access Week (OA Week), se stal nejvýznamnější celosvětově pořádanou propagační akcí na podporu otevřeného přístupu. Následující text shrnuje, jak vybrané světové instituce přistupují k organizaci akce Open Access Week i mimo něj a v čem mohou sloužit jako inspirační zdroj.

**Propagace
otevřeného
přístupu
pomocí
tradičních
nástrojů
a online nástrojů**

Zainteresované instituce pořádají semináře, workshopy, přednášky a panelové diskuse, kde se probírá problematika otevřeného přístupu k odborným informacím, způsoby a modely zajištění otevřeného přístupu a hlavně přínosy pro uživatele a pro vědce. Tyto odborné akce obvykle podporuje distribuce propagačních předmětů v podobě plakátů, záložek, odznaků, triček, brožur, komiksů, filmových upoutávek aj. Vše je nejčastěji stylizováno do oranžové barvy, která je hlavním prvkem jednotného vizuálního stylu otevřeného přístu-

pu spolu se všudypřítomným znakem otevřeného zámku. Nutností při tvorbě tištěných i elektronických propagačních materiálů je řádné uvedení loga instituce (univerzity, fakulty, knihovny...), aby případný zájemce o otevřený přístup věděl, na koho se obracet. Tyto propagační nástroje všechny zapojené instituce využívají víceméně v obdobném duchu.

Prostředí internetu nabízí velké množství možností k propagaci otevřeného přístupu. Nejznámější zdroj informací poskytuje portál International Open Access Week – <http://www.openaccessweek.org>. Uživatel zde najde mnoho informací a zdrojů potřebných k tomu, aby se mohl v rámci instituce aktivně zapojit do prosazování a propagace politiky otevřeného přístupu. Význam portálu narůstá v době přípravy a průběhu akce Open Access Week, kdy působí jako hlavní informační kanál pro zapojené organizace a hnutí. Nabízí vytvoření účtu, díky kterému se uživatel stane členem komunity, v níž může sdílet svoje materiály, být členem různých skupin a také stahovat podklady pro vytváření svých vlastních elektronických nebo tištěných propagačních materiálů. Jde o postery, loga, záložky, bannery, powerpointové/wordovské šablony nebo o stručné brožury se základními informacemi o otevřeném přístupu.

Dalším portálem s informacemi o otevřeném přístupu je Scholarly Communication Toolkit, který vytvořila The Association of College and Research Libraries (ACRL) spadající pod American Library Association. Při příležitosti OA Week 2014 byla spuštěna jeho nová verze. Portál obsahuje velké množství informací o horkých tématech týkajících se otevřeného přístupu. Uživatel zde nalezne informace o autorských právech, otevřených repozitářích, vědeckém publikování, finančních otázkách a vedení a organizaci dat, viz <http://acrl.org/scholcomm>. Funguje také jako přehledný rozcestník, který odkazuje na celou řadu publikací, webových stránek, prezentací, blogů, videí, aj. Uživatel se též může aktivně zapojit do tvorby obsahu tím, že bude sdílet svoje materiály, např. případové studie, volně s ostatními uživateli. K tomu je určena sekce Contribute.

S humornou formou propagace přišla nezisková společnost pro podporu otevřených odborných knih (open access books) Knowledge Unlatched, která nabízí uživatelům možnost editovat fotografie. Jde o soutěž *KU Open Access Week Meme Competition*, ve které je uživatelům nabídnuto pět fotografií, k nimž mohou vytvořit titulek týkající se propagace otevřeného přístupu. Nejoriginálnější upravená fotografie je zveřejněna na webu Knowledge Unlatched. Vítěz tím zároveň přispěje organizaci Book Aid International, která zajišťuje přístup k literatuře lidem v nouzi, nejčastěji z afrických rozvojových zemí (CHRISTINA, 2014).

**Open Access
Week a vybrané
zahraníční
instituce**

Kampaně, které využívají netradiční propagační nástroje, působí daleko zajímavěji. Například použití filmové sekvence dokáže velmi oživit a ozvláštnit klasickou propagaci otevřeného přístupu. Na filmové upoutávky se zaměřila např. Univerzita ve Virginii (University of Virginia). Členové akademické obce na nich hovoří o svých zkušenostech s využíváním univerzitního repozitáře LIBRA (UNIVERSITY OF VIRGINIA LIBRARY, 2014). Dalším příkladem použití filmové prezentace je rozhovor s profesorkou astronomie Allysou Goodman z Harvardovy univerzity (Harvard University), v němž odpovídala na tři hlavní otázky:

- Jak se otevřený přístup dotýká vaší práce?
- Jak otevřený přístup prospívá vaší vědecké komunitě?
- Jak si představujete budoucnost otevřeného přístupu v astronomii? (HARVARD UNIVERSITY LIBRARY, 2013)

Právě spolupráce s akademickými a vědeckými autoritami na propagaci může výrazně přispět k rozšíření povědomí o otevřeném přístupu. Daleko větší dopad na cílové skupiny mají informace o výhodách publikování v otevřeném přístupu podané jejich kolegy, než informace od informačních specialistů a knihovníků.

Dalšími, kdo se rozhodl vsadit na multimediální propagaci otevřeného přístupu, byla Columbia University Libraries/Information Services' Center for Digital Research and Scholarship (CDRS) a Barnard Library and Academic Information Services (BLAIS). Tvůrci připravili spíše poeticky laděnou propagaci, v níž tematizovali anglické sousloví *open access movement* označující obecně hnutí, které prosazuje principy otevřeného přístupu ve vědecké komunikaci. Ústřední myšlenka otevřeného přístupu – volné sdílení (volný pohyb) vědeckých informací za účelem celospolečenského rozvoje – je metaforicky vyjádřena baletním tanečním uměním, které je nezištně předáváno a dále tvůrčím způsobem transformováno. Krátký příběh ukazuje, jak pro zájemkyni je baletní vystoupení příliš drahé, ale jednou uvidí balerínu tančící v tělocvičně a přidá se k ní. Později sama vede kurz, kde účastníky učí svůj vlastní taneční styl se zakomponovanými baletními prvky. Jedna účastnice využije nově naučeného tanečního prvku pro fyzioterapeutické cvičení, které pomůže její pacientce od bolesti ramene. Tato alegorie odráží základní přínosy principů otevřeného přístupu ve vědě. Bez technických a hlavně bez finančních bariér jsou vědecké výsledky více otevřené pro širší publikum, které je může následně transformovat a využít i pro jiný užitečný účel, než byl jejich původní (COLUMBIA UNIVERSITY, 2014).

Taneční vystoupení v rámci akce Open Access Week proběhlo také na univerzitě v moldavském Kišiněvu (Universitatea Pedagogică de Stat “Ion Creangă” din Chișinău). Využili zde vystoupení tzv. *flash mob*, což je blesková akce lidí, kteří se sejdou ve stejný čas na určitém místě, provedou vystoupení a zase se rozejdou. Samozřejmě bez oznámení akce předem (CHERADI, 2014). „*Žpravidla se jedná o dost bizarní eventy, události, někdy o demonstraci, charitativní akci apod. Účastníci si vymění instrukce dopředu, přes e-maily nebo na Facebooku: kdy a kde se sejdou, jaké budou kostýmy, další výbava a jak se bude celá akce odehrávat*“ (Flash mob, 2015).

Dalším typem propagace s použitím filmu, který jsme mohli zaznamenat u významných světových univerzit, je promítání snímku *The Internet's Own Boy: The Story of Aaron Swartz*. Jde o dokumentární film o jednom z největších programátorských géníů, spoluzakladatele RSS kanálu a portálu Reddit, Aarona Schwarze, který tragicky zahynul roku 2013 ve svých 26 letech. Kromě svých zásluh v oblasti informačních technologií si za svůj krátký život vydobyl pověst bojovníka proti cenzuře a za otevřený přístup k informacím. Na jeho počest se rozhodly univerzity jako např. York University (Kanada), University of Technology (Austrálie), The University of Tennessee – Knoxville (USA), Virginia Commonwealth University (USA) a Oregon State University (USA) promítat tento film v rámci akce OA Week 2014.

Tyto typy filmové propagace nebo výše zmíněný *flash mob* mohou nemalou měrou přispět ke zvýraznění největší akce na podporu otevřeného přístupu, jakou představuje právě Open Access Week. Jsou to však akce doprovodné, které se bez řádného uvedení do souvislostí mohou minout účinkem. Musí být zařazeny jako doplněk hlavních informačních kampaní, přednášek, seminářů a panelových diskusí.

Deset pravidel pro úspěšný Open Access Week

Uvania Naidoo (2014) sestavil deset pravidel pro úspěšný OA Week, která je možné použít i při akcích a propagaci otevřeného přístupu během celého roku.

■ **Rozšiřte cílovou skupinu**

Velmi často se stává, že si knihovníci pořádají OA Week sami pro sebe a propagační kampaň nedosáhne dál. Bývá to nošení dříví do lesa, jestliže se lidé seznamují s věcmi, které už dávno znají. Vtáhněte i zcela nezainteresované okolí.

■ Hledejte spojení

Klíčem k úspěšné kampani OA Week bude, když získáte pro věc např. studentské spolky na univerzitě nebo akademický senát. Nejcennější je osobní pozvání.

■ Budte štedří

Pokud máte možnost zajistit propagační předměty, udělejte to. Oblékněte univerzitu do oranžové, studenti se jistě rádi připojí. Nachystejte občerstvení.

■ Ujměte se iniciativy

Rozhodně nečekejte, že zájemci přijdou za vámi. Vy musíte projevít iniciativu. Při individuálních konzultacích s autory se nebojte zavést řeč na téma otevřeného přístupu a jeho výhod.

■ Nebojte se experimentovat

Uspořádejte něco netradičního, tvořivého, zábavného. Uspořádejte např. Hackathon – akci, na které se sejdou programátoři, grafici, webdesignéři a jiní specialisté na IT a společně ať pracují na softwarovém projektu, např. aplikaci.

■ Někdy méně je více

Když pořádáte OA Week poprvé, není třeba to přehánět s různorodostí akcí. Pamatujte na to, že akce se koná každoročně a nevyplývejte všechny originální nápady na jeden ročník. Velké množství různých typů podpůrných aktivit je už vymyšleno a můžete je převzít.

■ Budte světoví

Oznamte celému světu, že pořádáte OA Week. Založte si profil na stránce openaccessweek.org, pochlubte se aktivitami v rámci akce OA Week a diskutujte o nich na sociálních sítích.

■ Open Access není esoterika

Dejte všem zainteresovaným seznamy otevřených časopisů a knih. Nebojte se je upozornit na zajímavý otevřený software, vytvářejte k nim prezentace a volně je sdílejte napříč kampusem.

■ Nezapomínejte na zpětnou vazbu

Pokuste se změřit dopad a účast na akci OA Week. Získáte tím podklady pro upravení a vylepšení aktivit do budoucna.

■ Jednorázovou akcí OA Week to nekončí

Budte v kontaktu s účastníky akce OA Week a hýčkejte si lidi se zájmem o otevřený přístup.

Závěr

Jako závěr poslouží shrnutí studie v odborném časopise *The Journal of Academic Librarianship*, kterou provedla Paula C. Johnson (2014) z New Mexico State University Library. Výzkum byl zaměřen na způsob a úspěšnost pořádání akce OA Week.

Mezi nejčastější materiály a aktivity připravované k akci OA Week patřily:

- Plakáty, informační tabule, letáky, specializované sekce na webových stránkách knihoven, návody pro výzkumníky, filmové smyčky, záložky.
- Panelové diskuse, přednášky, semináře, webináře.

Otázka na úspěšnost odhalila dva hlavní problémy akcí pořádaných na podporu otevřeného přístupu. Problematickým místem propagace otevřeného přístupu je účast na akcích a zapojení vědecké komunity. Respondenti studie obecně považovali účast za skromnou či „typickou pro knihovnické akce“. Mnozí si postesklí, že mezi účastníky je málo studentů a ostatních členů akademické obce mimo knihovnu. Jeden knihovník poznamenal, že program k akci OA Week v jejich instituci byl převážně „nošení dříví do lesa – většina účastníků byla z knihoven, naopak nedostatek bylo studentů, vyučujících a dalších akademických pracovníků“. Další knihovník shrnul poznámky mnoha ostatních: „při množství aktivit, které se v kampusu konají, je velmi obtížné vzbudit jakoukoliv pozornost“. Konkrétně této instituci se ale podařilo ke svému programu přitáhnout přibližně 50 osob – kombinaci knihovníků, akademiků a studentů – což je oproti ostatním institucím relativně velká skupina.

Dalším typickým problémem je nedostatek finančních prostředků. Z 23 respondentů – knihoven, které se účastnily akce OA Week, jich 18 uvedlo, že neměli žádný rozpočet určený přímo pro OA Week. Jestliže byly poskytnuty prostředky, pokryly pouze malou část nákladů, především na tiskoviny a občerstvení.

Positivní trend, na který studie poukázala, je narůstající účast institucí. Z těch institucí, které se za posledních 5 let zúčastnily akce OA Week, byly pouze 3, jež se zapojily hned během prvních dvou let (2009 a 2010). V roce 2013 už to byly téměř ¾ dotázaných, kdo vykazoval účast i v předchozích ročnících.

Z výsledků uvedené studie je patrné, že knihovny v USA jsou ochotné převzít na sebe břemeno propagace otevřeného přístupu, ale v oblasti propagace a marketingu nejsou nejsilnějšími partnery. Tyto závěry je možné vztáhnout i na knihovny mimo USA. Věříme, že sdílení nápadů, materiálů a úspěšných akcí může propagaci otevřeného přístupu posunout o krok dopředu. Knihovny samy se v této oblasti zlepšují a dále vzdělávají. Celkové povědomí o otevřeném přístupu je stále větší – to a tlak ze stran grantových agentur i národních a institucionálních politik jistě podpoří řešení nejproblematictějších míst propagace otevřeného přístupu, tedy finance a účast na pořádaných akcích.

Použitá literatura

BAČUVČÍK, Radim. (2011). *Marketing neziskových organizací*. Zlín: VeR-BuM, 2011. ISBN 978-80-87500-01-9.

COLUMBIA UNIVERSITY. (2014). Open Access Movement: a philosophy, a dance, a practice In: *Youtube* [online]. Zveřejněno 17. 10. 2014 [cit. 2015-04-17]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=486AGRqSvGU>

Flash mob. (2015). *MediaGuru: Mediální slovník* [online]. © 2015 [cit. 2015-04-25]. Dostupné z: <http://www.mediaguru.cz/medialni-slovník/flash-mob>

ASOCIACE KNIHOVEN VYSOKÝCH ŠKOL ČESKÉ REPUBLIKY. (2015). Iniciativa AKVŠ ČR pro podporu otevřeného přístupu. *AKVŠ* [online]. 2015-04-18 [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: <http://www.akvs.cz/komise/open-access.html>

HARVARD UNIVERSITY LIBRARY. (2013). Open Access Week 2013. *Harvard University Library: Office for Scholarly Communication* [online]. 2013 [cit. 2015-04-25]. Dostupné z: <https://osc.hul.harvard.edu/oaweek2013>

CHERADI, Natalia. (2014). *Natalia Cheradi's Page. International Open Access Week* [online]. 2014 [cit. 2015-04-25]. Dostupné z: <http://www.openaccessweek.org/profile/CheradiNatalia>

CHRISTINA. (2014). KU Open Access Week Meme Competition. *Knowledge Unlatched* [online]. October 7, 2014 [cit. 2015-04-25]. Dostupné z: <http://www.knowledgeunlatched.org/2014/10/oa-week-comp>

JOHNSON, Paula C. (2014). International Open Access Week at Small to Medium U.S. Academic Libraries: The First Five Years. *The Journal of Academic Librarianship* [online]. 2014, roč. 40, č. 6 [cit. 2015-04-20] s. 626-631. DOI: 10.1016/j.acalib.2014.07.011. Dostupné z: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0099133314001475>

KOTLER, Philip a Kevin Lane KELLER. (2007). *Marketing management*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1359-5.

NAIDOO, Uvania. (2014). How orange bananas could make your Open Access Week a success! Tips and Ideas for Open Access Week. SPARC. *The Right to Research Coalition: Access to research is the student right* [online]. Sep 30, 2014, 11:18am [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: <http://www.righttoresearch.org/blog/oaweektips.shtml>

UNIVERSITY OF VIRGINIA LIBRARY. (2014). Open Access at UVa In: *Youtube* [online]. Zveřejněno 17. 10. 2014. [cit. 2015-04-17]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=6BjZGSoudu8>

---

*Paola Rygelová,
Vysoká škola báňská
– Technická univerzita
Ostrava*

Globalizační vliv internetu a informačních technologií umožňující přesunout produkci vědecké literatury z tištěné do elektronické podoby změnil mnohé postupy a principy ve vydavatelském průmyslu. Nejvýraznějším rysem se stal podobně jako v jiných ekonomických oblastech přechod od diverzifikovaných vydavatelství k unifikovaným nadnárodním vydavatelským korporacím. Charakteristickým trendem bylo zvláště pohlcování menších vydavatelských domů těmi většími a s tím spojená monopolizace trhu. Tyto akvizice konkurenčních nakladatelů umožnily velkým vydavatelským domům získat jednak nekontrolovatelný vliv na ceny prodávaných vědeckých časopisů, a jednak získat významnou moc nad způsobem, jak se vědecká komunita dostane k potřebným vědeckým informacím. Za všechny uveďme přehled akvizicí nakladatele Taylor & Francis, který získal do své skupiny vydavatele CRC Press, Focal Press, Garland Science, Psychology Press, Routledge (MUNROE, 2007).

K nedávno proběhnuvšímu sloučení nakladatelských gigantů Macmillan (vlastníka Nature Publishing Group) a Springer poznamenávají webové blogy, že vzniklo jedno z největších portfolií časopisů. Anderson (2015) se vyjádřil: Nyní vedle nakladatelství Elsevier, Wiley a Taylor & Francis máme na trhu dalšího mnohamiliardového obra, oceněného na 5,8 miliardy amerických dolarů. Měřeno procentem článků na trhu, nový subjekt obsadí druhé místo s 13 %, těsně před Wiley s 12 % a daleko za Elsevierem s 23 %. Podle počtu časopisů je poměr velmi těsný.

Nový vydavatelský celek se stal také nejsilnějším vydavatelem otevřených časopisů a hlavně nejvýdělečnějším, a sice proto, že účtuje vyšší publikační poplatky, než je obvyklé u ostatních komerčně orientovaných vydavatelů otevřených časopisů. Gerritsma (2015) na svém blogu upřesňuje: Součet článků vydaných dohromady v otevřených časopisech v nakladatelstvích Springer Open, BioMed Central, Frontiers a Nature Publishing Group nedosahuje počtu, které vydává nakladatelství PLoS. Nicméně příjem z publikačních poplatků tohoto portfolia lehce předčí příjmy PLoSu jednoduše proto, že účtují nejvyšší APC.

Z hlediska vydavatele představuje vznik velké vydavatelské korporace výhodu pro ovládnutí globálního trhu, z hlediska kupujících (knihoven, národních konsorcií aj.) je tento trend vnímán jako ohrožující. V roce 2012 vydala Knihovná rada Harvardovy univerzity memorandum, které upozorňuje na neúměrně stoupající ceny časopisů, jež rostou do takových výšek, že ani tato prestižní univerzita nemůže předplácet všechny potřebné elektronické informační zdroje

pro své vědce a studenty. Knihovní rada dochází k závěru, že předplacení významných časopisů, speciálně elektronických časopisů vydávaných klíčovými poskytovateli, není únosné: pokračování těchto předplatných při současném trendu je finančně neudržitelné a může vážně ohrozit pořizování zdrojů v dalších oblastech, a to se již děje (HARVARD UNIVERSITY, 2015).

V roce 2012 vzešla také iniciativa přímo z popudu vědců, kteří byli dlouhodobě nespokojeni s obchodními praktikami vydavatele Elsevier. Globální protest nazvaný Cost of Knowledge (<http://thecostofknowledge.com/>) upozorňuje na cenu, jakou platíme za přístup k vědění. Výzva k bojkotování spolupráce s vydavatelem Elsevier vznikla v době, kdy se ve Spojených státech amerických projednával zákon zakazující mandatorní politiku otevřeného přístupu k výsledkům výzkumu financovaného z veřejných zdrojů. Elsevier byl jedním z vydavatelů, kteří tento restriktivní zákon podporovali.

Korporátní vydavatelské organizace je snad lépe označovat za zprostředkovatele (providery) vědeckého obsahu než čistě za vydavatele. Charakteristické pro providery je, že budují unifikované platformy (ScienceDirect, SpringerLink aj.), pohlcují menší konkurenci včetně nekomerčních vědeckých společností, přetahují k sobě nově vzniklé informační a komunikační kanály (např. Elsevier koupil akademickou sociální síť Mendeley). Skupují nové, ale již prověřené otevřené platformy (Springer koupil jednoho z prvních otevřených vydavatelů BioMed Central) a zvláště pak prodávají své časopisy v cenovém balíku (model *big deal*). To znamená, že nabízejí předplatné časopisů v balíčku, který má zdánlivě výhodnou cenu, ovšem vedle kvalitních a nepostradatelných časopisů je nutné zaplatit i za méně atraktivní tituly, které ve výsledku cenu předplatných velmi zvyšují.

Tradiční vydavatelé a model otevřeného přístupu

V úvodu popsané postavení vydavatelů se odráží také v tom, jak chápou model otevřeného přístupu. Z pohledu vydavatelů existuje v zásadě jen zlatá cesta otevřeného přístupu jako ta jediná správná, která garantuje konzistenci a důvěryhodnost obsahu a dlouhodobý stabilní přístup k publikovaným vědeckým výsledkům. Vydavatelé sice podporují i zelenou cestu otevřeného přístupu, avšak v podstatě preferují pouze model publikování v otevřených časopisech (*gold open access*).

HYBRIDNÍ ČASOPISY

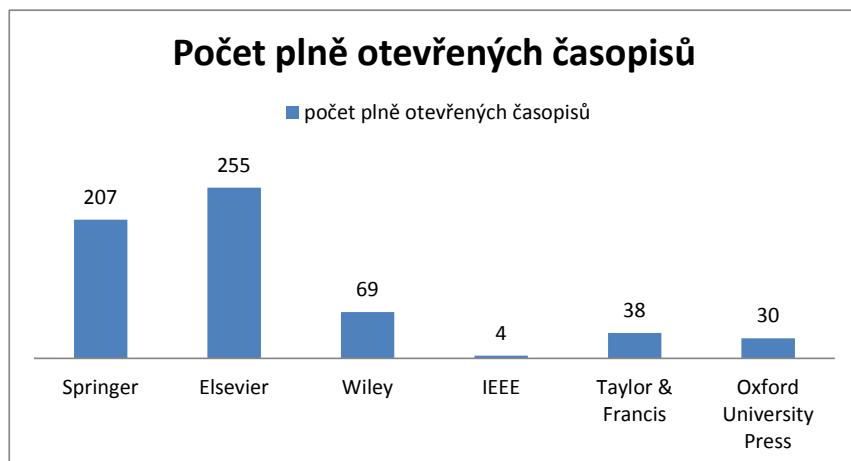
Postoj tradičních velkých vydavatelství k modelu otevřeného přístupu prošel v čase značným vývojem, na jehož počátku dominovala rezervovanost, která hraničila až s přehlížením nového způsobu šíření

vědeckých poznatků. Za významný milník naznačující změnu postoje vydavatelů k otevřenému přístupu lze označit rok 2004. Tenkrát nakladatelství Springer přišlo s tzv. hybridním modelem. Springer nabídl za poplatek autorům vydání jejich článků v režimu otevřeného přístupu. Tyto sponzorované články jsou otevřeně přístupné všem čtenářům bez ohledu na to, zda mají časopis předplacený nebo ne. Nabídku sponzorovaných článků, nazvanou *OpenChoice* (otevřený výběr, <http://www.springer.com/gp/open-access/springer-open-choice>), převzali všichni tradiční vydavatelé. Vznikl tak model hybridních časopisů, které zůstávají tradičně předplácené, ale zároveň je možné v nich publikovat a najít články otevřeně přístupné.

PŘÍSTUP NAKLADATELŮ KE ZLATÉ CESTĚ OTEVŘENÉHO PŘÍSTUPU

Významní vydavatelé Elsevier, Taylor & Francis, Wiley a jiní staví jádro své nabídky stejně jako Springer na tradičních předplácených (a většinou zároveň hybridních) časopisech, avšak současně zakládají programy nově vzniklých plně otevřených časopisů. Pro ilustraci se podívejte např. na nabídku vydavatele Wiley (<http://www.wiley-openaccess.com/view/journals.html>) nebo na nabídku vydavatele Taylor & Francis CogentOA (<http://cogentoa.tandfonline.com/>). Tyto časopisy fungují na komerční bázi. Provoz celého časopisu hradí autoři, kteří za vydání článku zaplatí publikační poplatek (*article processing charge* – APC). Benefitem pro autory a čtenáře je, že celý obsah časopisu je volně dostupný a bez omezení. Springer svůj program otevřených časopisů odstartoval akvizicí vydavatele otevřených časopisů BioMed Central v roce 2008. Níže uvedený graf ukazuje počty otevřených časopisů, které nabízeli k dubnu 2015 významní vydavatelé.

Obr. č. 1. Počet otevřených časopisů podle dostupných údajů na webových stránkách vydavatelů.

AKVIZICE VYDAVATELE OTEVŘENÝCH ČASOPISŮ

Rozšíření nabídky časopisů o plně otevřené časopisy znamená, že vydavatelé existenci otevřeného přístupu respektují a snaží se jej využít ve své obchodní strategii. Dalším znakem toho, že model otevřeného přístupu má v obchodní politice vydavatelů rostoucí význam, je snaha získat do svého portfolia vydavatele otevřených časopisů. Již zmíněné nakladatelství Springer koupilo v roce 2008 vydavatele BioMed Central – jednoho z prvních komerčně úspěšných vydavatelů otevřených časopisů. Následovalo další spojování, pro ilustraci např. de Gruyter – Versita v roce 2012, Nature Publishing Group – Frontiers v roce 2013.

ZAKLÁDÁNÍ MEGAČASOPISŮ

Po vzoru vydavatele Public Library of Science, který začal vydávat časopis PLOS One jako tzv. megačasopis, poskytují tradiční vydavatelé autorům i tuto možnost. Počet velkých časopisů založených na konceptu megačasopisu vzrůstá, i když žádný nedosahuje takového objemu vydaných článků jako první časopis tohoto druhu, tedy PLOS One. Za všechny lze zmínit SpringerPlus, IEEE Access, Optics Express, Sage Open, AIP Advances.

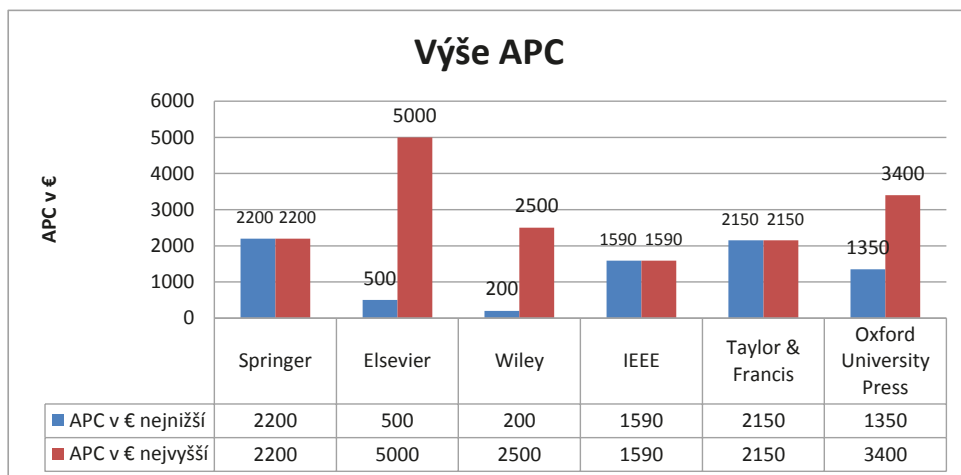
BUDOVÁNÍ INFORMAČNÍ PLATFORMY OBCHODNÍHO MODELU OTEVŘENÉHO PŘÍSTUPU

Každý z významných vydavatelů prezentuje své obchodní aktivity pomocí propracované informační platformy, která autory, instituce a grantové agentury přesvědčuje o tom, že vydavatelé praktikují dokonalou a efektivní obchodní politiku. Nyní vydavatelé

ve své obchodní politice nově akcentují model placeného otevřeného přístupu. Bezpochyby informační podpůrné platformy na webových stránkách vydavatelů charakterizuje transparentnost a velká názornost prezentovaných informací. Webové stránky vydavatelů o otevřeném přístupu představují model otevřeného přístupu systematicky a informace člení podle cílové skupiny – na informace pro autory, pro instituce a pro poskytovatele podpory. Vedle základních informací o principech otevřeného přístupu figurují na webových stránkách také informace o politikách otevřeného přístupu vydavatele, seznamy nabízených otevřených časopisů, přehledy o výši publikačních poplatků a autorských právech i přehledy o poskytovaných programech na podporu otevřeného přístupu (přehledy smluv s výzkumnými institucemi či grantovými agenturami). Celkově webové platformy otevřeného přístupu vydavatelů vytvářejí dojem dokonale propracovaného publikačního systému, kde v centru zájmu stojí autor a jeho publikační potřeby.

DUPLICITNÍ PLATBA (DOUBLE DIPPING) A PROBLÉM FINANČNÍ DOSTUPNOSTI PŘÍSTUPU K PUBLIKOVANÝM INFORMACÍM

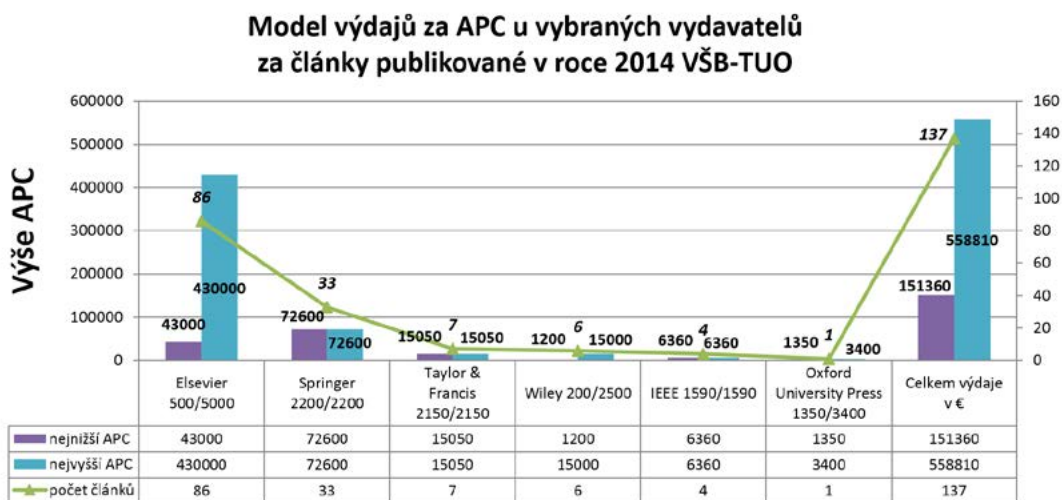
Co zůstává spíše skryto, či nebývá zdůrazňováno samotnými vydavateli v souvislosti se zlatou cestou otevřeného přístupu, resp. placeným publikováním v režimu otevřeného přístupu, je finanční náročnost publikačních poplatků. Tradiční vydavatelé si účtují za sponzorované články v hybridních časopisech částky vyšší než vydavatelé čistě otevřených časopisů, u nichž se výše publikačního poplatku pohybuje v rozmezí několika set eur či amerických dolarů, jako například u vydavatele Hindawi, který si účtuje poplatky v rozmezí od 300 do 800 \$. U některých komerčních vydavatelů otevřených časopisů dosahují publikační poplatky 1 500 až 2 000 €, jako například u vydavatele de Gruyter nebo PLOS. Graf na obr. č. 2 zobrazuje výši publikačních poplatků u vybraných významných vydavatelů. Peněžní položky jsou pro porovnatelnost převedeny na jednu měnu (€).

Obr. č. 2. Výše publikačních poplatků (APC) u vybraných vydavatelů.

Autoři neplatí publikační poplatky (APC) ze své vlastní kapsy, nýbrž je hradí z grantových peněz nebo si o proplacení poplatků žádají z fondů na podporu zlatého publikování (viz kapitoly 3.4 a 4.4). Vedle problematických vysokých cen za APC u hybridních časopisů vzniká i nejasná situace ohledně vztahu mezi výškou ceny za tradiční předplatné a mezi její úpravou v závislosti na získaných APC. Björk a Salomon (2014) vysvětlují, že zásadní rozdíl, který s sebou nese trh s hybridními časopisy na rozdíl od trhu plně otevřených časopisů, spočívá v riziku duplicitní platby (*double dipping*) u tradičních vydavatelů. Ti totiž neupravují předplatné pro články, jež byly uhrazeny v režimu APC. Vydavatel Elsevier se vymezuje vůči problému duplicitní platby (*double dipping*) na svých webových stránkách, kde uvádí, že ke zdvojenému příjmu za články nedochází, neboť do ceny předplatného se nezapočítávají články otevřeně přístupné (ELSEVIER, 2015). Také ostatní vydavatelé odmítají duplicitní platby, např. nakladatelství Oxford University Press tvrdí, že od roku 2005, kdy začalo vydávat hybridní časopisy, cenu předplatného adekvátně snižuje (OXFORD UNIVERSITY PRESS, 2015). Problém duplicitních plateb se nedaří vyřešit zvláště kvůli nízké transparentnosti konsorciálních smluv. Naopak jej spíše potvrzuje trend stabilně se zvyšujících cen předplatného. Co je nepopiratelné, že do vydavatelského průmyslu přitéká více prostředků, než tomu bylo dříve. Při zachování obou způsobů financování – předplatného a úhrady APC – se výrazněji projevuje problém finanční udržitelnosti celého systému, neboť zvýšené výdaje jsou placeny téměř výhradně z veřejných zdrojů. Nástin ceny a benefitů zlaté cesty pro výzkumné instituce ve Velké Británii přináší studie nazvaná *Going for Gold?* Otazník v názvu odkazuje k závěru studie, který potvrzuje výše

zmíněný problém finanční udržitelnosti celého systému z pohledu výzkumných institucí. V případě stálého udržování předplatného a současně jednotného přechodu na publikování v otevřených časopisech budou všechny univerzity, ať už více či méně orientované na výzkum, čelit nárůstu výdajů za zajištění otevřeného přístupu zlatou cestou (SWAN a HOUGHTON, 2012). Jak se zvýšené výdaje za přístup k vědeckým informacím mohou projevit v českém prostředí, si můžeme ukázat na modelovém příkladu. Modelový příklad publikační činnosti VŠB-TUO za rok 2014 ilustruje fiktivní výdaje za APC, které by univerzita zaplatila vydavatelům hybridních časopisů registrovaných ve Web of Science. Podle uložených bibliografických záznamů v repozitáři DSpace VŠB-TUO (<https://dspace.vsb.cz/>) publikovali v roce 2014 pracovníci VŠB-TUO 320 článků v časopisech indexovaných ve Web of Science. Z tohoto počtu byly do modelového vzorku vybrány články od vydavatelů zobrazených na obr. č. 2. Následující obr. č. 3 dokládá, jaká by byla hodnota dodatečných výdajů za APC, pokud by vybrané články byly vydány jako otevřeně přístupné. Výdaje se liší v řádu tisíců podle toho, zda je použita dolní nebo horní hranice ceny APC, avšak v každém případě znamenají pro instituci nezanedbatelné výdaje navíc.

Obr. č. 3. Model výdajů za publikační poplatky (APC) u vybraných vydavatelů za články publikované v roce 2014 VŠBTUO.

Komerční vydavatelé otevřených časopisů

Pionýrem mezi komerčními vydavateli otevřených časopisů můžeme nazvat vydavatele BioMed Central s rokem vzniku 2000 (BIOMED CENTRAL, 2015). Ideový zakladatel BioMed Central, Vitek Tracz, popisuje v rozhovoru z roku 2005, jak se formoval obchodní model vydávání otevřených časopisů, jehož udržitelnost a životaschopnost do té doby nikdy nevyzkoušel. Rozhodujícím předpokladem byla

následující zjištění: Autoři se o publikování zajímají více než čtenáři o přečtení. Jsou ochotni platit za stránky a barevné provedení. Rozhodli se proto obrátit dosavadní model naruby, poskytnout články čtenářům zdarma a účtovat služby autorům (TRACZ, 2005). Model postavený na publikačních poplatcích (APC) jako primárním zdroji příjmu vydavatele přešla většina komerčních vydavatelů otevřených časopisů. Později byl model doplněn o dnes již běžně používaný způsob nakládání s autorskými právy – **licencování vydaných článků pod licencemi Creative Commons**, což zaručuje volné opětovné využívání a redistribuci článků za podmínky řádného citování originálního díla. BioMed Central přišel také s programem institucionálního „předplatného“ publikačních poplatků (*Membership Program*), který umožňuje výzkumným institucím úplné nebo částečné předplacení publikačních poplatků. Opět tento model nabízí řada tradičních i komerčních otevřených vydavatelů. V roce 2008 se stal vydavatel BioMed Central součástí skupiny Springer. Nyní vydává BioMed Central 277 otevřených časopisů z oblasti biologie a medicíny.

Naopak k nejmladším komerčním otevřeným vydavatelům patří vydavatel PeerJ (<https://peerj.com/>) se svou sotva tříletou publikační historií od konce roku 2012. Obchodní strategii postavili zakladatelé PeerJ na komparaci cen za publikační poplatky u různých typů vydavatelů. Výsledný model nabízí cenově dostupnější APC, než jaké vybírají konkurenční vydavatelé. Marketingově je model prezentován heslem „*Pay once, publish for life*“. Základní výše APC pro jednoho autora je 99 \$. Za tento jednorázový poplatek získá autor doživotní publikační prostor zdarma. Nulová cena za další článek je při ceně 99 \$ omezena na jeden článek a rok. Za vyšší poplatek lze získat vyšší nebo neomezený počet dalších bezplatných článků v rámci jednoho roku. PeerJ vysvětluje svou strategii na modelovém vzorku, kde článek napsalo pět autorů. Obr. č. 4 ukazuje, v čem spočívá obchodní trik PeerJ. Nižší cena za článek vydaný u PeerJ se projeví na časové ose, neboť – na rozdíl od konkurenčních vydavatelů – za další vydání článku se u PeerJ neplatí.

Scenario

You publish once per year over four years, with four co-authors (five unique authors in total).

5 authors using \$99 Basic Plans (includes you)

4 articles over 4 years

	First Year	Second Year	Third Year	Fourth Year	Total
PeerJ	\$495	0	0	0	\$495
Springer Plus	\$1,085	\$1,085	\$1,085	\$1,085	\$4,340
PLOS ONE	\$1,495	\$1,495	\$1,495	\$1,495	\$5,980
Scientific Reports	\$1,495	\$1,495	\$1,495	\$1,495	\$5,980
BMJ Open	\$2,050	\$2,050	\$2,050	\$2,050	\$8,200
BMC Biology	\$2,295	\$2,295	\$2,295	\$2,295	\$9,180
PLOS Biology	\$2,900	\$2,900	\$2,900	\$2,900	\$11,600

Obr. č. 4. Porovnání publikačních poplatků (APC) u PEERJ a u ostatních vydavatelů.

PeerJ účtuje APC za článek od každého autora do počtu 12 autorů, při vyšším počtu autorů již zbývající autoři neplatí žádný poplatek. Obchodní strategie PeerJ počítá s tím, že článek většinou píše více autorů a zároveň výše APC je nižší než u konkurence. Tyto dva faktory umožňují ekonomickou udržitelnost obchodní strategie PeerJ. Z doposud známých výsledků se zdá, že PeerJ je pro autory dostatečně atraktivní. Oba vydávané časopisy PeerJ a PeerJ Computer Science získaly za krátkou dobu své existence impakt faktor.

OTEVŘENÉ RECENZNÍ ŘÍZENÍ (PEER REVIEW)

Obecně se v literatuře uvádí, že ročně vychází okolo 20-25 tisíc vědeckých recenzovaných časopisů a v nich je publikováno na 2 miliony vědeckých článků (HARNAD, 2004). Na existenci takto obrovského množství vědecké literatury se podepisuje skutečnost, že hodnocení vědeckého výkonu vědců a institucí se významně opírá o kritérium kvality a kvantity publikačních výsledků výzkumné aktivity vědce a jeho pracoviště. Klasické recenzní řízení, při němž článek poslaný do časopisu hodnotí anonymně nestranní oponenti, se stává pro dnešní publikační potřeby nevyhovující. Je to nepružné a pomalé a z určitého pohledu nedostatečně transparentní. Problém

nízké kvality a nedůvěryhodnosti vydávaného obsahu časopisu se dotýká nejen neprůhledných, tzv. predátorských vydavatelů, ale zasáhl i tradiční vydavatele. V článku *Who's Afraid of Peer Review? (Kdo se bojí recenzního řízení?)* popsal autor John Bohannon (2013) svůj experiment se zasláním podvrženého článku od neexistujícího autora do redakcí asi 300 nejruznějších vědeckých časopisů. Experiment doložil, že s nízkou úrovní recenzního řízení se nepotýkají jen predátorské časopisy, ale mezi ty, které bez problému přijaly články k vydání, figurovaly i časopisy od vydavatele Elsevier nebo Sage. Recenzní řízení tak přestává fungovat jako spolehlivá pojistka kvality vydávaných článků a jako přidaná hodnota, za jejíž zajištění se vydavateli přiznává významné a výlučné postavení v publikačním procesu. Není tedy náhoda, že novým trendem v zajištění kvality publikovaných článků se stala otevřenost recenzního řízení (*peer review*). Vedle volné, neomezené dostupnosti obsahu časopisu pro čtenáře a kromě transparentní obchodní strategie se začalo u vydavatelů otevřených časopisů ujímat i schéma otevřeného recenzního řízení. Inovátorem v této oblasti se stala například publikační platforma F1000Research (<http://f1000research.com/>). Články poslané k publikování jsou vydány do 7 dní, což splňuje požadavek autorů na rychlé zveřejnění článku. Publikovaný článek může být vydán také se zdrojovými daty. Poté následuje otevřené recenzní řízení, přičemž jsou k recenzi článku pozváni oponenti a článek je zároveň dostupný k veřejnému komentování. Jména recenzentů a jejich komentáře jsou připojena ke článku, stejně jako následné komentáře autora nebo registrovaných uživatelů. Následuje závěrečná část publikačního procesu, v níž dojde k revizi článku na základě úprav navržených oponenty. Každá z verzí článku je dostupná a lze ji řádně citovat. Články, které projdou recenzním řízením, jsou poskytnuty k indexaci v relevantních databázích a vyhledávacích (PubMed, Scopus nebo Google Scholar). Publikační platforma F1000Research sdružuje přes tisíc expertů z oblasti biologie a medicíny. Nejedná se o editory v tradičním slova smyslu, kdy editoři rozhodují o přijetí či odmítnutí článku k vydání, ale experti fungují jako dohlížitelé nad směřováním obsahu časopisu a podílejí se na oponování článků. V tomto bodě spoléhá platforma F1000Research na obvyklou praxi ve vydavatelském průmyslu, kde za oponování není recenzent placen a jeho účast na recenzním řízení je záležitostí osobní prestiže vědce a loajality k ostatním kolegům z oboru. Otevřené recenzní řízení časopisu F1000Research patří zároveň do skupiny tzv. postpublikačních recenzních řízení, které upřednostňuje rychlost zveřejnění vědeckých článků před delším publikačním procesem zpomalovaným tradičním anonymním recenzním řízením.

MEGAČASOPISY

Třetí příklad otevřeného komerčního vydavatele zastupuje vydavatel Public Library of Science (PLOS), který byl založen v roce 2000. PLOS svůj inovativní vydavatelský postoj založil na tom, že snížil počet článků odmítnutých k vydání, tedy na úplně opačné strategii, než jakou provozují prestižní časopisy Nature a Science, kde podíl zaslaných a publikovaných článků činí 10/1. Od roku 2006 vydává PLOS časopis PLOS One (<http://www.plosone.org/>) postavený na principu tzv. megačasopisu. Jedná se multioborový časopis, nebo lépe řečeno publikační platformu, která neodpovídá standardnímu pojetí vědeckého časopisu s pravidelnou periodicitou a uceleným obsahem jednotlivých čísel. Publikování časopisu v elektronické podobě nebrání neomezenému počtu vydaných článků. V roce 2014 dosáhl časopis PLOS One historického milníku, kdy publikoval stotisíc článků za osm let své existence. PLOS One kombinuje výhodu elektronického vydávání, které neomezuje vydavatele rozsahem jako v případě tištěných médií, a zásadu dodržet základní standard kvality vydávaných článků. Publikační kritéria jsou nastavena tak, že článek musí primárně reprezentovat výsledky vědeckého výzkumu, které dosud nebyly nikde jinde zveřejněné. Experimentální část musí zahrnovat dostatečně velký vzorek výsledků. Metoda experimentu musí být dostatečně popsána tak, aby ji bylo možné replikovat. Stylistická úroveň vyžaduje jasný vyjadřovací jazyk a korektní angličtinu. Důraz je kladen také na dodržení etických zásad. Výše zmíněný obrovský nárůst vydaných článků odkazuje na to, že autoři nový model rychlého publikování přijali. Časopis si drží i vysokou kvalitu – měřeno metrikou impakt faktoru a dokázáno rovněž Bohannonovým experimentem. PLOS One byl v tomto případě jediným z časopisů, který se zajímal o etickou stránku článku a článek nakonec po dvou týdnech komunikace s autory odmítl z důvodu nízké vědecké úrovně (BOHANNON, 2013).

VYDÁVÁNÍ OTEVŘENÝCH ČASOPISŮ JMÉNEM VĚDECKÝCH SPOLEČNOSTÍ

Dalším význačným trendem v akademickém publikování, který se zároveň dotýká modelu otevřeného přístupu, je přechod nevýdělečných časopisů vědeckých společností ke komerčním vydavatelům. Transakce je pro nekomerční časopisy výhodná proto, že větší vydavatel nabídne časopisu svůj věhlas, známou značku, díky níž může časopis získat větší prestiž. A za to jsou naopak ochotny vědecké společnosti zaplatit peníze navíc, i když dříve celý publikační proces zajišťovala nevýdělečně ediční rada. Typický příklad vydávání časopisu jménem vědecké společnosti je vydávání sborníků vědeckých prací v elektronických verzích na univerzitách. Vydavatelé jsou poměrně úspěšní v akvizicích těchto odborných časopisů

vědeckých společností a univerzit. K akvizicím je motivuje snaha rozšiřovat portfolio svých produktů a snaha posílit svůj obraz otevřeného vydavatele. Z pohledu původního vydavatele se může jednat o spornou investici, neboť komerční vydavatel poskytuje přidanou hodnotu, která spočívá hlavně v zajištění marketingových služeb, ale jinak chod časopisu včetně recenzního řízení zůstává často v kompetenci původní ediční rady. Problematickým bodem celého přechodu ke komerčnímu vydavateli se stávají autorskoprávní otázky, protože s novým vydavatelem se může měnit styl licenčních smluv uzavíraných s autory, a také se může ztížit přístup k archivu starších ročníků časopisu.

PREDÁTOŘI

Moderní technologie mění možnosti vydávání vědeckých časopisů a nutí tradiční vydavatele k inovacím, bez nichž by v konkurenci nových publikačních platforem neuspěli. Know-how vydávání vědeckého časopisu přestává být výhradní doménou tradičních vydavatelů, ale stává se otázkou ovládnutí základních technologií, které prakticky umožňují založení časopisu a vystavení jeho obsahu na internetu v řádu několika dní. Vydávání časopisu je možné zvládnout i s dodržением určitých minimálních nároků poměrně snadno. Obchodní plán lze opřít o princip placení publikačních poplatků ze strany autora. Open Journal Systems (<https://pkp.sfu.ca/ojs/>) zajistí provoz časopisu, redakční správu, zpřístupnění obsahu i jeho archivaci. Otázka autorských práv se dá řešit poměrně lehce použitím licencí Creative Commons.

Snadný způsob, jak je možné založit a provozovat časopis, dovolu- je existenci i tzv. predátorských vydavatelů, kteří se vezou na vlně popularity otevřeného přístupu. Predátoři těží na jedné straně z toho, jak je snadné vydávání časopisu ve virtuálním prostředí, a na druhé vycházejí vstříc poptávce autorů po publikačním prostoru. Obchodní model predátorských vydavatelů je velmi jednoduchý. Staví pouze na publikačních poplatcích, které autoři – nucením systémem hodnocení vědeckého výkonu k nadprodukcí publikačních výstupů – zaplatí, aniž by hlouběji pátrali po kvalitě, historii a garanci důvěryhodnosti obsahu časopisu. Knihovník Jeffrey Beall z Denverké univerzity v Coloradu sleduje vývoj a počínání těchto vydavatelů, pro něž není důležitým cílem služba vědě, ale předně vlastní zisk. Beall udržuje seznam časopisů a jejich vydavatelů se znaky predátorských praktik (<http://scholarlyoa.com/2015/01/02/bealls-list-of-predatory-publishers-2015/>). Na svých webových stránkách také zveřejňuje základní parametry, podle nichž je možné definovat, zda se vydavatel řadí k predátorům. Kritéria vycházejí v podstatě z chování predátorů, kteří neuvádějí přesnou adresu své-

ho sídla a konkrétní jména editorů. Ediční rada působí anonymním dojmem a je schovaná za obecným kontaktním formulářem Contact us. Predátoři zavádějícím způsobem informují o dosažení a hodnotě impakt faktoru časopisu a indexaci ve významných citačních databázích. Typickým chováním predátorů je neadresné rozesílání e-mailů s nabídkou publikování článku za poplatek. Webové platformy predátorů jsou na první pohled podezřelé svým křiklavým vzhledem, nepřehledným zobrazováním informací a často nedohledatelným online archivem časopisu. Přestože se zpřísňují kritéria pro zařazení otevřených časopisů do adresáře otevřených časopisů (Directory of Open Access Journal, <http://doaj.org/>), vydávají se etické kodexy pro přijetí vydavatele do společenství otevřených vydavatelů (Open Access Scholarly Publishers Association, <http://oaspa.org/membership/membership-criteria/>), zůstává obrana proti agresivní, predátorské politice málo účinná.

Závěr

Vydavatelské know-how, jak bylo nastoleno od pověstných dob Guttenbergových, se stalo všeobecně přístupným v době elektronického šíření informací. Podobně jako se bránily rukopisné církevní dílny vynálezu knihtisku, brání se dnes tradiční vydavatelé tomu, aby ztratili své monopolní postavení. Bitva se odehrává na poli ochrany autorských práv, což je velice problematická otázka přesahující téma této kapitoly. A výsledek této bitvy předurčí následně dominantní směr otevřeného přístupu. Tradiční vydavatelé přirozeně ze své historické podstaty hájí cestu zlatého otevřeného publikování a opakovaně argumentují tím, že pouze zlatá cesta zaručuje integritu, konzistenci a stálou kvalitu vydávané časopisecké produkce. Vydavatelé hájí samozřejmě i obrovské investice, které vložili do nových technologií a aplikací, jimiž obohacují prodávaný vědecký obsah. V tomto směru jsou vydavatelé vystaveni obrovskému tlaku konkurenčního prostředí nových komerčních firem i neziskového sektoru a je pro ně nesmírně náročné udržet krok s technologickým pokrokem. Při prosazování zlaté cesty však opomíjejí důležitý aspekt finančního zajištění zlaté cesty, která v podstatě neodpovídá na klíčovou otázku celé problematiky přístupu k vědeckým informacím. Zlatá cesta nedává nesporně uspokojivé řešení na otázku finanční dostupnosti okamžitého přístupu k vědeckým informacím. Harnad (2007) upozorňuje, že největší nejistota přímé transformace na zlatou cestu spočívá v otázce její cenové udržitelnosti. Je nejisté, zda autoři a instituce budou ochotny platit a zda najdou dostatek zdrojů. Existující fondy zatím pokrývají malou část otevřených časopisů, z čehož nelze odvozovat, že model bude možné rozšířit dál pro 24 tisíc recenzovaných časopisů.

Zlatá cesta otevřeného přístupu odstraní problém přístupu k vědecké literatuře, neodstraní však problém finanční dostupnosti. Finanční potíže s udržením předplatného časopisů se z knihoven přesune na bedra poskytovatelů, kteří v systému transformovaném na otevřený přístup místo předplatného budou do výdajů na výzkum zahrnovat výdaje za APC (POYNDER, 2014). Problém finanční dostupnosti a jeho pouhého přesunutí z jedné zájmové skupiny na druhou pojmenovává přímo v názvu svého článku *Is scholarly publishing going from crisis to crisis?* Pinfield (2013). Odpovídá si v tom smyslu, že model zlaté cesty odstraňuje některé, ze své podstaty neodstranitelné, slabiny systému předplácení vědeckých časopisů, zvyšuje transparentnost cenové politiky vydavatelů a posiluje vyjednávací pozici výzkumných institucí i autorů. Zároveň ovšem dodává, že nově nastolovaný systém je potřeba opatrně a soustavně monitorovat.

Zatím je současné přechodné období silně poznamenáno zvýšeným přílivem peněz z veřejných zdrojů, tudíž se prodlužuje dlouhodobě ekonomicky neudržitelná koexistence systému předplatného a modelu zlatého publikování. Tradiční vydavatelé se prosadili svým modelem hybridních časopisů a hrozí, že platby za APC budou svázané s předplatným. Tím bude narušen konkurenční tlak na ceny, což opět sníží konkurenční prostředí a celé odvětví se stane méně transparentní. Dále roste riziko nastolení opětovného monopolu velkých vydavatelů v případě, že APC budou hrazeny formou členských (konsorciálních) předplatných (SCHIMMER, 2015).

Stevan Harnad (2014) zastává názor, že akcelerovat vývoj správným směrem mohou univerzity, výzkumné instituce a poskytovatelé tím, že přijmou mandatorní politiky otevřeného přístupu. Tyto politiky zajistí kýžený bezplatný otevřený přístup k vědecké literatuře. Jakmile bude dosaženo globálního přijetí zelené cesty otevřeného přístupu, bude možné nastolit spravedlivý model zlatého publikování. Správnost Harnadovy teorie podporují také zjištění dalších zastánců zelené cesty, kteří zkoumají ekonomickou náročnost přechodu na nový model. Potvrzují, že nejmenší finanční zátěž vytváří příklon k zelené cestě (např. SWAN, ALMA a JOHN HOUGHTON, 2012; JOHNSON, PINFIELD, FOSCI, 2015).

Postoj vydavatelů k otevřenému přístupu by se neměl hodnotit pouze podle toho, jaký mají vztah ke zlaté cestě, která se těší všeobecné podpoře nejen ze strany vydavatelů, ale i grantových agentur a autorů. Je třeba jej posuzovat především podle míry vstřícnosti, jakou projevují k zelené cestě, tj. k právům autora na neomezené šíření jeho díla v prostředí internetu dle definice Berlínské deklarace z roku 2003.

Použitá literatura

ANDERSON, Kent. (2015). Macmillan + Springer: Some Lessons to Learn, Some Twists to Watch. In: *Scholarly Kitchen* [online]. 2015-01-20 [cit. 2015-04-16]. Dostupné z: <http://scholarlykitchen.sspnet.org/2015/01/20/macmillan-springer-some-lessons-to-learn-some-twists-to-watch/>

BioMed Central. (2015). *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2015 [cit. 2015-09-14]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/BioMed_Central

BJÖRK, Bo-Christer a David SOLOMON. (2014). How research funders can finance APCs in full OA and hybrid journals. *Learned Publishing* [online]. 2014, roč. 27, č. 2 [cit. 2015-07-27] s. 93-103. ISSN 0953-1513. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1087/20140203>

BOHANNON, John. (2013). Who's Afraid of Peer Review? *Science* [online]. 2013-10-04 [cit. 2015-04-16]. Dostupné z: <http://www.sciencemag.org/content/342/6154/60.full>

ELSEVIER. (2015). *No Double Dipping* [online]. Copyright 2015 [cit. 2015-07-27]. Dostupné z: <https://www.elsevier.com/about/company-information/policies/pricing#Dipping>

GERRITSMA, Wouter. (2015). Springer and Macmillan merger: some observations. *WoW! Wouter on the Web* [online]. 2015-01-15 [cit. 2015-04-16]. Dostupné z: <http://wowter.net/2015/01/16/springer-and-macmillan-merger/>

HARNAD, Stevan et al. (2004). The green and the gold roads to Open Access. *Nature* [online]. ©2004 [cit. 2015-04-17]. Dostupné z: <http://www.nature.com/nature/focus/accessdebate/21.html>

HARNAD, Stevan. (2007). The Green Road to Open Access: A Leveraged Transition. In: Gacs, Anna (ed.) *The Culture of Periodicals from the Perspective of the Electronic Age* [online]. L'Harmattan, Last Modified: 27 Mar 2014 20:07 [cit. 2015-07-29] s. 99-105. Dostupné z: <http://eprints.soton.ac.uk/id/eprint/263309>

HARNAD, Stevan. (2014). The only way to make inflated journal subscriptions unsustainable: Mandate Green Open Access. *The Impact of Social Sciences* [online]. 2014-04-28 [cit. 2015-07-30]. Dostupné z: <http://blogs.lse.ac.uk/impactofsocialsciences/2014/04/28/inflated-subscriptions-unsustainable-harnad/>

HARVARD UNIVERSITY. (2015). *Faculty Advisory Council Memorandum on Journal Pricing: Major Periodical Subscriptions Cannot Be Sustained* [online]. © 2015 [cit. 2015-07-30]. Dostupné z: <http://isites.harvard.edu/icb/icb.do?keyword=k77982&tabgroupid=icb.tabgroup143448>

JOHNSON, Robert a Stephen PINFIELD a Mattia FOSCI. (2015). Business process costs of implementing “gold” and “green” open access in institutional and national contexts. *Journal of the Association for Information Science and Technology* [online]. 2015 [cit. 2015-07-30]. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1002/asi.23545>

MUNROE, Mary H. (2007). *The Academic Publishing Industry: A Story of Merger and Acquisition* [online]. Date of last update 03/13/2007 [cit. 2015-07-27]. Dostupné z:

OXFORD UNIVERSITY PRESS. (2015). *Does Oxford University Press double-dip?* [online]. Copyright 2015 [cit. 2015-07-27]. Dostupné z: <http://www.oxfordjournals.org/en/help/faq/oxford-open.html>

POYNDER, Richard. (2014). *Richard Poynder on the state of open access: Where are we? What still needs to be done?* [online]. Friday, March 21, 2014 [cit. 2015-07-29]. Dostupné z: <http://poynder.blogspot.co.uk/2014/03/the-state-of-open-access.html>

SCHIMMER, Ralf, Kai Karin GESCHUHN a Andreas VOGLER. (2015). *Disrupting the subscription journals' business model for the necessary large-scale transformation to open access* [online]. 28 April 2015 [cit. 2015-07-30]. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.17617/1.3>

SWAN, Alma a John HOUGHTON. (2012). *Going for Gold? The costs and benefits of Gold Open Access for UK research institutions: further economic modelling. Report to the UK Open Access Implementation Group* [online]. 2012 [cit. 2015-04-16]. Dostupné z: <http://repository.jisc.ac.uk/610/>

TRACZ, Vitek. (2005). Essential for Science: Interview with Vitek Tracz. *Information Today* [online]. 2005:January [cit. 2015-04-16]. Dostupné z: <http://www.infotoday.com/it/jan05/poynder.shtml>

4.1 POLITIKA OTEVŘENÉHO PŘÍSTUPU NA NÁRODNÍ ÚROVNI

---

*Jiří Kotouček,
Technologické
centrum
Akademie věd
České republiky*

Politika (také strategie) otevřeného přístupu přijatá na národní úrovni slouží k vymezení základních postojů státu k dostupnosti vědeckých informací. Stát prostřednictvím své vlastní politiky otevřeného přístupu deklaruje, že si je vědom výhod, které otevřený přístup k vědeckým informacím přináší společnosti. Dává najevo, že je zastáncem toho, aby výzkum hrazený z veřejných prostředků pocházejících z daní odvedených občany přinášel zpět užitek celé společnosti prostřednictvím možnosti seznámit se a pracovat s otevřenými články či daty.

V úvodu je nutné konstatovat, že Česká republika svou národní politiku otevřeného přístupu prozatím nemá. Z této situace pak plynou problémy, se kterými se přijetí systému otevřeného přístupu setkává na úrovni národních poskytovatelů podpory vědy a výzkumu, ale také u samotné vědecké komunity. Nutnost vzniku národních politik otevřeného přístupu v celé Evropské unii (dále EU) však již byla definována před několika lety.

**Důvody
k zavedení
národní politiky
otevřeného
přístupu**

Evropská komise se zabývá několik let implementací principů otevřeného přístupu do evropského výzkumu, ale i národního výzkumu v členských zemích. Součástí 7. rámcového programu na podporu výzkumu a vývoje, který trval v letech 2007–2012, byl pilotní program pro publikování vědeckých článků v režimu otevřeného přístupu (EUROPEAN COMMISSION, 2008). Pilotní program nastartoval podporu otevřeného přístupu k vědeckým publikacím ze strany Evropské komise a vedl k zakotvení bezvýhradní povinnosti zajistit otevřený přístup k publikacím v navazujícím rámcovém programu Horizon 2020, ve kterém roli pilotního programu převzal otevřený přístup k výzkumným datům (EUROPEAN COMMISSION, 2015).

Evropská komise se nicméně zabývá i výzkumem financovaným národními poskytovateli podpory. V červenci 2012 publikovala Evropská komise tři související dokumenty vyjadřující důležitost otevřeného přístupu k vědeckým informacím. Ve Sdělení Evropské komise *A Reinforced European Research Area Partnership for Excellence and Growth* (EUROPEAN COMMISSION, 2012a) jsou vyjádřeny

prioritní změny, kterými by měl projít evropský výzkumný prostor (ERA) do roku 2014. Pátou vyznačenou prioritou je optimální cirkulace, dostupnost a přenos vědeckých znalostí. Evropská komise upozorňuje na nutnost odstranit bariéry v přístupu k vědeckým informacím, což má být zajištěno důrazem na otevřený přístup. Od členských států požaduje, aby vytvořily politiku zabývající se dostupností a uchováváním vědeckých informací, a aby zajistily veřejný výzkum přispívající k přenosu znalostí mezi soukromou a veřejnou sférou. Dále vyzývá samotné výzkumné instituce, aby přijaly opatření pro zajištění otevřeného přístupu k vědeckým informacím.

V souvisejícím sdělení *Towards better access to scientific information: Boosting the benefits of public investments in research* (EUROPEAN COMMISSION, 2012b) Evropská komise obhajuje koncept otevřeného přístupu. Toto sdělení sloužilo jako základ pro začlenění modulu otevřeného přístupu do rámcového programu Horizon 2020.

Stěžejním dokumentem pro téma národní politiky otevřeného přístupu je *Doporučení komise o dostupnosti a uchovávání vědeckých informací* (EUROPEAN COMMISSION, 2012c). Evropská komise doporučila členským státům zavedení národní politiky otevřeného přístupu. Ta by měla zajistit otevřený přístup k publikacím pocházejícím z výzkumu financovaného z veřejných prostředků. Evropská komise definovala několik základních principů, které by měla politika otevřeného přístupu dodržet:

- Publikace mají být dostupné ihned po vydání. Pokud ne, *časové embargo*³ nesmí přesáhnout 6, resp. 12 měsíců v případě humanitních a společenských věd.
- Systém licencování má přispívat k otevřenému přístupu k vědeckým publikacím. Výzkumníkům budou náležet autorská práva i po licencování článku vydavateli.
- Systém odměňování v akademické sféře bude podporovat výzkumníky, kteří přispívají ke sdílení výsledků výzkumu. A především ty, kteří využívají model otevřeného přístupu ke svým pracím.
- Podpora otevřenosti směrem k veřejnosti. Zveřejňování smluv mezi veřejnými výzkumnými institucemi a vydavateli.
- Malé a střední podniky a nezávislí výzkumníci budou mít co možná nejširší a nejlevnější možnost přístupu k vědeckým publikacím a výsledkům výzkumu financovaného z veřejných zdrojů.

---

13 Doba od vydání článku do jeho zveřejnění v režimu otevřeného přístupu.

Dále členské státy mají zajistit řádnou implementaci politiky otevřeného přístupu skrze národní poskytovatele podpory a akademické instituce, jejichž výzkum je financován z veřejných zdrojů. Této problematice se blíže věnuje kapitola 4.3.

V Doporučení požaduje Evropská komise i otevřený přístup k výzkumným datům. Všechna data, u kterých to je vzhledem k jejich povaze možné, mají být volně přístupná prostřednictvím internetu. Data mají být jednoduše identifikovatelná a zařaditelná k publikacím. Národní poskytovatelé grantů a akademické instituce mají pomoci s implementací národní politiky otevřeného přístupu v oblasti dat prostřednictvím nástrojů uvedených do praxe, které umožňují sdílení výzkumných dat. Doporučení zmiňuje celou řadu dalších činností, jimž by se měly členské státy věnovat, aby zajistily systém otevřeného přístupu k vědeckým informacím pojatý co možná nejúplněji, ať už na úrovni publikací či dat. Členské státy musí mj. Evropskou komisi pravidelně informovat o svém postupu v této oblasti.

**Vývoj týkající se
národní politiky
otevřeného
přístupu v ČR**

Česká republika dlouho zůstávala v pozadí dění souvisejícího s novými trendy v oblasti přístupu k vědeckým informacím. Nutno ale podotknout, že v tom nebyla sama. Podobná situace se týkala většiny zemí bývalého východního bloku, např. Bulharsko, Polsko, Řecko. Naopak některé skandinávské země nebo Spojené království Velké Británie a Severního Irsku se začaly hlásit k otevřenému přístupu k vědeckým publikacím již před tím, než Evropská komise začala na toto téma klást důraz (CARUSO, NICOL, ARCHAMBAULT, 2013).

O otevřeném přístupu se v České republice již diskutuje poměrně dlouho. Stal se tématem odborných právních rozborů (viz např. MAREK, 2012) a s novým paradigmatem se snaží dlouhodobě pracovat některé akademické knihovny¹⁴ a přesvědčovat výzkumníky i vedení svých institucí o výhodách, které otevřený přístup přináší. Změnit zažitý pořádky se jeví jako poměrně obtížné. Obzvláště, pokud neexistují nástroje na úrovni instituce ani státu, které by podporovaly otevřený přístup k vědeckým informacím. Reflexe samotnou vědeckou komunitou, jež by měla principy otevřeného přístupu přijmout za vlastní, je poměrně pozvolná. Poměr mezi zlatou cestou otevřeného přístupu a klasickým publikováním za posledních pět let v České republice vzrostl, z cirká 1:7,5 se změnil přibližně na 1:5,5¹⁵, což je viditelný nárůst, ale ke stavu být jen vyrovnanému je ještě daleko.

¹⁴ Za všechny jmenujme knihovny VŠB-TUO, UTB, VUT, UPCE, knihovnu AV ČR.

¹⁵ Přibližné údaje ze služby Web of Science. Dostupné z: <http://webofscience.com>

291. zasedání Rady pro výzkum, vývoj a inovace dne 28. února 2014 reflektovalo výše zmíněné dokumenty vydané Evropskou komisí, jakož i obecnou potřebu prosadit otevřený přístup k vědeckým informacím do českého výzkumu, který je financován z veřejných prostředků. K projednávanému bodu A8) Otevřený přístup (Open Access) k publikovaným výsledkům výzkumu financovaného z veřejných zdrojů v České republice bylo přijato následující usnesení:

RADA

- bere na vědomí předložený materiál,
- schvaluje doporučení uvedená v tomto materiálu,
- ukládá sekretariátu Rady toto doporučení rozeslat místopředsedovi vlády pro výzkum, vývoj a inovace a předsedovi Rady, výzkumným organizacím a poskytovatelům podpory v oblasti výzkumu a vývoje v České republice“ (RADA PRO VÝZKUM, VÝVOJ A INOVACE, 2014).

Předloženým materiálem, který vzala Rada na vědomí, je text, jenž vypracovala a předložila Radě pracovní skupina pro otevřený přístup vedená prof. Haňkou (RADA PRO VÝZKUM, VÝVOJ A INOVACE, 2014). První části materiálu obsahují souhrnné informace o otevřeném přístupu a jeho důležitosti. V závěrečné části přednesla pracovní skupina doporučení pro zavedení politiky otevřeného přístupu v České republice. V první řadě je doporučeno místopředsedovi vlády pro vědu, výzkum a inovace a předsedovi Rady ve spolupráci s Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT) podniknout kroky k tomu, aby Česká republika přijala v souladu s výše uvedeným Doporučením Evropské komise národní politiku otevřeného přístupu.

Další doporučení se týkají samotných výzkumných organizací, které se mají spolupodílet na implementaci politiky otevřeného přístupu. Především by měly podporovat budování online přístupných repozitářů k ukládání vědeckých článků. Dále by se měly zaměřit na vytvoření podpory, resp. stanovení povinnosti pro výzkumné pracovníky, čímž zajistí zvýšení jejich snahy k publikaci vlastních článků v režimu otevřeného přístupu. Institute by se měly zabývat i problematikou otevřeného přístupu k výzkumným datům (RADA PRO VÝZKUM, VÝVOJ A INOVACE, 2014). V neposlední řadě se doporučuje poskytovatelům podpory v oblasti výzkumu a vývoje požadovat, aby články z podpořeného výzkumu byly publikovány v režimu otevřeného přístupu.¹⁶

---

¹⁶ Viz kapitola 4.3 této publikace.

Tento materiál je prozatím posledním veřejně dostupným dokumentem k problematice české národní politiky otevřeného přístupu, který měl potenciál určitým způsobem ovlivnit uvažování zmíněných institucí a který mohl založit politickou vůli k prosazení požadavků Evropské komise směrem k otevřenému přístupu k vědeckým informacím. Avšak prof. Haňka, jenž měl problematiku otevřeného přístupu jako jedno ze svých stěžejních témat, již není členem Rady pro výzkum, vývoj a inovace (RADA PRO VÝZKUM, VÝVOJ A INOVACE, 2015). A zdá se, že se dosud nenašel v této oblasti jeho následovník. Pro další postup v této věci je nutná koordinace ze strany MŠMT, které v poslední době vyvíjí aktivity, jež by mohly vést k určitému posunu.

Sestavení národní politiky otevřeného přístupu

V případě, že bude u všech zmíněných a zapojených institucí vůle k přijetí národní politiky otevřeného přístupu, bude nutné odpovědět na dvě základní otázky:

- 1) Jakou formou bude politika přijata?
- 2) Jaké povinnosti a doporučení bude politika obsahovat?

Odpověď na první otázku může zahrnovat širší škálu možností. Snad by bylo vhodné zakotvit otevřený přístup k vědeckým informacím pocházejícím z výzkumu financovaného z veřejných prostředků přímo do textu zákona. K tomuto účelu se jako vhodný jeví zákon o podpoře výzkumu, experimentálního vývoje a inovací (ČESKO, 2002). V zákoně by pak mohlo být jednoduché ustanovení předepisující, že každá publikace vzniknuvší v rámci projektu podpořeného z veřejných prostředků musí být zdarma přístupná na internetu tak, aby ji každý mohl číst, stahovat a tisknout. V úvahu připadají i další oprávnění uživatelů, jako upravování či šíření, pokud by u nich panovala shoda. Konkrétní ucelenou politiku otevřeného přístupu by pak stanovil prováděcí předpis. Samozřejmě je možná i cesta, která by nezačleňovala takto striktně otevřený přístup do českého právního řádu. Mohlo by se dokonce jednat pouze o formu nezávazných doporučení. Ze zkušeností v zahraničí (BALL, 2015) ovšem vyplývá, že je velmi vhodné stanovit politiku otevřeného přístupu jako mandatorní, neboť v opačném případě se nesetkávají příslušná ustanovení s velkou odezvou.

Kontury konkrétního obsahu národní politiky otevřeného přístupu stanovuje samotné výše citované Doporučení Evropské komise. K určení dalších ustanovení, které by měla politika otevřeného přístupu obsahovat, bude třeba vést širokou debatu, do níž bude nutné

zapojit univerzity a výzkumné organizace, poskytovatele podpory (grantové agentury a ministerstva), knihovny (zejména akademické) a poskytovatele elektronických infrastrukturních služeb pro vědeckou komunitu. Teprve po dosažení názorového průniku všech účastníků debaty bude možné formulovat vhodné znění národní politiky otevřeného přístupu.

Pro inspiraci k debatě však mohou sloužit fungující regulace v některých jiných členských zemích Evropské unie, např. v Dánsku (DANISH AGENCY FOR LIBRARIES AND MEDIA, 2012) či Irsku (NDLR NEWS AND EVENTS, 2012). Národní politika otevřeného přístupu by měla obsahovat definici otevřeného přístupu, na které bude panovat shoda, a dále by měla vysvětlovat principy, na nichž je založena, a srozumitelnou formou by měla obhájit nutnost své existence. Poté by měl následovat samotný postup pro práci s články i jejich bibliografickými metadaty, která jsou velmi důležitá pro vyhledávání a propojování článků. Dokument by mohl řešit i otevřený přístup k výzkumným datům. Vhodné by bylo začlenit ustanovení o vzniku a správě repozitářů, které budou sloužit k ukládání článků i dat. Podmínkou k úspěšnému provedení by měl být vznik orgánu, např. na úrovni MŠMT, který bude mít na starosti koordinaci implementace otevřeného přístupu na národní úrovni a implementaci národní politiky v celé její šíři. Všechny subjekty, na něž povinnosti vyplývající z národní politiky otevřeného přístupu dopadají, by měly mít možnost se na tento orgán obrátit s žádostmi o pomoc, pokud vyvstanou nějaké nejasnosti. Jistě by měla obsahovat také doporučení pro použití vhodných licenčních nástrojů. Vzhledem k rozšíření a percepci ostatními členskými státy a dalšími institucemi se jako vhodný nástroj jeví veřejné licence *Creative Commons* (CREATIVE COMMONS CZ, 2015), které ostatně doporučuje i Evropská komise v případě programu Horizon 2020 (EUROPEAN COMMISSION, 2013).

Můžeme skončit optimistickým konstatováním, že se koncem roku 2015 uskuteční první ze setkání, na kterých budou vyjasněny požadavky jednotlivých institucí, a Česká republika by se v dohledné době mohla vytvořením politiky otevřeného přístupu připojit ke svým vyspělejšími sousedům.

Použitá literatura

BALL, David. (2015). *OA Policy Management and Development* [online]. Foster, 2015 [cit. 2015-05-26]. Dostupné z: <http://mediasite.czu.cz/Mediasite/Play/332803focd4141c5a54032d74bffb076f1d?catalog=c3a47c8a-199d-4d-39-be07-434767fc3258>

CARUSO, Julie, Aurore NICOL a Éric ARCHABAULT. (2013). *Open Access Strategies in the European Research Area* [online]. Science-Metrix, 2013 [cit. 2015-05-26]. Dostupné z: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-13-786_en.htm?locale=en
http://www.science-metrix.com/pdf/SM_EC_OA_Policies.pdf

CREATIVE COMMONS CZ. (2015). Úvod do licencí Creative Commons. creativecommons.cz [online]. © 2015 [cit. 2015-05-26]. Dostupné z: <http://www.creativecommons.cz/uvod/>

ČESKO. (2002). Zákon č. 130 ze dne 14 března 2002 o podpoře výzkumu, experimentálního vývoje a inovací z veřejných prostředků a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o podpoře výzkumu, experimentálního vývoje a inovací). In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2002. Dostupné také z: <https://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=53306&nr=130~2F2002&rpp=15#local-content>

EUROPEAN COMMISSION. (2015). *AGA – Annotated Model Grant Agreement* [online]. 12 May 2015 [cit. 2015-05-26]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/amga/h2020-amga_en.pdf

EUROPEAN COMMISSION. (2013). *Guidelines on Open Access to Scientific Publications and Research Data in Horizon 2020* [online]. 11 December 2013 [cit. 2015-05-26]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-pilot-guide_en.pdf

EUROPEAN COMMISSION. (2012a). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions A Reinforced European Research Area Partnership for Excellence and Growth* [online]. Brussels, 17. 7. 2012 [cit. 2015-05-26]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/era-communication-partnership-excellence-growth_en.pdf

EUROPEAN COMMISSION. (2012b). *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions Towards better access to scientific information: Boosting the benefits of public investments in research* [online]. Brussels, 17. 7. 2012 [cit. 2015-05-26]. Dostupné z: <http://ec.europa.eu/research/scien>

ce-society/document_library/pdf_06/era-communication-towards-better-access-to-scientific-information_en.pdf

EUROPEAN COMMISSION. (2012c). *Commission recommendation of 17. 2. 2012 on access to and preservation of scientific information* [online]. Brussels, 17. 7. 2012 [cit. 2015-05-26]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/recommendation-access-and-preservation-scientific-information_en.pdf

EUROPEAN COMMISSION. (2008). *Open Access Pilot in FP7* [online]. 2008 [cit. 2015-05-26]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/open-access-pilot_en.pdf

MAREK, Jiří. (2012). *Veřejné licence v akademické praxi* [online]. 2012 [cit. 2015-04-26]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/364936/pravf_b/

DANISH AGENCY FOR LIBRARIES AND MEDIA. (2012). *Recommendations for implementation of Open Access in Denmark* [online]. last modified Dec 19, 2012 [cit. 2015-05-26]. Dostupné z: <http://ufm.dk/en/publications/2011/recommendations-for-implementation-of-open-access-in-denmark>

NDLR NEWS AND EVENTS. (2012). *National Principles on Open Access Policy Ireland* [online]. Tuesday, 23 October 2012, 1:15 PM [cit. 2015-05-26]. Dostupné z: <http://www.ndlr.ie/view/artefact.php?artefact=21093&view=384>

RADA PRO VÝZKUM, VÝVOJ A INOVACE. (2015). Členové Rady pro výzkum, vývoj a inovace. vyzkum.cz [online]. 2015 [cit. 2015-05-26]. Dostupné z: <http://www.vyzkum.cz/FrontMedailonek.aspx?idsekce=662>

RADA PRO VÝZKUM, VÝVOJ A INOVACE. (2014). Usnesení k jednotlivým bodům programu 291. zasedání Rady pro výzkum, vývoj a inovace dne 28. února 2014. vyzkum.cz [online]. 2014 [cit. 2015-05-26]. Dostupné z: <http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=708836>

4.2 EXISTENCE INSTITUCIONÁLNÍCH POLITIK A SITUACE OTEVŘENÉHO PŘÍSTUPU V INSTITUCÍCH V ČESKÉ REPUBLICCE – DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ

159

---

*Jan Skůpa,
Vysoké učení
technické v Brně,
Ústřední knihovna*

Jak již bylo řečeno v kapitole 3.2, institucionální politiky otevřeného přístupu vycházejí ze základních dokumentů iniciativ otevřeného přístupu – zejména z Berlínské deklarace. Instituce se v politikách zavazují k prosazení otevřeného přístupu s cílem zajistit co největší užitek pro vědu a společnost. V rámci vysokých škol a vědeckých institucí se hlavně jedná o zpřístupnění publikací a dalších děl vznikajících na půdě instituce. Institucionální politika se vydává většinou jako interní materiál (metodický pokyn, směrnice, nařízení, doporučení apod.), který deklaruje, jakým způsobem mají autoři poskytovat ke svým publikacím otevřený přístup a jak konkrétně mají při publikování výsledků své práce postupovat. Obecně o institucionálních politikách naleznete více v kapitole 3.2.

V této kapitole jsme se zaměřili na zjištění aktuální situace o otevřeném přístupu v České republice s důrazem na to, jak veřejné vysoké školy podporují otevřený přístup, zda tak činí formou institucionální politiky. Předmětem zájmu bylo taktéž získání dalších informací souvisejících s danou problematikou. V České republice neexistuje jeden centrální systém, který by shromažďoval data o míře podpory otevřeného přístupu v institucích a umožňoval by jejich vzájemné hodnocení a porovnávání. Zatím není možné jednoduše a rychle zjistit, zda se výzkumné organizace k iniciativě připojily aktivně zavedením vnitřních předpisů, nebo zda je podpora vyjádřena především formou propagačních akcí. Rovněž dosud nikdo systematicky neanalyzoval a nikde publikoval, kdo v institucích rozhoduje o míře podpory, zda instituce provozují repozitáře, nebo jakou formu volí při komunikaci s cílovou skupinou. Jako nejvhodnější způsob pro získání těchto užitečných informací jsme proto zvolili dotazníkové šetření. Připravený dotazník byl zacílen na akademické prostředí, kde vznikají publikační výsledky výzkumu a vývoje, a na knihovny s funkcí paměťové instituce.

Představení dotazníku

Dotazník se skládal z 31 otázek, které zjišťovaly podrobnosti o fungování otevřeného přístupu na oslovených institucích. Termín vyplnění byl do 10. dubna 2015. Dotazník vyplnilo a odeslalo celkem 17 institucí, což představuje zhruba 60 % návratnost z celkového počtu 31 oslovených institucí. Mimo dotazník odpověděla Knihovna Vysoké školy chemicko-technologické v Praze, zejména z důvodu přípravy nových legislativních dokumentů, na jejichž základě ještě nebylo možné na dotazník odpovědět, a zároveň odpovědi dle stávajících dosud platných pravidel by přinesly neaktuální informace.

Soubor otázek:

- Připojila se vaše instituce k Berlínské deklaraci?
- Existuje institucionální politika OA ve vaší instituci?
- Kdo má rozhodovací pravomoc pro realizaci institucionálního přístupu k OA?
- Kdo má na starosti správu OA provozu?
- Jaká je funkce správce OA?
- Existují fakultní koordinátoři?
- Jakou mají funkci fakultní koordinátoři?
- Existuje na vaší instituci univerzitní otevřený časopis?
- Existuje u vás institucionální repozitář?
- Název repozitáře?
- Umístění repozitáře?
- Kdo je správcem repozitáře?
- Na jakém softwaru je repozitář provozován?
- Kdo zajišťuje technický provoz repozitáře?
- Jak je repozitář zaměřen?
- Jak dochází ke vkládání záznamů do repozitáře?
- Máte ještě nějaké informace k repozitáři, které jsou podle vás důležité?
- Existuje u vás podpora publikování zlatou cestou?
- Název fondu?
- Kdo spravuje fond?
- Velikost fondu?

- Jaké jsou podmínky přidělení dotace?
- Je na vaší instituci řešena otázka autorských děl?
- Existuje na vaší instituci směrnice či jiný právní předpis o OA?
- Jak je vnímána otázka zaměstnaneckých děl?
- Jaký je hlavní informační kanál?
- Jaké jsou další informační kanály?
- Jaké bariéry jsou ve vaší instituci pro vědce?
- Jaké bariéry jsou ve vaší instituci pro OA koordinátory, resp. pro univerzitu?
- Vize – jakou vidíte budoucnost směřování OA ve vaší instituci?
- Napište nám cokoliv, co byste chtěli doplnit, a do dotazníku se nevešlo.

Dotazník byl rozeslán 30. března 2015 na 28 státních vysokých škol a do Knihovny Akademie věd ČR, Národní knihovny ČR a Národní technické knihovny. Konkrétně se jedná o:

- Akademie múzických umění v Praze,
- Akademie výtvarných umění v Praze,
- Česká zemědělská univerzita v Praze,
- České vysoké učení technické v Praze,
- Janáčkova akademie múzických umění v Brně,
- Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích,
- Masarykova univerzita,
- Mendelova univerzita v Brně,
- Ostravská univerzita v Ostravě,
- Slezská univerzita v Opavě,

- Technická univerzita v Liberci,
- Univerzita Hradec Králové,
- Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem,
- Univerzita Karlova,
- Univerzita Palackého v Olomouci,
- Univerzita Pardubice,
- Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně,
- Veterinární a farmaceutická univerzita Brno,
- Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava,
- Vysoká škola ekonomická v Praze,
- Vysoká škola chemicko-technologická v Praze,
- Vysoká škola umělecko-průmyslová v Praze,
- Vysoké učení technické v Brně,
- Západočeská univerzita v Plzni,
- Vysoká škola polytechnická Jihlava,
- Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích,
- Univerzita obrany,
- Policejní akademie,
- Knihovna Akademie věd České republiky,
- Národní technická knihovna,
- Národní knihovna České republiky.

Ze získaných dat z odevzdaných dotazníků vyplynula řada podstatných informací o rozličné situaci v jednotlivých institucích. Nelze příliš generalizovat, přesto na základě určité skupiny odpovědí bylo možné identifikovat určité společné rysy politik otevřeného přístupu v České republice. Nejvýraznější trendy jsme shrnuli do následujících bodů, které v zásadě jednoduše charakterizují současnou situaci podpory otevřeného přístupu z pohledu akademických institucí v České republice. S využitím získaných odpovědí, jejichž plné znění je dostupné v elektronické verzi této publikace, byl vytvořen seznam základních trendů v podpoře otevřeného přístupu v České republice.

**Trend č. 1 –
podpis
Berlínské
deklarace**

Institucionální politiky vycházejí ze základních dokumentů definujících model otevřeného přístupu, zejména tedy z Berlínské deklarace, a proto nás zajímal počet signatářů v České republice. K Berlínské deklaraci se zatím přihlásilo 8 institucí. Počet signatářů mezi dotazovanými ukazuje, že ne všechny instituce, které otevřený přístup podporují, potvrdily svou podporu podpisem Berlínské deklarace. Obecná podpora akademických knihoven veřejných vysokých škol je vyjádřena podpisem Berlínské deklarace Asociací knihoven vysokých škol ČR (AKVŠ) v roce 2012.

**Trend č. 2 –
absence
institucionálních
politik**

Z uvedených odpovědí vyplývá, že pouze čtyři instituce mají platnou institucionální politiku otevřeného přístupu. Tři instituce registrovaly svou politiku v databázi ROARMAP. Forma i obsah politik se vzájemně liší. Další čtyři instituce deklarovaly, že mají institucionální politiku ve fázi příprav, nebo že problematika otevřeného přístupu je zakotvena v jiném legislativním dokumentu. Obecně lze říci, že nejčastěji jsou institucionální politiky vydávány nebo plánovány jako rozhodnutí rektora, případně se otázka otevřeného přístupu řeší a uplatňuje formou samostatného dokumentu – směrnice, někdy jako součást jiného obecnějšího dokumentu – nakladatelské politiky nebo strategického plánu.

Ze čtyř existujících politik jsou dvě koncipovány jako doporučující, jedna jako mandatorní. Na Masarykově univerzitě (dále MU) zůstává v kompetenci fakult, zda politiku pojmu jako mandatorní nebo jako dobrovolnou. Politika MU byla v prvopočátku roku 2012 vydána jako mandatorní, což byl v té době v rámci České republiky ojedinělý počín, ale po poměrně silné negativní reakci části akademické obce bylo v roce 2013 rozhodnutí o formě politiky ponecháno jednotlivým fakultám. Mandatorní politika dále existuje na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně (dále UTB), kde však dle slov odpovědného knihovníka nemá potřebný dopad, jelikož mandát není ničím podmíněn a nedodržení politiky se neváže na žádný sankční systém.

Text politiky MU a UTB se zabývá zejména procesem autoarchivace děl, jež vznikla na univerzitách. Prováděcí směrnice MU je spíše právním dokumentem, který řeší otázku nakládání se zaměstnanckými díly. Politika Akademie věd ČR se také především zabývá nastavením systému autoarchivace a zpřístupňování zaměstnaneckých děl. Politika na VUT v Brně patří spíše k typu obecného dokumentu, v němž se deklaruje vstřícný postoj VUT k otevřenému přístupu. Dále určuje Ústřední knihovnu VUT jako hlavního koordinátora pro realizaci otevřeného přístupu na VUT a Digitální knihovnu VUT jako centrální repozitář pro ukládání a zpřístupňování publikační produkce univerzity. Na VUT je v plánu tuto politiku doplnit směrnicí, která určí pravidla pro autoarchivaci. Univerzita Karlova (dále UK), kde je téma otevřeného přístupu zahrnuto do širšího textu Koncepční ediční politiky, hovoří i o podpoře publikování členů akademické obce a o podpoře otevřených seriálů vydávaných na UK. Tyto otázky jsou např. na VUT v Brně řešeny v samostatných dokumentech.

Trend č. 3 – rozhodovací pravomoci v rukou vedení institucí

Pokud se instituce zapojuje do aktivit spojených s otevřeným přístupem, rozhodovací pravomoc na úrovni politické či strategické zůstává většinou na rektorovi, případně pověřeném prorektorovi. Děje se tak ve všech případech, bez ohledu na to, jakou formu zapojení a míru podpory instituce otevřenému přístupu věnují.

Trend č. 4 – správa otevřeného přístupu v kompetenci knihoven

Jestliže je v instituci určena odpovědnost za správu provozu spojeného s otevřeným přístupem (např. s provozem repozitáře, řízením fondu pro zlaté publikování, vykazováním výsledků apod.), pak tuto odpovědnost nesou zpravidla knihovny dané instituce. Pokud se instituce oficiálně k otevřenému přístupu nehlásí, knihovny berou iniciativu do svých rukou a stává se, že knihovna musí sama sebe určit „samozvaným správcem otevřeného přístupu“ v rámci své instituce. V takovém případě potom knihovna chápe správu otevřeného přístupu jako činnost spojenou s informační podporou, propagací a osvětou.

Trend č. 5 – personální zajištění v organizační strukturu školy

Z dotazníku vyplynulo, že pouze tři instituce řeší otázky otevřeného přístupu prostřednictvím fakultních koordinátorů, kteří působí na jednotlivých fakultách a poskytují adresně orientované informace. Aktivity spojené s otevřeným přístupem jsou tedy většinou řízené centrálně a stejně tak se i projednávají. Tento způsob řešení se však negativně projevuje na nízké informovanosti vědců, studentů, administrátorů a manažerů, k nimž potřebné informace nedorazí, případně jejich povědomí o otevřeném přístupu zůstává nízké a mnohdy i zkrslé.

**Trend č. 6 –
jak je vydávání
otevřených
časopisů
rozšířeno**

Otevřené časopisy jsou vydávány prakticky ve všech institucích, pouze Policejní akademie a Národní knihovna České republiky nevydávají žádný otevřený časopis. Forma zpřístupnění obsahu časopisu bývá však rozdílná, často se jedná o formu bezplatného otevřeného přístupu, kdy se časopis drží většiny vydavatelských standardů a kromě toho zpřístupňuje plné texty článků zdarma na internetu.

**Trend č. 7 –
majoritní
zastoupení
systému DSpace**

Institucionální repozitář provozují v 11 institucích, na Univerzitě J. E. Purkyně zprovoznění repozitáře chystají v nejbližší době. Správu repozitářů provádí knihovny, nezářídka ve spolupráci s místním oddělením informačních technologií. Nejrozšířenějším systémem pro provoz repozitáře je otevřený software DSpace. Ve dvou případech instituce využívají nebo plánují využívat služeb systému Advanced Rapid Library. V jediném případě je využíván komerční systém DigiTool.

**Trend č. 8 –
nízká podpora
zlaté cesty
otevřeného
přístupu**

Podpora publikování otevřenou formou (zlatou cestou) existuje v roce 2015 jen v jedné instituci – na VUT v Brně, které poskytuje finanční dotaci do tzv. Fondu OA. Dotační systém podporuje pouze publikování v plně otevřených časopisech. Obdobný fond funguje i na Vysoké škole chemicko-technologické (VŠCHT), která se nezapojila do dotazníkového průzkumu, ale poskytla informace zvlášť. Ještě v roce 2014 Fond OA provozovala a spravovala Knihovna Akademie věd ČR.

**Trend č. 9 –
bariéry dalšího
růstu**

Jako největší bariéry pro další rozvoj repozitářů a lepší přijetí principů otevřeného přístupu uváděli respondenti nepochopení ze strany vědců, jejich neinformovanost, složité právní pozadí, neoblomné přesvědčení akademiků o nízké kvalitě otevřených časopisů, absence institucionální politiky otevřeného přístupu i národní politiky.

Závěr

Problematika otevřeného přístupu v České republice, stejně jako v zahraničí, pronikla neodvratně do akademického a vědeckého prostředí. Díky provedenému dotazníkovému šetření pro účely této přehledové publikace nyní existuje základní informace o tom, jaké jsou současné postoje institucí k režimu otevřeného přístupu. Potěšujícím zjištěním, které vyplynulo z vyplněných dotazníků, je skutečnost, že téměř ve všech 17 institucích, jež se dotazníkového šetření zúčastnily, se téma otevřeného přístupu různými způsoby řeší a rezonuje děním v instituci. Nejčastěji podpora otevřeného přístupu spočívá ve zřízení institucionálního repozitáře, vydávání otevřených časopisů včetně provozu redakčního systému, ve správě dalších nadstavbových analytických systémů, systémů pro identifikaci autorů a publikací, systémů pro vykazování publikací, popřípadě v propagaci tématu v instituci a podrobné informační podpoře formou

webových stránek nebo osobních konzultací. O systematický a komplexní přístup k širokému spektru dalších otázek otevřeného přístupu se snaží více institucí. Ale započatá mnohaletá cesta implementace principů otevřeného přístupu si vyžádá ještě velmi mnoho úsilí při zavádění systémových změn i při překonávání zažitých stereotypů – stejně tak, jako je tomu v četných institucích ve světě.

4.3 POLITIKA OTEVŘENÉHO PŘÍSTUPU U GRANTOVÝCH AGENTUR

167

---

*Jiří Kotouček,
Technologické
centrum
Akademie věd
České republiky*

Úloha grantových agentur jakožto poskytovatelů dotací je v národním financování výzkumu zcela zásadní. Jejich prostřednictvím se distribuuje podstatná část prostředků státního rozpočtu vyčleněná k podpoře výzkumu. Zákonem o podpoře výzkumu a vývoje (ČESKO, 2002) jsou zřízeny Grantová agentura České republiky (GA ČR) a Technologická agentura České republiky (TA ČR). Mimo výše uvedené existuje celá řada dalších institucí s označením grantová agentura; jedná se především o interní grantové agentury vysokých škol či jejich fakult, které poskytují finance vyčleněné rozpočtem konkrétní organizace na podporu projektů vlastních studentů či zaměstnanců. Svoji grantovou agenturu zřízenou za stejným účelem má např. i ministerstvo zdravotnictví.

GA ČR a TA ČR

Největší podíl na financování výzkumu, vývoje a inovací z veřejných prostředků mají však první dvě zmiňované instituce, jejichž systému podpory se budeme níže věnovat. GA ČR byla zřízena již v roce 1993 jako organizační složka státu. Jejím posláním je podpora základního výzkumu z veřejných prostředků. Hospodaří samostatně s prostředky přidělenými státním rozpočtem. GA ČR poskytuje podporu prostřednictvím institutu veřejné soutěže ve výzkumu, vývoji a inovacích dle § 17 a násl. zákona o podpoře vědy, výzkumu a experimentálního vývoje (ČESKO, 2002). V současné době jsou zveřejněny zadávací dokumentace k soutěžím ve třech oblastech. Jedná se o standardní projekty, juniorské projekty a mezinárodní projekty.

Předpokládaná publikační aktivita je zohledňována v rámci hodnocení předložených výstupů v návrhu projektu. Spolu s ostatními druhy výsledků je také hodnocena podle Metodiky hodnocení výsledků a výzkumných organizací a hodnocení výsledků ukončených programů (Metodika 2013), platná pro léta 2013 až 2015 (ÚŘAD VLÁDY ČR, 2013). Metodika 2013 vymezuje způsob, jakým jsou hodnoceny výzkumné organizace, a byla schválena usnesením vlády ČR. Významným hodnotícím kritériem jsou recenzované vědecké články, avšak žádným způsobem se nezohledňuje model otevřeného přístupu a nezačleňuje se do požadavků na vědecké publikace. Otevřený přístup žádným způsobem nereflktují ani zadávací dokumentace na soutěže uskutečňované GA ČR, která se přitom přihlásila k principům otevřeného přístupu již v roce 2008 svým podpisem Berlínské deklarace. Publikace, jež vzniknou v rámci projektu, resp. na základě jeho výsledků, tak nemusí být dostupné dle pravidel otevřeného přístupu a na jejich zpřístupnění prostřednictvím klasického předplatného je nutné vynakládat nemalé prostředky. Mezi

způsobilé náklady, které je v projektu možné uplatnit, se řadí ve skupině ostatních služeb i náklady na zveřejňování výsledků (publikační, vydavatelské a ediční náklady). Zmínka o otevřeném přístupu chybí. Je přesto možné dovodit, že náklady na APC by mohly být uznány způsobilými a byly by uhrazeny z grantu v případě, že by se výzkumník rozhodl v projektu publikovat s využitím zlaté cesty.

Činnost TA ČR byla zahájena v roce 2009. Jejím úkolem je připravovat a implementovat programy podpory aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje a inovací. TA ČR taktéž pracuje s částkou vymezenou státním rozpočtem, ze které poskytuje podporu projektům vybraným na základě výsledků hodnotícího procesu. V současnosti poskytuje podporu v sedmi programech. Každý z nich je přitom zaměřen na jinou prioritu a jinou oblast podpory. TA ČR používá k provádění své činnosti širokou škálu prostředků. Poskytuje podporu ve formě grantů, pořádání veřejných soutěží ve výzkumu a vyhlašování veřejných zakázek v oblasti výzkumu. TA ČR umožňuje v programech, kde je to relevantní, aby výzkumné organizace zveřejňovaly výsledky výzkumu (Srov. TECHNOLOGICKÁ AGENTURA ČESKÉ REPUBLIKY, 2014). Rozšiřování výsledků výzkumu se v dokumentech, které se vztahují k jednotlivým programům poskytování podpory TA ČR, obecně umožňuje, pokud výsledky nemají za následek vznik práv k duševnímu vlastnictví. Což je velmi zvláštní formulace a těžko si lze představit, že k vytvoření takového výsledku může vůbec dojít. Dá se konstatovat, že Technologická agentura ČR od příjemců podpory šíření výsledků nepožaduje a není to podmínkou poskytnutí podpory. Jako takovému není šíření výsledků ani věnována v relevantních dokumentech patřičná pozornost. V souvislosti s články, které vzniknou v rámci projektu, resp. na základě výsledků pocházejících z projektu, není zakotvena povinnost publikování v režimu otevřeného přístupu. Tímto tématem se TA ČR ve svých dokumentech nezabývá. Zcela opomíjena je také možnost otevřeného přístupu k výzkumným datům. Lze však říci, že tyto skutečnosti nebrání řešitelům, aby dobrovolně publikovali v režimu otevřeného přístupu.

**Politika otevřeného
přístupu
a poskytovatelé
podpory ve
výzkumu
v Doporučení
Evropské komise**

V Doporučení Komise o dostupnosti a uchovávání vědeckých informací (EUROPEAN COMMISSION, 2012) Evropská komise doporučuje členským státům, aby zajistily podporu modelu otevřeného přístupu skrze instituce poskytující veřejnou podporu pro výzkum. Tyto instituce se mají podílet na implementaci národní politiky otevřeného přístupu. Národní politika otevřeného přístupu však v České republice prozatím neexistuje. Národní poskytovatelé podpory z ní tak nemohou čerpat, ani se jí řídit. Mohli by nicméně podniknout vlastní kroky k zavedení této politiky. Instituce poskytující

veřejnou podporu výzkumu mají dle názoru Evropské komise zavést institucionální politiky pro otevřený přístup k vědeckým publikacím. Mají vyčlenit podporu pro diseminační aktivity včetně otevřeného přístupu k publikacím. Další aktivitou, které by se měly věnovat, je implementace modelu otevřených výzkumných dat. Ta tvoří vedle otevřených publikací další velké téma Evropské komise. K výzkumným datům by měla mít široká veřejnost volný přístup stejně jako k vědeckým článkům. Hlavním důvodem je možnost ověřit výsledky výzkumu a použít data pro nový výzkum dalších vědeckých pracovníků.

Ve svém Doporučení (EUROPEAN COMMISSION, 2012) se Komise věnuje i krokům, které by měly podniknout samotné výzkumné organizace. Především by měl být zaveden systém odměňování akademických pracovníků na základě toho, jak přispívají ke sdílení výsledků a přijímání principů otevřeného přístupu. Výzkumné instituce mají poskytovat svým zaměstnancům potřebnou podporu k otevřenému publikování jejich článků. Měly by se snažit společnými silami vyjednat s vydavatelem podmínky, které vytvoří prostředí vhodné k rozvoji otevřeného publikování.

**Politika
otevřeného
přístupu
a poskytovatelé
podpory
v dokumentu Rady
pro vědu, výzkum
a inovace**

V kapitole 4.1 byl podrobněji představen materiál, který svým usnesením dne 28. 2. 2014 schválila Rada pro výzkum, vývoj a inovace (Rada, RVVI). Tento materiál měl být počátkem implementace české národní politiky otevřeného přístupu. V materiálu se pracovní skupina vedená prof. Haňkou zabývala i vztahem poskytovatelů podpory k politice otevřeného přístupu. V odst. 3) se doporučuje poskytovatelům podpory v oblasti výzkumu a vývoje v České republice:

„a) podporovat v rámci svěřených kompetencí po vzoru Evropské komise politiku otevřeného přístupu a podle jejího doporučení na národní úrovni,

b) požadovat otevřený přístup k vědeckým publikacím podpořených z veřejných prostředků“ (RADA PRO VÝZKUM, VÝVOJ A INOVACE, 2014).

Oba výše uvedené body jsou velmi důležité a je možné se s nimi bez problémů identifikovat. Evropská komise se jako poskytovatel podpory ztotožnila s myšlenkou a principy otevřeného přístupu, jak naznačíme níže, a proto požaduje stejnou míru ztotožnění i po národních poskytovatelích podpory. Zdroj financování v obou případech totiž pochází z veřejných prostředků.

**Evropská komise
jakožto grantová
agentura a její
vztah k otevřenému
přístupu**

Jako poskytovatel podpory, kterou mohou čerpat i čeští příjemci, tedy subjekt na úrovni grantových agentur, působí v České republice také Evropská komise. Rámcové programy, jež zaštiťuje, jsou největším zdrojem finančních prostředků pro evropskou vědu a výzkum. V současném rámcovém programu Horizon 2020, který financuje vědu v letech 2014–2020, je připraveno k rozdělení asi 80 miliard eur (EUROPEAN COMMISSION, 2013). Způsobilst zapojit se do výzkumných projektů financovaných z programu Horizon 2020 nemají jen členské státy EU, ale i další státy přidružené k rámcovému programu Horizon 2020.

Jak bylo již řečeno v kapitole 4.1, Evropská komise poměrně dlouho staví model otevřeného přístupu do popředí svého uvažování o dalším rozvoji evropského výzkumu. V 7. rámcovém programu na podporu výzkumu a vývoje Komise vyzkoušela v režimu pilotního projektu, který se týkal asi 20 % finančního objemu určeného k podpoře projektů, požadavek směřující k příjemcům podpory, aby vědecké články pocházející z podpořeného projektu byly publikovány v režimu otevřeného přístupu. Vzhledem k dobrým zkušenostem a kladnému postoji Evropské komise k fenoménu otevřeného přístupu byla v programu Horizon 2020 nastavena mandatorní politika otevřeného přístupu. Níže představíme, jaká pravidla pro otevřený přístup Evropská komise zavedla. Mohou sloužit jako inspirace pro národní poskytovatele podpory, což bylo ostatně i požadavkem výše zmiňovaného materiálu, který připravil tým prof. Haňky pro jednání Rady (RADA PRO VÝZKUM, VÝVOJ A INOVACE, 2014).

Následující odstavce vychází z textu Anotované modelové grantové dohody v programu Horizon 2020 (EUROPEAN COMMISSION, 2015). Evropská komise zavedla pro příjemce grantů bezvýhradní povinnost zajistit otevřený přístup k recenzovaným vědeckým článkům. Evropská komise přitom nechává na příjemcích, zda jim více vyhovuje zelená nebo zlatá cesta. Ať si zvolí jakoukoliv cestu, je nutné nejpozději v okamžiku publikování článek, jeho *postprint* nebo vydavatelskou verzi uložit do online repozitáře. Evropská komise požaduje, aby jej po zpřístupnění každý mohl číst, stahovat a tisknout. Vhodné je však udělit i další oprávnění. Příjemce musí s elektronickou verzí článku do repozitáře uložit i příslušná bibliografická metadata, která mohou posléze sloužit automatizovaným systémům ke sklizení informací o člancích. Evropská komise dále požaduje zaměřit se na uložení dat z výzkumu, ze kterých bude možné ověřit informace v článku uvedené. Povinností příjemce to ale není.

V případě, že příjemce zvolí k publikaci článku zlatou cestu a otiskne jej v otevřeném časopise, je nutné v okamžiku vydání článku také zpřístupnit v režimu online v repozitáři. Pokud je článek publikován během trvání projektu, je zaplacení APC uznáno jako způsobilý výdaj, který bude uhrazen z grantu. Publikuje-li příjemce podpory v klasickém časopise a využije zelené cesty pro zajištění otevřeného přístupu k výsledku, je nutné článek zpřístupnit nejpozději po uplynutí časového embarga, které nebude delší než 6 měsíců, resp. 12 měsíců v případě humanitních a společenských oborů. Příjemce tak musí dbát především na to, aby si vybral časopis, jehož vydavatel umožňuje uveřejnit článek v souladu s těmito podmínkami. Jinak by se dostal do rozporu s grantovou smlouvou, kterou má uzavřenou s Evropskou komisí, nebo naopak do rozporu se smlouvou uzavřenou s vydavatelem.

V případě nedodržení výše uvedeného postupu se příjemci vystavují nebezpečí, že Evropská komise vůči nim bude uplatňovat sankce uvedené v grantové smlouvě. Může to znamenat i krácení poskytnutého grantu.

Evropská komise v programu Horizon 2020 zavedla pilotní program otevřeného přístupu k výzkumným datům. Pilotní program se týká jen některých oblastí podpory programu Horizon 2020. Pokud se na příjemcův projekt vztahuje povinnost otevřeného přístupu k výzkumným datům, je povinen tato data uveřejňovat ve vhodném otevřeném repozitáři. Příjemce je také povinen vytvořit tzv. *Data Management Plan*, tedy plán, do něž zahrne data, která bude získávat, a v němž popíše způsob, jakým s nimi bude zacházet. Samozřejmě si Evropská komise uvědomuje citlivost některých typů dat, a tato data příjemci účastníci se pilotního programu zveřejňovat nemusí. Důvody k tomuto rozhodnutí by však měly být zjistitelné právě z textu *Data Management Plan*.

Možný budoucí vývoj

Z výše uvedeného je zřejmé, že národní poskytovatelé podpory ve výzkumu nemají svou vlastní politiku otevřeného přístupu. Požadavky na uplatňování modelu otevřeného přístupu nejsou ani součástí žádného z dokumentů, ze kterých vycházejí programy, v jejichž rámci poskytují veřejnou podporu. Důvodem pravděpodobně je, že grantové agentury stále nepovažují otevřený přístup za stěžejní téma a soustředí se na jiné aspekty a povinnosti příjemců. Podstatnou roli hraje fakt, že grantové agentury v podstatě nemají povinnost se tímto tématem zabývat. Jak jsme několikrát zmiňovali, prozatím neexistuje žádná národní politika otevřeného přístupu, která by vyjadřovala vůli České republiky přiřadit se ke státům, u nichž je otevřený přístup stěžejním principem v oblasti vědy a výzkumu. Pokud

by existovala národní politika otevřeného přístupu, která by stanovovala určité povinnosti i pro poskytovatele podpory, situace by se bezpochyby změnila.

Z hlediska GA ČR je jistě zajímavé zjištění, že je členem asociace Science Europe, která sdružuje a koordinuje subjekty, jež se v evropském výzkumném prostoru věnují podpoře výzkumu. Tato asociace má vlastní pracovní skupinu, která se věnuje fenoménu otevřeného přístupu. A jejím členem je i zástupce GA ČR (SCIENCE EUROPE, 2014). 27. dubna 2015 vydala dokument s názvem *Science Europe Principles on Open Access to Research Publications* (SCIENCE EUROPE, 2015), který navazuje na její starší dokumenty podobného rázu. Dokument definuje požadavky na vydavatele a jejich časopisy a stanovuje určité minimum, které by měli dodržet. GA ČR by tak měla být velmi dobře informována o aktuálním příklonu k otevřenému publikování.

Představili jsme model politiky otevřeného přístupu, který uplatňuje Evropská komise jakožto poskytovatel podpory z programu Horizon 2020. Tato ustanovení by mohla dobře posloužit jako modelová pro vytvoření politik otevřeného přístupu českých grantových agentur. Otevřený přístup k vědeckým publikacím je již nezpochybnitelným principem a národní poskytovatelé podpory by mohli poměrně bez obav přijmout model Evropské komise. Naprostá většina příjemců, kterých se týká otevřený přístup k vědeckým článkům (tedy především univerzity a výzkumné organizace), je na tento model připravena, neboť se samozřejmě také uchází o finanční prostředky z programu Horizon 2020. Otázka otevřenosti výzkumných dat může dle našeho názoru ještě počkat s implementací na závěry z fungování pilotního programu v rámci programu Horizon 2020. Povinné zajištění otevřeného přístupu k vědeckým publikacím by však dnes mělo být pro grantové agentury samozřejmým požadavkem.

Použitá literatura

ČESKO. (2002). Zákon č. 130 ze dne 14. března 2002 o podpoře výzkumu, experimentálního vývoje a inovací z veřejných prostředků a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o podpoře výzkumu, experimentálního vývoje a inovací). In: *Sbírka zákonů České republiky*. 2002. Dostupné také z: <https://portal.gov.cz/app/zakony/zakonPar.jsp?idBiblio=53306&nr=130~2F2002&rpp=15#local-content>

EUROPEAN COMMISSION. (2015). *AGA – Annotated Model Grant Agreement* [online]. 12 May 2015 [cit. 2015-05-26]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/amga/h2020-amga_en.pdf

EUROPEAN COMMISSION. (2013). *Factsheet: Horizon 2020 budget* [online]. 25 November 2013 [cit. 2015-05-26]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/research/horizon2020/pdf/press/fact_sheet_on_horizon2020_budget.pdf

EUROPEAN COMMISSION. (2012). Commission recommendation of 17. 2. 2012 on access to and preservation of scientific information [online]. Brussels, 17. 7. 2012 [cit. 2015-05-26]. Dostupné z: http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/recommendation-access-and-preservation-scientific-information_en.pdf

RADA PRO VÝZKUM, VÝVOJ A INOVACE. (2014). Usnesení k jednotlivým bodům programu 291. zasedání Rady pro výzkum, vývoj a inovace dne 28. února 2014. [vyzkum.cz](http://www.vyzkum.cz) [online]. 2014 [cit. 2015-05-26]. Dostupné z: <http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=708836>

SCIENCE EUROPE. (2015). *New Science Europe Principles on Open Access Research Publications, 2015* [online]. 2015 [cit. 2015-05-26]. Dostupné z: http://www.scienceurope.org/uploads/WGsDocuments/SE_POA_Pos_State-ment_WEB_FINAL_20150617.pdf

SCIENCE EUROPE. (2014). *Working Group on Open Access to Scientific Publications* [online]. 2014 [cit. 2015-05-26]. Dostupné z: <http://www.scienceurope.org/policy/working-groups/open-access-to-scientific-publications>

TECHNOLOGICKÁ AGENTURA ČESKÉ REPUBLIKY. (2014). *Příručka pro uchazeče 1. veřejné soutěže ve výzkumu a vývoji programu „DELTA“* [online]. 2014 [cit. 2015-05-26]. Dostupné z: http://www.tacr.cz/dokums_raw/delta/vyhlaseniivs/Příručka_pro_uchazeče.pdf

ÚŘAD VLÁDY ČR. (2013). Metodika hodnocení výsledků a výzkumných organizací a hodnocení výsledků ukončených programů (platná pro léta 2013 až 2015). [vyzkum.cz](http://www.vyzkum.cz) [online]. 2013 [cit. 2015-05-26]. Dostupné z: http://www.vyzkum.cz/storage/att/373C18E8F5E1311F5B8AF2BD17FAB115/M2013_v95.pdf

4.4 FONDY NA PODPORU ZLATÉ CESTY OTEVŘENÉHO PŘÍSTUPU V ČESKÉ REPUBLICCE

174

Lucie Melicharová,
Univerzita Pardubice
– Univerzitní knihovna

Jednou z možností, jak podpořit vědce v publikování svých vědeckých výsledků v otevřených časopisech, je vytvoření institucionálního fondu na podporu zlaté cesty otevřeného přístupu (fond). Po splnění předem stanovených podmínek je z fondu možné uhradit publikační poplatky spojené s vydáním článku v plně otevřeném časopise, případně také v tzv. hybridním časopise. Fond vytváří příležitost pro vědce vyzkoušet si nové modely vědeckého publikování a lze jej zároveň chápat jako nástroj pro propagaci otevřeného přístupu. Za správu fondu obvykle zodpovídají knihovny, které se postarají o administrativní záležitosti spojené se zaplacením anebo refundováním publikačního poplatku. První institucí v České republice, která pro své vědce vytvořila fond na podporu publikování, byla Akademie věd České republiky, posléze ji následovaly další dvě vysoké školy.

Přehled českých fondů na podporu zlaté cesty otevřeného publikování

Společným rysem českých fondů je nulová, v případě VŠCHT částečná podpora publikování v hybridních časopisech (viz tab. č. 1). V následujících podkapitolách jsou jednotlivé fondy podrobněji popsány. Zároveň stojí za zmínku, že Akademie věd ČR i Vysoké učení technické v Brně jsou signatáři Berlínské deklarace.

	Akademie věd ČR (do roku 2014)	Vysoká škola chemicko- technologická v Praze	Vysoké učení technické v Brně
Rok vzniku fondu	2010	2014	2014
Finanční objem fondu	1 000 000 Kč	500 000 Kč	1 000 000 Kč
Maximální dotace na článek	25 000 Kč	Určuje proděkan pro vědu a vzdělávání	3 000 \$ nebo 2 000 €
Podpora článků z hybridních časopisů	NE	ANO (pouze časopisy, které VŠCHT nepředplácí)	NE
Podmínky pro podpořené časopisy	Web of Science, Scopus, ERIH	Web of Science a Scopus	hodnocené časopisy dle <i>Metodiky hodnocení výsledků výzkumných organizací a hodnocení výsledků ukončených programů</i>
Správa fondu	Knihovna	Centrum informačních služeb	Ústřední knihovna

Tab. č.1. Přehled fondů na podporu zlaté cesty v České republice.

AKADEMIE VĚD ČR

Jako první v České republice přijala politiku otevřeného přístupu (STŘEDISKO SPOLEČNÝCH ČINNOSTÍ AV ČR, 2014) Akademie věd ČR (AV ČR), jejíž součástí bylo vytvoření dotačního systému pro podporu zlaté cesty otevřeného přístupu. Podmínkou přidělení dotace bylo přijetí článku do otevřeného časopisu, který je registrován v databázi Web of Science, Scopus nebo ERIH. Dotace byla poskytována do výše 25 tisíc Kč na jeden článek. Společně se žádostí o poskytnutí příspěvku autor z AV ČR dokládá potvrzení přijetí článku k publikaci a potvrzení o zaplacení poplatku za vydání. Dotace byla určena pouze pro publikování v otevřených časopisech, nevztahovala se na tzv. hybridní časopisy. Od roku 2011 byla pro tento fond alokována každý rok částka ve výši 1 milionu Kč, po vyčerpání tohoto objemu peněz nebyly další požadavky vyřizovány. Dle zjištěných informací není od roku 2015 dotace poskytována (KNIHOVNA AV ČR, 2015). Na základě rozhodnutí Akademické rady se nebude podpora publikování v otevřených časopisech, tedy její financování řešit centrálně prostřednictvím Knihovny AV ČR, ale bude přesunuto na jednotlivé ústavy.

VYSOKÁ ŠKOLA CHEMICKO-TECHNOLOGICKÁ V PRAZE

V roce 2013 spustila VŠCHT pilotní projekt podpory publikování v režimu zlaté cesty otevřeného přístupu s cílem navrhnout a ověřit mechanismy přidělování dotací pro publikování článků v otevřených časopisech (JIRÁT, 2014). Do fondu bylo alokováno 500 tisíc Kč, dotace na publikování článku byla poskytována ve výši 100 %. Pravidla byla volně definována s cílem co nejvíce podpořit tuto aktivitu a zjistit reálné využití pro plánování a nastavení pravidel v příštích letech. Celkem bylo podpořeno devět článků, z nichž dva byly vydány v hybridních časopisech. Zajímavostí je, že všechny podpořené články byly vydány v impaktovaných časopisech, aniž by tato skutečnost byla fondem stanovena jako podmínka pro přidělení dotace.

Po vyhodnocení výsledků z pilotního projektu bylo schváleno Senátem VŠCHT pokračování financování i pro rok 2014. Podmínky stanovují, že budou podpořeny pouze články z časopisů, které jsou indexované v databázích Web of Science nebo Scopus, články, jejichž první nebo korespondenční autor je z VŠCHT a nebudou podpořeny články z hybridních časopisů. Po splnění těchto podmínek byly z fondu uhrazeny poplatky za publikování v plné výši – maximální limit podpory nebyl nastaven.

V prosinci 2014 byla schválena proděkany pro vědu a vzdělávání *Pravidla pro podporu Gold road Open Access publikování na VŠCHT Praha pro r. 2015* (NTK, 2015). Oproti předcházejícím letům je

finanční dotace rozdělena jednotlivým fakultám na základě přidělených bodů RIV (Rejstřík informací o výsledcích) a o výši podpory jednotlivých článků rozhoduje proděkan pro vědu a vzdělávání. O dotaci mohou autoři zažádat prostřednictvím formuláře v momentě odeslání rukopisu vydavateli. Z fondu mohou být nově podpořeny i články z hybridních časopisů, které VŠCHT nepředplácí. Příjemce dotace je povinen zaslat plný text k uložení do repozitáře.

V roce 2013 se VŠCHT v Praze zároveň aktivně zapojila do využívání programu *Gold for Gold* vědecké společnosti Royal Society of Chemistry (ROYAL SOCIETY OF CHEMISTRY, 2015), který byl v roce 2013 spuštěn i mimo Velkou Británii. Program nabízí v závislosti na výši předplatného časopisů Royal Society of Chemistry (RSC) na daný rok určitý počet voucherů, které lze zdarma využít k otevření článků. Každý voucher má svůj unikátní kód, a ten je třeba vložit v momentě, kdy autor žádá o otevřené publikování přijatého rukopisu (UNIVERZITA PARDUBICE, 2015). Po podpisu nové licence je článek zveřejněn pod licencí Creative Commons (zpravidla se jedná o variantu CC-BY-NC). Program *Gold for Gold* využívají především jednotlivé instituce, ale jak uvádí Jirát (2014), jako příklad pro další vývoj v České republice může sloužit první iniciativa Gold for Gold na národní úrovni, která je součástí licenčního ujednání DFG-RSC Gold pro rok 2014. Přes 87 německých institucí a instituty Maxe Plancka i Frauenhofferův mají nejen přístup ke kompletní produkci RSC, ale navíc získají možnost čerpat z 900 voucherů pro zpřístupnění článku v režimu zlaté cesty otevřeného přístupu.

VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V BRNĚ

Fond na podporu publikování byl na VUT v Brně vytvořen v roce 2014, od té doby bylo podpořeno celkem 10 článků (SKŮPA, 2015). V roce 2015 rozhodnutím rektora byla do fondu na podporu publikování formou otevřeného přístupu alokována částka 1 milion Kč. Jednou z hlavních podmínek pro přidělení dotace je vyčerpat všechny ostatní možnosti financování (granty, projekty, ...). Tato skutečnost musí být písemně potvrzena vedoucím příslušného ústavu. Maximální výše finanční podpory je 3 000 \$ nebo 2 000 € s podmínkou, že článek je publikován v časopise, který je zahrnut do hodnocení vědy dle platné *Metodiky hodnocení výsledků výzkumných organizací a hodnocení výsledků ukončených programů*. Stejně jako u fondu AV ČR nejsou ani na VUT podporovány články v hybridních časopisech. Žadatelem o dotaci musí být zaměstnanec nebo student VUT, který jedná s vydavatelem (korespondenční nebo první autor), a jeho článek prošel recenzním řízením a byl přijat k publikování. Jednotlivé žádosti se vyřizují dle data jejich doručení (pravidlo Kdo dřív přijde, ten dřív mele/*First come, first served*) až do vyčerpání finančních pro-

středků fondu. Žadatel může zažádat o dotaci na jeden článek za rok a tento článek musí uložit do repozitáře, jímž je Digitální knihovna VUT (<https://dspace.vutbr.cz/>).

Další dotační program, který mohou zaměstnanci VUT využít, souvisí se členstvím VUT v BioMed Central. BioMed Central je vydavatel otevřených časopisů a je součástí vydavatelství Springer. Provoz časopisů je hrazen z autorských poplatků za publikování (APC). V závislosti na typu členství mohou jednotlivé instituce pro své autory získat slevu, případně úplné odpuštění platby APC (BIOMED CENTRAL, 2015). VUT vyhradilo pro členství v BioMed Central částku ve výši 4 000 €, z níž mohou autoři čerpat dotace za stejných podmínek jako z výše popsánoho fondu VUT. Jak uvádí Marek, Dědičová a Skůpa (2014), na VUT o tuto dotaci žádají autoři ještě před započítáním recenzního řízení. Po schválení žádosti je autorovi přidělen specifický kód, který je nutné zadat v průběhu vkládání článku do recenzního řízení u konkrétního vybraného časopisu, a sice v části, která se týká placení poplatku (Payment). Jakmile je kód vložen do systému, článek je zařazen do recenzního řízení. Pokud bude článek přijat k publikování, poplatek se u vydavatele automaticky strhne z účtu VUT.

Doporučení při tvorbě fondu na podporu publikování

Na základě analýzy fondů pro podporu publikování v zahraničí (viz kapitola 3.4) a v České republice byla vypracována následující doporučení pro tvorbu fondu. Jejich uplatnění má v českém prostředí své opodstatnění (RYGELOVÁ a VYČÍTALOVÁ, 2013).

FINANČNÍ OBJEM FONDU

- celková částka ve fondu na publikování zlatou cestou v rozmezí 20 tisíc až 50 tisíc \$;
- kladné vyřízení pro žadatele dle pořadí podání žádosti do vyčerpání finančních prostředků fondu (uplatněním pravidla Kdo dřív přijde, ten dřív mele/*First come, first served*).

FINANCE NA ČLÁNEK

- částka na jeden článek 3 000 \$, v případě poplatku v hybridním časopise snížit příspěvek na 1 500 \$;
- jeden žadatel může žádat o příspěvek na jeden článek nebo do výše částky 3 000 \$ na jeden rok;
- dle možností stanovit celkovou alokaci prostředků na dané období.

URČENO PRO

- akademický pracovník, student;
- první nebo korespondenční autor (jednající s vydavatelem), který je zaměstnancem univerzity;
- v případě více autorů z univerzity každý může žádat o svůj podíl (varianta administrativně náročnější; jednodušším řešením je, aby žádal pouze jeden autor za všechny ostatní).

DALŠÍ PODMÍNKY

- žádat lze pouze v případě, že byly využity všechny ostatní možnosti financování (z grantů, projektů apod.);
- podpořený článek musí být uložen do repozitáře;
- článek je publikován v časopise, který je zahrnut do hodnocení vědy (WoS, Scopus, ERIH, Seznam recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice);
- finanční příspěvek je výhradně na publikační poplatky (nevztahuje se na poplatky za reprinty, platby za barevné obrázky, administrativní poplatky apod.).

ČASOVÉ HLEDISKO

- lze žádat ve chvíli přijetí článku k vydání (autor doloží potvrzení);
- lze žádat jen pro články publikované ve stanoveném období (kalendářní rok, akademický rok, účetní období apod.).

PLATBA POPLATKU VYDAVATELI

- platba vydavateli bude provedena přímo z fondu nebo autorem (případně jeho pracovištěm), v tomto případě bude uskutečněn převod finančních prostředků z fondu.

ORGANIZAČNÍ PODPORA

- vytvoření webové prezentace s informacemi o fondu (včetně vysvětlení podmínek pro získání finanční podpory) a propojení na informace o otevřeném přístupu;
- vytvoření online formuláře pro žádosti;
- vytvoření seznamu vybraných časopisů (hodnocené otevřené časopisy, poplatky za publikování, vyjednané slevy pro autory apod.).

Závěr

V českém prostředí se institucionální fondy na podporu otevřeného publikování teprve zvolna etablojí a instituce podmínky pro získání dotace často upravují dle zkušeností získaných z praxe. Nelze tedy hovořit o stabilním dotačním systému, který se do publikačního procesu ukotvil jako finanční zdroj adekvátní k systému předplatného elektronických informačních zdrojů, avšak je možné jej vnímat jako nástroj propagace nového modelu otevřeného šíření vědeckých publikačních výstupů. Další rozvoj fondů v České republice bude logicky záviset na vývoji otevřeného přístupu v globálním měřítku, zejména na vývoji ve Velké Británii a úspěchu politiky povinného otevřeného přístupu u projektů podpořených Evropskou komisí v programu Horizon 2020.

Použitá literatura

BIOMED CENTRAL. (2015). About Membership. *BioMed Central* [online]. © 2015 [cit. 2015-04-26]. Dostupné z: <http://www.biomedcentral.com/libraries/membership>

KNIHOVNA AV ČR. (2015). *Dotace pro podporu publikování formou Open Access* [online]. Praha [2015-05-21]. Dostupné z: <http://www.lib.cas.cz/open-access>

ROYAL SOCIETY OF CHEMISTRY. (2015). Gold for gold. *Royal Society of Chemistry* [online]. 2015 [cit. 2015-04-23]. Dostupné z: <http://www.rsc.org/publishing/librarians/goldforgold.asp>

JIRÁT, Jiří. (2014). Case study: Gold road to Open Access in research publishing domain – experience of Institute of Chemical Technology Prague from the pilot project. *ERGO* [online]. roč. 9, č. 2 [cit. 2015-04-20]. DOI: 10.2478/ergo-2014-0006. Dostupné z: <http://www.degruyter.com/view/j/ergo.2014.9.issue-2/ergo-2014-0006/ergo-2014-0006.xml>

MAREK, Jiří, Petra DĚDIČOVÁ a Jan SKŮPA. (2014). *Open access na VUT v Brně* [online]. Brno: Vysoké učení technické v Brně, Ústřední knihovna, 2014 [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: <https://dspace.vutbr.cz/bitstream/handle/11012/36255/OA-na-VUT.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

NTK. (2015). Open access. *ChemTK* [online]. c2006-2015, poslední změna 24. 2. 2015 09:02 [cit. 2015-04-24]. Dostupné z: <http://www.chemtk.cz/cs/82943-open-access>

UNIVERZITA PARDUBICE. (2015). Otevřené publikování v časopisech Royal Society of Chemistry, *Univerzitní knihovna* [online]. Aktualizace 25. 3. 015 [cit. 2015-04-26]. Dostupné z: <http://www.upce.cz/knihovna/podpora/oa/rsc.html>

STŘEDISKO SPOLEČNÝCH ČINNOSTÍ AV ČR. (2014). Politika otevřeného přístupu AV ČR. *Akademie věd České republiky* [online]. Praha, 13. 4. 2014 [2015-04-21]. Dostupné z: http://www.cas.cz/o_avcr/zakladni_informace/dokumenty/politika-otevrenho-pristupu.html

RYGELOVÁ, Pavla a Lucie VYČÍTALOVÁ. (2013). *Fond na podporu publikování v režimu „gold open access“ (analýza pro Vysoké učení technické v Brně)* [online]. Ostrava, Pardubice 20. září 2013 [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: <https://www.vutbr.cz/knihovny/podpora-publikovani/gold-open-access-p81169>

SKŮPA, Jan. (2015). Dotační programy open access. *Vysoké učení technické v Brně: Portál knihoven* [online]. 2015 [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: <http://www.vutbr.cz/knihovny/openaccess/dotace>

Ondřej Fabián,
Univerzita Tomáše
Bati ve Zlíně
– Knihovna

Nástup digitálních repozitářů v českém prostředí probíhal a stále ještě probíhá poměrně pozvolna a zcela jistě se nedá říci, že repozitáře jsou v současnosti v České republice masovým způsobem rozšířeny. Na druhou stranu lze i zde vyzorovat několik pozoruhodných služeb, kterým je vhodné věnovat zvýšenou pozornost. Definice pojmů digitální repozitář a institucionální repozitář z databáze TD-KIV (viz slovník pojmů) je poměrně přesná, je však třeba ji obohatit o konkrétní informaci o tom, jaké typy dokumentů dotčené instituce produkují. Vzhledem k tomu, že v českém prostředí provozují institucionální repozitáře hlavně vysoké školy a další akademické instituce, bývají obsahem těchto úložišť povětšinou publikační činnost vyprodukovaná pracovníky těchto organizací, časopisy, sborníky a další materiály, které dané instituce vydávají a v neposlední řadě také kvalifikační práce. Jak vyplývá z následujících podkapitol, právě závěrečné práce mají v českém prostředí poměrně dominantní roli a v mnoha případech tvoří obsahové jádro institucionálních repozitářů. Přesto se tato kapitola bude snažit věnovat především repozitářům publikační činnosti českých institucí a několika dalším významným digitálním úložištím. Vždyť v zahraničí je vytváření podobných služeb už poměrně dlouhou dobu jasným trendem.

Pro zmapování počátků veškerých aktivit spojených s digitálními repozitáři v České republice je nutno se vrátit minimálně o 10 let zpátky. Velmi podstatnou roli totiž hrála v tomto směru povinnost vysokých škol zpřístupnit veřejně absolventské práce svých studentů (ZLATOHLÁVKOVÁ, 2014). Vysokoškolský zákon sice tuto povinnost neformuluje výslovně jako elektronické zpřístupnění, ovšem řada progresivních vysokých škol tohoto ustanovení využila v tom smyslu, že začala budovat moderní digitální úložiště absolventských prací. Velký význam a pozitivní vliv měla při tomto procesu *Odborná komise pro otázky elektronického zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací při Asociaci knihoven vysokých škol České republiky*. Na práci této komise se několik let podíleli četní uznávaní odborníci a podařilo se definovat a prosadit potřebné standardy pro fungování digitálních úložišť v českém prostředí. Celá řada zapojených institucí začala zpřístupňovat své absolventské práce na elektronických platformách, které se pak staly základem budoucích institucionálních repozitářů (OK E-VŠKP AKVŠ ČR, 2012). Přestože se tato publikace primárně nezabývá systémy pro zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací, nesporným faktem zůstává, že většina českých vysokých škol používá repozitáře na centrální bázi. To znamená, že v jednom systému jsou uchovávány jak absolventské práce, tak další publikační činnost instituce. Nejucelenější informace o českých, a částečně i slovenských, digitálních úložištích absolventských prací

je možné získat na stránkách systému Theses.cz (<http://theses.cz/>), který tvoří jakýsi souborný katalog těchto prací a zároveň slouží jako nástroj pro odhalování plagiátů. Z poměrně dlouhého seznamu participujících institucí lze dovozovat, že v této oblasti ušly české vysoké školy v posledních letech značný kus cesty.

V oblasti zpřístupňování publikační činnosti jednotlivých institucí jsou na tom české instituce nepoměrně hůře. Zatímco ke zveřejňování absolventských prací jsou vysoké školy do značné míry nuceny platnou legislativou, u publikační činnosti svých pracovníků (články v časopisech, příspěvky na konferencích atd.) tato povinnost ještě neplatí. V českém prostředí také doposud neexistuje oficiální státní politika v oblasti otevřeného přístupu (viz kapitola 4.1).

Ani poskytovatelé financí na výzkumné projekty nevyžadují zpřístupňování publikačních výsledků podpořeného výzkumu v otevřeném režimu. Signifikantní změna přišla v tomto směru až v roce 2014 v souvislosti s programem Horizon 2020. Ten má jasně definována pravidla pro zveřejňování podpořených publikačních výstupů a experimentálně se dokonce zabývá i problematikou otevřených výzkumných dat (EUROPEAN COMMISSION, 2013).

V situaci, kdy nebyly výzkumné instituce žádným způsobem nuceny zohlednit politiku otevřeného přístupu u svých publikačních výstupů, probíhaly a probíhají aktivity v této oblasti logicky velmi pozvolna a taktéž budování digitálních repozitářů nebylo nikterak dynamické. Problematice se věnovali spíše jen angažovaní knihovníci a dlouhodobě tento trend podporuje také Asociace knihoven vysokých škol České republiky (AKVŠ). Jedním ze stěžejních předpokladů při budování digitálních repozitářů je definování institucionální politiky v oblasti otevřeného přístupu. Prvním krokem může být např. podpis Berlínské deklarace, avšak k tomu, aby mohla instituce efektivně provozovat repozitář, nemusí být nutně signatářem. Podpis takového dokumentu je do značné míry strategickým rozhodnutím vedení. Celkově se k Berlínské deklaraci zatím přihlásilo 9 českých institucí (BERLÍNSKÁ DEKLARACE: SIGNATÁŘI V ČR):

- Akademie věd ČR (2008),
- Grantová agentura ČR (2008),
- Masarykova univerzita (2010),
- MAGNANIMITAS (2011),

- Asociace knihoven vysokých škol ČR (2012),
- Vysoká škola ekonomická (2012),
- Univerzita Karlova (2013),
- Vysoké učení technické v Brně (2013),
- Výzkumný ústav komunikace v umění (2013).

Fakticky lze pravidla fungování repozitáře definovat na nižší úrovni, například formou směrnic. Iniciativa ROARMAP (*ROARMAP: Registry of Open Access Repository Mandates and Policies*) představuje systém, do něhož vkládají jednotlivé instituce informace o svých zásadách a předpisech v oblasti politiky otevřeného přístupu. Z České republiky mají v systému tyto informace zadány celkem 3 instituce (Akademie věd ČR, VUT v Brně a UTB ve Zlíně). Z uvedených skutečností tak vyplývá, že některé české instituce úspěšně provozují své repozitáře, aniž by byly signatáři Berlínské deklarace, nebo měly svoji politiku registrovanou v systému ROARMAP.

Pro úplnost je potřeba poznamenat, že tvorba repozitářů publikační činnosti je mnohdy spojena i se samotným procesem vykazování výsledků vědy a výzkumu. Akademie věd České republiky dokonce používá systém ASEP jako repozitář a zároveň jako systém pro vykazování výsledků vědy a výzkumu a jejich následné zasílání pro další hodnocení do systému RIV (KNIHOVNA AKADEMIE VĚD ČR, 2015). Tento postup však zdaleka není pravidlem. Vysoké školy obvykle používají pro evidenci publikační činnosti samostatné systémy a teprve následně probíhá archivace a vystavení dokumentů v repozitářích. Dalším specifickým českých digitálních knihoven je omezený přístup k plným textům. Přestože hovoříme o otevřených repozitářích, faktem zůstává, že řada dokumentů, a to i těch, jejichž volnému zpřístupnění nic nebrání, zůstává často koncovému uživateli skryta. Důvodem je zejména nezáměr, neochota či strach autorů zveřejňovat své publikace v režimu otevřeného přístupu a v mnoha případech také již zmiňovaná absence publikační politiky jednotlivých institucí. Řada dokumentů je kvůli tomu k dispozici pouze ve formě bibliografických záznamů nebo s omezeným přístupem k plnému textu.

ličné typy dokumentů včetně již zmiňovaných absolventských prací, které v mnoha případech tvoří největší část obsahu daného úložiště. Takovýto přístup k repozitářům praktikují například na Univerzitě Pardubice nebo na VŠB-TU Ostrava, kde jsou kromě kvalifikačních prací k dispozici také záznamy publikační činnosti pracovníků univerzity, ale i časopisy a sborníky vydávané na uvedených školách. Odlišnou politiku naopak zvolila UTB ve Zlíně, která provozuje samostatný repozitář pro zpřístupňování publikačních výstupů pracovníků univerzity, kdežto pro ostatní typy dokumentů (především kvalifikační práce) spravuje jiné úložiště. Použijeme-li tedy pro definování typologie českých repozitářů třídění podle registru ROAR (*Registry of Open Access Repositories*) zjistíme, že v České republice existují tyto typy repozitářů:

- **Research Institutional or Departmental (Institucionální)** – institucionální repozitář jednoho subjektu. Maximálně převažující forma v českém prostředí. Lze sem zařadit např. digitální knihovny Univerzity Pardubice, VŠB-TU Ostrava atd.
- **Research Cross-Institutional (Oborové)** – repozitář zaměřený na jednu vědeckou disciplínu, do něhož mohou přispívat autoři z více institucí. Do této kategorie je zařazen systém DML-CZ, na jehož provozu se podílí hned několik významných výzkumných institucí.
- **Research Multi-institution Repository (Multioborové)** – repozitář, který je určen pro více zapojených institucí bez tematického omezení. Z českých služeb je do této kategorie zařazen repozitář LINDAT/CLARIN.
- **Others (Ostatní)** – do kategorie ostatní byly zařazeny např. systém NUŠL nebo Digitální knihovna Akademie věd, která obsahuje elektronické verze časopisů, jež vydávají její jednotlivé ústavy.

Pro úplnost je potřeba doplnit, že Digitální knihovna VUT je v dané službě vedena v kategorii e-Theses, avšak zároveň již začíná zveřejňovat publikační činnost jednotlivých součástí VUT v Brně, tudíž bude nepochybně plnit taktéž roli komplexního institucionálního repozitáře. Nutno poznamenat, že repozitáře zařazují do systému ROAR jejich samotní správci, kteří tak volí i příslušnou kategorii, do níž je pak repozitář začleněn. Některé repozitáře mohou být na pomězi několika skupin, nicméně čísla ze systému ROAR věrně odráží realitu českého prostředí, kde je většina repozitářů institucionálního charakteru. Jinak je členění repozitářů v rámci služby ROAR poměrně rozsáhlé, ale vzhledem k nízkému počtu evidovaných českých repozitářů nemá Česká republika v řadě kategorií vůbec žádné zastoupení.

Jednodušší model je aplikován v „konkurenčním“ registru OpenDOAR. Zde se repozitáře dělí na:

- Institutional (Institucionální) – klasický institucionální repozitář.
- Disciplinary (Oborové) – oborový repozitář, do něhož přispívá vícero institucí.
- Aggregating (Agregátor) – archív, který agreguje data z více repozitářů.
- Governmental (Vládní) – repozitář uchovávající státní data.
- Undetermined (Ostatní) – tato kategorie se vztahuje na repozitáře, které ještě nebyly zařazeny do žádné z jiných skupin.

Rovněž zde je drtivá většina českých repozitářů zařazena do kategorie Institutional. Jedinou výjimku tvoří systém DML-CZ, který náleží do skupiny Disciplinary.

Z pohledu používaných technologií dominuje českému prostředí systém DSpace, který se zde stal již téměř standardem. Ještě před zrodem samotných institucionálních repozitářů vznikla silná komunita, která se implementací DSpace do českého prostředí intenzivně zabývala (DSpace CZ). Výsledkem její činnosti bylo to, že DSpace se zejména v prostředí českých vysokých škol velmi razantně rozšířil a používání jakéhokoliv jiného softwaru pro tvorbu digitálních úložišť je výjimečným úkazem. Ostatně pouze NUŠL je postaven na systému INVENIO a Digitální knihovna Akademie věd funguje v prostředí EPrints. Dominanci systému DSpace ještě podtrhuje každoroční seminář Otevřené repozitáře, který tradičně pořádá AKVŠ, a na němž jsou pravidelně prezentovány veškeré novinky spojené s vývojem systému DSpace.

České repozitáře v mezinárodních registrech

Jednou ze základních funkcí při provozování digitálních repozitářů je zviditelnit publikační produkci domovské instituce. Zároveň by měla být při dodržování základních technických postupů zaručena interoperabilita jednotlivých repozitářů, čímž vzniká značný prostor pro sdílení jejich obsahů s jinými službami. Při dynamickém nárůstu počtu repozitářů tak vznikly i registry, které nejenže evidují jednotlivá digitální úložiště, ale také agregují jejich obsahy. Tyto centrální služby, které si za dobu svojí existence získaly řadu příznivců, tak dokážou poměrně výrazným způsobem zpopularizovat zahrnuté repozitáře. K nejznámějším podobným systémům

patří: ROAR (<http://roar.eprints.org/>), OpenDOAR (<http://www.opendoar.org/>), OpenAIRE (<https://www.openaire.eu/>), který integroval ukončený projekt DRIVER, OAIster (<http://www.oclc.org/oaister.en.html>) a BASE (<http://www.base-search.net/>). Provozovatelé dílčích repozitářů se do registrů hlásí většinou sami, přičemž pochopitelně musí splnit některé podmínky technického i obsahového charakteru. Následující tabulka sumarizuje počty českých repozitářů v mezinárodních registrech:

ROAR	Open-DOAR	OpenAIRE	OAIster	BASE
12	14	5	5 ¹⁷	10 ¹⁸

Tab. č. 1. Počty českých repozitářů zahrnutých v mezinárodních registrech.

Pro lepší vzhled do prostředí českých digitálních knihoven je třeba podrobněji představit alespoň ty nejvýznamnější služby.

Vybrané příklady českých repozitářů

DML-CZ

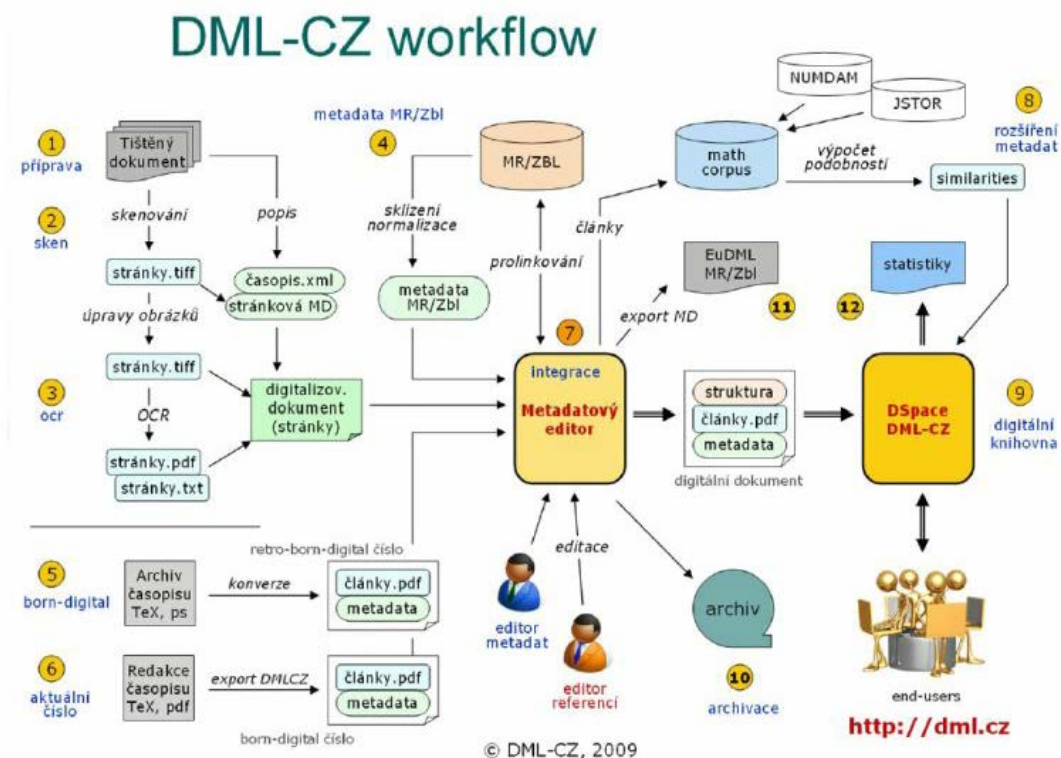
Jak jsme již v této kapitole uvedli, převládají v českém prostředí repozitáře institucionálního charakteru. Lze však najít i dva systémy poněkud univerzálnějšího zaměření. Prvním z nich je Česká digitální matematická knihovna (DML-CZ, <http://dml.cz/>), která představuje velmi kvalitní a vysoce komplexní službu. V první řadě je potřeba zmínit, že se jedná o partnerský projekt velkých českých akademických institucí, Akademie věd ČR, Univerzity Karlovy v Praze a Masarykovy univerzity. Příprava celého systému probíhala v rámci projektu realizovaného v letech 2005–2009 a do ostrého provozu byla DML-CZ spuštěna v roce 2010.

Už ze samotného názvu služby je zřejmé, na jaký vědní obor je zaměřena. Zpřístupněny jsou významné oborové časopisy, sborníky, monografie, ale i sbírky významných českých osobností z oblasti matematiky. Pozoruhodný, avšak pro oblast matematiky typický, je taktéž fakt, že všechny časopisy jsou v systému dostupné s kompletní retrospektivou. U nejstaršího časopisu je to dokonce od roku 1872. K dispozici jsou ve velké většině i aktuální čísla, kromě některých časopisů, u nichž je zavedeno časové embargo v délce 12–24 měsíců. Dohromady je v současné době k dispozici v rámci systému více než 34 tisíc plnotextových dokumentů.

¹⁷ Ve službě OAIster jsou evidovány i dalších české instituce (např. Národní knihovna ČR nebo některé otevřené časopisy). Tyto výsledky nejsou do uvedeného počtu repozitářů započítány.

¹⁸ Ve službě BASE jsou evidovány taktéž některé otevřené časopisy. Stejně jako v předchozím případě jsou v tabulce započítány pouze zapojené repozitáře.

Z výše uvedeného vyplývá, že pro provozování celé databáze je nutno řešit řadu aspektů spojených jak s technickými, knihovnickými, tak legislativně-právními otázkami. Je samozřejmé, že starší dokumenty musely být zdigitalizovány, což s přihlédnutím zejména k obrovskému množství matematických vzorců, které tyto dokumenty obsahují, není zrovna jednoduchá záležitost. Proto musel tento proces probíhat za použití nejmodernějších technologií a postupů. Dalším důležitým faktorem je potřeba dokumenty správně popsat. Proto vznikl tzv. metadatový editor, který kromě precizního popisu dokumentu rovněž předává data jiným systémům. Díky tomu lze identifikovat a nabídnout uživatelům související články. Popis dokumentů probíhá s ohledem na oborová specifika, přičemž je přirozeně využíváno předmětového třídění Mathematical Subject Classification. Reference v seznamu literatury jsou pak obohaceny o odkazy do nejvýznamnějších oborových databází MathSciNet a ZentralblattMATH, což je nepochybně také velmi pozoruhodný doplněk. Následující obr. č. 1 přibližuje proces zpracování dokumentů v rámci DML-CZ:

Obr. č. 1. Schéma postupu při vytváření DML-CZ (BARTOŠEK, 2009).

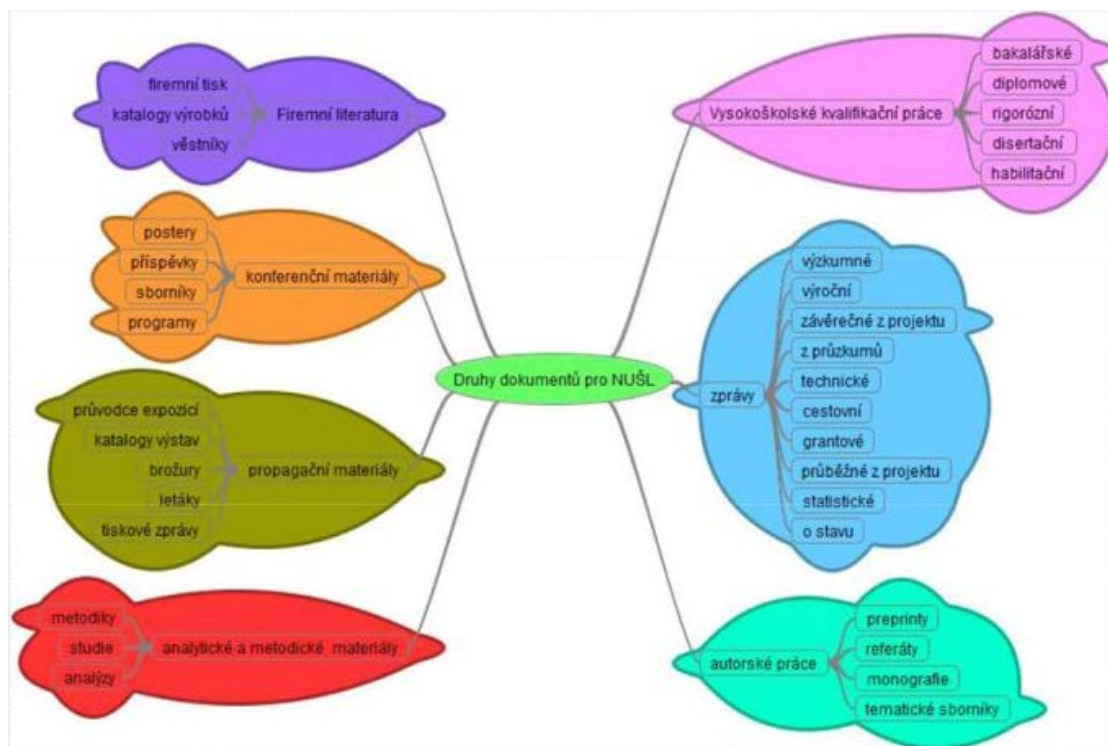
System DML-CZ se účastní mezinárodního projektu EuDML, který představuje matematickou digitální knihovnu na evropské úrovni (BARTOŠEK, 2011). Uživatelům systému jsou veškeré dokumenty dostupné zdarma. DML-CZ je provozována pomocí technologie DSpace.

NUŠL

Národní úložiště šedé literatury (NUŠL, www.nusl.cz) je systém provozovaný Národní technickou knihovnou v Praze (NTK). Jedná se o projekt s poměrně dlouhou historií. První úvahy o vytvoření podobného úložiště zaznívaly už v roce 2005 (PEJŠOVÁ, 2008). Základy současného systému se začaly formovat v rámci projektu *Digitální knihovna pro šedou literaturu – funkční model a pilotní realizace*, jehož řešení započalo v roce 2008. Do projektu se spolu s NTK zapojila také Vysoká škola ekonomická v Praze. NTK je obecně nejaktivnější institucí v oblasti uchovávání a zpřístupňování šedé literatury v České republice, o čemž svědčí mimo jiné i fakt, že k tomuto tématu pořádá každoročně známou Konferenci o šedé literatuře a repozitářích.

V současnosti běží NUŠL v ostrém provozu a obsahuje téměř 120 tisíc jednotek v plném textu. Jak už avizuje název celé služby, jedná se o úložiště materiálů povahy šedé literatury, tedy dokumentů, které standardně neprocházejí komerční vydavatelskou produkcí (vysokoškolské závěrečné práce, výzkumné zprávy atd.). NUŠL má v tomto směru poněkud přesah a eviduje rovněž klasické typy dokumentů, jako jsou sborníky, příspěvky z konferencí nebo monografie.

Z podstaty systému je jasné, že musí fungovat na partnerské bázi. Národní technická knihovna jakožto provozovatel uzavírá smlouvy s významnými institucemi, jejichž data se pak stávají součástí NUŠL. K nejdůležitějším partnerům patří například Akademie věd ČR, řada významných českých knihoven, orgány státní správy, ale i mnoho veřejných vysokých škol. Právě jejich absolventské práce tvoří největší část celého systému. Dokumenty zahrnuté v NUŠL blíže specifikuje obr. č. 2:

Obr. č. 2. Typologie dokumentů v NUŠL (Typologie dokumentu NUŠL, 2013).

Díky svému zaměření na dokumenty povahy šedé literatury je NUŠL indexován – kromě standardních registrů pro repozitáře – navíc i v systému OpenGrey. Celý systém funguje na bázi velmi sofistikované technologie Invenio, přičemž partnerům, kteří nedisponují dostatečným technickým vybavením, je systém Invenio nabízen také jako dodávaná služba pro správu institucionálního repozitáře. U ostatních institucí dochází k přenosu informací o dokumentech prostřednictvím komunikačního protokolu OAI-PMH.

LINDAT/CLARIN

Pro dokreslení aktuální situace ve vývoji českých repozitářů je vhodné zmínit i související aktivity z oblasti budování oborově orientovaných datových archivů, které v České republice také postupně vznikají. Pozoruhodným počinem v této oblasti je nepochybně systém LINDAT/CLARIN. Repozitář neobsahuje články či diplomové práce, jako je tomu u jiných služeb, nýbrž jazyková data a nástroje pomáhající při zpracování jazyka za pomoci počítače. Celý systém vznikl jako partnerský projekt několika českých špičkových pracovišť zaměřených na lingvistiku a příbuzné obory a je součástí celoevropských iniciativ CLARIN (<http://clarin.eu/>) a META-NET (<http://www.meta-net.eu/>). Cílem těchto projektů je volné sdílení

jazykových dat a pokročilých technologií mezi institucemi a jednotlivci ve vědě a výzkumu. Systém LINDAT/CLARIN představuje centrum jazykové infrastruktury pro oblast České republiky a byl rovněž finančně podpořen Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy. Podobně laděnou službou, avšak pro zcela jiné vědecké disciplíny, je Český sociálněvědní datový archiv (<http://archiv.soc.cas.cz/>), jehož provozovatelem je Sociologický ústav AV ČR. Oba zmíněné projekty jsou také výrazné svým silným propojením s mezinárodním prostředím.

Souhrnné informace:

- Provozovatel: Centrum jazykové výzkumné infrastruktury v České republice
- Typ obsahu: Jazyková data, nástroje pro jazykovou analýzu
- Používaný software: DSpace
- Evidence v registrech: ROAR, OpenDOAR, BASE
- URL: <https://lindat.mff.cuni.cz/repository/xmlui/>

REPOZITÁŘE INSTITUCIONÁLNÍHO CHARAKTERU

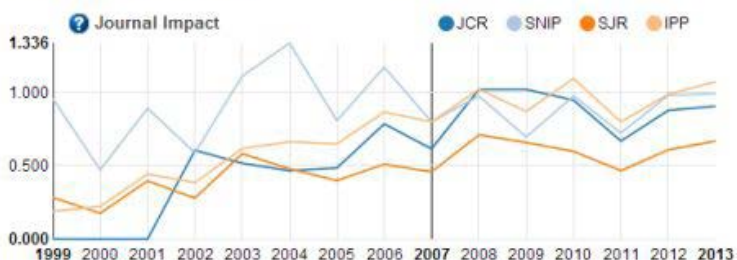
Repozitář publikační činnosti Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně

Pro tento repozitář je charakteristická zejména vysoká kvalita technického řešení a řada nadstavbových služeb. K samotným záznamům článků nebo konferenčních příspěvků jsou navázány další služby, např. informace o počtu získaných citací přenášené v reálném čase z databází Web of Science a Scopus, informace o statusu zdrojového časopisu v databázi SHERPA/RoMEO, linkovací služba SFX včetně služby bX pro doporučování příbuzných článků atd. (BUDÍNSKÝ, 2012). V poslední době byly dodány také podrobné informace o indikátorech spojených se zdrojovými časopisy (Impact Factor, SNIP, SJR a IPP), možnost uložení záznamu do referenčního manažeru Refworks a ukazatele služby PlumX, která dokáže hodnotit dopad článků podle alternativních metrik.

Název: Effect of 1-monoglycerides on Viscoelastic Properties of Processed Cheese

Autor: [Buňka, František](#); [Pavlínek, Vladimír](#); [Hrabě, Jan](#); [Rop, Otakar](#); [Janiš, Rahula](#); [Krejčí, Jiří](#)
Typ dokumentu: Článek (angličtina)

Zdrojový dok.: International Journal of Food Properties. 2007, vol. 10, issue 4, p. 819-828

ISSN: 1094-2912 ([Sherpa/ReMEC](#)); IF: 0.615 (2007), 0.906 (2013))

DOI: [10.1080/10942910601113756](https://doi.org/10.1080/10942910601113756)

Abstrakt: This paper deals with the influence of selected 1-monoglycerides (1 monocaprylin, 1-monocaprin, 1-monolaurin, 1-monopalmitin and 1-monostearin) in concentration of 0.25 % w/w on viscoelastic and sensory properties of the processed cheese with 45 and 50 % fat in dry matter after 14 days of storage at temperature of 6 ± 2 °C. With increasing number of carbons in the molecule of fatty acid, which is ester-bound in 1 monoglycerides, both the storage G' and the loss G'' moduli increased in whole frequency range. This enhancement is relatively smaller in the group of processed cheeses with 45 % fat in dry matter compared to the group of processed cheeses with 50 % fat in dry matter. The additions of 1 monocaprylin, 1 monocaprin and 1 monolaurin were not sensory acceptable due to off-flavour. The concentration experiments with 1-monopalmitin and 1-monostearin (from 0.1 to 0.5 % w/w) were performed and discussed.

Plný text: <http://tandfprod.literatumonline.com/doi/abs/10.1080/10942910601113756>
[Zobrazit celý záznam](#)

 Počet citací dokumentu: [Web of Science: 12](#) [Scopus: 17](#)

Usage	Captures	Citations
EBSCO - Abstract Views: 39 EBSCO - PDF Views: 16	EBSCO - Exports-Saves: 1	Scopus - Citations: 17

Soubory tohoto záznamu

 Název: Fulltext_1000763.pdf
 Velikost: 127.9Kb
 Formát: PDF
 Popis: fulltext

Obr. č. 3. Záznam v Repozitáři publikační činnosti UTB.

Souhrnné informace:

- Provozovatel: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
- Typ obsahu: Publikační činnost pracovníků univerzity

- Používaný software: DSpace
- Evidence v registrech: ROAR, OpenDOAR, OAIster, BASE
- URL: <http://publikace.k.utb.cz/>

Institucionální repozitář AV ČR (ASEP)

- Provozovatel: Akademie věd ČR
- Typ obsahu: Publikační činnost
- Používaný software: Advanced Rapid Library
- Evidence v registrech: OpenDOAR
- URL: <http://www.library.sk/arl-cav/cs/index/>

Akademie věd ČR je jedním z vůdčích představitelů hnutí otevřeného přístupu v České republice s jasně definovanou publikační strategií neboli politikou. Systém ASEP, jak je tento repozitář někdy též nazýván, je nadstavbou knihovního systému Advanced Rapid Library. Vkládání dat probíhá na úrovni jednotlivých ústavů Akademie věd a systém přináší také analytické funkce, které poskytují i statistické a grafické výstupy. ASEP je navíc velmi dobře provázán se systémy RIV a NUŠL. Fungování systému se jeví jako velmi efektivní i díky tomu, že repozitář je používán zároveň jako systém pro sběr publikační činnosti s vazbou na další systémy, zejména RIV. Plnohodnotným repozitářem se přitom ASEP stal v roce 2012. Od tohoto roku je totiž možno k bibliografickým záznamům přikládat rovněž plné texty dokumentů (KNIHOVNA AKADEMIE VĚD ČR, 2015). Do Registru OpenDOAR byl ovšem uveden až v roce 2015.

Klasický repozitář publikační činnosti zatím naopak nemá Univerzita Karlova v Praze, a to i přesto, že její digitální úložiště založené na technologii DigiTool obsahuje řadu zajímavých kolekcí digitalizovaných dokumentů včetně digitalizovaných kvalifikačních prací obhájěných do roku 2006. Nově byl však tento systém zařazen do registru OpenDOAR a je vysoce pravděpodobné, že se bude do budoucna významně rozvíjet.

O dalších institucionálních repozitářích se již zmíníme pouze faktografickým způsobem:

Digitální knihovna Univerzity Pardubice

- Provozovatel: Univerzita Pardubice
- Typ obsahu: Publikační činnost pracovníků univerzity, vysokoškolské kvalifikační práce, odborné časopisy, knihy, skripta
- Používaný software: DSpace
- Evidence v registrech: ROAR, OpenDOAR, OpenAIRE, OAIster, BASE
- URL: <http://dspace.upce.cz/>

Digitální repozitář VŠB-TU Ostrava

- Provozovatel: Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava
- Typ obsahu: Publikační činnost pracovníků univerzity, vysokoškolské kvalifikační práce, odborné časopisy, sborníky
- Používaný software: DSpace
- Evidence v registrech: ROAR, OpenDOAR, OpenAIRE, OAIster, BASE
- URL: <http://dspace.vsb.cz/>

Digitální knihovna ČVUT

- Provozovatel: České vysoké učení technické v Praze
- Typ obsahu: Publikační činnost pracovníků univerzity, vysokoškolské kvalifikační práce, další dokumenty vytvořené na ČVUT (např. výukové materiály)
- Používaný software: DSpace
- Evidence v registrech: ROAR, OpenDOAR, BASE
- URL: <https://dspace.cvut.cz/>

Digitální knihovna VUT v Brně

- Provozovatel: Vysoké učení technické v Brně
- Typ obsahu: Publikační činnost pracovníků univerzity, vysokoškolské kvalifikační práce, vědecké spisy, vědecké časopisy, výroční zprávy
- Používaný software: DSpace
- Evidence v registrech: ROAR, OpenDOAR, OpenAIRE
- URL: <https://dspace.vutbr.cz/>

Univerzitní repozitář Masarykovy univerzity

- Provozovatel: Masarykova univerzita
- Typ obsahu: Publikační činnost pracovníků univerzity, další dokumenty vytvořené na MU (např. výukové materiály)
- Používaný software: DSpace
- Evidence v registrech: ROAR, OpenDOAR
- URL: <https://is.muni.cz/repozitar/>

Digitální knihovna Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

- Provozovatel: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta
- Typ obsahu: Časopisy, sborníky, knihy a knižní edice vzniklé na FF MU
- Používaný software: DSpace
- Evidence v registrech: OpenDOAR
- URL: <http://digilib.phil.muni.cz/>

Digitální knihovna ZČU v Plzni

- Provozovatel: Západočeská univerzita v Plzni
- Typ obsahu: Publikační činnost pracovníků univerzity, vysokoškolské kvalifikační práce, odborné časopisy, sborníky
- Používaný software: DSpace
- Evidence v registrech: ROAR, OpenDOAR, BASE
- URL: <https://otik.uk.zcu.cz/>

Postavení českých repozitářů v žebříčku Webometrics.com

Iniciativa Cybernetic Lab působící v rámci španělské výzkumné organizace Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC) vytváří dvakrát ročně žebříček nejúspěšnějších světových repozitářů. Na provozu systému se podílí i řada partnerů a zahrnuté repozitáře jsou hodnoceny podle čtyř základních kritérií (Ranking Web of Repositories). Jakkoli je možné o jejich relevanci diskutovat, faktem zůstává, že tento žebříček je v celosvětovém měřítku ojedinělý. Existuje např. podobná služba pro německé prostředí, kam se však prozatím nemohou zapojit repozitáře z jiných zemí. Služba Web Ranking of Repositories vytváří dva žebříčky, jeden čistě pro institucionální repozitáře, druhý obecný bez rozlišení typu repozitáře. Postavení českých repozitářů v 2. vydání žebříčku roku 2015:

ranking	World Rank	Instituto	Size	Visibility	Files Rich	scholar
1	132	Czech Digital Mathematics Library	907	289	58	47
2	193	University of Pardubice Digital Repository	111	588	87	44
3	418	Brno University of Technology Digital Library / Digitální knihovna VUT v Brně	121	1081	436	35
4	456	University of West Bohemia Digital Library	231	985	65	171
5	996	Czech Technical University in Prague Digital Library	460	1345	830	908
6	1127	Tomas Bata University Repository of Publications	58	1688	1447	683
7	1437	Technical University Ostrava Repository	61	955	994	1845
8	1561	Repository of Thesis Tomas Bata University	656	832	1050	1895
9	1595	Masaryk University Repository	1414	1804	1434	1476
10	1952	Academic of Performing Arts in Prague AMU Institutional Repository	1157	1745	1611	1895

Obr. č. 4. Postavení českých repozitářů v žebříčku webometrics.com (CZECH REPUBLIC).

Závěr

Rozvoj českých repozitářů nastal především s nutností zveřejňovat vysokoškolské kvalifikační práce. Při té příležitosti vznikla úložiště, která obsahují i další typy dokumentů produkované domovskými institucemi. Na rozdíl od jiných evropských zemí však nejsou české instituce žádným způsobem nuceny uplatňovat politiku otevřeného přístupu pro zpřístupňování své publikační činnosti, což rozvoj repozitářů do značné míry brzdí. Přesto se i v České republice postupně začínají budovat digitální úložiště, která splňují obsahové i technické podmínky a stávají se standardní součástí mezinárodních registrů. Aktivní jsou v tomto směru hlavně vysoké školy, které postupně doceňují důležitost prezentace svých publikačních výstupů. Kromě institucionálních repozitářů se v českém prostředí rozvinuly také dva univerzálnější systémy, na jejichž vzniku a fungování participuje více institucí. Těmito službami jsou Digitální matematická knihovna DML-CZ a Národní úložiště šedé literatury. Těžko odhadovat, zda se v blízké budoucnosti dají očekávat nějaké posuny v oblasti státní politiky směrem ke zpřístupňování výsledků vědy a výzkumu v režimu otevřeného přístupu. I tak pravidla spojená s programem Horizon 2020 už přinášejí pro příjemce dotací řadu povinností v této oblasti, proto se budou české instituce s ukládáním své publikační činnosti do digitálních repozitářů v budoucnu zabývat mnohem intenzivněji. Celkově lze konstatovat, že se české prostředí v poslední době přece jen pomalu posouvá k větší otevřenosti. Kromě volného šíření publikačních výstupů se do popředí dostává též problematika otevřených dat, a to nejen v akademickém, nýbrž i v celospolečenském kontextu.

Použitá literatura

BARTOŠEK, Miroslav. (2009). DML-CZ Workflow. Schéma. *DML-CZ* [online]. Říjen 2009 [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: <http://project.dml.cz/docs/dmlcz-workflow-en.pdf>

BARTOŠEK, Miroslav. (2011). DML-CZ: česká digitální matematická knihovna v roce 2011. *ProInflow* [online]. roč. 3, Speciál 2011 [cit. 2015-04-20] s. 5-12. ISSN 1804-2406. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/journals/index.php/proinflow/article/view/817>

Berlínská deklarace: Signatáři v ČR. In: *Open Access v ČR* [online]. [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: <http://openaccess.cz/cs/iniciativa/>

BUDÍNSKÝ, Lukáš. (2012). *Dspace na UTB aneb 3 ve 2* [online prezentace]. Prezentace z 5. setkání českých uživatelů systému DSpace, 16.-17. května 2012. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně – Knihovna, 16. května 2012 [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: <http://hdl.handle.net/10084/90461>

Czech Republic. In: *Ranking Web of Repositories* [online]. Madrid: Cybermetrics Lab – CSIC [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: <http://repositories.webometrics.info/en/Europe/Czech%20Republic%20>

DSpace CZ [online]. [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: <http://www.dspace.cz/>

EUROPEAN COMMISSION. (2013). *Guidelines on Open Access to Scientific Publications and Research Data in Horizon 2020* [online]. Version 16 December 2013 [cit. 2015-04-21]. The EU Framework Programme for Research and Innovation HORIZON 2020. Dostupné z: http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-pilot-guide_en.pdf

KNIHOVNA AKADEMIE VĚD ČR. (2015). *ASEP: Evidence výsledků vědecké práce v AV ČR* [online]. Praha: Knihovna AV ČR, ©2015 [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: <http://www.lib.cas.cz/asep/>

OK e-VŠKP AKVŠ ČR. (2012). *E-VŠKP: Odborná komise pro otázky elektronického zpřístupňování vysokoškolských kvalifikačních prací Asociace knihoven vysokých škol České republiky* [online]. ©2004-2007, Aktualizováno: 14. 11. 2012 [cit. 2015-04-20]. Dostupné z: <http://www.evskp.cz/>

PEJŠOVÁ, Petra. (2008). Projekt NUŠL a další projekty v ČR. Projekt „Digitální knihovna pro šedou literaturu – funkční model a pilotní realizace“. In: *Seminář ke zpřístupňování šedé literatury 2008 : 1. ročník semináře zaměřeného na problematiku uchovávání a zpřístupňování šedé literatury, 8. 10. 2008* [online]. Praha: Národní technická knihovna, 2008 [cit. 2015-04-21]. ISSN 1803-6015. Dostupné z: http://invenio.nusl.cz/record/41957/files/idr-34_2.pdf

Ranking Web of Repositories [online]. Madrid: Cybermetrics Lab – CSIC [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: <http://repositories.webometrics.info/en>

Registry of Open Access Repositories [online]. [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: <http://roar.eprints.org/>

ROARMAP: Registry of Open Access Repository Mandates and Policies [online]. [2015-04-21]. Dostupné z: <http://roarmap.eprints.org/>

Theses.cz [online]. Masarykova univerzita, Fakulta informatiky [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: <http://theses.cz/>

Typologie dokumentu NUŠL. (2013). *NUŠL: Národní úložiště šedé literatury* [online]. Praha: Národní technická knihovna [cit. 2015-04-20]. Datum poslední editace stránky: 1. 8. 2013. Dostupné z: http://nusl.techlib.cz/index.php/Typologie_dokumentu

ZLATOHLÁVKOVÁ, Růžena. (2014). *Digitální repozitáře na vysokých školách v České republice (Digital repositories at universities in the Czech Republic)* [online]. 2014 [cit. 2015-04-20]. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/120153822>

4.6 MARKETING A PROPAGACE OTEVŘENÉHO PŘÍSTUPU V ČESKÉ REPUBLICE

199

---

*Lukáš Plch,
Markéta Vávrová,
Mendelova univerzita
v Brně, Ústav vědec-
ko-pedagogických
informací a služeb*

V České republice se fenomén otevřeného přístupu začal poprvé masivněji propagovat v roce 2010. Toho roku se do mezinárodní akce Open Access Week (OA Week) poprvé zapojily také české akademické knihovny. OA Week je stěžejní propagační akce, při které zainteresované instituce vytvářejí otevřenému přístupu největší reklamu. Následující text shrnuje, jak vybrané české instituce organizují propagaci otevřeného přístupu prostřednictvím akce OA Week i mimo něj. Informace o jednotlivých institucích a jejich formách propagace otevřeného přístupu byly shromážděny z velké části z osobní e-mailové komunikace. Touto cestou byly osloveny osoby odpovědné za otevřený přístup v jednotlivých institucích.

Propagace otevřeného přístupu v České republice

Vzhledem k tomu, že otevřený přístup je svým způsobem velmi specifický nehmotný „produkt“, reklama na něj se provádí odlišným způsobem než na klasické hmotné produkty a výrobky. Formy propagace otevřeného přístupu se dělí do dvou hlavních skupin:

- online propagace,
- propagace prostřednictvím tradičních tištěných médií.

Do online propagace se řadí informační weby jednotlivých institucí zabývající se otevřeným přístupem, na nichž se snaží podávat autorům a čtenářům základní i širší informace. Existuje také informační web o otevřeném přístupu na celorepublikové úrovni (<http://openaccess.cz/cs/openaccess>). Na sociální síti Facebook byla založena stránka (<https://www.facebook.com/openaccess.cz>) zveřejňující nejen základní informace, ale i zajímavosti a aktuality. Informace o otevřeném přístupu jsou též k vidění na facebookových stránkách jednotlivých univerzitních knihoven nebo na Twitteru, viz např. Twitter Univerzity Pardubice (<https://twitter.com/OAupce>).

Klasická forma propagace spočívá v distribuci plakátů, letáků, brožur, plátek a jiných tištěných materiálů. Tyto materiály mají v první řadě podpořit hlavní propagační akce, jako jsou školení, workshopy a přednášky o otevřeném přístupu. Forma tištěných materiálů bývá u většiny institucí vesměs podobná a využívá se v nich typického motivu otevřeného zámku v jednotném vizuálním stylu, nejčastěji v oranžové barvě. Použití online propagace a klasické propagace je podobné u českých institucí, stejně jako u těch zahraničních. Propagační kampaně směřují zejména k autorům – producentům odborného (vědeckého) obsahu a studentům. Velmi často se v kam-

paních opakuje důraz na mladé vědce (doktorandy), kteří představují ideální cílovou skupinu. Právě od ní se nejvíce očekává, že model otevřeného přístupu přijme přirozeně za vlastní, neboť mladí vědci nemají ještě zcela ukotvené své publikační zvyklosti a zároveň potřebují budovat svou profesionální vědeckou kariéru. V širším slova smyslu jsou cílovou skupinou všichni daňoví poplatníci, kteří mají nárok na přístup k výsledkům vědy a výzkumu financovaných z veřejných prostředků.

V České republice je propagace a podpora otevřeného přístupu plně v rukou univerzit, vysokých škol, jejich knihoven, vědeckých knihoven a výzkumných organizací. Pokud jde o univerzitní, odborné a vědecké knihovny, práci související s otevřeným přístupem obstarávají knihovníci a informační pracovníci. Usilují, aby se zlepšilo povědomí o otevřeném přístupu – hlavně u aktivně publikujících vědců. Během let se objevila celá řada originálních nápadů jak propagaci zlepšit. Některé z nich zmíníme v následujícím textu a popíšeme současné metody a způsoby propagace otevřeného přístupu v českých institucích.

UNIVERZITA KARLOVA

<http://www.cuni.cz/UK-6477.html>

Devět fakult Univerzity Karlovy se zapojuje různým způsobem do propagace otevřeného přístupu. Např. Právnická fakulta a Katolická teologická fakulta začaly vydávat otevřené časopisy: *Prague Law Working Papers Series* a *Acta Theologica*.

Lékařská fakulta v Hradci Králové šíří informace o otevřeném publikování během blokové výuky studentů, na níž participují pracovníci lékařské knihovny.

Na Přírodovědecké fakultě proběhla odborná disputace v rámci cyklu informační gramotnosti pro doktorandy, mladé vědce a post doktorandy s názvem *Plusy a minusy Open Access*. Kromě toho byla uspořádána přednáška o obecných základech otevřeného přístupu a o konkrétních aktivitách v oblasti otevřeného přístupu pro přírodovědce.

Lektorkou byla Tereza Simandlová (Univerzita Karlova, ČR) a Johana Kuhn (Biomed Central, Velká Británie).

Na Filozofické fakultě začleňují do seminářů elektronických informačních zdrojů i témata o otevřeném přístupu k vědeckým výsledkům. V rámci Dne vědy 2014 pořádala knihovna Filozofické fakulty přednášku o otevřeném přístupu.

Na vědecké radě 1. Lékařské fakulty byla zmíněna problematika predátorských vydavatelů.

Pedagogická a Husitská teologická fakulta se věnují propagaci otevřeného přístupu na webových stránkách.

Jak zmiňuje Mgr. Ing. Lucie Daňková v e-mailu z 27. 3. 2015, Ústřední knihovna UK se v prosinci 2014 začala zabývat agendou otevřeného přístupu. Uspořádala seminář, na němž byli vyškoleni zástupci ze všech fakult. Výsledkem bylo vytvoření skupiny specialistů na jednotlivých fakultách, kteří mají za úkol zodpovídat dotazy k tématu otevřeného přístupu. Díky této aktivitě bude možné lépe předcházet problémům s predátorskými vydavateli. Na pomoc proti nim vytvořili webovou stránku, na které si může např. zpracovatel dat pro RIV¹⁹ zkontrolovat, zda autor nejedná s redakcí predátorského časopisu. Jako příklad dobré praxe uvedla individuální konzultace s vědci/autory k tématu otevřeného přístupu. Problematika predátorských vydavatelů parazitujících na principech otevřeného přístupu je téma na samostatnou kapitolu. Při propagaci otevřeného přístupu je ovšem nutné autorům (vědcům) předložit téma, na které budou slyšet okamžitě. Tím by mohla být osvěta ohledně ochrany proti predátorským časopisům, aneb jak se jimi nenechat nachytat. V dnešní době, kdy se počet těchto vydavatelů velmi rozrostl, je až nutností toto veskrze praktické téma zahrnovat do přednášek a seminářů o otevřeném přístupu.

NÁRODNÍ TECHNICKÁ KNIHOVNA

<https://www.techlib.cz/cs/2963-open-access>

OA Week v roce 2012 byl ve znamení semináře *Open Access, aneb Open Your Mind*, který pořádala NTK ve spolupráci s Vysokou školou chemicko-technologickou v Praze. V hlavním vestibulu Národní technické knihovny byla umístěna vizuálně-interaktivní instalace nazvaná Open Access Cube, ve které mohli uživatelé shlédnout videozáznamy s otázkami. Odpovědi spolu se svými názory mohli napsat na vnitřní stěnu kostky. „Dovnitř kostky bylo možné vstoupit otvorem v podobě klíčové dírky upomínající, že klíč k vědeckým publikacím držíme v rukou všichni, jen musíme najít správné dveře, k nimž klíč patří.“ (RYGELOVÁ, 2012) Instalace byla vizuálně přitažlivá a nepřehlédnutelná, a třebaže se potýkala s reálným nebezpečím, že nezasvěcení a veřejnost, která má do haly knihovny volný přístup, budou na vnitřní straně kostky zvětňovat výroky s otevřeným přístupem

19 RIV- Rejstřík informací o výsledcích – RIV je jednou z částí (datovou oblastí) informačního systému výzkumu, experimentálního vývoje a inovací (IS VaV).

naprosto nesouvisející, zařadila se kostka zatím k vizuálně nejvýraznějším a nejoriginálnějším ztvárněním myšlenky otevřeného přístupu u nás.

ČESKÉ VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ

<http://knihovna.cvut.cz/veda/open-access-week/>

Jak již bylo výše uvedeno, v roce 2010 se k akci OA Week připojily české instituce včetně ČVUT. Na začátku shrnuli základní informace o otevřeném přístupu na webových stránkách ČVUT a začlenili je do sekce Podpora vědy. Vedle informací na webu a seminářů publikovali několik článků ve svém interním časopisu „Pražská technika“. Od letošního roku vydává Ústřední knihovna ČVUT newsletter, jehož odezva je zatím příznivá.

Záměrem bylo dostat informace k cílové skupině včas a vhodnou formou. Propagace formou tiskovin (letáků aj.) se neosvědčila, proto se raději soustředili na systematickou práci s určitou skupinou, pro niž připravili semestrální kurz Práce s informacemi zaměřený na doktordy, kteří si teprve budují své publikační návyky. Na kurz volně navazuje poradenská činnost autorům v souvislosti s plněním povinností otevřeného přístupu k vědeckým výsledkům ze 7. rámcového programu a nyní z programu Horizon 2020 Evropské komise. Otevřený přístup je součástí agendy podpory publikační činnosti, při které propagují i výhody otevřeného repozitáře. Jak uvádí Mgr. Lenka Němečková v e-mailu z 30. 3. 2015: *„Osobně si myslím, že pro naše autory v tuto chvíli masivní propagace OA zase tak významná není.“* Dále uvádí, že knihovna se vydala cestou pozvolnější propagace. *„Autoři musí OA sami přijmout, a to se nestane propagací, ale tím, že získají osobní pozitivní zkušenost.“* Z této trefné poznámky vyplývá, že propagace otevřeného přístupu neznamena vytisknout letáky, vyvěsit plakáty a rozdat záložky. Ale propagace vyžaduje daleko soustavnější a dlouhodobou činnost, aby vědci změnili své publikační zvyklosti a přijali principy otevřené vědy.

AKADEMIE VĚD ČESKÉ REPUBLIKY

<http://www.lib.cas.cz/akce/open-access-week/>

Knihovna akademie věd ČR (KNAV) se v minulých letech aktivně zapojovala do akce OA Week. Měla jako první v České republice ucelenou kampaň, v níž použili výrazný jednotící grafický motiv inspirovaný pop-artovým dílem Andyho Warhola s heslem Let's open the science (RYGELOVÁ, 2013). V tomto případě se výborně osvědčilo propojení klasické propagace otevřeného přístupu se všeobecně známým typickým motivem, který kampaň vizuálně umocnil

a učinil ji lépe zapamatovatelnou. V kampani byl důležitý první dojem, který, jak se říká, nelze podruhé zopakovat. Dále aktivity AV ČR na podporu otevřeného přístupu spočívaly v pořádání přednášek a seminářů – sice s hojnou účastí, ale pouze z řad knihovníků z ústavních knihoven. Zvýšení zájmu se pokouší organizátoři dosáhnout včleněním akce OA Week do programu popularizačního Týdne vědy a techniky, jak uvedla Mgr. Iva Burešová ve svém e-mailu z 19. 3. 2015.

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI

<http://knihovna.tul.cz/Pruvodce-OPEN-ACCESS-160070.php>

Tato univerzita se zapojila do pořádání OA Week poprvé v roce 2011. Sami zpětně hodnotí svůj první ročník jako úspěšný. Byli osloveni vybraní vědci z univerzity, aby odpověděli na šest otázek týkajících se otevřeného přístupu. Jejich odpovědi byly zveřejněny v online zpravodaji Technické univerzity v Liberci.

V roce 2012 zaslali autorům děkovné a vyzývající dopisy. Dopisy měly děkovnou dikci v případě, že články adresátů byly vydány v režimu otevřeného přístupu, nebo vyzývající v případě, že plný text nebyl volně dostupný. Mgr. Marta Zizienová v e-mailu z 18. 3. 2015 uvedla: *„Touto akcí se podařilo zviditelnit práci knihovny a upoutat potřebnou pozornost na teprve plánovaný institucionální repozitář.“* V následujícím roce byl repozitář spuštěn. Velmi úspěšným byl ročník OA Week 2014. Technická univerzita v Liberci (TUL) uspořádala dvě školení o otevřeném přístupu, na kterých přednášela výše zmínovaná Tereza Simandlová z Univerzity Karlovy. Obě školení měla hojnou účast z řad vědců, což bylo velkým překvapením i pro samotnou přednášející, která se dosud na akcích tohoto druhu setkávala jen s knihovnicí a doktorandy. Dvě fakulty projevíly zájem o další školení. Každoročně byly distribuovány tiskoviny, ty však neměly velký dopad. Je třeba upozornit, že TUL se v propagaci otevřeného přístupu nebojí experimentovat a věnuje jí patřičné úsilí a péči. Děkovný dopis byl autorům zasílán na hlavičkovém papíře a byl ručně podepsán odpovědnou osobou, což samo o sobě u příjemců vyvolalo větší důvěru a zároveň pocit, že se jedná o důležitou záležitost. Toho by se zřejmě nepodařilo dosáhnout, pokud by byli adresáti osloveni pouhými neosobními e-maily, kterými jsou denně zahlcováni. Prestižněji by působilo už jen oficiální osobní setkání autorů s vedením univerzitní knihovny.

UNIVERZITA PARDUBICE

<http://www.upce.cz/knihovna/podpora/oa.html>

Univerzita Pardubice se poprvé zapojila do pořádání akce OA Week v roce 2010. Po velkém počátečním nadšení přišlo dle pořadatelek období střízlivého náhledu na pojetí propagace, jak uvedla v e-mailu z 18. 4. 2015 Mgr. Lucie Vyčítalová. Přednášky zaměřené čistě na problematiku otevřeného přístupu se na univerzitě nesetkaly s velkým zájmem. Po této zkušenosti bylo nutné prezentace zjednodušit a zaměřit se na obecnější témata týkající se vědecké komunikace. V dalších letech se osvědčilo zařazení tématu otevřeného přístupu do jiných seminářů, např. do školení katedrových správců systému pro vykazování vědeckých výsledků (systém OBD). V loňském roce byli Pardubičtí jedni z těch, kteří vyzkoušeli i děkovné dopisy autorům za to, že publikují v režimu otevřeného přístupu. Univerzita Pardubice, stejně jako Karlova Univerzita, začlenila propagaci otevřeného přístupu mimo jiné do kontextu hodnocení vědy a výzkumu (VaV), v tomto případě využili praktické souvislosti se samotným procesem vykazování výsledků VaV do RIV.

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

<http://knihovna.zcu.cz/open-access/>

Tato univerzita zvolila marketingovou strategii svým způsobem originální a neotřelou. Jde o Doris, papírovou figurínu v oranžovém tričku, která nosí apartní taštičku a v ní má schované propagační materiály (RYGELOVÁ, 2013). Agentka Doris má apelovat podobně jako legendární americký Strýček Sam verbující do U. S. Army, nebo přesvědčovat v duchu plakátu *We Can Do It* od J. Howarda Millera z roku 1943. Možná analogie je zde vidět a určitě by nebylo na škodu nějakého Strýčka Sama pro otevřený přístup mít. Třeba jím bude právě Doris.

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

<http://www.lib.jcu.cz/cs/open-access>

Opět se setkáváme s originálním pojetím propagace otevřeného přístupu. V roce 2012 zorganizovali na Jihočeské univerzitě (JČU) hru s tematikou otevřeného přístupu, tzv. bookcaching. Nálezci podle indicií našli poklad, ve kterém byly ukryty plakety s logem otevřeného přístupu. Podle podpisů v zápisníku umístěného v „kešce“ měla hra velký úspěch. Kromě klasických informačních tištěných materiálů vytvořili pořadatelé i několik typů papírových origami s tematikou otevřeného přístupu. Jak píše Helena Vorlová v e-mailu z 16. 3. 2015: „Úplně největší ohlas měla přednáška dělaná ve spolupráci s Knihov-

nou Akademie věd ČR, v. v. i., kde na téma Open Access nejen v AV ČR hovořila Mgr. Iva Burešová (Knihovna AV ČR)“. Mimo jiné propagují otevřený přístup i pomocí sociálně sítě Facebook nebo živým přenosem seminářů z Národní technické knihovny. Zkušenost Akademické knihovny JČU ukázala, že v propagaci je důležitý i prvek odměny pro adresáty kampaně v podobě drobného dárku, jak je běžné při dotazníkových výzkumech.

VYSOKÁ ŠKOLA BĀŇSKÁ — TECHNICKÁ UNIVERZITA OSTRAVA

<http://knihovna.vsb.cz/open-access/open-access.htm>

Na této univerzitě se propagací otevřeného přístupu zabývá Pavla Rygelová, která rozděluje propagaci otevřeného přístupu během akce OA Week na dvě části vzájemně se doplňující. Byť většina pořadatelů hovoří o neúčinném dopadu masově šířených tištěných materiálů, tak tento typ kampaně by měl být nedílnou součástí adresných akcí, jak uvádí Mgr. Pavla Rygelová ve svém emailu z 16. 3. 2015. Individuální akce mají prokazatelně větší dopad. Oslovování autorů s podporou publikační činnosti a propagací zelené cesty je jednou ze strategií, které se propagátoři otevřeného přístupu na VŠB-TUO drží. Pozitivní dopad lze vysledovat u seminářů, kde myšlenky otevřeného přístupu prezentuje zúčastněným vědecký pracovník s významnou publikační zkušeností. Osvědčilo se i začleňování tématu otevřeného přístupu do seminářů o elektronických informačních zdrojích, nebo např. do seminářů s informacemi o rámcovém programu Horizon 2020. Ústřední knihovna VŠB-TUO se zasazuje o prosazování politiky otevřeného přístupu v České republice a také usiluje o výraznou podobu propagace otevřeného přístupu. Inspiruje ostatní knihovny a poskytuje rovněž informační oporu v podobě komplexních webových stránek o otevřeném přístupu obecně, o otevřeném přístupu v programu Horizon 2020, o projektu OpenAIRE, na němž participuje apod. Knihovna informuje o novinkách a dění kolem otevřeného přístupu na blogu E-zdroje (<http://e-zdroje.vsb.cz/rubrika/open-access>).

MASARYKOVA UNIVERZITA

<http://akad.rect.muni.cz/cs/open-access-a-repozitar-mu>

V předchozích letech uspořádaly knihovny této univerzity přednášky a diskuse na téma otevřeného přístupu. V loňském roce (2014) se konala přednáška na Přírodovědecké fakultě, která se zabývala právními aspekty otevřeného přístupu a licencemi Creative Commons. Přednášky byly pořádány taktéž na Právnické fakultě, Fakultě informatiky, Filozofické fakultě a v Knihovně univerzitního

kampusu. Masarykova univerzita se řadí k univerzitám, kde se podařilo principy otevřeného přístupu institucionalizovat do podoby univerzitní směrnice a kde se daří realizovat propojení univerzitního systému pro vykazování publikací a dalších výsledků vědy a výzkumu s funkcí institucionálního repozitáře. Tento repozitář sám o sobě byl nejednou předmětem přednášek a seminářů v rámci propagace otevřeného přístupu.

VYSOKÉ UČENÍ TECHNICKÉ V BRNĚ

<http://www.vutbr.cz/knihovny/openaccess>

V rámci akce OA Week 2014 se na VUT konalo mnoho různorodých akcí. Jednou z nich byla otevřená snídaně, jejíž součástí byl křest brožury *Open Access na VUT*. V dalších dnech probíhaly již tradiční semináře, které měly obdobnou účast jako v ostatních institucích. Nechyběl seminář na téma otevřeného přístupu ve vztahu k programu Horizon 2020.

Infostánek, u něhož byli aktivně oslovováni kolemjdoucí, doprovázela jeho elektronická obdoba, a sice v podobě *infochatu*, o který však zájem neprojevovali, jak napsala Mgr. Petra Dědičová v e-mailu z 20. 4. 2015. Samozřejmě součástí propagace otevřeného přístupu byly tištěné propagační materiály, informace na webových stránkách, na sociální síti facebook a e-mailové kampaně. Za zmínku stojí také skutečnost, že se propagátorům podařilo dosáhnout toho, že téma otevřeného přístupu proniklo do programu jednání kolegia rektora.

MENDELOVA UNIVERZITA V BRNĚ

<http://uvis.mendelu.cz/open-access>

Poprvé se Mendelova univerzita v Brně (MENDELU) zapojila do akce OA Week v roce 2012.

První ročník se nesl v duchu 190. narozenin Gregora Johanna Mendela, po němž je tato univerzita pojmenovaná. Kampaní dominovala výstava v univerzitní galerii Hrášek, která na deseti informačních panelech prezentovala základní principy otevřeného přístupu. Na plakátech si slavný vědec posteskl, že kdyby publikoval v otevřených časopisech, byl by býval ještě slavnější. V rámci webu ústřední knihovny a informačního centra byla vytvořena webová stránka věnující se problematice otevřeného přístupu.

Ústředním motivem v roce 2013 byl slogan *Nebojte se odhalit*. Hlavnímu propagačnímu plakátu v typickém oranžovém provedení vévodily ženské nohy korespondující se sloganem. Dále byly rozeslány děkované dopisy všem, kteří publikovali v otevřených časopisech, bohužel s nulovou odezvou.

V obou ročnících pořádala Mendelova univerzita semináře, kterých se účastnili především knihovníci. Kampaň doprovázely letáčky, záložky a brožura s informacemi o otevřeném přístupu.

V loňském roce (2014) byla do semináře o otevřeném přístupu včleněna i problematika otevřeného přístupu a jeho povinnosti v rámci programu Horizon 2020. Na základě zpětné vazby od jednoho z vědců byly informační panely zjednodušeny do formy komiksových stripů.

Obr. č. 1. Komiksový strip MENDELU.

Mendelova univerzita je vydavatelem tří otevřených časopisů, které se snaží propagovat i v rámci akce OA Week. Na této univerzitě se potvrdila poučka, že lidé nebudou stát u velkoformátových posterů popsaných drobným písmem a se zaujetím je pročitat od A do Z. Po zpětné vazbě od vědeckých pracovníků se propagace a informace o otevřeném přístupu na MENDELU velmi zjednodušily a získaly praktičtější formu. Stručná podoba komiksových stripů umožnila zapracovat základní principy otevřeného přístupu jednoduše také do často kladených dotazů (FAQ).

Závěr Snažit se o reklamu otevřenému přístupu není v dnešních podmínkách v České republice nic snadného. Citelně chybí politická vůle ztotožnit se s myšlenkami otevřeného přístupu k vědeckým výsledkům a hlavně vůle je skutečně realizovat. Absence národní politiky mnohé komplikuje. I přesto se české instituce chopily tohoto nelehkého úkolu aktivně. Od roku 2010 se každoročně účastní mezinárodního Týdne otevřeného přístupu – OA Week a zkouší

nejrůznější propagační tahy k tomu, aby obrátily zájem uživatelů, zejména aktivně píšících autorů, k otevřenému přístupu jako k možné alternativě tradičního způsobu šíření vědeckých výsledků. Po pěti sobě jdoucích ročnících instituce nasbíraly zkušenosti s propagací a ví, co se osvědčilo a co naopak úspěch nemělo. Strategie je u všech víceméně stejná a dokazuje to i výzkum v amerických knihovnách (JOHNSON, 2014). Nejenže metody a propagační nástroje jsou vcelku podobné, ale i výsledky jsou téměř shodné. Instituce kombinují masivní kampaně s adresnými. Pořádají přednášky, semináře a workshopy, na kterých se setkávají s malým zájmem vědců, autorů a studentů, i když pro ně jsou akce určeny především. Daleko účinnější jsou adresné akce, zaměřené na úzkou cílovou skupinu, např. individuální konzultace s autory nebo začlenění informací o otevřeném přístupu do seminářů o elektronických informačních zdrojích pro doktorandy.

Výše zmíněným institucím se osvědčily následující propagační aktivity:

- Propojení s praxí a poradenství, např. ochrana proti predátorským vydavatelům, seminář v rámci školení o systému pro vykazování (OBD), vkládání dokumentů do repozitáře.
- Sázka na první dojem – použití výrazného vizuálního prostředku, viz oranžová kostka, pop-artový motiv, modelka Doris.
- Vyzdvižení publikačních aktivit zvláště v otevřených časopisech – oslovení konkrétních autorů pomocí dopisů děkovních a vyzývavých.
- Propagace otevřeného přístupu s využitím populárních a všeobecně známých postupů – geocaching, origami, drobný dárek za aktivitu.
- Schůze zainteresovaných „naživo“ – otevřená snídane.
- Maximální zjednodušení sdělovaných informací – komiksové obrázky.
- Zapojení vědeckých autorit – přednášky od samotných autorů, od nichž ostatní kolegové lépe přijmou novinky.

Je velmi důležité si uvědomit, že i v propagaci otevřeného přístupu je třeba měřit to, co instituce dělají. Evaluace každé dílčí propagační metody a nástroje v budoucnu pomůže v tom, abychom se vyhnu-

li činností s nulovým dopadem u cílové skupiny – tím se ušetří síly na efektivnější věci. Instituce, zejména knihovny, se nemusí bát neúspěchu v propagaci otevřeného přístupu, protože knihovníci rozumí tématům spojeným s otevřeným přístupem lépe než výzkumníci, úředníci, politici nebo vydavatelé, jak uvádí Poynder (2011).

Použitá literatura

JOHNSON, Paula C. (2014). International Open Access Week at Small to Medium U. S. Academic Libraries: The First Five Years. *The Journal of Academic Librarianship* [online]. roč. 40, č. 6 [cit. 2015-04-20] s. 626-631. DOI: 10.1016/j.acalib.2014.07.011. Dostupné z: <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0099133314001475>

POYNDER, Richard. (2011). Suber: Leader of a Leaderless Revolution. *Information today* [online]. 2011, roč. 28, č. 7 [cit. 2015-04-26]. Dostupné z: <http://www.infotoday.com/it/jul11/Suber-Leader-of-a-Leaderless-Revolution.shtml>

RYGELOVÁ, Pavla. (2013). Open Access Week 2012 v ČR. *Ikaros* [online]. roč. 17, č. 1 [cit. 2015-04-26]. urn:nbn:cz:ik-14023. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://ikaros.cz/node/14023>

4.7 POSTOJ NAKLADATELŮ K OTEVŘENÉMU PŘÍSTUPU V ČESKÉ REPUBLICĚ

210

---

*Petra Dědičová,
Vysoké učení
technické v Brně
– Ústřední knihovna*

Nakladateli vědeckých informací v České republice, a to především informací vydávaných v odborných vědeckých časopisech jsou zejména jednotlivé univerzity, výzkumné a neziskové instituce. Čistě komerčních subjektů vydávajících odborná periodika podniká v Česku poměrně málo a neexistuje zde žádný velký komerční nakladatel (FABIÁN, 2013). Jedním z hlavních důvodů tohoto stavu je malý domácí trh odběratelů a dále také velmi silná konkurence v podobě velkých zahraničních nakladatelských domů Elsevier, Springer, Wiley aj. Další příčinu, která tento trh ovlivňuje několik posledních let, představuje systém hodnocení vědy a výzkumu v České republice, podle nějž jsou upřednostňovány a více hodnoceny mezinárodně uznávané časopisy. Vědci jsou nuceni, aby publikovali (ale i sami kvůli své vlastní prestiži po tom touží) v mezinárodně uznávaných časopisech, kterých vydávají komerční nakladatelé v České republice velmi málo.

Obdobná situace panuje i v oblasti vydávání otevřených časopisů. Na rozdíl od mezinárodního trhu s etablovanými a dobře prosperujícími komerčními producenty, za všechny např. BioMed Central, De Gruyter aj. – viz podrobněji kapitola 5.7, v České republice prozatím fungují především nakladatelství univerzitní. Případně se na vzniku publikací podílí přímo fakulty nebo ústavy univerzit či další odborné společnosti a neziskové instituce. Díky nakladatelské činnosti těchto nekomerčních organizací a společností existuje v České republice nezvykle vysoký poměr otevřených časopisů vůči časopisům tradičně vydávaným (FABIÁN, 2013).

Zmapovat situaci otevřených časopisů v České republice je proto z výše uvedených důvodů poněkud složité. Neexistuje žádný seznam nebo služba, jako je tomu například ve Španělsku, kde provozují databázi Dulcinea, která slouží obdobnému účelu jako SHERPA/RoMEO, avšak se zaměřením na španělskou časopiseckou produkci (<http://www.accesoabierto.net/dulcinea/?idioma=en>). Přehled o stavu vydávání otevřených časopisů a o postoji nakladatelů k otevřenému přístupu můžeme získat pomocí několika mezinárodních služeb pro indexaci otevřených časopisů a hodnocení vědeckých časopisů, a dále následným pátráním na stránkách nakladatelů. Provedená rešerše dostupných informací nebude pokrývat českou časopiseckou produkci stoprocentně vzhledem ke skutečnosti, že do některých služeb je registrace časopisu dobrovolná a záleží tedy pouze na redakci, zda má zájem svůj časopis pomocí těchto služeb propagovat na mezinárodní úrovni. Získávání potřebných informací se navíc

komplikuje tím, že mnoho časopisů z produkce univerzit a vědeckých a neziskových institucí je svou podstatou otevřených. Svůj obsah vystavují volně na internetu pro kohokoliv, ale jejich redakce se k hnutí otevřeného přístupu nijak nehlásí a ani nedeklaruje možný způsob dalšího využití vystaveného obsahu časopisu, např. explicitním vyjádřením autorskoprávních otázek.

Postoj českých nakladatelů k otevřenému přístupu jsme se pokusili analyzovat pomocí služeb SHERPA/RoMEO (zelená cesta v ČR), Directory of Open Access Journals (zlatá cesta v ČR) a Open Journal Systems (využití systému pro otevřené publikování), pomocí rešerší v citačních databázích Scopus a Journal Citation Report i dohledáváním údajů na internetu.

SHERPA/RoMEO

Databáze SHERPA/RoMEO obsahuje informace o postoji daného nakladatele či časopisu k zelené cestě otevřeného přístupu neboli k uložení článku či jeho autorské verze do digitálního repozitáře. Autoři nebo kdokoli jiný zde zjistí, jak je možné s článkem publikovaným u daného nakladatele nakládat. Zda nakladatel umožňuje autoarchivaci, jaké verze dokumentu je možno ukládat do repozitáře, zda je nutné dodržovat časové embargo apod. V České republice neexistuje žádný seznam ani jiná databáze postojů nakladatelů k otevřenému přístupu a jeho zelené cestě. SHERPA/RoMEO tak představuje v podstatě jediný systematický zdroj, odkud lze čerpat informace o politikách českých nakladatelů. Registrace v databázi je dobrovolná a vzhledem k tomu v ní nejsou přirozeně zahrnuti všichni nakladatelé vědeckých informací v České republice, kteří podporují zelenou cestu otevřeného přístupu.

Přístupy jednotlivých nakladatelů nebo časopisů jsou v databázi označeny barevně. Zeleně označení nakladatelé dovolují uložení preprintu a postprintu, případně vydavatelské verze článku v repozitáři, modří nakladatelé umožňují autoarchivaci postprintu. Žlutě označení nakladatelé umožňují archivovat pouze preprint a bíle označení producenti neumožňují autoarchivaci, případně není jejich politika úplně jasná (UNIVERSITY OF NOTTINGHAM, 2015).

SHERPA/RoMEO registruje 14 českých nakladatelů a 20 časopisů ke dni 15. 9. 2015. Dva nakladatelé zároveň vydávají stejný časopis (CERGE-EI Working Papers) a několik nakladatelů registrovalo v databázi více svých časopisů (např. Matematický ústav AV ČR). Většinu registrovaných časopisů vydávají univerzity, osm časopisů pochází z provenience Akademie věd a jejích ústavů, případně jsou vydávány ve spolupráci s univerzitou či odbornou neziskovou společností. Jeden časopis je od komerčního nakladatele (Aprofema) a jeden od odborné neziskové společnosti (Radioengineering Society).

Většina časopisů je označena zeleně (15), pouze 2 zastávají modrou politiku, 2 žlutou a 2, které jsou označeny bíle, neumožňují autoarchivaci vůbec. Všechny modře a zeleně označené časopisy používají pro licencování článků některou verzi licencí Creative Commons. Kromě jednoho zeleně označeného časopisu (Informace z produkce Knihovny AV ČR) jsou všechny indexované v databázi DOAJ.

Directory of Open Access Journals (DOAJ)

Adresář *Directory of Open Access Journals* je databáze otevřených časopisů a může nám poskytnout představu, jaké otevřené časopisy v České republice existují, tedy jaký je přístup nakladatelů ke zlaté cestě otevřeného přístupu. Myšlenka vytvořit databázi časopisů s otevřeným přístupem vznikla již v roce 2002 na konferenci First Nordic Conference on Scholarly Communication (NSCS) ve švédském Lundu v reakci na stále se zvyšující počet vědeckých časopisů s otevřeným přístupem a vzhledem k problémům s jejich integrací do knihoven a informačních služeb (STENSON, 2012).

V květnu roku 2003 byl uveden do provozu adresář DOAJ s více než 300 časopisy, ale v následujícím desetiletí jejich počet několikanásobně vzrostl. K dnešnímu dni obsahuje adresář přes 10 tisíc časopisů a toto kvantum se stále zvyšuje. O zahrnutí časopisu do databáze žádá většinou redakce daného časopisu pomocí formuláře, který nyní obsahuje více než 50 otázek. Kritériem je především otevřenost časopisu, ale také úroveň a proces recenzního řízení. Musí se jednat o odborný vědecký časopis zveřejňující výsledky výzkumu, musí vycházet pravidelně a víckrát než jednou ročně atd. (DOAJ, 2015).

Na základě zveřejnění článku Johna Bohanna *Who's Afraid of Peer Review* (BOHANNON, 2013) a v důsledku jeho experimentu, při němž 157 časopisů přijalo zfalšovaný článek (z toho 45 % časopisů pocházelo z databáze DOAJ), došlo v březnu 2014 ke zpřísnění kritérií pro výběr časopisů a k přehodnocení stávajících časopisů v databázi. Toto opatření má vést ke zvýšení kvality a vytvoření skutečného seznamu kvalitních časopisů s otevřeným přístupem a k vyřazení predátorských časopisů, které poškozují celkový obraz modelu otevřeného přístupu (ADAMS, 2015).

K dnešnímu dni je v adresáři DOAJ registrováno 88 otevřených časopisů, které vychází v České republice. Tento počet je nutné brát spíše jako orientační, ne všechny otevřené časopisy vycházející v České republice jsou součástí této databáze.

Podíváme-li se na uvedených 88 časopisů podle oborů, nejvíce titulů spadá do kategorie sociální vědy (16), významným počtem je zastoupena technologie (15) a věda (12), dále ekonomická teorie (8) a zemědělství (7) aj.

Při podrobnějším pohledu na jednotlivá nakladatelství zjistíme, že nejvýraznější zastoupení patří České akademii zemědělských věd, která má v databázi registrovaných 8 časopisů. Hned v tomto případě se můžeme u databáze DOAJ setkat s neúplností dat. V září 2015 totiž zmíněná instituce vydává již 11 časopisů v režimu otevřeného přístupu. Další instituce, které vydávají vědecké časopisy v režimu otevřeného přístupu a jsou indexované v databázi DOAJ, jsou univerzity: Masarykova univerzita (5), Karlova univerzita (4) a Ostravská univerzita v Ostravě (2). Komerční nakladatele zastupuje např. Prague Development Center (3). I v DOAJ se projevuje nešvar databází, do kterých vkládají metadata sami uživatelé, a to je nejednotnost těchto údajů. Např. Masarykova univerzita se v databázi vyskytuje ve třech různých variantách, takže ve skutečnosti má v databázi 7 periodik místo 5. Navíc Masarykova univerzita vydává otevřených časopisů mnohem více. Nakladatelství Masarykovy univerzity na svých stránkách sdružuje 53 časopisů, z nichž dle slov PhDr. Ley Novotné z redakce periodických publikací je více než 45 přístupných v otevřeném režimu. Některé z těchto časopisů používají časové embargo pro zpřístupnění svých článků, tzn. že se jedná o otevřené časopisy s pozdrženým přístupem. Nakladatelství se přímo nezabývá registrací časopisů v databázi DOAJ, iniciativu přenechává redakcím, nakladatelství v tomto směru poskytuje podporu a konzultace.

Ve výčtu nakladatelů se sídlem v České republice se v databázi ocitnou i velcí mezinárodní nakladatelé jako De Gruyter Open (bývalá Versita). Některé redakce českých periodik využívají platformy velkých nakladatelů pro svou prezentaci. Je možné využívat i další služby jako redakční systém, jazykovou kontrolu apod. Za určitý poplatek tím získají velkou základnu čtenářů a lepší propagaci a šíření svých článků. Tato spolupráce není obvyklá jen v systému otevřeného publikování, ale pronikla i do tradičního elektronického publikování periodik. Stejnou službu nabízí např. Elsevier nebo Emerald publishing.

Jeden z dalších údajů, který nám databáze nabídne, je informace o nutnosti hradit publikační poplatek (APC). Z 88 indexovaných periodik jich 87 uvádí, že poplatek nepožadují. Bohužel ani na tuto informaci se nedá plně spolehnout. Např. Česká akademie zemědělských věd od ledna 2015 požaduje publikační poplatek 200 € u všech svých periodik.

Poslední zajímavá informace, kterou lze z databáze vyčíst, je forma licencování článků v daných periodikách. Tento údaj neuvádí všechny indexované časopisy. Potěšující je, že z 50 periodik, které informaci do databáze zařadily, jich 29 uvádí variantu licence Creative Commons, a to CC-BY.

**Scopus a Journal
Citation Report
(JCR)**

Citační databáze Scopus a JCR jsme vybrali z důvodu jejich celosvětové prestiže a vzhledem k jejich použití při hodnocení výsledků vědy a výzkumu v České republice.

V databázi Scopus je v říjnu 2015 indexováno 159 aktivních časopisů s nakladatelem z České republiky. 34 z nich je indexováno i v databázi DOAJ. Ze zbylých 125 je při podrobnějším průzkumu dalších 52 také přístupno v otevřeném režimu a 1 časopis bude na otevřený režim přecházet. Celkově je zpřístupněno v režimu otevřeného přístupu 86 časopisů, tedy 54 %. Jako časopisy s otevřeným přístupem jsme hodnotili ty, které mají své články volně dostupné na internetu v plném textu s maximálním 12měsíčním zpožděním, nebo ty s uvedenou informací o přechodu do režimu otevřeného přístupu.

V databázi JCR je v září 2015 indexováno 49 aktivních časopisů s nakladatelem z České republiky. 14 z nich je indexováno i v databázi DOAJ. Ze zbylých 35 je jich při podrobnějším průzkumu dalších 21 také přístupno v otevřeném režimu, další 2 do otevřeného režimu budou přecházet a ještě další 3 časopisy umožňují hybridní otevřený přístup. Celkově je zpřístupněno v režimu otevřeného přístupu 37 časopisů, tedy 75 %. Jako otevřené časopisy jsme znovu hodnotili pouze ty, které jsou dostupné s maximálně 12měsíčním zpožděním nebo s uvedenou informací o přechodu.

Databáze	Časopisů celkem 2015	Časopisů s otevřeným přístupem 2015	Časopisů celkem 2011	Časopisů s otevřeným přístupem 2011
Scopus	159	86	122	52
Journal Citation Report	49	37	43	24

Tab. č. 1. Počty indexovaných časopisů a časopisů s otevřeným přístupem v databázích Scopus a JCR.

V tab. č. 1 uvádíme porovnání dat roku 2015 s daty z roku 2011, které byly uvedeny v článku Open Access in the Czech Republic: An Overview (FABIÁN, 2013). U databáze Scopus autorovi vychází více než 42 % otevřených časopisů v databázi. U databáze JCR je to pak více jak 50 %. Porovnání dat však není zcela přesné, jelikož Fabián (2013) hodnotí jako otevřené časopisy pouze plně otevřené bez časového embarga.

Kvůli této nesrovnalosti nemůže poukazovat na růst počtu otevřených časopisů. Každopádně roste počet českých časopisů indexovaných v těchto databázích a procentuální podíl otevřených časopisů se nesnížil ani s mírně odlišnou metodikou. Předpokládáme tedy, že i počet otevřených časopisů, ať již s časovým embargem nebo bez embarga, v databázích vzrostl.

Open Journal Systems (OJS)

Open Journal Systems je redakční a publikační systém vyvinutý v rámci projektu Public Knowledge Project. Jeho vývoj byl podporován zejména kvůli zjednodušení přístupu k vědeckým informacím. Systém umožňuje celkovou správu a redakční řízení časopisu a dále i jeho plnotextové zpřístupnění na internetu a indexaci obsahu. Je to systém s volně dostupným zdrojovým kódem a je využitelný pro jakoukoliv redakci časopisu (SIMON FRASER UNIVERSITY LIBRARY, 2014b). Systém byl vyvinut primárně pro časopisy podporující otevřený přístup, ale mohou jej využívat i tradiční předplácené časopisy. Dle dat na stránkách Public Knowledge Project bylo v roce 2013 v České republice 20 časopisů užívajících OJS (SIMON FRASER UNIVERSITY LIBRARY, 2014a). Bohužel není možné dohledat jmenný seznam těchto časopisů.

Závěr

Provedená analýza dostupných informací z databází, porovnání dat jednotlivých databází a rešerše na internetu poskytly rámcový přehled o stavu vydávání otevřených časopisů a o postojích vydavatelů k otevřenému přístupu. Hlubší analýza by si vyžádala soustavnější a podrobnější pátrání překračující rozsah této kapitoly. Dle analyzovaných dat v databázi DOAJ je v České republice 88 otevřených časopisů, které zároveň deklarují svůj postoj k otevřenému přístupu. Z analýzy dalších zdrojů vyplývá, že otevřených časopisů je daleko více, avšak tyto časopisy nijak nedeklarují svůj otevřený přístup registrací v databázi DOAJ. Většinou své články indexují v některé digitální knihovně nebo repozitáři nebo pouze vystavují na svých webových stránkách. Dle našeho názoru je zde prostor pro zastánce otevřeného přístupu, aby pomohli těmto redakcím udělat z jejich dostupných článků marketingový nástroj pro propagaci daného časopisu a popřípadě celé instituce. Prvním krokem k propagaci může být zařazení časopisu do databáze DOAJ.

Z analýzy vyplývá, že v České republice se zatím žádný nakladatel nezačal zabývat projektem megačasopisu. Výše publikačních poplatků v naší zemi je ve srovnání se zahraničím velmi nízká. Nejvyšší nalezený poplatek 350 € je požadován u časopisu z oboru strojírenství MM Science Journal (<http://www.mmscience.eu/>). Je od komerčního nakladatele MM publishing, jenž v České republice vydává finančně soběstačný časopis v režimu zlaté cesty. Dle slov

p. Dvořáka z MM publishing inspirace vydávat otevřený časopis přišla od dvou vysokoškolských profesorů, kteří byli zastánci otevřeného přístupu. Jedním z hlavních argumentů pro vznik otevřeného časopisu byla možnost dostat informace z vědecké sféry rychle do sféry aplikační. Časopis byl během prvních pěti let vydávání dotován z komerční činnosti vydavatelství, ale po přijetí do databáze Scopus je časopis již sám finančně soběstačný, a to i s relativně nízkým APC v porovnání se zahraničím. Průměrný poplatek v zahraničí se pohybuje u plně otevřených časopisů nových nakladatelských domů kolem 1 418 \$, u plně otevřených časopisů zavedených nakladatelských domů 2 097 \$, u hybridních časopisů 2 727 \$. V jiných studiích se uvádí průměrná cena článku nižší, např. 660 nebo 906 \$ (BJÖRK a SOLOMON, 2014).

Díky tomu, že mnoho časopisů v České republice vychází v nakladatelstvích univerzitních, případně se na jejich vzniku podílí přímo fakulty nebo ústavy univerzit anebo další odborné společnosti a neziskové instituce, je počet časopiseckých titulů s otevřeným přístupem celkem vysoký. Tyto časopisy se ochotněji a rychleji hlásí ke hnutí otevřeného přístupu, neboť jejich redakce za sebou mají silnou a stabilní instituci, která může chod časopisu dotovat. A proto není většinou časopis nucen vyžadovat publikační poplatky. I mezi komerčními nakladateli se objevují první vlašťovky, které pravděpodobně signalizují budoucí vývoj v této sféře vydavatelského průmyslu. Byli bychom velmi rádi, kdyby tato naše kapitola posloužila jako inspirace k podrobnějšímu a soustavnějšímu průzkumu českého trhu s periodikou a inspirovala nakladatele a redakce, aby se přiklonili k hnutí otevřeného přístupu.

Použitá literatura

ADAMS, Caralee. (2015). *Directory of Open Access Journals Introduces New Standards to help Community Address Quality Concerns* [online]. 2015-03-15 [cit. 2015-05-10]. Dostupné z: <http://sparc.arl.org/blog/doaj-introduces-new-standards>

BOHANNON, John. (2013). Who's Afraid of Peer Review? *Science* [online]. 2013-10-04 [cit. 2015-05-10]. Dostupné z: <http://www.sciencemag.org/content/342/6154/60.full>

BJÖRK, Bo-Christer a David SOLO. (2014). *Developing an Effective Market for Open Access Article Processing Charges* [online]. Retrieved 2 June 2014 [cit. 2015-04-23]. Dostupné z: http://www.wellcome.ac.uk/stellent/groups/corporatesite/@policy_communications/documents/web_document/wtp055910.pdf

BUTLER, Declan (2013). The Dark Side of Publishing. *Nature* [online]. 2013-03-28, roč. 495 [cit. 2015-05-10] s. 433-435. DOI: 10.1038/495433a. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1038/495433a>

DOAJ. (2015). *About*. Directory of Open Access Journals [online]. 201510 [cit. 2015-05-10]. Dostupné z: <http://www.doaj.org/about>

FABIÁN, Ondřej. (2013). Open access in the Czech Republic: an overview. *Library Review* [online]. 2013, roč. 62, č. 4/5 [cit. 2014-06-25] s. 211-223. ISSN 0024-2535. Dostupné také z: <http://publikace.k.utb.cz/handle/10563/1003370>.

SIMON FRASER UNIVERSITY LIBRARY. (2014a). OJS Map. Public Knowledge Project [online]. Copyright © 2014 [cit. 2015-09-09]. Dostupné z: <https://pkp.sfu.ca/ojs/ojs-usage/ojs-map/>

SIMON FRASER UNIVERSITY LIBRARY. (2014b). Open Journal Systems. *Public Knowledge Project* [online]. Copyright © 2014 [cit. 2015-09-09]. Dostupné z: <http://pkp.sfu.ca/ojs/>

STENSON, Linnéa. (2011). Why all these directories? An introduction to DOAJ and DOAB. *Insights: the UKSG journal: the UKSG journal* [online]. 2012-11-1, roč. 1. 25, č. 3 [cit. 2015-05-10] s. 251-256. DOI: 10.1629/2048-7754.25.3.251. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.1629/2048-7754.25.3.251>.

UNIVERSITY OF NOTTINGHAM. (2015). FAQ. *SHERPA/RoMEO* [online]. © 2006-2015 [cit. 2015-05-10]. Dostupné z: <http://www.sherpa.ac.uk/romeo/>

*Matěj Myška,
Masarykova univerzita
– Právnická fakulta²⁰*

Předchozí kapitoly se zaměřily na základní principy otevřeného přístupu k výsledkům vědecké tvorby financovaných z veřejných prostředků. Ač hraje právní regulace při realizaci nezastupitelnou roli, nebyla tomuto tématu v odborné literatuře věnována doposud pozornost.²¹ Cílem této kapitoly je ve stručnosti představit vybrané právní aspekty naplňování principů otevřeného přístupu z pohledu autorskoprávního. Je tak představena role práva při naplňování otevřeného přístupu a specificky je věnována pozornost otázkám oprávnění realizovat otevřený přístup, veřejným licencím a licencím Creative Commons.

Otevřený přístup a role práva při jeho naplňování

Jak shrnul trefně Bargheer (SPINDLER, 2006, s. 7) základním cílem hnutí otevřeného přístupu je umožnit přístup k relevantním informacím všem vědeckým pracovníkům, učitelům a studentům, bez ohledu na jejich finanční situaci a polohu. Duchovní otec otevřeného přístupu Peter Suber pak otevřeně přístupnou literaturu charakterizoval jako „digitální, online, zdarma a oprostěnou od většiny autorskoprávních a licenčních omezení“ (SUBER, 2012, s. 4). Cílem hnutí otevřeného přístupu je zajistit celosvětový a trvalý přístup bez jakýchkoliv bariér k veřejně financovaným vědeckým publikacím. K tomu, aby byl příspěvek považován za otevřeně přístupný, požaduje Berlínská deklarace (Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities, 2003) splnění dvou podmínek. Jednak musí autor k takovým příspěvkům udělit všem „*bezúplatné, neodvolatelné a celosvětové právo přístupu i svolení k rozmnožování, užívání, rozšiřování, vysílání a zpřístupňování díla a rovněž k vytváření a rozšiřování odvozených děl, jakýmkoliv digitálním médiem pro jakýkoliv odpovídající účel, s výhradou řádného přiznání autorství ...*“.²² A dále musí být otevřeně přístupný příspěvek adekvátně dostupný a archivovaný v online repozitářích.²³

První podmínka se týká toho, že oprávnění užít příspěvek autor udělí neurčitému okruhu osob s požadovanými parametry. S rozvojem otevřeného hnutí vykristalizovaly dva možné přístupy k realizaci této podmínky, a to konkrétně bezplatný otevřený přístup (*gratis open access*) a volný otevřený přístup (*libre open access*). Za bezplatný otevřený přístup se považuje i pouhé zveřejnění díla a zpřístupnění veřejnosti bezúplatně („free to read“). Za takové situace pak nedochází k uzavření licenční smlouvy (udělení licence), neboť všichni s ta-

²⁰ *Text této kapitoly byl původně publikován jako MYŠKA, Matěj. Vybrané právní aspekty otevřeného přístupu k vědeckým publikacím. Právní rozhledy. 2014, roč. 22, č. 18, s. 611–619. ISSN 1210-6410, který vznikl na základě podpory Grantové agentury ČR projektu s identifikačním kódem P408/12/2210 – Projekt integrace veřejných licencí (www.flip.law.muni.cz). Pro potřeby této publikace byl aktualizován, upraven a zkrácen.*

²¹ *Je ovšem potřeba zmínit rozsáhlou bakalářskou práci Marek (2012).*

²² *Původní překlad: Tkačíková (2012). Terminologická úprava autor.*

²³ *K této podmínce, která se zabývá archivací příspěvku a jeho dostupností, viz v detailech kapitola 3.5.*

kovým příspěvkem mohou nakládat jedině způsobem, který se nepovažuje za užití díla ve smyslu § 12 zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „AutZ“). Jednat se může o prostou konzumaci autorskoprávně irelevantním způsobem (tj. čtení) nebo jeho užívání v rámci zákonných licencí či výjimek (CHALOUPKOVÁ, 2012, s. 25). Bezplatný otevřený přístup tedy znamená, že příspěvek je otevřeně přístupný bezúplatně pro neomezený okruh uživatelů, ovšem pouze v režimu volného užití (§ 30 AutZ). Naopak volný otevřený přístup již udělení licence předpokládá, a to minimálně k výše uvedeným způsobům užití. Je nasnadě, že jen příspěvky zveřejněné v režimu volného otevřeného přístupu plně odpovídají oběma výše uvedeným podmínkám Berlínské deklarace a jen takto zveřejněné příspěvky lze označovat jako skutečně otevřeně přístupné ve smyslu BBB-deklarací. Jak ještě pojednáme níže, možný způsob jak splnit tuto podmínku je zpřístupnit dílo pod některou z veřejných licencí, např. Creative Commons. K realizaci otevřeného přístupu je po právní stránce tedy nutné ošetřit proces vzniku autorského díla, vypořádání práv k němu a udělení adekvátní (veřejné) licence.

Obecné právní aspekty realizace otevřeného přístupu

Po právní stránce představuje realizace otevřeného přístupu poměrně komplikovanou problematiku s dosti širokým záběrem otázek k řešení – dle zvolené cesty otevřeného přístupu. Oba modely, tj. zlatá i zelená cesta otevřeného přístupu mají dvě základní otázky společné, a to konkrétně problematiku osoby, která je oprávněna realizovat otevřený přístup a která je oprávněna udělit veřejnou licenci. Dále se pozornost soustředí na tyto dva společné jmenovatele a posléze na otázky specifické pro příslušný model otevřeného přístupu a jeho realizaci.

OPRÁVNĚNÍ REALIZOVAT OTEVŘENÝ PŘÍSTUP

V případě otevřeně přístupných příspěvků se téměř vždy bude jednat o autorská díla ve smyslu § 2 AutZ, a to konkrétně o díla vědecká slovesná. Spíše než otázku předmětu autorskoprávní ochrany je tak v případě naplňování principů otevřeného přístupu potřeba řešit, kdo je s tímto výtvořem oprávněn nakládat čili vykonávat výlučná majetková autorská práva, a zejména právo dílo užit.

Ač dle českého práva nemůže být autorem nikdy právnická osoba,²⁴ bude většina tvůrců zamýšlených otevřeně přístupných příspěvků v pracovněprávním poměru ke „své“ mateřské instituci.²⁵ Pokud není v pracovní smlouvě sjednáno jinak, vykonává dle § 58 AutZ výlučná majetková autorská práva svým jménem a na svůj účet zaměstnavatel (příslušná vysoká škola) a tedy jen on je oprávněn realizovat otevřený přístup. Poměrně náročným úkolem je vymezení, kdy se

²⁴ Srovnej § 6 AutZ.

²⁵ Zaměstnancem např. není student doktorského studijního programu.

jedná o zaměstnanecké dílo a kdy se již tento režim uplatnit nemá.²⁶ Bez větších pochybností lze za dílo zaměstnanecké označit takové, které vznikne z přímého pokynu zaměstnavatele. V kontextu akademické praxe se jedná hlavně o výsledky řešení vědeckých projektů, v nichž je tvůrce angažován (zaměstnán). Pomyslnou šedou zónou jsou autorská díla, která vytváří akademický pracovník v oboru, v němž je zaměstnán, ale bez přímého pokynu zaměstnavatele (resp. vedoucího pracoviště). V typickém případě se jedná o články určené k publikaci v různých časopisech a sbornících, jež ovšem nebyly vytvořeny na přímý pokyn nadřízeného. Autorský zákon přímou odpověď na tuto otázku neposkytuje, tudíž je na příslušné instituci, aby si tuto oblast jasněji upravila ve svých vnitřních předpisech. V souladu s výše uvedeným je možno si smluvit jiný režim než zákonem předpokládanou „kvazilicenci“ zaměstnavateli, jak bývá též často zakotveno v příslušných interních normách.²⁷ Stejně tak lze stanovit možnost, aby byl interně určen rozsah zástupčího oprávnění ohledně udělování příslušných licencí. Ze zákona jsou ovšem v rozsahu obvyklém oprávnění jednat za příslušného zaměstnavatele jednotliví autoři – vzhledem k jejich zařazení nebo funkci – a rozhodující bude stav, jak se jeví veřejnosti (§ 166 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, dále jen „OZ“).

Nelze opomenout další, poměrně běžnou situaci, a sice pluralitu na straně tvůrců. České spoluautorské právo je budováno na principu jediného a nedílného spoluautorského práva (TELEC a TŮMA, 2007). O právním osudu výsledného díla spoluautorského tak musí rozhodovat všichni spoluautoři jednomyslně (§ 8 odst. 4 AutZ), což se týká i zpřístupnění díla v jakémkoli režimu otevřeného přístupu. Opačný postup by znamenal zásah do autorských práv ostatních (nesouhlasících) spoluautorů.

Dalším častým subjektem, který může vykonávat práva, je **licenční nabyvatel**, v případě vědeckých článků je jím logicky nejčastěji komerční vydavatel vědeckého časopisu, kterému bylo smluvně uděleno oprávnění dílo užít.²⁸ Jedná se o standardní typovou smlouvu licenční – nakladatelskou. Ohledně výhradně udělené licence je nutno

²⁶ Před českými soudy tato otázka po roce 1993 řešena nebyla. *Telec a Tůma* citují pouze rozhodnutí *ObS Praha 1 14 C 4/82 a 14 C 5/82 a 14 C 6/82*: Pojem „dílo“ vytvořené pracovníkem organizace ke splnění povinností vyplývajících z pracovní smlouvy (§ 17 aut. zák.) je třeba chápat tak, že o takové dílo jde i tehdy, jestliže předmětem těchto povinností není přímo vytvoření autorského díla, pokud oba účastníci pracovního poměru s možností vzniku autorského díla jako výsledku této pracovní činnosti a s jeho použitím pro zaměstnavatelskou organizaci zřejmě počítali nebo počítat museli. (TELEC a TŮMA, 2007, s. 120-121)

²⁷ Jen okrajově lze zmínit, že na autorskopravní režim díla nemá vliv jeho kvalifikace v rámci hodnocení vědy a výzkumu dle aktuální *Metodiky hodnocení výsledků výzkumných organizací a hodnocení výsledků ukončených programů dle § 35 odst. 2 písm. c) zákona č. 130/2002 Sb., o podpoře výzkumu, experimentálního vývoje a inovací z veřejných prostředků a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů.*

²⁸ Oprávnění může být uděleno i zaměstnavatelem – vykonavatelem autorských práv.

poznámenat, že dle § 2384 odst. 2 OZ musí být v případě rozmnožování a rozšiřování díla v periodické publikaci toto výhradní udělení licence výslovně sjednáno. U zahraničních vydavatelů se lze setkat i s tzv. CTA, *copyright transfer agreement* – tedy smlouvou o převodu práv. Takovou smlouvu však nelze dle českého práva platně uzavřít, neboť autorská práva jsou podle § 26 AutZ nepřevoditelná. Často se tak místo toho sjednává právě výhradní smlouva licenční, kterou autor konstituuje vydavateli v podstatě neomezené oprávnění příspěvek užívat, a to po dobu trvání majetkových práv, tj. po dobu života autora a 70 let po jeho smrti.

Jak už bylo uvedeno, realizovat otevřený přístup může pouze osoba oprávněná k výkonu autorských práv. U výše zmíněných odchylek od standardního stavu již není původní autor vykonavatelem majetkových práv, a tudíž nemůže činit příslušné kroky ke splnění podmínek otevřenosti a dostupnosti. Nelze proto např. ukládat příspěvky do institucionálního repozitáře, pokud původní autor vytvořil zaměstnanecké dílo nebo pokud k dílu uzavřel výhradní smlouvu s komerčním vydavatelem. Nelze poskytovat licenci nevýhradní v takovém časovém a místním rozsahu, jaký předpokládá Berlínská deklarace. Tato příkladná jednání by bylo nutno kvalifikovat jako zásah do práv oprávněného subjektu a jejich následkem by byl mj. vznik autorskoprávní odpovědnosti a možnosti příslušného vykonavatele domáhat se mj. nároků stanovených v § 40 AutZ. Ve všech výše uvedených případech je tak nutno před uložením příspěvku do repozitáře (autoarchivací) či před publikováním v otevřeném časopise provést důslednou kontrolu, zda ten, kdo materiál zveřejňuje, je k tomu vůbec oprávněn. Pokud není, zbývá pouze vyjednávat s příslušným vykonavatelem majetkových práv o možnosti realizovat otevřený přístup některou z výše uvedených cest.

VEŘEJNÉ LICENCE, CREATIVE COMMONS A OTEVŘENÝ PŘÍSTUP

Dle Berlínské deklarace je k naplnění principů otevřeného přístupu nutné, aby autor udělil „*všem uživatelům bezúplatné, neodvolatelné a celosvětové právo přístupu i svolení k rozmnožování, užívání, rozšiřování, vysílání a zpřístupňování díla a rovněž k vytváření a rozšiřování odvozených děl, jakýmkoliv digitálním médiem pro jakýkoliv odpovídající účel, s výhradou řádného přiznání autorství (...) a rovněž tak právo na zhotovení malého počtu výtisků pro svou osobní potřebu.*“²⁹

Základní otázka vztahu práva a otevřeného přístupu pak zní, jakým způsobem (jednáním) lze těchto cílů dosáhnout, a to jak z hlediska projevu vůle autora, tak právní jistoty potenciálního uživatele díla.

Jak bylo naznačeno výše, pouhým **zpřístupněním příspěvku online** např. v repozitáři bez jakéhokoliv projevu vůle nebude uživatelům konstituováno žádné oprávnění dílo užít nad rámec výjimek a omezení z práva autorského, tedy nad rámec volného užití pro osobní potřebu (§ 30 AutZ) a zákonných licencí (§ 31 – 39 AutZ). Prosté „vyvěšení“ díla online v příslušném repozitáři bez dalšího ujednání tak představuje právně bezproblémový způsob jak realizovat vůči uživatelům bezplatný otevřený přístup k dílu. Nelze z toho dovozovat jakékoli další oprávnění dílo užít, což je vzhledem k cílům hnutí otevřeného přístupu značně limitující.

Nyní je potřeba, abychom se věnovali situaci, kdy autor chce ostatním uživatelům konstituovat oprávnění dílo užít. Standardním způsobem jak toho dosáhnout je dle českého práva **licenční smlouva** (TELEC a TŮMA, 2007).³⁰ Takovou smluvní licenci lze samozřejmě poskytnout individuálně – ale prakticky by se takový model v online prostředí uskutečňoval jen s velkými obtížemi a vysokými transakčními náklady. Jako řešení této situace se používají tzv. veřejné licence.³¹ Jedná se o adhezní licenční podmínky připravené nezávislou třetí stranou. Kontraktační proces probíhá zveřejněním konkrétního díla s odkazem na text těchto podmínek. Autor tak činí komukoliv návrh na uzavření licenční smlouvy ve smyslu § 2373 odst. 1 OZ a tyto licenční podmínky jsou pak vtaženy do smlouvy mezi poskytovatelem a nabyvatelem licence, kterých může být neomezené množství. Licenční smlouva je následně uzavřena v okamžiku, kdy se podle nich uživatel zachová, nejčastěji tehdy, když dílo předpokládaným způsobem užije (§ 2373 odst. 2 OZ). Práva a povinnosti stran jsou stanoveny v závislosti na konkrétní použité veřejné licenci.³² Samotný návrh nabídky na uzavření veřejné licence je zpravidla konstruován jako neodvolatelný. Po uzavření smlouvy jsou jí strany vázány a lze ji změnit nebo zrušit jen se souhlasem všech stran, anebo z jiných zákonných důvodů (§ 1759 odst. 1 OZ). Z hlediska uživatele díla je potom takové smluvní řešení poskytování veřejných licencí v souladu s textem zákona, neboť tento v § 12 AutZ dovoluje dílo užít **pouze** na základě licenční smlouvy.³³

30 *Závěry lze, vzhledem k minimálním změnám v oblasti licenční smlouvy k předmětům autorského práva, aplikovat i na úpravu licenční smlouvy v OZ.*

31 *Obecně k veřejným licencím viz Myška, (2014) a Myška et al. (2014).*

32 *Pojem veřejná licence, resp. licence jsou níže v textu z důvodu zjednodušení používány ve významu licenčních podmínek. Nejpoužívanější veřejné licence (tedy předpřipravené licenční podmínky) Creative Commons jsou v detailech rozebrány níže v podkapitole 2.3 Licence Creative Commons.*

33 *Je nutno poznamenat, že o právní povaze veřejných licencí a nakořik je vhodné kvalifikovat je jako smlouvu (závazek) se již i v České republice vede odborná debata. Čtenářům nelze než doporučit následující dva výborné diskusní příspěvky: Telec (2013) a Husovec (2014). V zahraničí obdobné diskuse, a to i vzhledem k odlišnému angloamerickému chápání licence, probíhají od samotného vzniku tohoto institutu (tedy zhruba před třiceti lety). V detailech viz též Myška, kap. 2.5.2 (2014).*

Obecně se ale u veřejných licencí nikdy nejedná o popírání či obcházení autorského práva. Veřejné licence staví na současném systému autorského práva, které autora považuje za vykonavatele absolutních práv vůči všem. Na rozdíl od vynucování exkluzivity si veřejné licence „vynucují volnost užití“.

LICENCE CREATIVE COMMONS

Nejznámější a celosvětově nejpoužívanější z veřejných licencí jsou licence Creative Commons, původem z USA, kde je v roce 2001 představila stejnojmenná nezisková organizace. Postupně byly tyto licenční podmínky tzv. „portovány“, tj. uvedeny do souladu s národními právními řády – česká verze Creative Commons byla představena v roce 2009. Aktuální verze 4.0 ovšem po zkušenostech zvolila opět cestu jediné verze licence (mezinárodní) s oficiálními překlady do národních jazyků.³⁴

Licence Creative Commons autorovi umožňují nastavit si rozsah licence, a tedy modifikovat výsledný text licenčních podmínek dle vlastní volby na stránkách www.creativecommons.org/choose. Pro zvýšení uživatelského komfortu se tato volba provádí jen prostřednictvím odpovědí na dvě jednoduché otázky. První z nich se ptá, zda autor dovolí i komerční užití díla, tedy nikoliv primárně zamýšlené nebo určené pro získání obchodního prospěchu či jiného peněžitého plnění. Pokud odpoví negativně, výsledný text licenčních podmínek bude obsahovat prvek „NC“ – *NonCommercial* neboli „*Neužívejte komerčně*“. Další z otázek míří na možnost sdílení odvozených děl, která vznikla zpracováním díla původního. Dle odpovědi se pak použije prvek „ND“ – *NoDerivatives* – „*Nezpracovávejte*“. Je možno zvolit i „copyleftový“ prvek „SA“ – *ShareAlike* – „*Zachovejte licenci*“ a šíření upravených děl povolit, ale jen za podmínek, že výsledné odvozené dílo bude šířeno pod stejnou nebo srovnatelnou licenci (dovolující zpracování). Vždy má ovšem nabyvatel oprávnění dílo tzv. sdílet, což znamená dle čl. 1 písm. l) navrhovaného překladu licencí CC 4.0 „*poskytovat obsah veřejnosti jakýmkoli způsobem či procesem, který [...] vyžaduje svolení, jako například rozmnožování, veřejné vystavování, veřejné provozování, rozšiřování, šíření, zpřístupňování či dovoz, a sdělování díla veřejnosti včetně takového způsobu, že k němu kdokoli může mít přístup v místě a v čase podle své vlastní volby.*“

Povinnosti nabyvatele vyplývají z aplikace výše uvedených prvků NC, ND, SA – tedy neužívat dílo komerčně, nesdílet odvozené dílo, či při jeho sdílení zachovávat stejnou licenci. Vždy je ale nutno zachovat tzv. „*Attribution*“, prvek „BY“, tzn. adekvátně označit původ díla – jmenovat autora, název díla, zdroj díla a odkaz na použitou

³⁴ V době odevzdání příspěvku probíhal překlad české verze licencí CC 4.0. Informace o stavu překladu jsou dostupné na www.creativecommons.cz

licenci (odkaz na použité licenční podmínky). Splnit tuto povinnost je možné jakýmkoli rozumným způsobem, např. i odkazem na webovou stránku, kde jsou tyto informace uvedeny.

V případě realizace otevřeného přístupu je třeba upozornit, že tyto informace musí být uvedeny přímo v konkrétním příspěvku.³⁵ Porušením licenčních podmínek Creative Commons by tak např. bylo, kdyby se tyto informace vyskytovaly jen v rámci rozhraní otevřeného repozitáře, a nikoliv u samotného příspěvku.³⁶ Z výše uvedeného je dále patrné, že licence s prvky NC a ND je nutné považovat za zpřístupněné pouze v rámci modelu bezplatného otevřeného přístupu (gratis open access) a že otevřený repozitář umožňující ukládání i pod jinými než volnými licencemi³⁷ nelze ve skutečnosti označit za otevřený ve smyslu Berlínské deklarace.

Zelená cesta otevřeného přístupu

U zelené cesty otevřeného přístupu se jedná o paralelní zveřejňování příspěvků publikovaných ve standardních vědeckých časopisech, k němuž autor udělil vydavateli exkluzivní licenci. K realizaci otevřeného přístupu je pak potřeba „zpětná licence“ ze strany nabyvatele licence čili vydavatele.³⁸ Tato bývá zpravidla omezena pouze na některou z tvůrčích fází vědeckých článků. Licenční politiky tradičních vydavatelů a jejich přístup k zelené cestě otevřeného přístupu se individuálně liší a jejich přehled poskytuje specializovaný portál SHERPA/RoMEO (UNIVERSITY OF NOTTINGHAM, 2015). Vydavatelé jsou kvůli jednodušší orientaci označováni barvami podle míry otevřenosti a svého příklonu k zelené cestě. Tato barva se určuje podle toho, v jaké formě a jakou verzi příspěvku dovolují archivovat.³⁹ Nejliberálnější vydavatelé, kteří umožňují archivaci příspěvku ve verzi po recenzním řízení (tzv. *postprint*), či dokonce příspěvku v podobě, v jaké je vydán (vydavatelská verze), jsou označeni zelenou barvou. Žlutě označení vydavatelé umožňují uložení verze před recenzním řízením (tzv. *preprint*). Vydavatelé s restriktivní politikou vůči otevřenému přístupu, kteří nedovolují archivaci žádné verze, jsou označeni bílou barvou. Někteří z vydavatelů aplikují tzv. „*delayed open access*“ – odložený otevřený přístup, což znamená, že stanovená verze článku může být uložena a zveřejněna v otevřeném repozitáři až po uplynutí předem určené doby.⁴⁰ Toto barevné rozlišování vydavatelů samo-

35 Tedy např. jako informace v hlavičce či patičce příslušného souboru ve formátu PDF.

36 Je totiž možno si představit situaci, kdy je otevřeně přístupný příspěvek dále šířen (v souladu s poskytnutou licenci), ale již neobsahuje informace pod jakou licenci je vlastně šířen, což by ale znamenalo porušení licenčních podmínek.

37 Resp. takový repozitář, který umožňuje pouze prostý přístup v režimu výjimky a omezení z autorského práva.

38 Organizace SPARC nabízí modelový dodatek k licenční smlouvě umožňující autoarchivaci. Dostupné z: <http://www.sparc.arl.org/author/addendum.shtml>.

39 Dále uvedená terminologie použitá k označování jednotlivých fází příspěvku se taktéž individuálně liší. Např. prestižní vydavatelství Wiley používá pojmy „submitted version“, „accepted version“ a „final published version“.

40 Vydavatelství Springer např. dovoluje archivaci po 12 měsících od publikace.

zřejmě nemá žádnou právní relevanci, má výhradně funkci orientační pomůcky. Před samotným vložením příspěvku do repozitáře je nutné důsledně zkontrolovat skutečně uzavřenou smlouvu, která konkrétně stanovuje, jak bude možné s příspěvkem nakládat.

Zlatá cesta otevřeného přístupu

Naplnování první podmínky otevřeného přístupu (otevřenost příspěvku) je – na rozdíl od zelené cesty – u té zlaté výrazně jednodušší, neboť odpadá problematika „zpětného licencování“ práv k příspěvku. Stejně tak není potřeba řešit otázky související s licenčními politikami jednotlivých vydavatelů. S autorem se totiž neuzavírá výhradní výlučná licenční smlouva opravňující k exkluzivnímu užití jen jednoho konkrétního vydavatele. Autor pouze souhlasí s tím, že dílo přijaté k publikaci bude zveřejněno pod některou z veřejných licencí. Není ovšem výjimkou, že si vydavatel vymíní zachycení takového projevu vůle do písemné podoby. Řečeno českou autorskoprávní terminologií, jedná se o prohlášení o podávání návrhu na uzavření licenční smlouvy. Vydavatel tak v podstatě poskytuje „pouze“ publikační platformu. Podle toho, do jaké míry je použita veřejná licence restriktivní, je pak příspěvek otevřeně přístupný buď v rámci modelu bezplatného otevřeného přístupu (*gratis open access*), nebo v rámci volného otevřeného přístupu (*libre open access*).

Závěr

České autorské právo je na realizaci otevřeného přístupu relativně dobře připraveno. Při pochopení podstaty a správném využití veřejných licencí (jako např. Creative Commons), a zároveň při využití adekvátně fungujícího institucionálního repozitáře není problémem v plné míře naplnit požadavky BBB-deklarací, a to i v režimu volného otevřeného přístupu. Překážky často nebývají na „výstupu“, tj. možnosti poskytovat dílo pod některou z veřejných licencí, ale na „vstupu“. Jedná se zejména o nevyjasněné vztahy, kdo je k čemu oprávněn, což představuje základní problematický bod celé realizace otevřeného přístupu. Znamé přísloví „*dvakrát měř, jednou řež*“ by se v kontextu otevřeného přístupu dalo upravit na „*dvakrát prověř, jednou (v režimu otevřeného přístupu) zveřejni*“. Doporučeným postupem je u zamýšlených otevřených příspěvků ještě před samotným publikováním a před uzavřením licenční smlouvy důsledně prozkoumat vydavatelův postoj k otevřenému přístupu a ujasnit si situaci v tom smyslu, aby realizací otevřeného přístupu nedošlo k porušení práv třetích osob.

Použitá literatura

Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities. (2003). [online]. 2003. 22 October 2003 [cit. 2015-04-03]. Dostupné z: http://openaccess.mpg.de/67605/berlin_declaration_engl.pdf

HUSOVEC, Martin. (2013). Souhlas, nebo licenční závazek? *Revue pro právo a technologie*. 2013, č. 8, roč. 4, s. 3-8. ISSN 1804-5383.

CHALOUPKOVÁ, Helena. *Autorský zákon: komentář*. 4. vyd. Praha: C.H. Beck, 2012. 477 s. Beckovy komentáře. ISBN 9788074004322

MAREK, Jiří. (2012). *Veřejné licence v akademické praxi* [online]. 2012 [cit. 2015-04-26]. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Právnická fakulta. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/364936/pravf_b/

MYŠKA, Matěj. (2014). *Veřejné licence*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. Spisy Právnické fakulty MU č. 497 (řada teoretická, Edice Scientia). ISBN 978-80-210-7538-2.

MYŠKA, Matěj, Radim POLČÁK, Libor KYNCL, Jaromír ŠAVELKA a Iveta SVIRÁKOVÁ. (2014). *Veřejné licence v České republice*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. ISBN 978-80-210-7193-3.

SPINDLER, Gerald. (2006). *Rechtliche Rahmenbedingungen von Open Access-Publikationen*. Göttingen: Univ.-Verl. Göttingen, 2006. ISBN 978-393-8616-45-1.

SUBER, Peter. (2012). *Open access*. Cambridge, Mass.: MIT Press, c2012. ISBN 02-625-1763-9.

TELEC, Ivo. (2013). Souhlas, nebo licenční závazek? *Právní rozhledy: časopis pro všechna právní odvětví*. Praha: C. H. Beck, 2013, č. 13-14, s. 457-514. ISSN 1210-6410. Dostupné také z: www.beck-online.cz

TELEC, Ivo a Pavel TŮMA. (2007). *Autorský zákon: komentář*. 1. vyd. V Praze: C. H. Beck, 2007. ISBN 978-80-7179-608-4.

TKAČÍKOVÁ, Daniela. (2012). *Berlínská deklarace o otevřeném přístupu ke znalostem v přírodních a humanitních vědách* [online] Asociace knihoven vysokých škol ČR, 2012 [cit. 2015-04-26]. Dostupné z: <http://www.akvs.cz/komise/berlinska-deklarace.html>

UNIVERSITY OF NOTTINGHAM. (2015). SHERPA/RoMEO [online]. © 2006-2015 [cit. 2015-07-11]. Dostupné z: <http://www.sherpa.ac.uk/romeo/>

---

*Petra Dědičová,
Vysoké učení
technické v Brně
– Ústřední knihovna*

---

*Jiří Marek,
Vysoké učení
technické v Brně
– Fakulta chemická*

---

*Pavla Rygelová,
Vysoká škola báňská
– Technická
univerzita Ostrava*

Závěrečná kapitola si klade za cíl shrnout dosavadní posun otevřeného přístupu v České republice na základě informací v předešlých kapitolách a především nastínit další možné kroky a směry budoucího vývoje otevřeného přístupu, taktéž v České republice. Zmíníme zde i některá témata, o kterých je nutné dle názoru autorů diskutovat na celonárodní úrovni, jelikož jinak by dosažení vytčeného cíle, jímž je přijetí principů otevřeného přístupu, nebylo tak efektivní.

Technologický vývoj

České republice se poměrně daří držet krok s celosvětovým vývojem v oblasti technologického zabezpečení otevřeného přístupu. Používají se standardní systémy, často postavené na otevřených softwarových platformách, které napomáhají otevřenosti a snadné interoperabilitě zapojených systémů. Digitální knihovny, institucionální repozitáře a další zdroje otevřených informací se stávají běžnou součástí služeb poskytovaných vědeckými institucemi. Tím, že se drží základních standardů a pravidel, jsou automaticky začleněny do celosvětové digitální sítě. Budované systémy lze podle potřeby indexovat nadstavbovými vyhledávacími službami, agregátory obsahu a jinými indexačními službami. Interoperabilita lokálních systémů a jejich zapojení do celosvětové sítě otevřených zdrojů přispívá ke zvýšení prestiže jednotlivých institucí a k většímu mezinárodnímu ohlasu projektů, viz příklad Digitální matematické knihovny. Jakkoli přispíváme k vývoji repozitářových platforem zapojením konkrétních jednotlivců, není možné Českou republiku přiřadit k vůdčím zemím technologického vývoje otevřených platforem; i když s ohledem na zdejší velmi silné odvětví informačních technologií by to bylo celkem reálné. Z dosavadního vývoje se dá usuzovat, že se nadále bude rozvíjet spolupráce českých systémů se zahraničím a další užitečné otevřené zdroje se budou integrovat do celosvětové sítě.

Strategický vývoj na lokální úrovni

Při pohledu na každodenní praxi se ukazuje, že správci digitálních knihoven a repozitářů se potýkají se zásadnějším problémem, než je vybudování a údržba systémů, které v principu nevyžadují náročná řešení po technologické, personální či finanční stránce. Zmíněný problém, a to nejen v České republice, ale i zahraničí, představuje získávání kvalitního obsahu repozitářů. Zde se naplno projevuje případný nevýrazný zájem vedení univerzit o problematiku volného šíření výsledků výzkumu a vývoje, což se odráží v nízkém

počtu institucionálních politik otevřeného přístupu. Poměrně malá angažovanost samotných českých vědců–autorů v otázkách zvyšování publicity a ohlasu jejich vědecké publikační činnosti také věci neprospívá. Příčiny tohoto stavu lze hledat v nastavení národního systému hodnocení vědeckého výkonu vědce a jeho pracoviště. Tento systém hodnocení nezohledňuje ve svých kritériích principy otevřeného přístupu. Pracovníci knihoven mají v rukou silné moderní technologie, avšak potýkají se s nízkým zájmem o ukládání a zpřístupňování vědeckých článků, vědeckých monografií či výzkumných dat. V tomto ohledu nejsou příliš účinné ani četné informační kampaně, propagační přednášky a semináře, které knihovny soustavně pořádají. Chybí jim všeobecně otevřeně orientované prostředí a podpora ze strany vedení. Základ obsahu institucionálních repozitářů tvoří převážně vysokoškolské závěrečné práce, přičemž informační potenciál repozitářů zůstává zbytečně nevyužitý. Na druhou stranu, některé příklady úspěšného řešení z univerzitního prostředí i z Akademie věd České republiky naznačují výrazný trend, který problém se získáváním kvalitního obsahu minimalizují. Jedná se o propojování repozitářů a systémů pro vykazování výsledků výzkumu a vývoje. Tímto způsobem je možné výrazně posílit význam repozitářů a zajistit jim nepostradatelnou roli ve volném zpřístupňování plných textů – nejen absolventských prací, ale i dalších intelektuálních výsledků produkovaných vědeckými organizacemi.

Jednou z dalších možných cest, kterou se již některé repozitáře vydaly, je využití repozitářů pro archivaci a zpřístupňování obsahu vědeckých časopisů vydávaných vědeckými společnostmi a na univerzitách. Česká republika disponuje zavedeným systémem vědeckých časopisů, které jsou de facto plně otevřené – za vydání článku nevybírají žádný publikační poplatek a svůj obsah zpřístupňují uživatelům zdarma, jen svou otevřenost nevymezují jasně deklarovanou politikou otevřeného přístupu a postojem k autorským právům. Ke své škodě se mnohé z časopisů prezentují pouze na webových stránkách, čímž se jejich obsah více méně ztrácí jak pro uživatele, tak i pro strojovou indexaci vhodnými vyhledávacími nástroji. Knihovníci jsou také schopni poskytnout profesionální služby v provozu samotných časopisů, například správou redakčního systému Open Journal Systems, jak je tomu např. na Univerzitě Pardubice, nebo správou systému pro přidělování persistentních odkazů jako v případě správy DOI např. na ČVUT v Praze. Jedním z trendů poslední doby je integrovat principy otevřeného přístupu do již zaběhnutých vědeckých publikačních procesů a nabídnout tak autorům nadstavbové služby, které dříve knihovny svým uživatelům neposkytovaly.

**Informační
podpora
otevřeného
přístupu**

Z výše uvedených příkladů vyplývá, že knihovnická komunita je dobře připravena na změnu systému přístupu k vědeckým informacím jak po stránce technologické, tak po stránce politické či strategické. Knihovníci v České republice sledují celosvětový vývoj v zajišťování přístupu k informačním zdrojům a jsou vybaveni potřebnými technologickými znalostmi. Mohou ostatním aktérům vědeckého publikování podat pomocnou ruku, např. v oblastech akvizice elektronických informačních zdrojů, budování digitálních repozitářů, digitálních knihoven, propojování repozitářů a systémů pro vykazování, v provozování otevřených časopisů aj. Knihovnická komunita u nás, stejně jako ve světě patří k nejsilnější skupině, která se snaží otevřený přístup propagovat a zvyšovat povědomí o jeho výhodách a základních principech. A to nejen mezi akademiky a vědci na svých institucích, ale i mezi ostatními stranami vědeckého publikování, případně širší veřejností. V některých institucích se podařilo k tématu přitáhnout i pozornost vedení, což je nesmírně důležité kvůli prosazení principů otevřeného přístupu v rámci instituce. A zároveň to může zvýšit šanci, že se rozvine diskuse o přijetí jednotné strategie otevřeného přístupu na celonárodní úrovni.

**Strategický
vývoj na národní
úrovni**

Z odborných kruhů zaznívá jednoznačné volání po určitém uceleném celonárodním pojetí problematiky otevřeného přístupu, respektive usiluje se minimálně o určité stanovisko, které by vyjadřovalo, jak např. Ministerstvo školství, resp. vláda České republiky vnímá otevřený přístup v kontextu státní informační politiky. První pokusy o diskusi a snaha o nasměrování k vytvoření takového dokumentu nastaly během roku 2014. Tehdy se díky činnosti pracovní skupiny otevřeného přístupu při Radě pro výzkum, vývoj a inovace (Rada, RVVI) pod vedením profesora Haňky podařilo dosáhnout schválení základních doporučení pro strategickou podporu otevřeného přístupu na národní úrovni, viz příloha A8 zápisu 291. zasedání Rady – Otevřený přístup (*Open Access*) k publikovaným výsledkům výzkumu financovaného z veřejných zdrojů v ČR. Bohužel v současné době pracovní skupina není Radou pověřena další činností. Přitom je zřejmé, že bez jasně definované národní politiky je implementace otevřeného přístupu – jako standardního způsobu šíření vědeckých publikačních výsledků – značně znesnadněna. Současná situace následně nijak zvláště nemotivuje k přijetí principů otevřeného přístupu ani další nepostradatelné hráče na poli vědecké komunikace (zejména české grantové agentury a vydavatele). Jasně formulovaná národní strategie otevřeného přístupu k vědeckým informacím by pozitivně ovlivnila postoj grantových agentur a dalších poskytovatelů finančních dotací na výzkum. Takto se podpora otevřeného přístupu rozvinula v zahraničí, kde významní poskytovatelé otevřený přístup výrazně prosazují. V České republice zatím národní agentury

nepovažují uplatňování otevřeného přístupu za stěžejní problematiku a kvůli chybějící národní politice nemají povinnost se tématem zabývat. Bohužel se jím nezabývají ani žádné interní grantové agentury na vysokých školách nebo vědeckých institucích. Pro podporu otevřeného přístupu a jeho širšího zavedení v našem prostředí je proto nutné vyvíjet silný tlak ze strany odborné komunity na to, aby vznikla národní politika. A v návaznosti na to usilovat o změnu podmínek grantových agentur, které by začaly vyžadovat od svých příjemců zajištění otevřeného přístupu k publikačním výsledkům podpořených projektů. V tomto směru by mohl pomoci jasný příklad Evropské komise, jež nejprve požadovala otevřený přístup v pilotní fázi na základě dobrovolnosti v rámci 7. rámcového programu, a potom přistoupila k mandatorní politice v následujícím programu Horizon 2020.

S touto problematikou úzce souvisí i autorskoprávní oblast. Například závěrečné kvalifikační práce, jejichž zastoupení v obsahu digitálních repozitářů je nejčastější a stále narůstá, byly podpořeny celonárodním vyjádřením přístupu k nakládání s těmito dokumenty, a sice tak, že v rámci novely zákona č. 111/1998, o vysokých školách z roku 2006 byl do zmíněného zákona přidán § 47b upravující zveřejňování závěrečných prací. I když je problematika otevřeného přístupu mnohem komplexnější a musí být řešena s ohledem na všechny články vědecké komunikace, je na tomto příkladu jasně vidět, jak by celonárodní koncepční řešení otevřeného přístupu s případnou legislativní oporou mohlo výrazně urychlit přijetí modelu otevřeného přístupu u nás.

Kniha *Otevřený přístup k vědeckým informacím* se snažila postihnout základní ideu otevřeného přístupu a zasadit ji do kontextu současného stavu ve světě i u nás. Autoři jednotlivých kapitol doufají, že kniha přispěje k otevření odborné diskuse na téma implementace otevřeného přístupu v České republice, případně inspiruje ke vzniku dalších otázek s tématem souvisejících. Autoři věří, že účastníci diskuse v knize najdou potřebné informace a dostatek podkladů pro argumenty na podporu zavedení principů otevřeného přístupu k vědeckým výsledkům.

Filozofický přesah

Je dobré připomenout, že i vznik samotného webu byl motivován potřebou rychlého a efektivního sdílení výzkumu mezi jednotlivými vědci. Úsilí o zavádění otevřeného přístupu tak bez nadsázky oživuje tuto prvotní myšlenku a snaží se již jednou objevenou koncepci aplikovat do praxe. Odborníci se domnívají, že jednoznačné globální přijetí modelu otevřeného přístupu umožní propojení a spolupráci dynamicky se rozvíjejícího sektoru vědy, informační společnosti a sektoru informačních a telekomunikačních technologií – tedy umožní spojení charakteristické pro potřeby 21. století, které vyžaduje tzv. kombinační inovace, jak podotýká hlavní ekonom společnosti Google Hal Varian⁴¹.

---

⁴¹ SCHMIDT, Eric, Jonathan B ROSENBERG a Alan EAGLE. *Jak funguje Google*. Vydání první. Brno: Jota, 2015, 318 stran. ISBN 978-80-7462-749-1.

SLOVNÍČEK POJMŮ

Slovníček pojmů slouží pro základní orientaci ve výrazech používaných v oblasti otevřeného přístupu. Většina hesel byla převzata z České terminologické databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) Národní knihovny České republiky.

Autoarchivace (Self-archiving)

označení termínu v TDKIV: autoarchivace

Ukládání a zpřístupňování vědeckého díla oprávněnou osobou (nejčastěji autorem samotným) v institucionálním či oborovém repozitáři nebo na webových stránkách autora či jeho pracoviště, přičemž míra zpřístupnění uloženého díla se pohybuje od volné dostupnosti pro kohokoli přes omezený přístup, např. jen pro kolegy, až po přístup uzavřený, např. po dobu embarga, kdy není možné dílo zpřístupnit. **Autoarchivace** slouží k naplnění cílů tzv. zelené cesty otevřeného přístupu, tudíž předmětem **autoarchivace** je zpravidla uložení a zpřístupnění preprintů nebo postprintů (HAVLOVÁ a MAREK, 2014a).

Big Deal

Je strategie prodeje elektronických informačních zdrojů. Spočívá v tom, že na základě předplatného je zpřístupněna online velká kolekce vědeckých časopisů. Nabídka zdánlivě působí jako cenově výhodný balíček. Bohužel, vedle kvalitních a nepostradatelných časopisů je nutné zaplatit i za méně atraktivní tituly, které ve výsledku cenu předplatných zvyšují. Zároveň je cena při nákupu jednotlivých titulů neúměrně vysoká a nevýhodná, mnohdy vydavatel nákup jednotlivých titulů ani neumožňuje.

Digitální repozitář (Digital Repository)

označení termínu v TDKIV: digitální repozitář

Informační systém určený k digitální archivaci, tj. zajišťující uložení, ochranu, integritu, autenticitu a zpřístupnění digitálních dokumentů v dlouhodobém horizontu (CUBR a HAVLOVÁ, 2014a).

Embargo period

Doba od vydání autorského díla, po kterou vydavatel zakazuje jeho vložení (resp. zveřejnění) do některého z digitálních repozitářů.

Gratis Open Access

označení termínu v TDKIV: bezplatný otevřený přístup

Typ otevřeného přístupu umožňující komukoli dílo (elektronický vědecký a odborný dokument) číst a dále užívat na základě zákonem definovaných podmínek bez finančních a technických omezení (s výjimkou těch omezení, která souvisejí se získáním přístupu k in-

ternetu). Právní omezení „bezplatného otevřeného přístupu“ jsou tak širšího rozsahu než u „volného otevřeného přístupu“. Právní rámec možností užití díla v „bezplatném otevřeném přístupu“ definují tzv. zákonné licence a volná užití, která lze pro ČR najít v §§ 29-39 v Zákoně č. 121/2000 Sb., o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů. Důležité je, že „bezplatný otevřený přístup“ odstraňuje uživatelům finanční bariéru, brání všeobecné volné dostupnosti díla, prostřednictvím zpřístupnění díla v otevřeném repozitáři nebo v otevřeném časopise (HAVLOVÁ a MAREK, 2014b).

Hybridní časopis

označení termínu v TDKIV: hybridní časopis (s otevřeným přístupem)

Recenzovaný vědecký online časopis, který zpřístupňuje jen některé články v určitém režimu otevřeného přístupu (zpravidla za poplatek ze strany autora) a ostatní články na základě klasického obchodního modelu, tj. prostřednictvím předplatného (HAVLOVÁ a MAREK, 2014c).

Institucionální repozitář (Institutional Repository)

označení termínu v TDKIV: institucionální repozitář

Digitální repozitář obsahující digitální dokumenty, které jsou produktem výzkumné, vědecké, vývojové a další tvůrčí činnosti konkrétní instituce nebo konkrétního konsorcia (CUBR a Havlová, 2014b).

Interoperabilita

Interoperabilita je jedním ze základních principů moderní informační doby. Na základě „interoperability“ jednotlivých systémů je možná jejich vzájemná komunikace, viz např. termín „Otevřený repozitář“. Jsou-li jednotlivé systémy „interoperabilní“, umožňuje to jejich vzájemnou komunikaci.

„Krise časopisů“ („Serial Crisis“)

Označení (krizového) stavu v oblasti dostupnosti informačních zdrojů pro akademické a výzkumné instituce v důsledku neúměrného nárůstu ceny za přístup k těmto materiálům v posledních letech. Krize časopisů patří mezi hlavní impulzy ke vzniku hnutí otevřeného přístupu.

Libre Open Access

označení termínu v TDKIV: volný otevřený přístup

Typ otevřeného přístupu umožňující komukoli dílo (elektronický vědecký a odborný dokument) číst a dále užívat (např. jej kopírovat nebo distribuovat) bez finančních a technických omezení (s výjim-

kou těch omezení, která souvisejí se získáním přístupu k internetu) a s minimálními právními omezeními. Z právního hlediska v ČR tento cíl naplňuje poskytnutí díla autorem pod tzv. „veřejnou licenci“. Definicí „volného otevřeného přístupu“ odpovídá pouze veřejná licence takového charakteru, která jako jedinou povinnost uvádí uvedení autora díla (např. Creative Commons 3.0 – Česká republika – Uveďte autora) (HAVLOVÁ a MAREK, 2014g).

**Mandatorní
politika
otevřeného
přístupu (Open
Access Mandate)
Megačasopisy
(Megajournals)**

Mandatorní politika otevřeného přístupu je politika instituce, grantové agentury apod., která přímo vyžaduje, aby odborné dokumenty (nejčastěji články a sborníky) byly publikovány v některém z režimů otevřeného přístupu (nejčastěji zelená cesta).

Jsou multidisciplinární časopisy, které vydávají tisíce článků za rok. Průkopníkem tohoto modelu je časopis PLOS ONE, ale v současné době již existuje více než 20 takto koncipovaných časopisů. Jejich zřizovateli jsou jak tradiční nakladatelské domy, tak nově vzniklé společnosti.

OAI-PMH

OAI-PMH označuje zkratku „Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting“ neboli „Protokol iniciativy otevřených archivů pro sklizení metadat“. Tento protokol umožňuje zajistit základní míru interoperability mezi digitálními (otevřenými) repozitáři.

**Otevřená agenda
(Open Agenda)**

Souhrnný pojem pro otevřené iniciativy, jako jsou otevřený přístup, otevřená data, otevřené výukové zdroje, otevřený software a další.

**Otevřená data
(Open Data)**

označení termínu v TDKIV: otevřená data

Data, která jsou dostupná na internetu a mohou být volně a opakovaně užívána a dále šířena kýmkoli za libovolným účelem bez technických a legislativních (licenčních a autorskoprávních) omezení. Nanejvýš může být v licenci požadováno, aby byl uveden autor (autoři) dat a aby ostatní uživatelé měli stejná oprávnění k jejich užití a šíření, a to použitím stejné nebo analogické licence. Podle organizace Open Knowledge Foundation jsou otevřená data součástí otevřených znalostí (HAVLOVÁ, 2014a).

**Otevřená věda
(Open Science)**

Otevřená věda je nejen mezinárodním hnutím, ale především alternativním konceptem vědecké praxe a kultury využívajícím moderních informačních a komunikačních technologií s cílem zvýšit transparentnost, otevřenost a efektivitu na úrovni všech fází vědecké komunikace (SIMANDLOVÁ, 2014).

**Otevřené vládnutí
(Open Government)**

Globálním trendem je vysoká míra elektronizace veřejné správy vedoucí k rozvinutí modelu otevřeného vládnutí, který by umožňoval využití různého druhu informací pro lepší rozhodování v politické praxi, zapojení občanů formou participace a dále zvýšení transparentnosti a podpory demokratického uspořádání (NYU POLYTECHNIC SCHOOL OF ENGINEERING, 2014).

**Otevřené
výukové zdroje
(Open Educational
Resources)
Otevřený časopis**

Otevřené výukové zdroje rozšiřují rozsah open agenda do oblasti vzdělávání, v němž otevírají cestu k distančnímu vzdělávání formou e-learningových kurzů a dalších online dostupných materiálů.

označení termínu v TDKIV: otevřený časopis

Recenzovaný vědecký online časopis, který je budován ve smyslu otevřeného přístupu. Ve srovnání s klasickým vědeckým časopisem se liší především v modelu financování nákladů na vydání článku v časopise. Zpravidla za vydání a zpřístupnění článku platí plnou cenu autor nebo jeho instituce, nikoli koncový uživatel, jak je běžné u klasického časopisu (předplatné). Rozdílný bývá také autorskoprávní podklad uzavření smlouvy mezi autorem a vydavatelem. Uzavírání smluv mezi autorem a vydavatelem se řídí politikou daných otevřených časopisů, která se může lišit u jednotlivých vydavatelů. Pro konkrétní případ je vždy nutné se držet konkrétních podmínek daného vydavatele. Otevřený časopis může někdy vzniknout i přeměnou klasického časopisu (HAVLOVÁ a MAREK, 2014d).

**Otevřený přístup
(Open Access)**

označení termínu v TDKIV: otevřený přístup (k vědeckým informacím)

Online přístup k odborným informacím, především k plným textům recenzovaných vědeckých článků, ale i k textům preprintů, konferenčních sborníků aj., bez poplatků a komukoli. Jeho hlavním cílem je dosáhnout větší („neomezené“) možnosti šíření a zpřístupňování vědeckých poznatků pro odbornou i laickou veřejnost v souladu s možnostmi, které poskytuje aktuální stav informačních technologií. Otevřený přístup se dělí dle uspořádání autorskoprávních vztahů na tzv. „volný otevřený přístup“ a tzv. „bezplatný otevřený přístup“. Druhým typem dělení je dělení na dva základní publikační modely – dvě cesty naplnění otevřeného přístupu, a to na tzv. „zlatou cestu otevřeného přístupu“ a tzv. „zelenou cestu otevřeného přístupu“. Definice otevřeného přístupu vychází z tzv. BBB-iniciativ (tj. Budapeštská iniciativa, Prohlášení z Bethesdy a Berlínská deklarace) (HAVLOVÁ a MAREK, 2014e).

**Otevřený
rezpozitář (Open
Repository)**

označení termínu v TDKIV: otevřený rezpozitář

Souhrnný název pro institucionální nebo oborový rezpozitář využívá-
ný pro potřeby naplnění tzv. zelené cesty otevřeného přístupu. Ote-
vřenost rezpozitáře určuje nejen míra větší či menší volné dostupnosti
uložených dokumentů, ale zejména míra interoperability rezpozitáře
s ostatními rezpozitáři, která umožňuje jejich vzájemné propojování
a spolupráci (HAVLOVÁ a MAREK, 2014f).

**Otevřený
software
(Open Source
Software)**

označení termínu v TDKIV: otevřený software

Software, který má dostupný zdrojový kód a jehož licenční ujedná-
ní poskytuje uživateli právo využívat program pro libovolné účely,
právo studovat funkci programu a měnit ji dle svého uvážení, právo
dále šířit kopie původního programu nebo pozměněné verze progra-
mu. „Open source software“ a „svobodný software“ („free software“) lze
v podstatě považovat za synonyma, avšak existuje mezi nimi ne-
patrný, spíše ideologický rozdíl. Dvojí pojmenování je dáno vznikem
dvou nezávislých iniciativ (Free Software Foundation a Open Source
Initiative), které mají odlišný přístup k tomuto softwaru především
z hlediska licencování (HAVLOVÁ, 2014b).

Postprint

Termín „Postprint“ se nejčastěji používá pro označení autorova fi-
nálního manuskriptu po recenzním řízení. Finální verze článku bez
grafických úprav od nakladatele.

**Predátorský
vydavatel
(Predatory
Publisher)**

Predátorský vydavatel je vydavatel, který se snaží využít publikač-
ní model zlaté cesty otevřeného přístupu pouze pro svoje obchodní
aktivity a vědeckému světu nepřináší žádný užitek. Při publikování
u těchto vydavatelů často chybí klasické recenzní řízení a jednoznač-
ně nejdůležitější částí celého procesu je zaplacení publikačního po-
platku. Snahy daných vydavatelů o získání zákazníků mají mnohdy
rysy velmi agresivního marketingového přístupu. V rámci komunity
OA se vytvořilo několik mechanismů, jak na tyto subjekty upozor-
ňovat. Pravděpodobně nejlepší seznam tzv. „predátorů“ naleznete
na internetovém portálu Scholarly Open Access, který je dostupný
na adrese <http://scholarlyoa.com/> (MAREK, DĚDIČOVÁ, SKŮPA,
2014).

Preprint

Termín „Preprint“ se nejčastěji používá pro označení autorova finál-
ního manuskriptu vědeckého článku před recenzním řízením.

**Předmětový
rezpozitář
(Subject
Repository)**

označení termínu v TDKIV: oborový/předmětový rezpozitář

Digitální rezpozitář obsahující digitální dokumenty, které jsou produktem výzkumné, vědecké, vývojové a další tvůrčí činnosti konkrétního vědeckého oboru nebo skupiny souvisejících oborů (HAVLOVÁ a MAREK, 2014j).

**Publikační poplatky
(APC – Article
Processing Charge)**

Označení poplatku za publikování/zpřístupnění článku v režimu zlaté cesty otevřeného přístupu.

**Sirotčí rezpozitář
(Orphan Repository)**

Digitální rezpozitář sloužící k ukládání dokumentů od vědeckých pracovníků, kteří nemají možnost vložit své dílo do institucionálního nebo předmětového rezpozitáře.

**Týden otevřeného
přístupu (Open
Access Week)**

Týden otevřeného přístupu neboli Open Access Week (OA Week) se stal nejvýznamnější celosvětově pořádanou propagační akcí na podporu otevřeného přístupu. Každoročně se koná na konci měsíce října. Portál sledující celosvětovou aktivitu v organizování Týdne otevřeného přístupu je dostupný na webové adrese: <http://www.openaccessweek.org/>.

Veřejná licence

označení termínu v TDKIV: veřejná licence

Licence poskytovaná bezúplatně neurčitému počtu osob, která opravňuje nabyvatele díla dále šířit a která se uzavírá na základě jednostranného právního úkonu (konkludentně) s tím, že se nabyvatel při nakládání s dílem řídí licenčními podmínkami. Veřejné licence jsou poskytovány na celou dobu ochrany díla (tj. dobu trvání majetkových práv, jsou tedy neodvolatelné) a jsou využívány zejména v prostředí internetové sítě (HAVLOVÁ, 2014c).

**Vydavatelská
verze (Publisher
Version)**

Termín „Vydavatelská verze“ se nejčastěji používá pro označení autorova finálního manuskriptu po recenzním řízení a po zformátování dle požadavků vydavatele včetně grafických úprav. Vydavatelská verze je verze, která je připravena k publikování.

**Výhradní licenční
smlouva
(CTA – Copyright
Transfer
Agreement/ELA
– Exclusive license
agreement)**

Pojem uvádíme především kvůli jeho anglickému ekvivalentu (CTA/ELA), pod kterým lze u vydavatelů nejčastěji nalézt licenční smlouvu nebo podmínky upravující autorskoprávní oblast.

**Zelená cesta
otevřeného
přístupu (Green
Open Access)**

označení termínu v TDKIV: zelená cesta otevřeného přístupu

Model otevřeného přístupu založený na zpřístupňování vědeckých textů, především preprintů a postprintů, prostřednictvím jejich uložení v otevřeném repozitáři, na webových stránkách autora nebo jeho pracoviště (tzv. autoarchivací). Otevřený přístup zajišťuje autor, přičemž si musí počínat tak, aby nebyla narušena práva k dílu případných třetích osob (nejčastěji vydavatele). (HAVLOVÁ a MAREK, 2014h).

**Zlatá cesta
Open Access**

označení termínu v TDKIV: zlatá cesta otevřeného přístupu

Model otevřeného přístupu založený na publikování recenzovaných vědeckých článků v tzv. otevřených časopisech. Otevřený přístup je zajištěn ze strany vydavatele (HAVLOVÁ a MAREK, 2014i).

Použitá literatura

CUBR, Ladislav a Jaroslava HAVLOVÁ. (2014a). Digitální repozitář. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, ©2014 [cit. 2015-10-18]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000014292&local_base=KTD

CUBR, Ladislav a Jaroslava HAVLOVÁ. (2014b). Institucionální repozitář. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, ©2014 [cit. 2015-10-18]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000014622&local_base=KTD

HAVLOVÁ, Jaroslava. (2014a). Otevřená data. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, ©2014 [cit. 2015-10-18]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000016063&local_base=KTD

HAVLOVÁ, Jaroslava. (2014b). Software s otevřeným zdrojovým kódem. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, ©2014 [cit. 2015-10-18]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000013968&local_base=KTD

HAVLOVÁ, Jaroslava. (2014c). Veřejná licence. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, ©2014 [cit. 2015-19-10]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000014979&local_base=KTD

HAVLOVÁ, Jaroslava a Jiří MAREK. (2014a). Autoarchivace. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, ©2014 [cit. 2015-10-19]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000015852&local_base=KTD

HAVLOVÁ, Jaroslava a Jiří MAREK. (2014b). Bezplatný otevřený přístup. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, ©2014 [cit. 2015-10-19]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000015853&local_base=KTD.

HAVLOVÁ, Jaroslava a Jiří MAREK. (2014c). Hybridní časopis (s otevřeným přístupem). In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, ©2014 [cit. 2015-10-19]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000016021&local_base=KTD

Havlová, Jaroslava a Jiří Marek. (2014d). otevřený časopis. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, ©2014 [cit. 2015-10-19]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000015848&local_base=KTD

HAVLOVÁ, Jaroslava a Jiří MAREK. (2014e). Otevřený přístup (k vědeckým informacím). In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, ©2014 [cit. 2015-10-19]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000015817&local_base=KTD

HAVLOVÁ, Jaroslava a Jiří MAREK. (2014f). Otevřený repozitář. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, ©2014 [cit. 2015-10-19]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000015849&local_base=KTD

HAVLOVÁ, Jaroslava a Jiří MAERK. (2014g). Volný otevřený přístup. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, ©2014 [cit. 2015-10-19]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000015854&local_base=KTD

HAVLOVÁ, Jaroslava a Jiří MAREK. (2014h). Zelená cesta otevřeného přístupu. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a infor-*

mační vědy (TDKIV) [online]. Praha: Národní knihovna ČR, ©2014 [cit. 2015-10-19]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000015851&local_base=KTD

HAVLOVÁ, Jaroslava a Jiří MAREK. (2014i). Zlatá cesta otevřeného přístupu. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, ©2014 [cit. 2015-10-19]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000015850&local_base=KTD

MAREK, Jiří a Jaroslava HAVLOVÁ. (2014). Oborový repozitář. In: *KTD: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)* [online]. Praha: Národní knihovna ČR, ©2014 [cit. 2015-10-18]. Dostupné z: http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=000016022&local_base=KTD

MAREK, Jiří, Petra DĚDIČOVÁ a Jan SKŮPA. (2014). *Open Access na VUT v Brně* [online]. Ústřední knihovna VUT v Brně, 2014-10-20 [cit. 2015-10-18]. Dostupné z: <https://dspace.vutbr.cz/handle/11012/36255>

NYU POLYTECHNIC SCHOOL OF ENGINEERING. (2014). Open Government – What’s in a Name? *GovLab* [online]. 2014 [cit. 2015-09-09]. Dostupné z: <http://thegovlab.org/open-government-whats-in-a-name/>

Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting [online]. [cit. 2015-10-18]. Dostupné z: <https://www.openarchives.org/pmh/>

SIMANDLOVÁ, Tereza. (2014). *Otevřená věda: vědecká (r)evoluce* [online]. 2014 [cit. 2015-10-18]. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/120166749>

- APC – viz publikační poplatek
- ArXiv – 15, 16, 34, 49, 50, 58, 129
- Autorský zákon – 75, 229, 230, 245
- BASE – 19, 145
- Bezplatný otevřený přístup – 17, 105, 228, 234, 235
- BioMed Central – 16, 35, 49, 57, 59, 103, 128, 142-145, 148, 149, 185, 220
- Big deal – 34, 36, 143
- Compact for OpenAccess Publishing Equity – 114
- ContentDM – 18, 128
- COPE – viz Compact for Open Access Publishing Equity
- Copyright Transfer Agreement
- Creative Commons – 63, 74, 106, 107, 130, 149, 153, 163, 184, 214, 222, 223, 229, 231, 233
- CTA – viz copyright transfer agreement
- Časopis s pozdrženým přístupem – 19, 51, 223
- Digitool – 128, 172, 201
- Directory of Open Access Journals – 20, 43, 50, 154, 222
- DML-CZ – 193-197
- DOAB - 20
- DOAJ – viz Directory of Open Access Journals
- Doporučující politika – 89, 90, 97, 170
- Dspace – 16, 18, 128, 132, 172, 194, 197
- Embargo – 80, 92, 93, 95, 98, 99, 104, 105, 107, 119, 159, 195, 221, 223
- EPrints – 18, 128, 194
- Fedora Commons - 128
- Figshare – 129, 130
- Fondy na podporu zlatého publikování – 20, 21, 38, 91, 93, 107, 112, 121, 147, 182-188
- Full open access journals – viz. plně otevřené časopis
- GA ČR – 21, 41, 174, 179, 191
- Gratis open access – viz Bezplatná otevřený přístup

- Horizont 2020 – 51, 81, 83, 92, 106, 158, 159, 163, 177-179
- Hybrid journals – viz hybridní časopis
- Hybridní časopis – 19, 35, 36, 49-51, 56, 57, 59, 60, 93, 115, 119, 143, 144, 146-148, 155, 182, 184, 185, 224, 226
- Institucionální politika – 88, 166, 170, 171, 183
- Institucionální repozitář – 21, 80, 98, 102, 106, 117, 125, 128, 130, 172, 19, 193-195, 199, 231
- Invenio – 128, 194, 198
- Krize seriálů – 14, 34, 56
- Libre open access – Volný otevřený přístup
- LINDAT/CLARIN – 193, 198, 199
- Mandatorní politika – 17, 83, 89-91, 95-97, 105, 116, 120, 143, 155, 162, 170, 177, 241
- Max Planck Society – 17, 75, 76, 116, 121, 184
- Megačasopisy – 35, 57, 145, 152, 225
- Nakladatelská politika – 50, 52
- Národní politika – 40, 60, 70, 102-104, 158, 175, 240
- NUŠL – 130, 193, 194, 197, 198, 201
- OACA – viz Open access citation advantage
- OAI-PMH – 16, 18, 130, 198
- Open access citation advantage – 48, 50
- OA Week – viz Open Access Week
- Open Access Week – 134, 137-140, 208, 210-219
- OpenAIRE – 19, 77, 119, 129
- OpenDOAR – 18, 194, 195
- Open Access Publishing Funds – viz Fondy na podporu zlatého publikování
- Open Agenda – 24, 25, 27, 28
- OpenChoice - 144
- OpenData – 129
- Open Data – viz Otevřená data

- Open Journal Systems – 50, 153, 221, 225, 239
- Open Science – viz otevřená věda
- Open Source – viz otevřený software
- Orphan repository – viz sirotčí repozitář
- Otevřená data – 24, 31
- Otevřená kultura – 24, 26, 27
- Otevřená věda – 30-32
- Otevřené peer-review – 35, 150, 151
- Otevřené vládnutí – 26, 27
- Otevřené výukové zdroje – 25, 26
- Otevřený software – 16, 24, 50, 127
- PeerJ – 35, 149, 150
- Plně otevřené časopisy – 51, 56, 57, 59, 59, 60, 144, 145, 147, 182, 226, 239
- PLoS – 16, 35, 49, 57, 58, 142, 145, 152
- Postprint – 18, 47, 80, 90, 91, 99, 105, 106, 177, 221, 234
- Predátorští vydavatelé – 20, 43, 47, 50, 151, 153, 154, 210, 234
- Preprint – 15, 16, 18, 34, 47-50, 99, 124, 125, 131, 221, 234
- Předmětový repozitář – 125, 129, 131, 196
- Publikační poplatek – 16, 19, 20, 34-36, 43, 49, 52, 56, 57, 59, 93, 97, 112-117, 144, 147-150, 185, 223, 226
- Repozitář – 16, 18, 21, 58, 63, 91, 98, 104, 124-131, 190-205, 232, 234, 235
- Repozitář osiřelých záznamů – viz sirotčí repozitář
- Research Councils UK – 72, 102, 105, 106, 114
- ROAR – 18, 193, 195
- ROARMAP – 19, 89, 93, 103, 170, 190
- RUCK – viz. Research Councils UK
- SCOAP₃ – 57, 107
- Serials crisis – viz krize seriálů
- SHERPA/RoMEO 18, 72, 77, 78, 199, 220, 221, 234
- SHERPA/JULIET – 77, 103
- Sirotčí repozitář – 125, 129

SUNScholar - 130

TA ČR - 174, 175

Veřejné licence 16, 26, 32, 50, 63, 74, 106, 149, 153, 163, 223, 229-235

Volný otevřený přístup - 17, 58, 105, 228, 235

Vydavatelská verze - 18, 80, 99, 177, 221, 234

Wellcome Trust - 50, 56, 92, 102, 106, 107, 116

Zenodo - 128, 129

Miroslav Bartošek

Masarykova univerzita, Ústav výpočetní techniky,
Knihovnicko-informační centrum

V Ústavu výpočetní techniky Masarykovy univerzity je v současnosti členem kolegia ředitele a vedoucím Knihovnicko-informačního centra MU. V posledních více než dvaceti letech se profesně zabývá problematikou automatizace knihovnických procesů, tvorby digitálních knihoven a zajišťování a zpřístupňování elektronických informačních zdrojů pro výzkum, vývoj a výuku. Je řešitelem nebo spoluřešitelem řady knihovnických projektů na Masarykově univerzitě i v rámci České republiky, systémů digitálních knihoven a digitalizačních projektů (DML-CZ – Česká digitální matematická knihovna, EuDML – Evropská digitální matematická knihovna, Digitální knihovna fotografií MU aj.). Je významným propagátorem otevřeného přístupu nejen v rámci své vlastní univerzity.

Petra Dědičová

Vysoké učení technické v Brně, Ústřední knihovna

V současné době na mateřské dovolené. Od roku 2006 průběžně působila na různých pozicích v knihovnách VUT v Brně. V roce 2012 získala pozici v Ústřední knihovně VUT, v jejímž rámci se věnuje tématu otevřeného přístupu. Propagace otevřeného přístupu a zavádění jednotlivých kroků do praxe se stalo jednou z důležitých náplní jejího pracovního života.

Ondřej Fabián

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Knihovna

Ondřej Fabián zastává funkci ředitele knihovny Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně. Profesně se věnuje zejména tématům elektronických informačních zdrojů a otevřenému přístupu. Je autorem článku Open access in the Czech Republic: an overview uveřejněném v prestižním časopise Library Review. Otevřený přístup aktivně podporuje a propaguje nejen na univerzitě. Důkazem této podpory jsou dva univerzitní repozitáře spravované Knihovnou UTB.

Jiří Kotouček

Technologickém centru Akademie věd České republiky

Jiří Kotouček působí v Technologickém centru AV ČR v oddělení informace pro výzkum a je národním kontaktem (NCP) pro právní otázky rámcového programu Horizon 2020. Zabývá se především právem duševního vlastnictví, otevřeným přístupem k vědeckým

informacím a smluvními vztahy. Je absolventem Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, kde obhájil diplomovou práci Vybrané právní otázky nových obchodních modelů s autorskými díly.

Jiří Marek Vysoké učení technické v Brně, Fakulta chemická

Absolvent Právnické fakulty Masarykovy univerzity. V rámci své bakalářské práce se věnoval tématu veřejných licencí v akademické praxi. Od roku 2011 se aktivně věnuje problematice otevřeného přístupu. V této oblasti uplatňuje své právní znalosti, ale také zkušenost mladého vědce, neboť je zároveň studentem doktorského studia Fakulty chemické VUT v Brně. Od roku 2013 spolupracuje s Ústřední knihovnou VUT v Brně na zavádění principů otevřeného přístupu do praxe.

Ivan Masár Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Knihovna

Pracuje jako IT specialista v Oddělení informačních technologií Knihovny Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně. Jeho pracovní náplní je zejména správa a vývoj dvou institucionálních repozitářů. Ivan Masár zároveň patří do úzkého vývojářského týmu systému DSpace. Jeho přínos pro komunitu otevřeného přístupu v České republice, ale i ve světě je významný a nezpochybnitelný.

Lucie Melicharová Univerzita Pardubice, Univerzitní knihovna

Pracuje v Univerzitní knihovně Univerzity Pardubice. Její pracovní náplní je zejména oblast propagace a prosazování principů otevřeného přístupu a správa Digitální knihovny UPa. Patří k vůdčím osobnostem otevřeného přístupu v ČR, svou práci prezentuje na mnoha seminářích na domácí půdě i v zahraničí. Podílí se na organizaci propagační akce Open Access Week v České republice. Výsledky její práce naznačují směr, jímž se pak vydávají i ostatní knihovny.

Matěj Myška Masarykova univerzita, Právnická fakulta,
Ústav práva a technologií

Pracuje jako odborný asistent v Ústavu práva a technologií a jako právník Centra pro transfer technologií Masarykovy univerzity. Zabývá se informatikou a právem, konkrétně veřejnými licencemi.

Zastává pozici „legal lead Creative Commons CZ“. Propaguje a podporuje licence Creative Commons a otevřený přístup jak ve svém profesním životě, tak i další přednáškovou a publikační činností.

Lenka Němečková České vysoké učení technické v Praze, Ústřední knihovna

Zastává pozici zástupkyně ředitele v Ústřední knihovně Českého vysokého učení technického v Praze. K hlavnímu profesnímu zájmu její pracovní náplně patří oblast podpory vědy a výzkumu, informační vzdělávání studentů a vědeckých pracovníků a časem se k těmto stěžejním oblastem přidružila problematika otevřeného přístupu. Téma otevřeného přístupu prezentuje ve své instituci i mimo ni, prakticky se podílí např. na budování Digitální knihovny ČVUT, spravuje publikační systém Open Journal Systems pro ČVUT, udržuje informační podporu otevřeného přístupu na webu ÚK ČVUT.

Lukáš Plch Mendelova univerzita v Brně,
Ústav vědecko-pedagogických informací a služeb,
Informační centrum

Pracuje jako informatik v Informačním centru Ústavu vědecko-pedagogických informací a služeb Mendelovy univerzity v Brně. Otevřeným přístupem se Lukáš Plch začal zabývat v roce 2012 při příležitosti konání prvního týdne otevřeného přístupu /OA Week/ na Mendelově univerzitě. Mezi jeho pracovní úkoly patří propagace otevřeného přístupu, informační podpora a rozšiřování povědomí o otevřeném přístupu na univerzitě, nyní hlavně v souvislosti s operačním programem Horizon 2020.

Jiří Rákosník Akademie věd České republiky, Matematický ústav

V současné době zastává pozici ředitele Matematického ústavu AV ČR. Je jednou z osobností, která stojí za projekty DML-CZ – Česká digitální matematická knihovna, EuDML – Evropská digitální matematická knihovna. Díky těmto projektům je mu téma otevřeného přístupu blízké a rezonuje v další dominantní oblasti jeho profesního zájmu – v přednáškách a vystoupeních k systému hodnocení vědy a výzkumu v České republice.

Pavla Rygelová Vysoká škola báňská – Technická univerzita Ostrava,
Ústřední knihovna

Pracuje v Ústřední knihovně Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava na pozici zástupkyně ředitelky. Mezi její pracovní povinnosti patří správa digitálního repozitáře DSpace VŠB-TUO. Pavla Rygelová patří k neaktivnějším osobnostem České republiky v oblasti propagace a rozvoje otevřeného přístupu. Mimo jiné přednáší na seminářích na toto téma, podílí se na organizaci semináře Otevřené repozitáře a organizaci české odnože mezinárodního týdne otevřeného přístupu / Open Access Week.

Tereza Simandlová Univerzita Karlova, 1. lékařská fakulta,
Ústav vědeckých informací

V současnosti pracuje jako správce elektronických informačních zdrojů a knihovník pro otevřený přístup v Ústavu vědeckých informací 1. LF UK a je externím spolupracovníkem projektu OpenAIR2020. Tereza Simandlová je jedním z nadšených propagátorů otevřeného přístupu, připravila a prezentovala několik úspěšných přednášek, podílela se na organizaci semináře Open Your Mind v Národní technické knihovně. Zajímá se zvláště o téma otevřené vědy, které si zvolila i pro svou diplomovou práci – s názvem Otevřená věda - vědecká (r)evoluce.

Jan Skůpa Vysoké učení technické v Brně, Ústřední knihovna

V současné době pracuje v Ústřední knihovně VUT v Brně jako správce Digitální knihovny, koordinátor a propagátor otevřeného přístupu. Otázkami otevřeného přístupu se zabývá již několik let. Za dobu jeho působnosti na VUT téma otevřeného přístupu získalo značnou pozornost ze strany vedení univerzity i podporu pro realizaci projektů souvisejících s danou oblastí.

Lucie Straková Masarykova univerzita, Právnická fakulta

Lucie Straková je členem týmu Creative Commons CZ. Veřejnými licencemi a licencemi Creative Commons se zabývala už v době svého studia na Právnické fakultě MU a věnuje se mu i dále, např. do knihy Kreativita v právu přispěla kapitolou Relace motivace autorů k tvorbě a možnosti používání veřejných licencí.

Peter Suber Harvard University, Harvard Office
for Scholarly Communication

Je uznáván jako jeden z hlavních lídrů celosvětového hnutí otevřeného přístupu. V současné době pracuje jako ředitel Harvard Office for Scholarly Communication a Harvard Open Access Project. Dále pracuje v Berkman Center for Internet & Society, v organizaci SPARC a působí jako profesor filozofie na Earlham College. Suber vydal knihu Open Access, která se v roce 2013 dostala do žebříčku Outstanding Academic Titles časopisu Choice.

Radka Syrová Univerzita Karlova, Filozofická fakulta,
Knihovna Jana Palacha

Pracuje v Knihovně Jana Palacha Filozofické fakulty Univerzity Karlovy jako správce elektronických informačních zdrojů a počítačové studovny a jako knihovník pro otevřený přístup. Tématem otevřeného přístupu se zabývá dlouhodobě. Zaměřuje se na propagaci principů otevřeného přístupu především ve své mateřské instituci, ale i mimo ni.

Markéta Vávrová Mendelova univerzita v Brně,
Ústav vědecko-pedagogických informací a služeb,
Informační centrum

Pracuje jako knihovnice na Mendelově univerzitě v Brně. Poprvé se setkala s otevřeným přístupem v roce 2013 při příležitosti druhého ročníku týdne otevřeného přístupu / Open Access Week. Postupně se začala setkávat s lidmi, kteří se otevřeným přístupem zabývali, a tato tematika ji zaujala natolik, že se do propagace otevřeného přístupu aktivně zapojuje, a nejen na univerzitě.

Adam Vtípil Mendelova univerzita v Brně,
Ústav vědecko-pedagogických informací a služeb, Vydavatelství

Pracuje jako technický redaktor vydavatelství Ústavu vědecko-pedagogických informací a služeb Mendelovy univerzity v Brně. Do bližšího kontaktu s myšlenkou otevřeného přístupu přišel v roce 2013, kdy byl členem pořadatelského týmu mezinárodního týdne otevřeného přístupu / Open Access Week. O šíření otevřeného přístupu k informacím se zasazuje také jako technický redaktor v časopise Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis.

The main task of the book „Open access to scientific information: Current situation in the Czech Republic and the world“ is to summarize the progress of implementation of the open access policy and to provide a springboard for all interested in the scientific publishing. The book is divided into three parts. The first one is a general overview that introduces the reader to the issue of open access, describes its history and displays open access in different contexts while focusing on an analysis of the impact of open access and its economic indicators. Further sections compare the open access abroad and in the Czech Republic. Individual chapters deal with selected topics: the development of an open access policy, open initiatives, principles of the open science, context of the open access policy and finances by providing access to electronic information resources, the relationship between an open access and an evaluation system of science and research, the benefits and negative impacts of open access and its economic aspects. The book does not ignore the issue of a national and institutional policy of open access, the attitude of the funding agencies towards the open access policy, providing funds to support the golden road open access, open repositories, marketing and promotion of open access, publishers attitudes and also relations of the authors rights and open access. In the end, the book seeks to outline the future development of the open access policy in the Czech Republic.

OTEVŘENÝ PŘÍSTUP K VĚDECKÝM INFORMACÍM: SOUČASNÝ STAV V ČESKÉ REPUBLICĚ A VE SVĚTĚ

Editoři

Petra Dědičová,
Pavla Rygelová,
Jiří Marek,
Jan Skůpa

Lektorovali

Jindra Planková a Ján Gondol'

Miroslav Bartošek,
Petra Dědičová,
Ondřej Fabián,
Jiří Kotouček,
Jiří Marek,
Ivan Masár,
Lucie Melicharová,
Matěj Myška,
Lenka Němečková,
Lukáš Plch,
Jiří Rákosník,
Pavla Rygelová,
Tereza Simandlová,
Jan Skůpa,
Lucie Straková,
Peter Suber,
Radka Syrová,
Markéta Vávrová,
Adam Vtípil

Obálku a typografii navrhla, sazbu zhotovila
a do e-knihy převedla Nikola Kalinová.

Roku 2016 vydalo Vysoké učení technické v Brně –
Nakladatelství VUTIUM, Antonínská 1, 601 90 Brno
www.vutium.vutbr.cz

První vydání

ISBN 978-80-214-5359-3
ISBN 978-80-214-5383-8 ePub
ISBN 978-80-214-5396-8 Mobi

DOI: <http://dx.doi.org/10.13164/book.oa>

Kniha je dílem autorského kolektivu, složeného z akademických a vědeckých pracovníků, knihovníků, informačních pracovníků a vysokoškolských pedagogů působících v České republice. Zároveň se většina členů autorského kolektivu velmi aktivně podílí a zasahuje do procesů naplňování a praktického prosazování myšlenek otevřeného přístupu v českém vědecko-informačním prostředí.

Na publikaci si cením především faktu, že se jedná o komplexní a systematický popis aktuální problematiky otevřeného přístupu, v české knihovnicko-informační literatuře a prostředí dosud nezpracovaný.

Osobně text ráda doporučím každému čtenáři, který bude chtít získat základní přehled o jednotlivých prvcích systému otevřeného publikování a pohled na možnosti jeho praktického uplatňování v prostředí vědy, výzkumu a vývoje.

Ž recenze PhDr. Jindry Plankové, Ph.D.

9 788021 453593 >